



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Cansu AYDIN

ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN MONOGRAFİSİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Cansu AYDIN

ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN MONOGRAFİSİ

Danışman

Doç. Dr. Savaş ŞAHİN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Cansu Aydın'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Kürşat EFE (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Savaş ŞAHİN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Lazzat URAKOVA YANÇ (İmza)

Tez Başlığı:	ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN MONOGRAFİSİ
--------------	-----------------------------

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :24/05/2024

Mezuniyet Tarihi : 13/06/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Öfke Sözcüğünün Monografisi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Cansu AYDIN





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Cansu AYDIN
Öğrenci Numarası	202152042014
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Programı	
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Savaş ŞAHİN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Öfke Sözcüğünün Monografisi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2393796870
Rapor Tarihi	02.06.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %3 Alıntılar dahil: %13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 210 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
GRAFİK LİSTESİ.....	vi
HARİTALAR LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET.....	xi
SUMMARY	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖFKE ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

1.1. DUYGU VE SINIFLANDIRILMASI.....	4
1.2. ÖFKE VE SINIFLANDIRILMASI.....	7
1.3. ÖFKENİN BOYUTLARI	10
1.3.1. <i>Öfkenin Bilişsel ve Duygusal Boyutu</i>	10
1.3.2. <i>Öfkenin Fiziksel ve Fizyolojik Boyutu</i>	11
1.3.3. <i>Öfkenin Davranış ve Tepki Boyutu</i>	11
1.4. ÖFKENİN SEBEPLERİ.....	11
1.5. ÖFKE DUYGUSUNUN FİZYOLOJİSİ	12
1.6. ÖFKENİN FONKSİYONLARI	12
1.7. ÖFKE VE CİNSİYET BAĞINTISI.....	12
1.8. ÖFKE VE ŞİDDET BAĞINTISI	13
1.9. ÖFKE VE SALDIRGANLIK BAĞINTISI	13
1.10. BİLİŞSEL DİL BİLİMDE MENTAL FİİL OLARAK ÖFKE SÖZCÜĞÜ	14

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI

2.1. ORHUN TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	17
2.2. ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	19

2.3.	KARAHANLI TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	23
2.4.	HAREZM-ALTINORDU TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	29
2.5.	KIPÇAK TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	34
2.6.	ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	38
2.7.	OSMANLI TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI

3.1.	ALTAY TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	50
3.2.	AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	54
3.3.	BAŞKURT TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	60
3.4.	ÇUVAŞ TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	66
3.5.	GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	79
3.6.	HAKAS TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	82
3.7.	KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	87
3.8.	KARAKALPAK TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	93
3.9.	KAZAK TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	101
3.10.	KAZAN TATAR TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	113
3.11.	KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	120
3.12.	KUMUK TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	127
3.13.	ÖZBEK TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	133
3.14.	SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	138
3.15.	TATAR TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	140
3.16.	TUVA TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	144
3.17.	TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI	146
3.18.	TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	160
3.19.	YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÖFKENİN KAVRAM ALANI.....	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ARGOSUNDA ÖFKE

4.1.	ÖFKE İFADE EDEN ARGO SÖZLER	171
------	-----------------------------------	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEYİMLERDE ÖFKE

5.1.	TÜRKÇEDE ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLER	173
------	---	-----

SONUÇ.....	203
KAYNAKÇA.....	213
Ö Z G E Ç M İ Ş	222



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1 R. P. Efron'un Öfke Merdiveni.....	10
---	----



TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1 Temel Duygular Tablosu.....	5
Tablo 2. 1 Orhun Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	18
Tablo 2. 2 Eski Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	20
Tablo 2. 3 Karahanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	24
Tablo 2. 4 Harezm-Altınordu Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	30
Tablo 2. 5 Kıpçak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	36
Tablo 2. 6 Çağatay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	39
Tablo 2. 7 Osmanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	46
Tablo 3. 1 Altay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	51
Tablo 3. 2 Azerbaycan Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	55
Tablo 3. 3 Başkurt Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	62
Tablo 3. 4 Çuvaş Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	67
Tablo 3. 5 Gagavuz Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	80
Tablo 3. 6 Hakas Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	83
Tablo 3. 7 Karaçay-Malkar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	88
Tablo 3. 8 Karakalpak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	94
Tablo 3. 9 Kazak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	102
Tablo 3. 10 Kazan Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	114
Tablo 3. 11 Kırgız Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	121
Tablo 3. 12 Kumuk Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	128
Tablo 3. 13 Özbek Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	135
Tablo 3. 14 Saha (Yakut) Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	139
Tablo 3. 15 Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	141
Tablo 3. 16 Tuva Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu	145
Tablo 3. 17 Türkiye Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	147
Tablo 3. 18 Türkmen Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	161
Tablo 3. 19 Yeni Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu.....	167

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 2. 1 Orhun Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	19
Grafik 2. 2 Eski Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	23
Grafik 2. 3 Karahanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	29
Grafik 2. 4 Harezmi-Altınordu Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği.....	34
Grafik 2. 5 Kıpçak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	38
Grafik 2. 6 Çağatay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	44
Grafik 2. 7 Osmanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	49
Grafik 3. 1 Altay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği.....	54
Grafik 3. 2 Azerbaycan Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği.....	60
Grafik 3. 3 Başkurt Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	66
Grafik 3. 4 Çuvaş Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	79
Grafik 3. 5 Gagavuz Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	82
Grafik 3. 6 Hakas Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	87
Grafik 3. 7 Karaçay-Malkar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği.....	93
Grafik 3. 8 Karakalpak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	101
Grafik 3. 9 Kazak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	113
Grafik 3. 10 Kazan Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	120
Grafik 3. 11 Kırgız Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	127
Grafik 3. 12 Kumuk Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği.....	133
Grafik 3. 13 Özbek Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	138
Grafik 3. 14 Saha (Yakut) Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği.....	140
Grafik 3. 15 Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	144
Grafik 3. 16 Tuva Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	146
Grafik 3. 17 Türkiye Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	159
Grafik 3. 18. Türkmen Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği	165
Grafik 3. 19 Yeni Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği.....	170
Grafik 6. 1 Tarihi Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği	204
Grafik 6. 2 Çağdaş Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği	205
Grafik 6. 3 Kuzeydoğu Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği	208

Grafik 6. 4 Kuzeybatı Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği.....	209
Grafik 6. 5 Güneydoğu Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği.....	210
Grafik 6. 6 Güneybatı Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği.....	211



HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2. 1 Orhun Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	17
Harita 2. 2 Eski Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	20
Harita 2. 3 Karahanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	24
Harita 2. 4 Harezmi-Altınordu Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	30
Harita 2. 5 Kıpçak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	35
Harita 2. 6 Çağatay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	39
Harita 2. 7 Osmanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	45
Harita 3. 1 Altay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	51
Harita 3. 2 Azerbaycan Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı	55
Harita 3. 3 Başkurt Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	61
Harita 3. 4 Çuvaş Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	67
Harita 3. 5 Gagavuz Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı.....	80
Harita 3. 6 Hakas Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	83
Harita 3. 7 Karaçay-Malkar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	88
Harita 3. 8 Karakalpak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	94
Harita 3. 9 Kazak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	102
Harita 3. 10 Kazan Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	114
Harita 3. 11 Kırgız Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	121
Harita 3. 12 Kumuk Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	128
Harita 3. 13 Özbek Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	135
Harita 3. 14 Saha Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	139
Harita 3. 15 Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	141
Harita 3. 16 Tuva Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası.....	145
Harita 3. 17 Türkiye Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	147
Harita 3. 18 Türkmen Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	160
Harita 3. 19 Yeni Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası	167

KISALTMALAR LİSTESİ

-	Fiil köküne gelen mastar eki	GN	Gül-ü Nevruz
/	Değişme	Gr.	Grekçe
AH	Atabetü'l Hakayık	GT	Gülistan Tercümesi
AL	Abuşka Lügati	hak.	Hakkında
AltTS	Altayca-Türkçe Sözlük	HakTS	Örnekli Hakasça-Türkçe
AO	Altın Ordu Sahasına Ait		Sözlük
	Yarlık ve Bitikleri	HBD	Hüseyin Baykara Divânı
Ar.	Arapça	HKT	Old Turkish and Persian
AzTDS	Azerbaycan Deyimler		İnter-Linear Qur'an
	Sözlüğü		Translations II: An Inter-
AzTS	Azerbaycan Türkçesi'nden		Linear Translation of the
	Türkiye Türkçesi'ne Büyük		Qur'an into Khawarazm
	Sözlük		Turkish, Introduction, Text,
BD	Bâbü'r Dîvânı		Glossary and Facsimile
BFS	Büyük Türkçe Sözlük	HŞ	Hüsrev-i Şirîn
	Farabi	İML	İbni-Mühennâ Lügati
BşkTS	Başkurt Türkçesi Sözlüğü	İng.	İngilizce
BV	Bedayi'u'l-Vasat	K	Kırım Sahasına Ait Yarlık
C.	Cilt		ve Bitikleri
CD	Cemîlî Dîvânı	Ka	Kazan Sahasına Ait Yarlık
Ç.	Çince		ve Bitikleri
ÇFK	Çağtayca Fıkıh Kitabı	KB	Kutadgu Bilig
ÇuvTS	Çuvaş Türkçesi Sözlüğü	KE	Kıssaşü'l Enbiyâ
dey.	Deyim	kıs.	Kısaltma
DLT	Divanü Lûgat-it-Türk	KklpTS	Karakalpak Türkçesi
EUyg	Eski Uygur Türkçesi		Sözlüğü
	Sözlüğü	KmkTS	Kumuk Türkçesi Sözlüğü
Far.	Farsça	KrçTS	Karaçay Malkar Türkçesi
FK	Fevâ'idü'l-Kiber		Sözlüğü
Fr.	Fransızca	KrgTS	Kırgız Sözlüğü
GagTS	Gagauz Türkçesinin	KzkTS I	Kazak Türkçesi-Türkiye
	Sözlüğü		Türkçesi Sözlüğü

KzkTS II	Kazak Türkçesi Sözlüğü	TİEM 73	Karahanlı Türkçesi Satır-
LD	Lütfi Divanı		Altı Kur'an Tercümesi Türk
LM	Leyli vü Mecnûn		ve İslam Eserleri Müzesi No
ME	Mukaddimetü'l-Edeb		73
mec.	Mecaz	TMA	Tārīḥ-İ Mulūk-i 'Acem
MK	Mahbûbü'l-Kulûb	TrkmnDS	Türkmen Türkçesi Türkiye
ML	Muhakemetül-Lugateyn		Türkçesi Deyimler Sözlüğü
MM	Mu'inü'l Mürîd	TrkmnTS	Türkmence Türkçe Sözlük
MN (1)	Mi'râc-Name	TSa	Türkçe-Sahaca (Yakutça)
MN (2)	Muhabbet-Nâme		Sözlük
Mo.	Moğolca	TuvTS	Tuva Türkçesi Sözlüğü
MÜN	Münşe'ât	YED	Yusuf Emirî Divânı
NF	Nehcü'l-Ferādīs, Uştmahların Açık Yolu	YUygTS	Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü
NH	Nevādirü'n Nihāye		
OsmTS I	Osmanlı Türkçesi Sözlüğü		
Osm TS II	Osmanlıca Türkçe Sözlük		
ögr. arg.	Öğrenci argosu		
TÖS	Türkçe-Özbekçe Sözlük		
RKT	Karahanlı Türkçesi Satır- Altı Kur'an Tercümesi Rylands nüshası		
s.	Sayfa		
SD	Mevlāna Sekkākī Divānı		
Sİ	Sedd-i İskenderî		
ŞHD	Şibān Han Dīvānı		
ŞSL	Şeyh Süleyman Lugatı		
ŞT	Şecere-i Terākime		
T.	Türkçe		
TatKS	Kazan Tatar Türkçesi Sözlüğü		
TatTS	Tatarca-Türkçe Sözlük		
TDK	Türkçe Sözlük		
TEH	Tārīḥ-i Enbiyā ve Hukemā		

ÖZET

Türkçe, kadim bir dil olması sebebiyle zengin bir söz varlığına sahiptir. Bir dilin zengin bir söz varlığına sahip olması o dilin konuşurlarına ifade gücü sağlar. Geçmişten günümüze geniş coğrafyalarda yaşayan Türklerin ortak kimliklerinden biri olan Türkçe önemli bir etkileşim alanı oluşturmuştur. Türkçe; kültürel motifleri yansıtmasıyla, iletişim gücüyle ve kod kopyalamalarıyla dil bilimciler için adeta bir laboratuvar gibidir.

Bu çalışmada Türkçenin öfke duygusunu ifade etme şekilleri monografi yöntemiyle birlikte incelenmiştir. Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde eserler ve sözlükler incelenerek veriler elde edilmiştir. Araştırmanın amacı Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde öfke duygusunun nasıl ifade edildiğini tespit etmek, tespit edilen sözcükleri psikoloji bilimi temel alınarak oluşturulan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki, fiziksel tepki, sözel tepki ve nitelik kazandıran adlandırmaları kategorize etmek ve bu sözcüklerin harita üzerinde mekânsal dağılışı göstermektir.

Bu çalışmanın “Giriş” bölümünde amaç, konu, sınırlılık ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. “Öfke Üzerine Genel Bilgiler” bölümünde duyguların tanımı, oluşumu ve sınıflandırmalarına dair bir alt başlığa yer verilmiştir ve öfke duygusuna çeşitli alt başlıklar oluşturularak detaylı bilgiler sunulmuştur. “Tarihi Türk Lehçelerinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı” ve “Çağdaş Türk Lehçelerinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı” bölümlerinde ilgili eserler ve lehçe sözlükleri incelenmiştir. İncelenen eserler ve sözlükler içinde öfke ve öfkenin kavram alanına giren sözcükler tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcükler psikoloji bilimi temel alınarak oluşturulan sınıflandırmaya göre kategorize edilmiş olup mekânsal dağılışı haritalarla gösterilmiştir. “Türk Argosunda Öfke” bölümünde öfke ifade eden argo sözler derlenmiştir. Öfke ifade eden deyimler “Deyimlerde Öfke” bölümünde sunulmuştur. “Sonuç” bölümünde ise incelenen bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, monografi, öfke, mental fiil.

SUMMARY

Monography of the Word Anger

Turkish has a rich vocabulary because it is an ancient language. The fact that a language has a rich vocabulary provides the speakers of that language with expressive power. Turkish, which is one of the common identities of Turks living in wide geographies from past to present, has created an important area of interaction. Turkish is like a laboratory for linguists with its reflection of cultural motifs, communication power and code copying.

In this study, Turkish ways of expressing anger were examined using the monograph method. Data were obtained by examining works and dictionaries in Historical and Contemporary Turkish Dialects. The aim of the research is to determine how the emotion of anger is expressed in Historical and Contemporary Turkish Dialects, to categorize the detected words as cognitive-emotional reaction, physical reaction, verbal reaction and qualitative nomenclature according to the classification based on the science of psychology, and to show the spatial distribution of these words on the map.

In the "Introduction" section of this study, information about the purpose, subject, limitations and method is given. In the "General Information on Anger" section, a sub-heading is included regarding the definition, formation and classification of emotions, and detailed information is given about the emotion of anger under various sub-headings. Relevant works and dialect dictionaries were examined in the sections "Conceptual Field of the Word Anger in Historical Turkish Dialects" and "Conceptual Field of the Word Anger in Contemporary Turkish Dialects". Among the works and dictionaries examined, words that fall within the conceptual field of anger and rage were identified. The detected words were categorized according to the classification based on the science of psychology, and their spatial distribution was shown with maps. In the "Anger in Turkish Slang" section, slang words expressing anger have been compiled. Idioms expressing anger are presented in the "Anger in Idioms" section. In the "Conclusion" section, the findings examined were evaluated.

Key Words: Vocabulary, monography, anger, mental verb.

ÖNSÖZ

Kültürel birikimimizin en gözde şahidi söz varlığıdır. Farklı zaman dilimlerinde çeşitli coğrafyalarda yaşayan güzide milletimizin tanıklarından biri olan söz varlığı sadece harflerin yan yana getirilip oluşturduğu anlamlı sözcüklerden ibaret değildir. Söz varlığımız, milletimizin maddi manevi kültürel birikiminin bir aynasıdır. Uygarlığın en nadide aracı dildir. Üzerine çalıştığımız öfke sözcüğü aynı kültürün mirasçıları olduğumuzun bir kanıtıdır. Ülkemizde monografik yöntem ile yapılan sözcük çalışmaları pek yaygın değildir. “Cüce Sözcüğünün Monografisi” başlıklı çalışma ülkemizde yapılan ilk sözcük monografisidir. Literatürdeki var olan sözcük monografisi çalışmalarına üçüncü bir örnek ekleyerek bizde bu alandaki çalışmalara yeni bir soluk getirmeyi amaçladık. Çalışmamızda psikoloji bilimi temel alınarak bir sınıflandırma yaptık ve haritalar ekleyerek sözcüklerin mekansal dağılışını da görselleştirdik. Bu çalışmanın gelecekte yapılacak çalışmalara yol gösterici olmasını umuyoruz.

Türk diline olan sevgimle hazırladığım bu çalışmanın her aşamasında değerli katkıları olan, önerileriyle ve yapıcı eleştirileriyle yoluma ışık tutan saygın hocam Doç. Dr. Savaş Şahin’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Omzumda sürekli ellerini hissettiğim, beni koşulsuz seven sevgili annem Canan, sevgili babam Murat ve biricik kardeşim Melis’e teşekkür ederim.

Dualarından beni eksik etmeyen, manevi desteklerini sürekli hissettiğim ulu çınarlarım sevgili babaannem ve dedeme teşekkür ederim.

Çalışmamın haritalarını çizerek bu bölümlerin tamamlanmasına destek olan, henüz on sekiz iken bu günlerin hayalini kurduğum, fikirlerinden güç aldığım yol arkadaşım Betül Keloğlu’na teşekkürü bir borç bilirim.

Motivasyon konuşmaları ile beni canlandıran, sürecin başından beri elinden gelen desteği esirgemeyen, çalıştığım öfkenin psikolojik boyutunu değerli bilgileri ve tecrübeleriyle anlamlandırmama yardımcı olan Psk. Dan. Ömer Faruk Erkal’a teşekkür borçluyum.

Tezimi; 100. yılını kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti’ne, Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarına, başta babam emekli asker Murat Aydın olmak üzere tarih boyunca aziz vatani canı pahasına koruyan onurlu Türk askerlerine ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Duygu, insanların çeşitli uyarıcılara karşı kendi iç dünyasında doğuştan oluşturdıkları izlenimleri ve içsel tepkileridir. Duyguların varlığı insanların gösterdiği tepkilerin gözlemlenmesiyle anlaşılabilir. Bilim insanları duyguları çeşitli unsurlara göre sınıflandırmıştır. Bu bağlamda duygular, birincil duygular ve ikincil duygular olarak iki temel kategoriye ayrılmıştır. Birincil duygular öğrenilmemiş ve doğuştan gelen duygulardır. İkincil duygular ise yaşantılar sonucu öğrenilmiş duygulardır. Öfke, insanın doğuştan getirdiği en temel duygulardan birisidir.

Öfke, bir tehdit unsuru hissedildiğinde kendini koruma isteğiyle birlikte ortaya çıkar. Aynı zamanda öfke olumsuz olarak nitelendirilen olaylara ve durumlara gösterilen doğal tepkiler olarak tanımlanabilir. Öfke hem bir duygu hem de bir tepkidir. Öfkenin saldırganlık ve şiddet ile karışık bir ilişkisi vardır. Öfke bastırılmaması gereken bir duygudur zira bastırıldığında saldırganlık ve şiddet doğurabilir. Fakat öfkenin her zaman saldırganlık ve şiddet doğurabileceği yanlış bir algıdır. Öfke duygusunun saldırganlık ve şiddet yoluyla ifade edilmesinde yaşantının, kültürel ve çevresel faktörlerin etkisi olabilmektedir. Öfke her zaman bu olumsuz unsurlarla neticeye kavuşmaz. Saldırganlık, şiddet gibi olumsuz unsurlar öfke duygusunun kontrollü bir şekilde yönetilememesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır.

1935 yılında kurulan araştırma şirketi Gallup, 2021'in ikinci yarısı ve 2022'nin başlangıcını kapsayan Küresel Duygu Raporunda Türkiye'nin en yüksek öfke duygusunu yaşayan 2. ülke olduğunu kamuoyuna duyurdu. Bu analiz sonucunda Türklerin öfke duygusunu ifade etme şekilleri ile bu duyguyu yansıtan sözcüklerin niteliği ve niceliği bir merak uyandırmıştır.

Bu çalışmada Türkçede öfke duygusunun ifade şekilleri ve kavram alanı monografi yöntemi ile birlikte ele alınmıştır. “Yunanca kökenli monografi sözcüğü, mono ‘tek’ ve graphy ‘yazı, çizim, betim’ sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur” (Enginer, 1980: 257). Türkçe Sözlük’te (2023: 2391) “bilimsel alanlarda özel bir konu veya sorun üzerine yazılan inceleme” olarak tanımlanmıştır. Monografi araştırmacının seçtiği belirli bir konuyu derinlemesine ele almayı ilke edinir ve araştırmacıyı geniş bir bilgi birikimine ulaştırır. Ayrıca bir konu üzerinde yapılan monografik çalışma sınırları belirlenerek uygulanabilmektedir. Monografi yöntemi yalnızca verilerin sergilenmesiyle kalmayıp aynı zamanda araştırma sorularının yanıtlarını, elde edilen sonuçları ve araştırmacının değerlendirmelerini sunarak detaylı bir analiz sağlamaktadır.

Türkçe söz varlığı bakımından oldukça gelişmiş bir düzene sahiptir. Türk dili duygularımızı ifade etmenin ötesinde bu duyguları ifade ederken kültürel motiflerin de

kullanılmasıyla derinlik kazanmıştır. Bu çalışmada duygu kavram alanı, bilişsel dil bilim kuramı bağlamında disiplinlerarası bir yöntem olan monografi ile Türkçedeki duygu kavram alanına giren öfkenin söz varlığı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde; öfke ve öfkenin kavram alanını tespit etmek, tespit edilen sözcükleri psikoloji bilimi temelli sınıflandırmak, yapılan sınıflandırmayı haritalar ile mekânsal dağılışını göstermek ve sözcük monografisine yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Öfke Sözcüğünün Monografisi çalışması Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçeleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada yer alan konu başlıkları için 31 sözlük ve 45 eser incelenmiştir.

Bu çalışma Türk dillerinde sözcük monografi çalışması yapacak olan araştırmacılara özgün bir metodoloji sunarak örnek teşkil etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca çağdaş bir dil bilim konusu olan mental sözcüklerle ilgili yapılacak çalışmalara da kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Monografi yöntemi ülkemizde çoğunlukla eser, mekân veya bir şahsiyet üzerine yapılan araştırmalarda kullanılmaktadır. Bir sözcük üzerine yapılan monografi çalışmaları oldukça sınırlıdır. 2020 yılında “Cüce Sözcüğünün Monografisi” isimli çalışma ülkemizin ilk sözcük monografisidir. 2023 yılında ise “Boğaz Sözcüğünün Monografisi” isimli bir sözcük monografisi daha yayımlanmıştır.

Öfke duygusu genellikle psikoloji bilimi tarafından incelenen bir konudur. Bu sebeple psikoloji bilimi temelinde bir sınıflandırma oluşturularak Türkçede öfke ve öfkenin kavram alanı ele alınmıştır. Yapılan sınıflandırmada şiddet ve saldırganlık ifade eden sözcükler göz ardı edilmemiştir. Öfke anlamına gelen sözcüklerin sadece temel anlamları değil, yan anlamları ve mecaz anlamları da sınıflandırmaya dahil edilmiştir. Eserlerden ve sözlüklerden alınan sözcükler, kaynakların kullandığı transkripsiyon sistemine göre verilmiştir.

Sınıflandırmada yer alan bilişsel-duygusal tepki ölçütü için öfke ve öfkelenmek anlamına gelen sözcükler ile bu sözcüklerin eş anlamlılarına yer verilmiştir. Fiziksel tepki ölçütünde ise vurmak, dövmek gibi fiziksel saldırganlık tepkilerini ifade eden sözcüklere yer verilmiştir. Ayrıca öfke anında jest ve mimiklerde görülen ifadelerin adlandırılması da bu basamakta incelenmiştir. Sözel tepki ölçütünde sövmek, beddua etmek, dalaşmak gibi sözcüklerle yapılan sözel saldırganlık tepkilerini ifade eden sözcükler ele alınmıştır. Nitelik kazandıran adlandırmalar için öfke, kızmak, hiddet gibi sözcüklere çeşitli yapım ekleri getirilerek türetilmiş sözcüklere yer verilmiştir.

Sınıflandırmaya göre gruplandırılan sözcüklerle, ARcGIS yazılımı kullanılarak harita oluşturulmuştur. Çalışmadaki haritaların amacı çalışma alanını gösterebilmek, her bir resmî sınır içerisinde mevcut lehçeye ait sözcüklerin sınıflamaya göre dağılımını görsel olarak sunmaktır. İlgili lehçenin kullanıldığı resmî devlet sınırları dil sınırı olarak kabul edilmiştir.

Tarihi haritalar için resmî sınırlar mevcut değilse uç noktalardan temsili bir dış sınır oluşturulup sözcükler bu sınırın içine yerleştirilmiştir. Alan içerisine rastgele nokta atılarak sözcükler bu noktalarla birleştirilmiştir. Bu yönüyle noktalar konumsal bilgi niteliği taşımamaktadır. Lejant içerisinde sınıflamaya atanan ayırt edici renkler ve sınır bilgileri mevcuttur. Öfkenin bilişsel tepki adlandırmaları için mor, fiziksel tepki adlandırmaları için kırmızı, sözel tepki adlandırmaları için sarı ve nitelik kazandıran adlandırmaları için yeşil renk kullanılmıştır. Ayrıca oluşturulan sınıflandırmaya göre sözcüklerin niceliğinin grafiksel sunumu aynı renkler aracılığıyla yapılmıştır. Bu çalışmayı diğer sözcük monografilerinden ayıran yapılan sınıflandırma ve harita üzerindeki görsel sunumudur.



BİRİNCİ BÖLÜM

ÖFKE ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

1.1. Duygu ve Sınıflandırılması

Psikoloji bireylerin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını inceleyen bilim dalıdır; aynı zamanda bireylerin bilişsel süreçleri de bu disiplinin çalışma konuları içerisinde yer alır. Psikoloji bilimi bilişsel süreçleri etkileyen biyolojik ve sosyal özellikleri de dikkate alarak yapılan davranışları, bireylerin birbirleri ile olan etkileşimlerini türlü yaklaşımlar ve ekollerle anlamlandırır.

“Duygu nedir?” sorusuna evrim teorisini göz önünde bulunduran psikologlar “her bir duygu, bir organizmanın bilişsel, fiziksel ve psikolojik tecrübe ve davranışa aniden uyum sağlamasına yardım eden özelleşmiş bir durumdur” şeklinde ifade etmiştir (Mealey, 1997: 136). Duygular; oluşabilecek ya da oluşan olaylara göre tutum ve davranış sergileyen bireylerin adaptasyon sürecine yardımcı olan, davranışlarını düzenleyen tecrübelerdir. Darwin’in görüşüne göre duygular üç grupta sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma duyguları; fiziksel veya bilişsel heyecan ve hareketliliğe yol açanlar, tükenmişlik duygusuyla pasif davranmaya itenler ile bu ikisi arasında bir tutuma sebep olanlar olarak üçe ayırmaktadır. Öfke ve sevinç gibi enerjik olan duygular hareketliliğin itici gücü olurlar ve bu duyguların meydana gelmesinde alışkanlıkların desteği göz ardı edilemez. Yüksek dozda acı ve korku ise bireyi hareketsizliğe iten, tükenmişlik duygusunu hissettiren, buhrana sokan hislerdir. Ek olarak ne bir heyecana ne de buhrana sokan davranış özelliği göstermeyen, içten olan bu yüzden de dışarıdan yanlış olmayan ifadeler sergileyen sevgi, şefkat gibi duygular da vardır. (Darwin, 1872: 349-350). Ayrıca duyguların çeşitliliği ve duyguların kontrol edilebilmesi evrim sürecinin kilit noktalarından birisidir. Memelilerde duyguların kontrolünü sağlamak en zorlu davranışlardan biri olduğuna dair bir görüş bulunmaktadır (Kotrschal, 2013: 8).

Bireyler, hayatta kalma dürtüsünü harekete geçiren limbik sistem adı verilen bir beyin ağına sahiptir. Limbik sistem, içgüdüyü ve ihtiyaçların doğuşundan karşılanmasına kadar uzanan sürecin yönetildiği diğer bir deyişle insan beyninde duygusal hareketliliğin kontrol edildiği alandır. Öfke, merak, endişe, cinsellik, haz ve yeme-içme vb. temel duygular limbik sistem aracılığı ile ortaya çıkar (Campbell, 2009: 48).

Hissedilen pek çok duygu Eski Yunan döneminden beri çalışılan bir konudur ve bu duyguların birkaç temel duyguya indirgenebileceği yönünde görüşler bulunmaktadır (Er, 2006: 24). Hâlâ temel duyguların neler olduğunu ve bu duyguları belirleme kriterleri konusunda bir

uzlaşa sağlanamamıştır. Ortony ve Turner, araştırmacıların esas aldığı temel duyguları şu şekilde göstermiştir:

Tablo 1. 1 Temel Duygular Tablosu

Kaynak	Temel Duygular	Esas Aldığı
Arnold (1960)	Öfke (anger), tiksinti (aversion), cesaret (courage), neşesizlik (dejection), arzu (desire), umutsuzluk (despair), korku (fear), nefret (hate), umut (hope), sevgi (love), üzüntü (sadness)	Hareket eğilimine göre
Ekman, Friesen ve Ellsworth (1982)	Öfke (anger), nefret (disgust), korku (fear), neşe (joy), üzüntü (sadness), hayret (surprise)	Evrensel yüz ifadelerine göre
Frijda (1987)	Arzu (desire), mutluluk (happiness), merak (interest), hayret (surprise), şaşkınlık-hayranlık (wonder), keder (sorrow)	Harekete hazırlık şekilleri
Gray (1982)	Öfke (rage) ve dehşet (terror), endişe (anxiety), neşe (joy)	Fiziksel bağlantı
Izard (1972)	Öfke (anger), küçümseme (contempt), nefret (disgust), ıstırap (distress), korku (fear), suçluluk (guilt), merak (interest), sevinç (joy), utanç (shame), hayret (surprise)	Fiziksel bağlantı
James (1884)	Korku (fear), keder (grief), sevgi (love), öfke (rage)	Bedensel bağlantı
McDougall (1926)	Öfke (anger), nefret (disgust), kıvanç (elation), korku (fear), bağlılık (subjection), hassaslık (tender-emotion), şaşkınlık (wonder)	Güdülerle ilişki
Mowrwe (1960)	Acı (pain), zevk (pleasure)	Öğrenilmemiş duygusal durumlar
Oatley ve Johnson-Laird (1987)	Öfke (anger), nefret (disgust), endişe (anxiety), mutluluk (happiness), üzüntü (sadness)	Önermesel içeriğe ihtiyaç duymama
Panksepp (1982)	Beklenti (expectancy), korku (fear), öfke (rage), panik (panic)	Fiziksel bağlantı

Plutchik (1980)	Kabul (acceptance), öfke (anger), ümit (anticipation), nefret (disgust), sevinç (joy), korku (fear), üzüntü (sadness), hayret (surprise)	Biyolojik sürece uyarlamaya göre
Tomkins (1984)	Öfke (anger), merak (interest), küçümseme (contempt), nefret (disgust), ıstırap (distress), korku (fear), sevinç (joy), utanç (shame), hayret (surprise)	Sinirsel ateşleme yoğunluğu
Watson (1930)	Korku (fear), sevgi (love), öfke (rage)	Fiziksel bağlantı
Weiner ve Graham (1984)	Mutluluk (happiness), üzüntü (sadness)	Nitelik yönünden bağımsız

Temel duygular, bireyi bir ihtiyaçtan veyahut potansiyel bir tehlikeden uyararak ortaya çıkan ilk duygusal tepkilerdir. Bu tepkilere birincil duygular adı verilmektedir. Bir başka deyişle başka bir duyguya indirgenemeyen “şimdi ve burada” olan olaylara verilen doğrudan oluşan tepkilerdir (Greenberg ve Watson, 2006’dan; Johnson ve Johnson, 2004’ten akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 54). Olaylar sonucunda verilen anlık tepkiler olarak gelişen bu duygular, işlevsel olan ve işlevsel olmayan şeklinde ikiye ayrılırlar (Greenberg, 2002’den akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 58). Değişen olaylar karşısında uyarıcıya içgüdüsel olarak verilen duygusal tepkiler, birincil işlevsel duygular olarak tanımlanmaktadır. Hayatta kalma dürtüsü ile birlikte bireylerin huzuru sağlanır. Kaynağı ise duygusal zekadır. Uyarıcı yok olduğunda tepki de kaybolur (Greenberg, 2002’den: Greenberg, 2008’den akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 58). Örneğin birey tehdit sonucu korku duygusunu, zarar sonucu öfke duygusunu, yitirme sonucu üzüntü duygusunu yaşar. Bu duygular, bireyin hayatta kalma ve hayatını devam ettirme açısından işlevsel bir anlam taşımaktadır. Yaşantı neticesinde öğrenilmiş ve yıpratıcı olan, bireyin duygusal denge sorunları yaşadığında ortaya çıkan, sağlıksız olarak algılanan, kurtulmak istenen ve yoğun bir şekilde deneyimlenen duygulara birincil işlevsel olmayan duygular denilmektedir (Greenberg, 2002’den; Jarry ve Paivio, 2006’dan akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 54). Birincil işlevsel olmayan duygular, uyarıcıya karşı oldukça hassas olan ve bireyin kontrol sistemini etkileyen duygular olarak öne çıkar. Uyarıcı yok olsa dahi birincil işlevsel olmayan duygular devamlılığını korurlar (Pascual-Leone, Gilles, Singh ve Andreescu, 2013’ten akt. Çelik, Aydoğdu, 2018: 54). İkincil duygular ise birincil bir duygu veya birincil duygudan doğan düşünceye ait cevaplar ve bunlara karşı gösterilen savunmalardır (Greenberg, 2002’den akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 54). Özünde ikincil duygular, birincil duyguların

üzerine inşa edilmiş duygusal tepkilerdir. İkincil duygular, bireyin yaşadığı birincil bir duyguyu etkileyerek duygusal süreci düzenlerler (Greenberg, 2002'den; Pascuaş-Leone ve ark., 2013'ten akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 54). Örneğin birey tarafından hissedilen üzüntü, hayal kırıklığı ve değersizlik duygusu genellikle öfke duygusu ile ortaya çıkabilir. İkincil duygular bireyin iç dünyasının altında yatan acı ve güçsüzlüğü perdeler (Jarry ve Paivio, 2006'dan akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 54). Araçsal duygular; bireyin diğer bireylerin düşüncelerini, hislerini ve davranışlarını belirli bir doğrultuda yönlendirmek, kendi isteklerini bir başka bireye yaptırabilmek için oluşan duygulardır (Greenberg, 2002'den; Jarry ve Paivio, 2006'dan akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 55). Zaman içinde bireyin kişiliği şekillendirebilen duygular bilinçli veya bilinç dışı olarak yaşanabilir (Greenberg, 2002'den akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 55). Bireyi sindirmek için öfkelenmek, ilgi istediği için ağlamak araçsal duyguların belirgin örneklerindendir (Jarry ve Paivio, 2006'dan akt. Çelik ve Aydoğdu, 2018: 55).

Bazı araştırmacılar ise bireylerin yaşadıkları durumlar neticesinde gösterdiği tepkileri olumlu ve olumsuz duygular olarak ikiye ayırmaktadır. Hayat döngüsüne başlanıldığı andan itibaren gelen olumlu duygular; bireyleri iyi hissettiren, yaşamak istenilen, enerji veren ve hayat motivasyonunu arttıran duygulardır (Kara, 2021: 157). Doğada her şey bir denge içindedir ve duygularda da denge esastır. Mutluluk, sevgi, güven, sevinç, ümit, sabır, haz vb. olumlu duygular; bireye iyi hissettirse dahi yoğunluğu arttığında veya bu duyguların dengesi bozulduğunda kişiye zarar veren bir hâl alabilirler (Kervancı, 2008 :35). Bireyin yaşadığı çevre ile iyi ilişkiler kurmasını sağlayan olumlu duyguların yanında olumsuz duyguların varlığı göz ardı edilmemelidir. Bu durum duygusal dengeyi sürdürmek için hem olumlu hem de olumsuz duyguların dikkate alınması gerektiği anlamına gelmektedir. Olumsuz duygular; bireyin diğer bireylerle veya yaşadığı toplumla ilişkisini zedeleyen, fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklara sebep olabilen duygulardır. Öfke, korku, keder, üzüntü olumsuz duygulardır (Kervancı, 2008 :31).

1.2. Öfke ve Sınıflandırılması

Arkeolojik ve tarihsel bulgular şiddetin 25000 yıl kadar önce avcı-toplayıcı atalardan günümüze kadar geldiğini gösterir. Yunan, Mısır ve Roma toplumlarının (2000-3000 yıl önce) sosyolojik bir gerçeği olan şiddet, günümüz toplumlarında da varlığını korumaktadır. Saldırganlık ve şiddetin bir çıktısı olarak tahayyül edilen olayların özünde öfke duygusu yatmaktadır. Antik çağlardan bu yana öfke duygusu mitolojik masallarda, edebi eserlerde 'hayatın nefesi' olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda öfke duygusu bireyin özünde bulunan en ilkel duygulardan biri olarak kabul görebilir (Orozco, 2004'den: akt. Zorlu, 2017:1). Türkçe

Sözlük'te (2023: 2581) öfke “engellenme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi; kakınç, kızgınlık, celal, hırs, hışım, hiddet, gazap” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer tanımı “haksızlık, incinme, karşı koyma vb. duyguların doğurduğu, insanı saldırganlığa götürebilen şiddetli duygu, hiddet, kızgınlık, gazap” şeklinde yapılmaktadır (Kubbealtı Lugatı, 2010: 960). Amerikan Psikoloji Derneği (APA)'ya göre “öfke (anger); kasıtlı bir şekilde yanlış yaptığı hissi veren, bir kimseye karşı düşmanlık duyma ile karakterize edilmiş bir duygudur.” Cambridge Sözlük'te öfke (anger) sözcüğü “adil olmayan ya da kaba olay yüzünden birisini incitmek ya da hoş olmayan bir duruma düşmek istememenize neden olan güçlü bir duygu” olarak tanımlanmaktadır. Bedenen ve ruhsal bir sınırlılık neticesinde hissedilen öfke bireyin kırıldığıнын, işlerinin düzeninin bozulduğunu, haklarının elinden alındığının bir göstergesi olarak sayılmıştır (Hacızade, 2012: 162). Öfke duygusu, bireylerin değer verdiği diğer kişiler beklentilerine uygun davranmadığında ve hak ettiklerini alamadıklarında ortaya çıkmaktadır (Geçtan, 2014'ten: akt. Yazıcı Çelebi, 2020: 2). Başka bir ifadeyle öfke, sık bir şekilde deneyimlenen hayal kırıklıklarından yoğun hiddete kadar farklı şiddet seviyeleri ve süreçleri içerebilen, içinde fizyolojik ve biyolojik değişimlerin de bulunabileceği normal bir duygu olarak tarif edilmektedir (Hollenhorst, 1998'den: akt. Yazıcı Çelebi, 2020: 2-3). Gerçek ya da hayali bir yanlışlıkla ilişkili olarak büyüyen azami memnuniyetsizlik duygusu şeklinde de tanımlanabilmektedir (Modi and Thingujam, 2007'den akt. Doğan vd., 2010: 281). Son olarak Thomas Gordon öfkeyi; temel duyguların sertleşmiş, buzlaşmış bir şekli olarak tasvir etmektedir. Ona göre temel duygular birikir, katılaşır. Katılaşınca buzdağının tepesinde önce öfkeyi oluşturur. Bu buzdağını oluşturan duygular ise kıskançlık, üzüntü, merak, yalnızlık, itilmişlik, kaygı, hayal kırıklığı, haksızlık, anlaşılamamak ve sıkıntıdır. Aynı zamanda Thomas Gordon öfkeyi basit ama yineleyen, kaçılamayan nezleye benzetmektedir (Durmuş vd., 2000: 23).

Spielberger öfke duygusunu sürekli öfke ve durumluk öfke olmak üzere iki boyutta ele almaktadır (Spielberger 1988'den akt. Yılmaz ve Tuzgöl Dost, 2016 :17). Sürekli öfke temelde öfkeye eğilimli olmak şeklinde tanımlanmıştır. Sürekli öfkeye sahip olan bu bireyler bir süre sonra öfkelenmek için bir neden arama gereksinimi duymaz. Ayrıca bireyler öfkesini kontrol etmekte zorlanabilir. Aslında olan durum bireyin yaşadığı bu sıkıntılı süreci kabul etmekte zorlanmasıdır. Ayrıca belirli öfke nedenlerinden bağımsız olarak hayata dair genel bir öfke hissettikleri ifade edilmektedir (Tanış, 2014'ten akt. Yazıcı Çelebi, 2020: 3). Sürekli öfkeye sahip olan bireylerin yalnızlık ve boşluk duygularından kaçındıklarını bu sebeple de öfkeye sığındıkları gözlemlenmektedir. Bu bireyler öfkelenecek ortam hazırlayarak öfkelerini diri tutmaktadır (Geçtan, 2014'ten akt. Yazıcı Çelebi, 2020: 3). Durumluk öfke; bir olayın

sonucunda meydana gelen gerginlik, kızgınlık, sinirlilik gibi duygusal tepkileri kapsayan bir durum olarak tanımlanmıştır (Özer, 1994'ten akt. Yazıcı Çelebi, 2020: 3). Engellenme, incinme, hayal kırıklığı ve karşılanamayan beklentileri perdeleyen durumluk öfke, ikincil bir duygu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Lulofs ve Chan, 2000'den akt. Yazıcı Çelebi, 2020: 3-4).

Bilim insanları basit bir kızgınlıktan köpürmeye kadar öfkenin dereceleri olduğunu belirtir. Bireyler diğer bireylerde görmekten rahatsız oldukları öfke duygusunu yaşadıklarında zorbalık, önyargı, şiddet ve küstahlık gibi duygularla olumsuz nitelikte tepkiler verebilmektedir. Bireylerin öfke duygusu hem kendisi hem de karşı taraf için yıkıcı olabilmektedir. Hatta saldırganlık eylemi ile sonlanabilmektedir (Mckay ve Dinkmeyer 1998'den akt. Şahin, 2005: 7).

Bilimsel çalışmalarda öfke, şiddetli öfke ve hiddet olarak iki grupta incelenmiştir. Şiddetli öfke ve hiddet yaşayan bireylerin öfke duygusu, aleve benzetilmektedir. Bu öfke alevi büyüyerek süregelen bir hâle gelmektedir. Öfke ve hiddet, belden göğüse doğru yükselen vücut harareti içermektedir. Öfke ve hiddet dışı vurulduğunda genellikle şiddetli bir hareket ya da bağırma ile ortaya çıkmaktadır. Şiddetli öfke ve hiddet, bireylerin hislerinin şiddetiyle ayırt edici hâle gelmiştir. Şiddetli öfke ve hiddet arasında iki ayrım noktası mevcuttur. Hiddet intikam duygusunu barındırırken şiddetli öfke intikam duygusunu barındırmaz. Şiddetli öfke bir miktar huzursuzluk ve gösteriş ihtiva edebilmektedir. Hiddet güçlü olanın tutkusudur. Engel koyulmuş şiddetli öfkeden söz edilirken hiddetten söz edilmemelidir (Schuerger, 1979'dan akt. Şahin, 2005 :7).

Efron, öfke duygusunu dışı vurulmayan öfkeden artarak davranışlarla dışı vurulan ve şiddetlenen duyguyu öfkenin basamakları biçiminde ifade etmiştir (Efron, 1997'den akt. Şahin: 8).



Şekil 1. 1 R. P. Efron'un Öfke Merdiveni

1.3. Öfkenin Boyutları

1.3.1. Öfkenin Bilişsel ve Duygusal Boyutu

Bütün duygularda olduğu gibi öfke duygusunun bilişsel ve duygusal boyutları bireyin öfkeyi algılayış ve değerlendirme tarzını ortaya koymaktadır (Feldman, 1996'dan akt. Eroğlu ve İrdem, 2016: 25). Bilişsel yaşantıları içinde barındıran, fizyolojik olan ve genellikle davranışı etkileyen bireyin duygularıdır. Psikoloji alanındaki uzmanlar arasında bilişsel ve duygusal tepkilerin ayrı birer sistem olarak yönlendirildiği bir tartışma konusu olmuştur. Bilişsel ve duygusal tepkilerin ayrı olduğunu düşünenler için duygusal tepki, bilişsel tepkiden baskındır ve ön plana çıkmaktadır. Bazı kuramcılara göre ise olan bir duruma birey önce duygusal bir tepki verir ve olan durumu anlamaya çalışır. Bir başka görüşe göre birey bir durum için önce bilişsel bir anlayış geliştirir ve sonrasında duygusal tepki verdiği yönündedir. Bu bağlamda duygusal düzeyde tepki vermeden önce bireyler önce düşünmeli ve durumu

anlamalıdır. Nihayetinde de bildikleri ile bağlantı kurması gerekmektedir (Feldman, 1996'dan akt. Eroğlu ve İrdem, 2016: 25).

Günümüzde bilişsel davranışçı kuram, öfkenin dışsal olaylarla doğrudan bir ilişkisi olmadığını ve öfkenin bilişsel süreçlerle ortaya çıktığını ifade etmektedir (Robins ve Novaco, 1999'dan akt. Eroğlu ve İrdem, 2016: 26). Nitekim öfke etkeninin varlığı algılanıyorsa öfke duygusu harekete geçer. Bir şekilde algılanan ve bireyin bilincine ulaşan öfke etkeni algısal ve bilişsel tepkiye daha baskın olacak şekilde duyuşsal tepkinin kontrolsüz yansımaları gerçekleştirilmektedir. Öfkeye ait olan duyuşsal ve bilişsel tepkilerinin karşılıklı etkileşimi içinde işlerlik kazandığı görülmektedir (Eroğlu ve İrdem, 2016: 26).

1.3.2. Öfkenin Fiziksel ve Fizyolojik Boyutu

Öfkenin kaynak olduğu durum ortaya çıktığı sırada bireyin bedeninde oluşan değişimler öfkenin fizyolojik boyutu ile ilgilidir. Limbik sistem içinde yer alan hipotalamus; solunum, kalp atışı, hormonlar gibi tepkilere yön vermektedir. Hipotalamus öfkenin oluşumunda temel bir role sahiptir. Hipotalamusun uyarılması ile öfkeli davranışı ortaya çıkaran süreç başlamaktadır (Eroğlu ve İrdem, 2016: 26). Bireyin kalp atışının hızlanması, nabız atımının artması, midesinin kasılması, ağzının kuruması, nefesinin daralması vb. olgular öfke duygusunu yaşarken kendisinin anlayabileceği belirtilerdir. Bireyin bakışlarının dikleşmesi, kaşlarının çatılması, yüzün solgunlaşması, dişlerin gıcırdaması vb. olgular ise dışarıdan bir başka bireyin gözlemleyebildiği belirtilerdir (Eroğlu ve İrdem, 2016: 26-27).

1.3.3. Öfkenin Davranış ve Tepki Boyutu

Birey öfke duygusunu yönlendirip algıladıktan sonra öfkesini ifade etme şekli geçmiş yaşantılar ve olaylar ile ilişkili çağrışımları, akılcı olmayan düşünce yapıları tarafından belirlenmektedir. Yapılan araştırmalara göre öfke fizyolojik, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal değişkenlerden meydana gelen çok yönlü bir yapı olarak görülmektedir. Davranışsal tepkilerin sebebi yaşanan olaylar olmaktan çok bireyin yaşanan olaya dair kafasındaki anlamı, yorumu ve düşüncelerini ve hatta bunu oluşturan inançlarına bağlı olmaktadır. Bireyin içinde yaşadığı toplumsal deneyimleri de öfke ve öfkenin ifade edilmesinde belirleyici bir etkidir (Eroğlu ve İrdem, 2016: 27).

1.4. Öfkenin Sebepleri

Bireylerin öfke yaşamalarındaki sebepler içsel kaynaklı ve dışsal kaynaklı olarak iki temelde incelenmektedir. Bireyin hedeflerine ulaşmasını engelleyen bir dış uyarıcı ile birlikte

öfke duygusu ortaya çıkmaktadır. Bir olay sonucu haksızlığa uğrama, trafik sebebi ile programa yetişememe, taciz edilme gibi olaylar öfkenin dışsal nedenlerine örnek olarak gösterilebilir.

Öfke duygusunu ortaya çıkaran içsel sebeplerin kaynağı bazı temel duygulardır. Bireyin kıskançlık, itilme, hayal kırıklığı, merak, küçümsenme ve haksızlığa uğraması gibi durumları yaşaması ve bu durumlara katlanılmayacak aşamaya gelmesi ile birlikte öfke duygusu doğabilmektedir (Öztürk, 2012: 16-17).

1.5. Öfke Duygusunun Fizyolojisi

Bireyler öfkelendiklerinde bedenlerinde değişimler belirgin bir biçimde hissedilir. Kas gerilmelerinin artışı, kaşların çatılması, dişlerin gıcırdatılması, ters ters bakma, yumrukların sıkılması, kolların ve vücudun biçim değiştirmesi, kızarma (vücut veya yüzde), benzin atması, kalp çarpıntısı, titreme, uyuşma, seğirme, terleme, sıcak hissedilmesi, hazımsızlık, soğuk hissetme gibi belirgin emareler gerçekleşebilir (Tavris, 1982'den; Nazik 2001'den akt. Şahin, 2005: 13).

1.6. Öfkenin Fonksiyonları

Öfke duygusu olumsuz çağrışımlarla birlikte ortaya konmaktadır. Buna rağmen öfke duygusunun bireyin yaşamına kolaylık sağlayan fonksiyonları olduğu da bilinmektedir (Şahin, 2005 :12).

Öfke duygusu, bireyin olağan duygularından birisi olmasına rağmen bazen sınırları koruma ve haksızlıkları önlemek için harekete geçirici olan öz koruma fonksiyonlarına sahiptir. Ayrıca öfke; gücü ve kontrol etme isteği, sorumluluklardan kaçma, zayıf iletişim becerilerine sahip olma, diğer duygulara karşı savunma vasıtası olarak kullanma ve huy hâline getirme gibi fonksiyonları olan bir duygudur (Korkut, 2002'den akt. Şahin, 2005: 12).

Bireyler gelişim süreçlerinin hemen hemen her gününde öfke duygusunu hissetmektedir. Psikoloji alanında bile uzman görüşlerinin birçoğu, bireylerin kendilerini düşmanca ve saldırgan bir dünyadan korumak için öfke hissetmeye ihtiyaçları olduğunu öne sürmektedirler (Ellis, 1997'den akt. Şahin, 2005:12).

1.7. Öfke ve Cinsiyet Bağlılığı

İnsanoğlunda öfke duygusundan doğan saldırganlık tepkileri erkeklerde kadınlara nispeten daha belirgin gözlemlenmektedir. Bu duruma çoğunluğun yaptığı açıklama ise kültürel değerler neticesinde her iki cinsiyetin yetiştirilme şekli ve ait oldukları toplumun beklentilerine göre farklılık göstermesidir. Erkeklerle saldırgan ve rekabetçi olmaları öğretilirken, kadınlara hayatındaki erkeklere, çocuklarına ve etraflarındaki bireylere karşı sıcak ve destekleyici

olmaları öğretilmiştir (Mckay ve Dinkmeyer 1998'ten ve Navaro 2000'den akt. Şahin, 2005: 14). Aynı zamanda kadınlar duygu ve düşüncelerini sözel ifade etmeye daha yatkındır. Fakat erkekler bu konuda çok başarılı değildirler. Durum böyle olunca erkekler öfke birikimini şiddet ile ifade etmeye yoluna başvurabilirler (Tahran, 2013: 179).

1.8. Öfke ve Şiddet Bağıntısı

Şiddet; tarihsel zamanda değişkenlik gösteren, toplumdan topluma anlayış farklılığına sahip olan bir olgudur. Bu nedenle şiddet sözcüğünü ortak bir paydada herkes tarafından kabul edilecek şekilde tanımlamak oldukça güçtür. Şiddet genel olarak aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, sert ve kaba davranışı, kaba kuvvet kullanma biçiminde tanımlanabilir. Etimolojik açıdan şiddet sözcüğü dilimize Arapçadan geçmiştir (Köknel, 1996: 20-27).

Freud'a göre saldırganlık ve cinsellik bireyin temel içgüdüleridir. İnsanın varoluşundan gelen bu iki temel içgüdü kullanılma şekline ve insanın sahip olduğu eğitime bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Doğan, 2012: 542). Saldırgan davranış şekli şiddet olgusunun en yoğun görülen kısmıdır. Bu bağlamda şiddet, bir nesneye veya bireye doğru yönelir. Bu yönlendirme şekli bireyin istemediği, tahrik eden, yıpratıcı bir eylem biçimidir. Şiddet sadece fiziksel olmamakla birlikte bazen de sözlü davranışlar da gerçekleşebilmektedir. Saldırganlık şiddet ile ilişkili olarak bu noktada zorlayıcı ve sınırı aşan tepkilerin bir bütünüdür (Uluocak vd., 2014: 9).

Bireyler herhangi bir sebepten öfkelendiklerinde öfkelerini öğrendikleri bir biçimde yansıtmaktadır. Birey öfkelenince nasıl hareket edeceği onun yaşantı ve öğretileri ile ilişkilidir. Bu durumda birey öfkelenildiğinde saldırgan bir tutum eşliğinde eyleme geçmesi olağan değildir. Yaşanılan durum içinde geçmiş yaşantısı, öfke duygusu evvelindeki durumu, kültürel normları gibi öğeler bireyin öfke duyduğu duruma yaklaşımını belirlemektedir. (Özmen, 2004: 29).

1.9. Öfke ve Saldırganlık Bağıntısı

Öfke duygusu ile saldırganlık arasında pozitif korelasyon vardır. Öfke, saldırganlık şeklinde de dışa vurulan bir duygu biçimidir (Kesen vd., 2007: 354). Saldırganlık; fiziksel ve psikolojik olarak başkalarına zarar verme amacıyla, kızgınlık, öfke ve nefret dolu yıkıcı davranış olarak tanımlanabilir (Abay ve Tuğlu, 2000: 21). Ayrıca saldırganlık, canlıların doğal içgüdülerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Canlıların hayatlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duyulan davranışların kaynağı ve motivasyonu olan saldırganlık duygusu, belirli sınırlar içerisinde olmalıdır. Özellikle engellenme hâllerinde sergilenen en yaygın tepkilerden birisi saldırganlıktır. Nitekim bireyi engelleyen kişi ya da olay, bireyin gücünün sınırını aştığında ve

engellenme neticesinde meydana gelen öfke duygusu yer değiştirerek gücünün yetebileceği kişi ve nesnelere yönlenebilmektedir (Cüceloğlu, 1994'ten akt. Karataş, 2008: 278). Saldırganlık, duygusal tanımlamalara göre öfke duygusunun sebep olduğu bir davranıştır. Gündüsel tanımlamalara göre ise bir davranışın saldırganlık değeri taşıyıp taşımadığını bireyin niyeti belirlemektedir. Davranışsal tanımlamalara göre davranışın özünde niyet etken değildir; bireyin bir başka bireye fiziksel veya psikolojik zarar veren her davranış saldırganlık olarak adlandırılır (Erkuş, 1994'ten akt. Karataş, 2008: 278). Saldırganlık iki ana temelde incelenir: Fiziksel saldırganlık ve sözel saldırganlık. Bireye, hayvana veya nesneye zarar verme eylemleri fiziksel saldırganlık özelinde ele alınmaktadır. Ateşli silahla yaralama, bıçaklama, tekmeleme, vurma, sert bir şekilde itme, nesne fırlatma, pencere çarpma, cam kırma, yangın çıkarma durumları fiziksel saldırganlık örnekleri olarak gösterilebilir (Moeller 2001'den akt. Karataş, 2008: 278). Ancak bireylerin saldırganlığının alt yapısında her zaman öfke duygusu olmayabilir. Örneğin profesyonel tetikçi olan birisi, bir başka bireye zarar verirken öfke duygusu ile harekete geçmez, maddi nedenler gibi olası bir sebeple bir gereksinim sonucu eyleme geçmiş olabilir (Berkowitz, 1990'dan akt. Kesen vd., 2007: 354). Bir bireyin diğer bir bireye kelimeler aracılığı ile zarar verme eylemleri ise sözel saldırganlık özelinde ele alınmaktadır. Bağırıp çağırmak, dedikodu yapmak, alay ederek sataşmak, tehdit etmek, not ya da mektup yazarak tehditte bulunmak sözel saldırganlık örnekleri olarak gösterilebilir (Moeller 2001'den akt. Karataş, 2008: 278). Sözel saldırganlığa ek olarak bireyin aşağılandığı ve kasti olarak tahrik edildiğini hissettiği olaylara karşı verilen tepkiler hostile (düşmanca) saldırganlık olarak tanımlanmaktadır (Abay ve Tuğlu, 2000: 22).

1.10. Bilişsel Dil Bilimde Mental Fiil Olarak Öfke Sözcüğü

20. yüzyılı incelediğimizde ses getiren üç büyük dil bilim kuramı olduğu görülmektedir. 1930-1950 yılları arasında yapısalcı dil bilim, bu dil bilim kuramlarından ilkidir ve yapılan çalışmalar davranışçı ilkelere yöneliktir. 1957-1980 yılları arasında gelişim gösteren ikinci dil bilim kuramı üretici dönüşümsel dil bilgisi formel ve semantik yaklaşımıyla adını duyurmuştur. 1980 ve sonrasında bilişsel dil bilim ortaya çıkmıştır. Bilişsel dil bilim diğer kuramlara kıyasla beden ve dil unsuruna değinmiştir. Diğer kuramların araştırmacıları dilin morfolojik ve sentaks boyutu ile çalışırken bilişsel dil bilimin araştırmacıları beden ve dil arasındaki ilişkiye değinmişlerdir. Ronald Langacker 1972 yılında *Fundamentals of Linguistic Analysis* (Dilbilimsel Analizin Temelleri) çalışması ile bilişsel dil bilimin temellerini ortaya koymuştur. George Lakoff ve Mark Johnson 1980 yılında birlikte yayımladıkları *Metaphors We Live by*

(Beraber Yaşadığımız Metaforlar) çalışmaları ile tam anlamıyla bir kuram oluşturmuşlardır (Yüceol Özezen ve Ördem, 2014: 152).

Olguları kategorileşme sadece insanda değil nefes alan her canlıda vardır. George Lakoff ve Mark Johnson 1999 yılında yaptıkları çalışmada yaşayan her canlının kategorileştirdiklerini ifade etmişlerdir. İnsan, kategorileştirme eylemini bilinç dışı da yapabilmektedir. Hatta insanlar oluşturdukları kategorilerin birçoğunu bilinç dışı olarak oluşturur ve bu kategorileri değiştirmek de oldukça zordur. Ne tür ve nasıl kategoriler oluşturulacağına beyin ve beden karar vermektedir. Şayet insanlar sinirsel bir varlık ise oluşturdukları kategoriler de beden vasıtası ile şekillenmektedir. Esasen bu disiplinde Gestalt'tan başlanarak modern psikolojinin birçok kavramı kullanılmaktadır. Bu kuramda dil diğer bilişsel becerilerle (algı, duyum, düşünme, duygulanma gibi) aynı düzlemde. Dil sadece dış dünyanın bir ürünü değildir; özellikle duyuşsal motor sisteminin, insan bedeninin ve beyninin bir ürünüdür (Yüceol Özezen ve Ördem, 2014: 152).

Bilişsel dil biliminde odaklanılan olgu insanın bilişsel olmasıdır. İnsanın bilgileri işleyen olarak irdelenmesini, insan davranışının ise içsel durumları açısından tanımlanması ve açıklama getirilmesi ihtiyacını öngören bir yaklaşımdır. Bu durumlar, görevlerin akla dayanan çözümler getirilmesi için fiziksel olarak meydana gelen, gözlemlenebilen bilginin, işlenmesi, muhafaza edilmesi ve harekete geçirilmesi olarak yorumlanır (Demyankov, 1994'ten akt. Dohman, 2022: 1240). İnsanın özünün düşünce dünyasında meydana gelen şema, program ya da stratejilerle bilgiyi kullanabilen, anlayan, üretebilen insanın yorum getirebilmesidir (Maslova, 2005'ten akt. Dohman, 2022: 1240). Bilişsel yaklaşım dilde, insanın bilincini, düşüncesini ve algısını ihtiva eden bilişsel yapılan dile aktarılması görüşünden kaynaklanır (Kibrik, 1994'ten Dohman, 2022: 1240).

Literatürde biliş kavramı üzerine bilişsel dil bilim içinde mental fiil çalışmaları yapılmaktadır. 21. yüzyılda Türkiye Türkolojisinde bu konuda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. “Mental süreç neticesinde meydana gelen idrak ile algılamaya, duygularla ilgili fiillere mental fiil denir.” Mental fiiller birçok bilişsel süreci kapsar. Bilinç; insanın kendisini, çevresini, algılarını, anılarını ve düşüncelerini bilinçli biçimde gözlemlemeyi; insanın kendisini ve çevresini anlamasını, davranışsal ve bilişsel etkinlikleri başlatabilmesini ve sona erdirmesini sağlayan denetlemeyi içermektedir. Esasen mental fiiller bilinçli yapılan eylemleri ifade eder (Şahin, 2012: 49).

İnsanın zihninde oluşan, değerlendirilen ve zihin yardımıyla meydana gelen düşünmek, hatırlamak, kavramak, öfkelenmek, üzölmek, algılamak gibi duygular dış çevreye dil yoluyla aktarılır (Şahin, 2012: 49). İnsanların duyguları ve algıları, anlaşılan olgularla zihinde

biçimlenir ve değerlendirilir. Algı neticesinde anlamlandırma süreci başlamaktadır. Algılama, öğrenmenin ve bütün zihinsel faaliyetlerin temelidir. Özetle bilincin beslendiği yerdir (Karakuşçu, 1999: 70-71). Öfkelenmek, üzölmek, korkmak, sevinmek gibi duygular mental bir sürecin neticesinde meydana gelen tepkisel duygulardır. “Mental bir süreç neticesinde meydana gelen duygu durumlarını ifade eden fiillere duygu fiilleri denir” (Savaş, 2012: 50).

Genel olarak duygular, çıktı basamağının en belirgin aşamasıdır. Zihinsel girdilerin sonucunda duyguların tamamı ortaya çıkmaktadır. Algılama ile süreç başlar. Öğrenilmiş bilgilerin edinilen yeni bilgilerle etkileşimi, bireyin duygu dünyasında birçok değişim meydana getirebilmektedir. Bu değişimlerde karşılık olarak duygular da bulunmaktadır. Dilde duyguların bildirimini yapan çok sayıda araç vardır. Birey iç dünyasındaki duyguları görünür kılabilmek adına atasözleri, deyimler, sentaksis yapılar, bazı morfolojik unsurlar, vurgulamalar, isimler, fiiller gibi olguları kullanır. Böylece mental fiiller içerisinde yer alan duygu fiilleri de bireyin gözlemlenebilir ya da gözlemlenemez nitelikteki duyguların hareket kapsamında ifade eden kelimeler olarak görev yapmaktadır. Olumlu olarak görölen bir duygu bir başkası için olumsuz nitelik taşıyabilir. Bu sebepten dolayı duygu fiilleri olumlu-olumsuz şekilde sınıflandırılmayarak tek bir sınıflandırma şeklinde ele alınmıştır (Hirik, 2018: 134-135).

İKİNCİ BÖLÜM

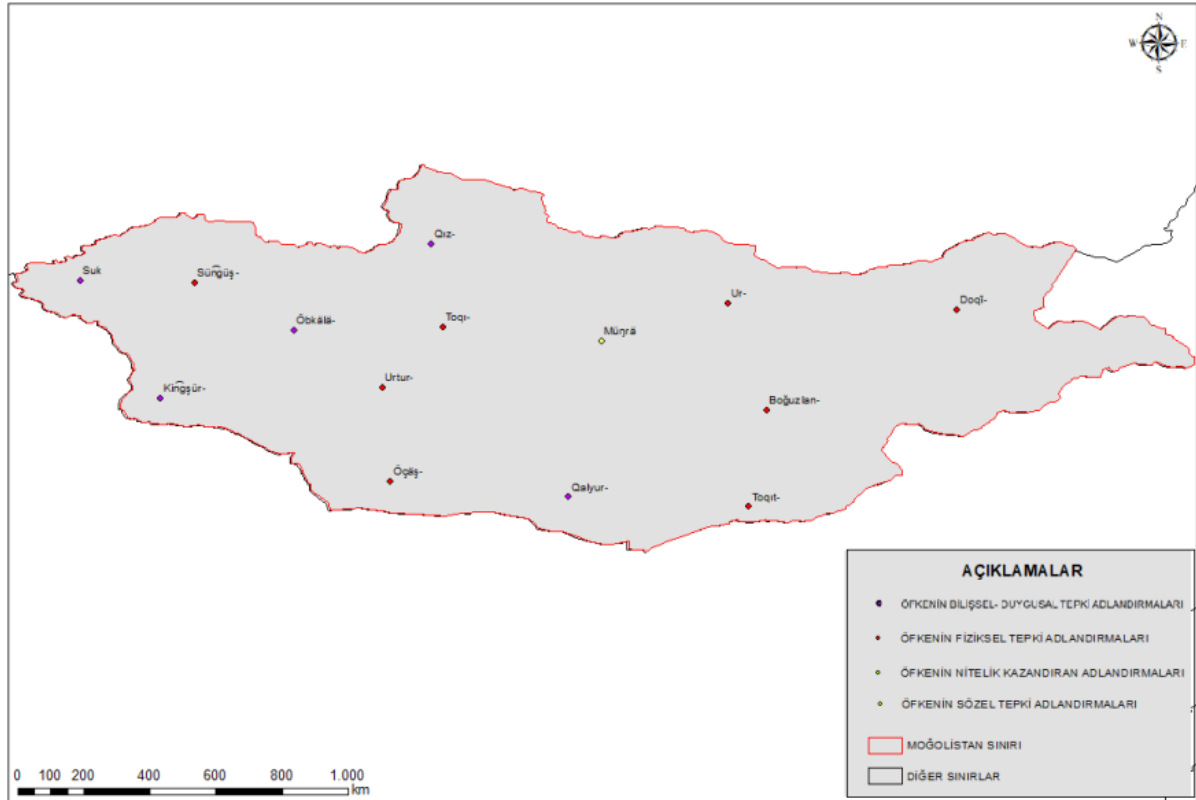
TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI

2.1. Orhun Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Türk dilinin bilinen en eski yazılı metni Köktürklerle aittir. Danimarkalı bilim V. Thomsen, Orhun Vadisinde bulunan bengu taşları üstündeki yazıyı okuması üzerine Köktürklerin Türkçeyi yazı dili olarak kullandıkları anlaşılmıştır. Orhun Abideleri olarak adlandırılan Tonyukuk, Köl Tigin ve Bilge Kağan bengu taşları Köktürk edebiyatının mükemmel örnekleridir. Bilge Kağan, Tonyukuk ve Köl Tigin anıtlarındaki özel isimleri çıkarırsak tekrarlanmayan sözcük sayısı 163'tür. Köktürklerden bize anlatılan konu bağlamında yaklaşık 700 sözcükten oluşan bir sözlük kaldığı var sayılabilir (Ercilasun, 2015: 126-187).

Orhun Yazıtlarının (Ergin, 2003) ve Eski Türk Yazıtlarının (Orkun, 2011) içindeki öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Yazıtlara göre Orhun Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 14 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 5, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 8, sözel tepki ölçütünde ise 1 adet sözcük tespit edilmiştir. Nitelik kazandıran ölçütünde herhangi bir sözcük saptanamamıştır. Derlenen sözcüklerin tamamı Türkçe kökenlidir.

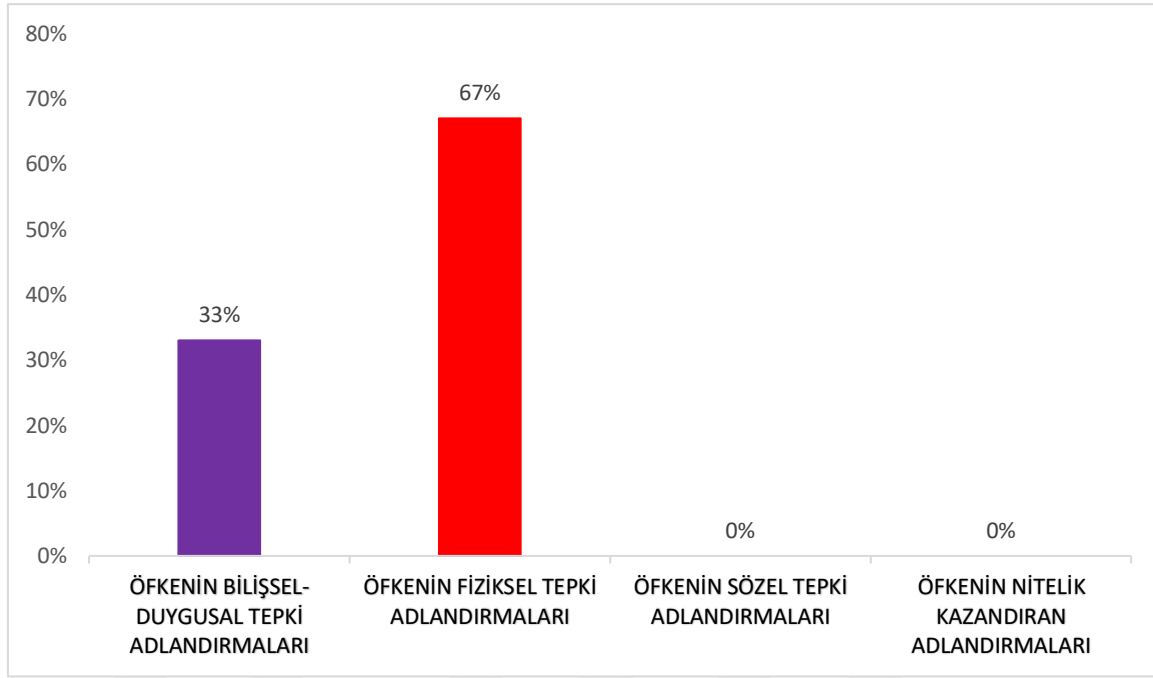
ORHUN TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 2. 1 Orhun Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 2. 1 Orhun Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL - DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Qalyur- “Hiddetlenmek; kızmak” (Orkun, 2011: 835)	Boğuzlan- “Boğazlamak, boğazı kesilmek” (Ergin, 2003: 90)	Müñrä “Böğürmek” (Orkun, 2011: 819)	
Qız- “Kızmak, hararetlenmek, ateşlen- mek, hiddetlenmek” (Ergin, 2003: 101)	Doqı- “Vurmak; dokumak; dövmek” (Orkun, 2011: 867)		
Kıñşür- “Kışkırtmak, iki kişiyi birbirine sürttürmek; kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek” (Ergin, 2003: 102)	Öçäş- “Kavga etmek; yarış etmek” (Orkun, 2011: 825)		
Öbkälä- “Öfkelenmek” (Orkun, 2011: 825)	Süngüş- “Süngüleşmek, mızraklaşmak, çarpmak; savaşmak, harp etmek” (Ergin, 2003: 111)		
Suk “İhtiras, iştihak, heves, hasret, istek; kızgınlık, hiddet” (Ergin, 2003: 111)	Toqı- “Vurmak, dövmek, çarpmak, dokumak, sokmak, batırmak, tokmaklamak, yontmak” (Ergin, 2003: 115)		
	Toqıt- “Vurdurmak, dövdürmek, dokutmak, yonturmak” (Ergin, 2003: 115)		
	Ur- “Vurmak, dövmek, koymak, yapmak, takmak, hakketmek, yontmak, geçirmek, kaydetmek” (Ergin, 2003: 119)		
	Urtur- “Vurdurmak, hakkettirmek, yontturmak” (Ergin, 2003: 119)		



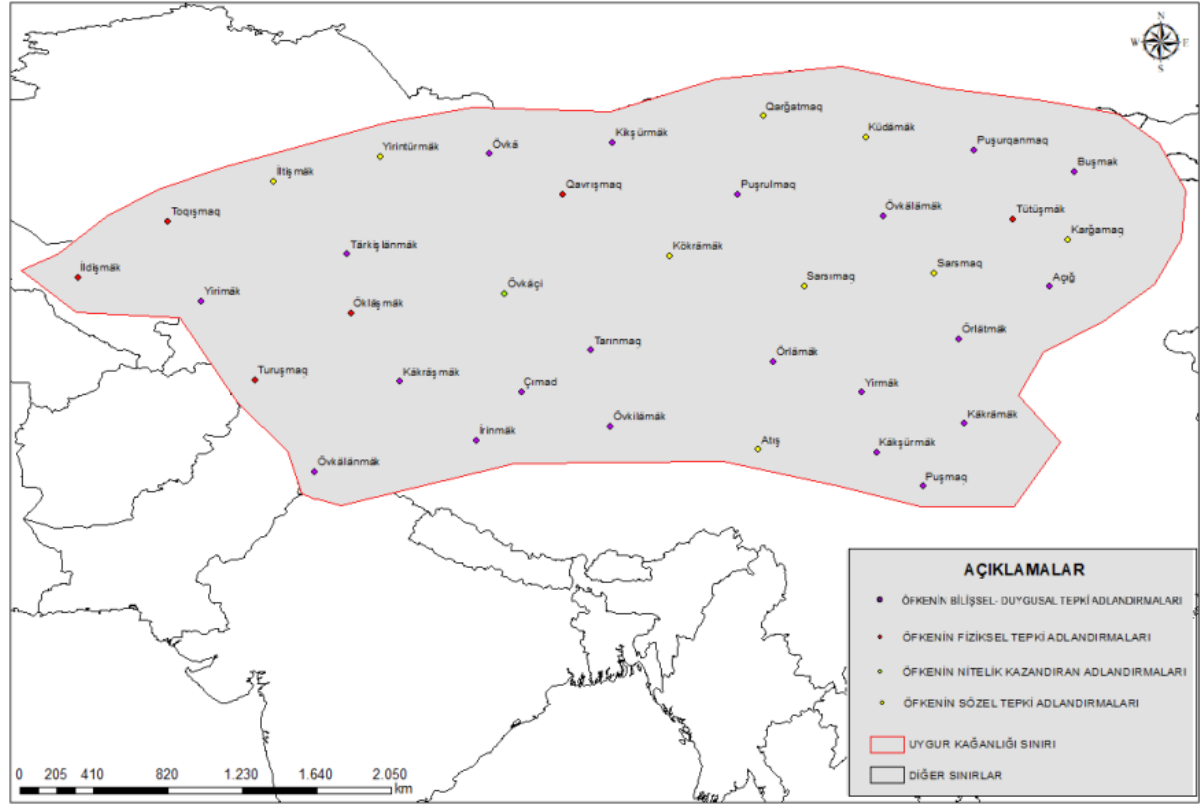
Grafik 2. 1 Orhun Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

2.2. Eski Uygur Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Eski Türkçenin ikinci dönemi olan Eski Uygur Türkçesi, Orhun Türkçesine dayanan bir dönemdir. Orhun Türkçesi ile Eski Uygur Türkçesinin arasındaki belirgin fark Uygurların değişen yaşam biçimleri sebebiyle söz varlığı biriminde ortaya çıkmıştır. Orhun metinlerinde askerlik, devlet düzeni ve bozkır yaşamı ile ilgili sözcükler ağırlıklı iken Uygur metinlerinde ise Maniheizm ve Budizm ile ilgili sözcükler ön plana çıkmıştır. Altın Yaruk, Sekiz Yükmek, Prens Kalyanamkara ve Papamkara, Irk Bitig bu dönemin önemli eserlerindendir.

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünden (Caferoğlu, 1968) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Eski Uygur Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 37 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 21, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 6, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 9, nitelik kazandıran ölçütünde ise 1 adet sözcük tespit edilmiştir. Derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



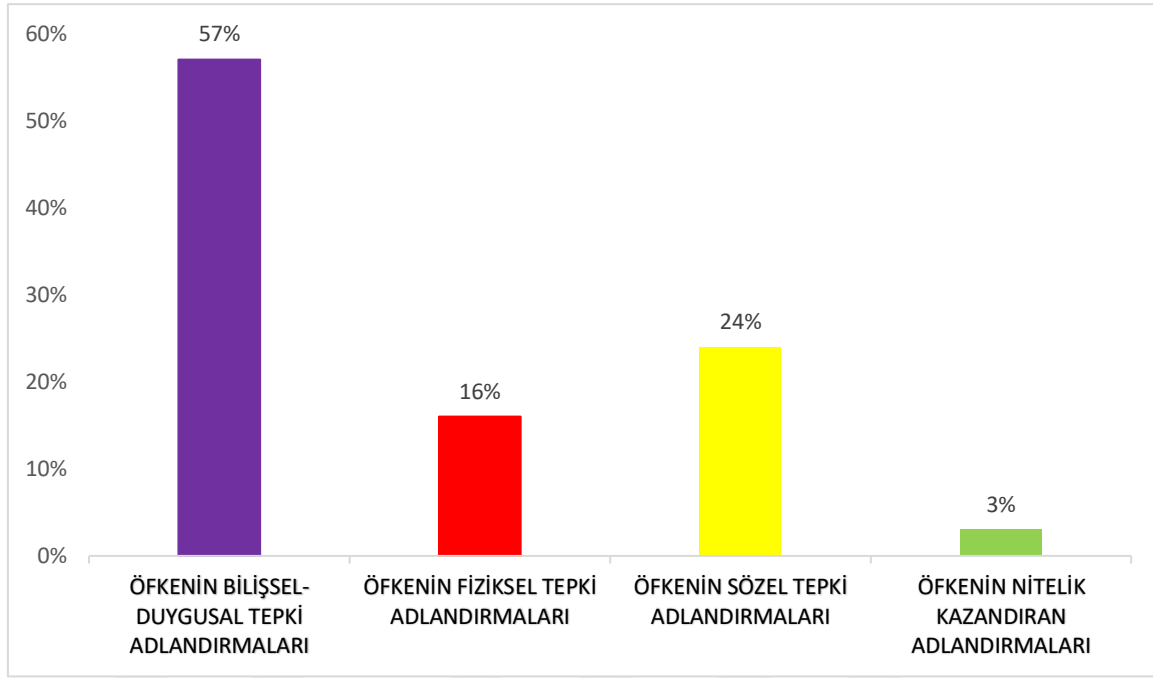
Harita 2. 2 Eski Uyğur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 2. 2 Eski Uyğur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açığ “1. Öfke, kızma şiddet. 2. Acı, ızdırıp. 3. Ekşi, acımtırak. 4. Hediye, armağan” (EUyg, s.2)	İldişmək “Kavga etmek, itişmek” (EUyg, s.92)	Atış “Atışma, küfür, kavga” (EUyg, s.24)	Övkäçi “Öfkeyi kabartan kimse, öfkeleniren, kızdıran kışkırtıcı” (EUyg, s.155)
Buşmak “Öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak, heyecanlanmak” (EUyg, s.55)	Qavrişmaq “Döğüşmek, kavga etmek” (EUyg, s.172)	İltişmək “Münakaşa etmek, itişmek, kavga etmek, sevkedilmek” (EUyg, s.93)	
Çımad “Öfke, hiddet, kızgınlık” (EUyg, s.61)	Ökläşmək “Vuruşmak” (EUyg, s.149)	Qarğamaq “Kargamak, beddua etmek, küfretmek” (EUyg, s.168)	

İrinmək “1. Bedbaht olmak. 2. Kızmaq öfkelenmək” (EUyg, s.96)	Toqışmaq “Tokuşmaq, vuruşmaq” (EUyg, s.244)	Qarğatmaq “Beddua ettirmek” (EUyg, s.168)	
Käkrämək “Nefret etmək, tiksınmək, kızmək, hiddetlənmək, öfkelenmək” (EUyg, s.104)	Turuşmaq “Savaşmaq” (EUyg, s.254)	Kökrämək “Kükremək, bağırmaq, böğürmək, gürlemək” (EUyg, s.114)	
Käkrəşmək “Kızmaq, hiddetlənmək, öfkelenmək” (EUyg, s.104)	Tütüşmək “Tutuşmaq, savaşmaq, çarpışmaq” (EUyg, s.260)	Küdämək “Bağırmaq, çağırmaq; gürültü etmək” (EUyg, s.120)	
Käkşürmək “Hiddetlendirmək, nefretlənmək” (EUyg, s.104)		Sarsımaq “Azarlamak, söylənmək” (EUyg, s.197)	
Kikşürmək “Birine kızmək, hiddetlənmək, öfkelenmək” (EUyg, s.110)		Sarsmaq “Söğüp saymaq” (EUyg, s.198)	
Örlämək “1. Hiddetlənmək, öfkelenmək, gürlemək 2. Yükselmək” (EUyg, s.152)		Yirintürmək “Hakaret etmək” (EUyg, s.298)	
Örlätmək “Kızdırmək, hiddetlendirmək, incitmək” (EUyg, s.152)			
Övkä “Öfke, hiddet, kızma” (EUyg, s.155)			
Övkälämək “Öfkelendirmək, hiddetlendirmək” (EUyg, s.155)			

Övkälänmək “Kızmak, öfkelenmek” (EUyg, s.155)			
Övkiilämək “Öfkelenmek, hiddetlenmek” (EUyg, s.155)			
Puşmaq “Kızmak, hiddetlenmek, kaygılanmak, tasalanmak” (EUyg, s.158)			
Puşrulmaq “Kızdırılmak, hiddetlendirilmek” (EUyg, s.159)			
Puşurqanmaq “Endişelenmek, kaygılanmak, kızmak” (EUyg, s.159)			
Tarınmaq “Hırslanmak, öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek” (EUyg, s.226)			
Tärkişlänmək “Kızmak, kavgaya tutuşmak” (EUyg, s.235)			
Yirimäk “1. Kızmak. 2. Öfkelenmek, takdir etmek. 3. Parçalanmak, yarılmak” (EUyg, s.298)			
Yirmäk “1. Kötülemek, aşağılamak. 2. Yermek, kızmak, hiddetlenmek” (EUyg, s.298)			



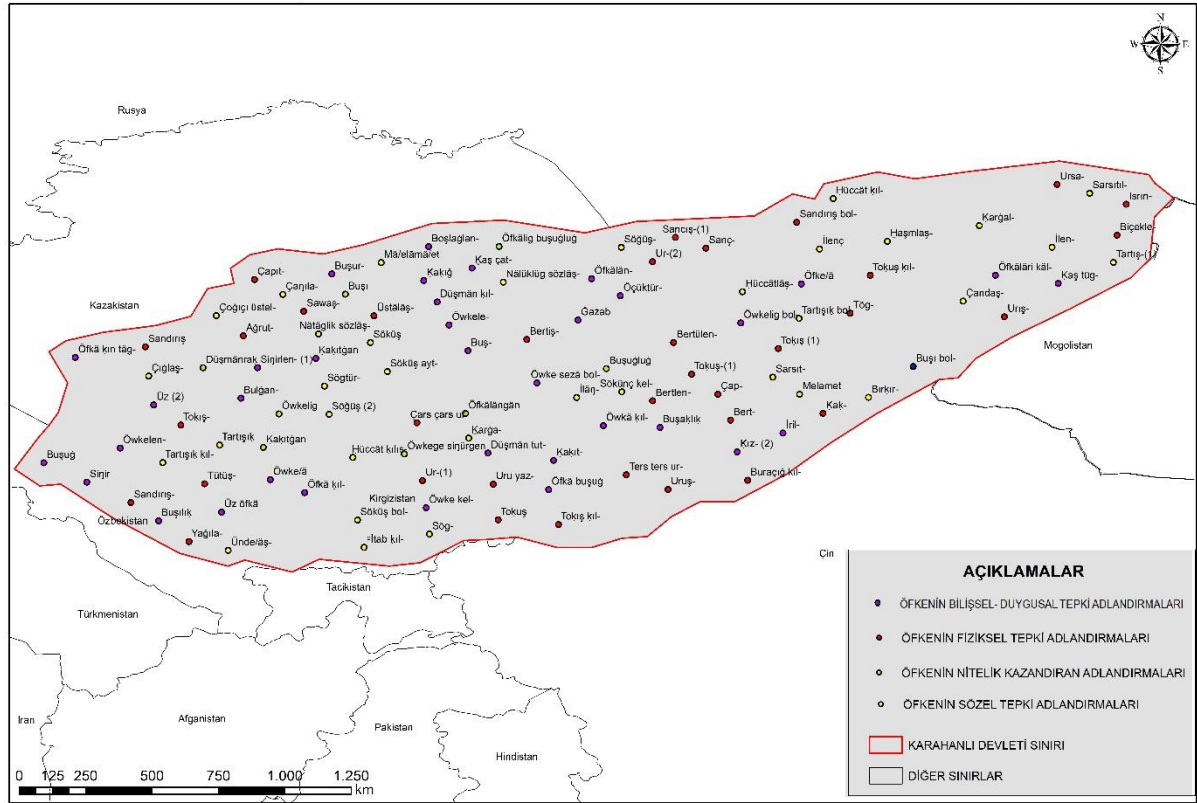
Grafik 2. 2 Eski Uyğur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

2.3. Karahanlı Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Türkologlar; Türk dilini Eski, Orta ve Yeni olmak üzere üç ayrı dönemde incelemiştir. Karahanlı Türkçesi Orta Türkçe döneminin ilkidir. Köktürk, Eski Uyğur, Karahanlı dönemleri Eski Türkçeyi oluşturmaktadır. Karahanlı Türkçesinin sonunda Türk yazı dili Batı-Doğu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Dîvânü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Dîvân-ı Hikmet, Atabetü'l-Hakayık ve İlk Kur'an Tercümelere günümüze ulaşan Karahanlı eserleridir. Bu eserler 11. ve 12. yüzyıllara aittir ve Eski Uyğur Türkçesi ile çağdaştır. Söz varlığı farklılıkları dışında Uyğurca ile Karahanlıca dil bilgisi açısından aynı dildir. Dönemin eserlerinin içindeki sözcüklerin büyük çoğunluğunun Türkçe kökenli olduğu görülmüştür ve Arapça, Farsça alıntılar da mevcuttur (Ergin, 2015: 293-352).

Karahanlı Türkçesi dönemleri içinden öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Bu eserlerden derlenen sözcüklere göre Karahanlı Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 113 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 36, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 35, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 34, nitelik kazandıran ölçütünde ise 8 adet sözcük tespit edilmiştir. Derlenen sözcüklerin %95'inin Türkçe kökenli, %3'ünün Arapça kökenli, %2'sinin Arapça-Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

KARAHANLI TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 2. 3 Karahanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 2. 3 Karahanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

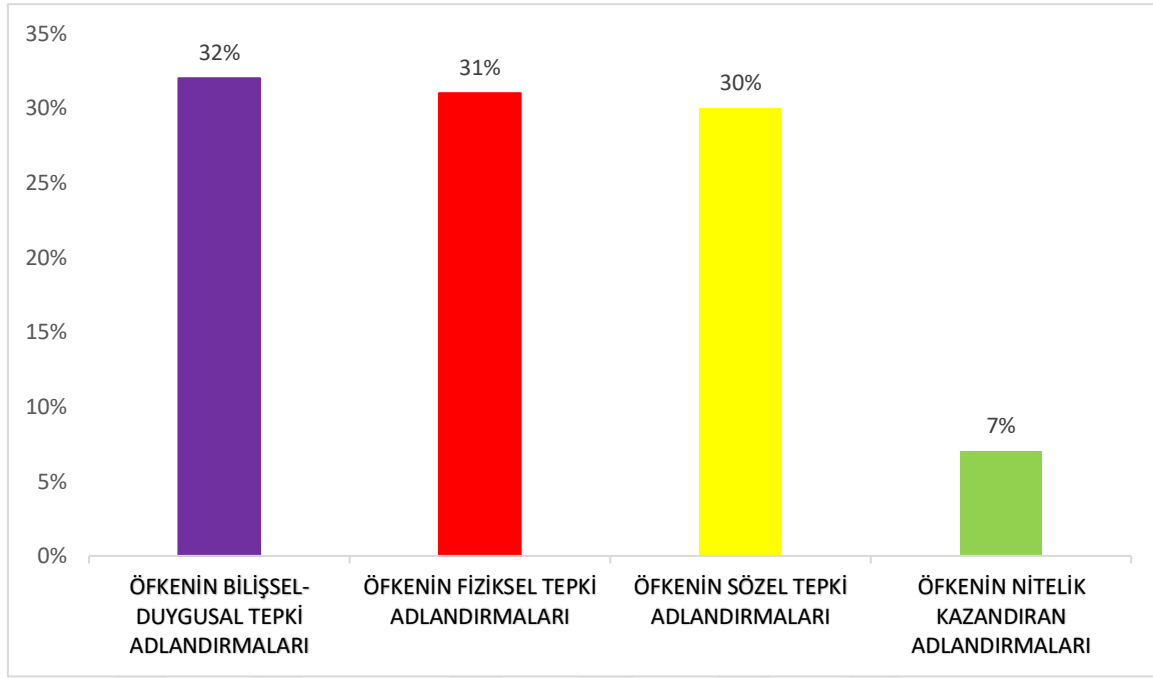
ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Boşlağan- “Kızmak, öğüt tutmamak” (DLT, CII, 272)	Ağrut- “Vurup sindirmek, can yakmak” (RKT 37)	Bırqır- “Homurdamak, genizden ses çıkarmak” (DLT, CII, 171)	Buşı “Hiddetli, sinirli, hırçın” (KB 342)
Bulğan- “Bulanmak, kızmak, öfkelenmek, karışmak, yanlış yola sapmak, ara bozulmak” (DLT, CII, 238, TİEM 73 210, RKT 29)	Bert- “Berelenmek, yaralanmak” (DLT, III, 425, KB 4902)	Çandaş- “Çekişmek, tartışmak” (TİEM 73 216)	Buşuğluğ “Sıkıntılı, öfkeli” (TİEM 73 125)
Buş- “Öfkelenmek, hiddetlenmek, sıkılmak, can sıkılmak, usanmak” (DLT, CII, 12, KB 629, AH 52, TİEM 73 240, RKT 29)	Bertiş- “Sertleşmek, birbirini kesmek ve yaralamak” (DLT, CII, 203)	Çanıla- “Döğülerek çenilemek; kötü söyleyip bağırmak” (DLT, CIII, 404)	Düşmānraq “Daha düşmanca, daha öfkeli” (TİEM 73 90)

Buşaqlıq “Hiddet” (KB 332)	Bertlen- “Hırkalamak, birbirini kesmek ve yaralamak” (DLT, CIII, 200)	Çığlaş- “Kavga etmek, yüksek sesle bağrıışmak” (TİEM 73 400)	Qaqıtğan “Daima kızdıran, can sıkın” (DLT, CI, 514)
Buşı bol- “Hiddetlenmek, sinirlenmek” (KB 334)	Bertülen- “Hırkalanmak, birbirini kesmek ve yaralamak” (DLT, CIII, 200)	Çoğıcı üstel- “Kavga etmek, çekişmek” (RKT 30)	Öfkälängän “Öfkeli, kızgın” (TİEM 73 232)
Buşılıq “Hiddetlenmek, sinirlenmek” (KB 335)	Biçekle- “Bıçaklamak, bıçakla vurmak” (DLT, CIII, 340)	Huşlaş- (Ar.+T.) “Çekişmek, karşı çıkmak, tartışmak” (RKT 34)	Öfkälig buşuğluğ “Öfkeli, kızgın” (TİEM 73 125)
Buşuğ “Sıkıntı, öfke” (DLT, CI, 373, TİEM 73 354)	Buraçığ kıl- “Kaşlarını çatmak” (TİEM 73 427)	Hüccät kıl- “Mücadele etmek, münakaşa etmek, tartışmak” (TİEM 73 39)	Öwkege sinürgen “Çok öfkeli, kızgın” (RKT 30)
Buşur- “Hiddetlendirmek, can sıkmak” (DLT, CII, 78, KB 794, AH 347)	Çap- “Yüzmek, arı çamurla sıvamak, vurmak” (DLT, CII, 3, KB 73, TİEM 73 237)	Hüccät kılış- “Çekişmek, tartışmak” (TİEM 73 44)	Öwkelig “Öfkeli” (KB 342, RKT 31)
Düşmän qıl- “Çok kızdırmak, şiddetli öfke, çok kızmak” (TİEM 73 263)	Çapıt- “Saldırmak, vurmak” (DLT, CII, 298)	Hüccätläş- (Ar.+T.) “Çekişmek, tartışmak” (TİEM 73 44)	
Düşmän tut- “Çok kızdırmak, şiddetli öfke, çok kızmak” (TİEM 73 269)	Çars çars ur- “Çat çat dövmek” (DLT, CI, 348)	İlen- “Ayıplamak, tekdir etmek” (DLT, CI, 204, KB 1204)	
Ğazab (Ar.) “Hiddet, kızgınlık” (AH 339)	İsrın- “Öfkelenip derlenmek, toplanmak, çekilmek, büzülmek” (DLT, CI, 251)	İläñ- “Kötü dua etmek, dil uzatmak, ayıplamak, tekdir etmek” (TİEM 73 64)	
İril- “Kaygıdan titremek, hiddetlenmek, kendi kendini yormak, küçülmek” (DLT, CI, 196, KB 1071)	Qaq- “Kakmak, hafifçe vurmak” (DLT, CII, 293)	İlenç “Kabahat bulma, ayıplama, azarlama, tekdir etme” (DLT, CI, 133, KB 1610)	
Qaqığ “Kakıma, kızma, istemezlik” (DLT, CI, 376)	Sanç- “Sançmak, dürtmek, vurmak” (DLT, CIII, 420, KB 2335)	İtab qıl- “Azarlamak” (AH 510)	

Qaqıt- “Kızdırmak, canını sıkmak” (TİEM, 73 151)	Sancış- I “Birbirine hançer, bıçak gibi şeyler saplamak, birbirine sancımak” (DLT, CII, 217)	Qarğa- “Lanet etmək, beddua etmək, lanetlenmək” (DLT, CIII, 290, TİEM 73 18, RKT 37)	
Qaqıtğan “Daima kızdıran, can sıkan” (DLT, CI, 514)	Sandırış “Kavga, çekişme” (DLT, CI, 402)	Qarğal- “Lanetlenmək” (DLT, CII, 236, TİEM 73 210)	
Qaş çat- “Hiddetlenmək, kızmak” (AH 205)	Sandırış bol- “Kavga etmək” (DLT, CII, 214)	Melamet (Ar.) “Azarlama” (AH 453)	
Qaş tüg- “Hiddetlenmək, kızmak” (KB 1586)	Sandırış- “Kavga etmək; saçmalamak” (DLT, CII, 214)	Mâ/elämä/et (Ar.) “Kınama, ayıplama, azar” (RKT 27)	
Qız- II “Kızmaq, öfkelenmək” (TİEM 73 143)	Savaş- “Savaşmaq, çarpışmaq” (DLT, CII, 102)	Nälüklüg sözlüş- “Münakaşa etmək, tartışmaq” (TİEM 73 102)	
Öçüktür- “Kızdırmak, hiddetlendirmek” (AH 139)	Toqış I “Cenk, savaş, vuruşma” (DLT, CI, 367, KB 2365, TİEM 73 30, RKT 38/27)	Nätäglük sözlüş- “Münakaşa etmək, tartışmaq” (TİEM 73 16)	
Öfke/ä “Öfke” (DLT, CI, 195, TİEM 73 180)	Toqış qıl- “Savaşmaq” (TİEM 73 245)	Sarsıt- “Azarlamak, kötü muamele etmək” (DLT, CII, 336, TİEM 73 207)	
Öfkä buşuğ “Öfke” (TİEM 73 354)	Toqış- “1. Savaşmaq, vuruşmaq, muhabere etmək. 2. Birbiriyle savaşmaq, birbiriyle dövüşmək” (DLT, CII, 103, KB 2364, TİEM 73 142, TİEM 73 379)	Sarsıtıl- “Azarlamak, yasaklamak, men etmək” (TİEM 73 390)	
Öfkä qıl- “Öfkelenmək, kızmak, hiddetlenmək” (TİEM 73 88)	Toquş “Savaş, çarpışma” (DLT, CII, 83, TİEM 73 136, RKT 38)	Sög- “Sövmək” (DLT, CI, 27, TİEM 73 105)	

Öfkä qın täg- “Gazap ulaşmak, öfkelenmek” (TİEM 73 125)	Toquş qıl- “Cihat etmek, savaşmak” (TİEM 73 51)	Sögtür- “Söğdürmek” (DLT, CII, 186)	
Öfkäläri käl- “Kızmak, hiddet göstermek, öfkelenmek” (TİEM 73 356)	Toquş- I “Vuruşmak, çarpışmak, harb etmek” (DLT, CII, 103, TİEM 73 22)	Söğüş II “Söğme, söğüşme” (DLT, CI, 368)	
Öfkälän- “Öfkelenmek” (TİEM 73 144)	Tög- “Döğmek, dövmek, inceltmek” (DLT, CIII, 184)	Söğüş- “Söğüşmek” (DLT, CII, 107)	
Öwke/ä “Öfke, gazap, kin, kızgınlık” (KB 781, TİEM 73 83, RKT 25)	Tütüş- “Kavga etmek, tutuşmak, çekişmek, avı yakalamağa yardım ve yarış etmek” (DLT, CII, 88, KB 815)	Sökünç kel- “Sövmek, hakaret olarak anılmak” (AH 232)	
Öwke kel- “1. Öfkelenmek. 2. Öfkelenmek” (RKT 36, RKT 37)	Ur- I “vurmak, teveccüh etmek” (AH 461)	Söküş “Söğme, söğüşme” (DLT, CI, 368, KB 177, AH 453)	
Öwkä qıl- “Kızmak, hiddet göstermek, öfkelenmek” (TİEM 73 407)	Ur- II “1. Vurmak, döğmek 2. Söylemek, misal vermek 3. Yapmak, ortaya koymak 4. Akıtmak, salıvermek 5. Yumruk vurmak 6. Yol açmak 7. Vurmak, uçurmak 8. Tesis etmek, bir temel üzerine kurmak” (DLT, CI, 164, KB 1420, TİEM 73 209, TİEM 73 201, RKT 30, TİEM 73 232, RKT 31, TİEM 73 392, TİEM 73 281, TİEM 73 232, TİEM 73 132, TİEM 73 150)	Söküş ayt- “Sövüş söylemek, sövmek” (TİEM 73 255)	
Öwke sezä bol- “Öfkelenmek” (RKT 36)	Ters ters ur- “Her yanından, her yanına vurmak” (DLT, CI, 348)	Söküş bol- “Hakaret etmek, sövmek, hakaret	

		olarak anılmak” (KB 6491)	
Öwkele- “Öfkelenmek, kızmak” (KB 6310)	Uru yaz- “Vurayazmak, döğeyazmak” (DLT, CIII, 59)	Tartış- I “Tartışmak, ayrılığa düşmek” (TİEM 73 52, RKT 36)	
Öwkelen- “Öfkelenmek, gazap etmek” (RKT 26)	Uruş- “Vuruşmak” (DLT, CI, 367)	Tartışiq “Çelişki, tutarsızlık, tartışma” (RKT 36)	
Öwkelig bol- “Öfkelenmek” (RKT 28)	Ursa- “Vurmak istemek” (DLT, CI, 276)	Tartışiq bol- “İhtilafa düşmek” (TİEM 73 20, RKT 31)	
Sinir “Sinir” (DLT, CI, 520, TİEM 73 168)	Uruş- “Vuruşmak, savaşmak” (DLT, CI, 182, KB 2289, TİEM 73 54, RKT 30)	Tartışiq qıl- “Tartışmak, ihtilafa düşmek” (RKT 36)	
Sinirlen- I “Sinirlenmek; siniri çoğalmak” (DLT, CIII, 407)	Üstäläş- “Kavga etmek” (TİEM 73 23)	Ünde/äş- “Bağırıp, çağırışmak, ağız dalaşı yapmak” (DLT, CI, 231, TİEM 73 418)	
Üz II “Öfke, kızgınlık” (TİEM 73 271)	Yağıla- “Savaşmak, çarpışmak; düşmanlık etmek” (DLT, CII, 328, KB 5318)		
Üz öfkä “Kızgınlık, zorbalık” (TİEM 73 271)			



Grafik 2. 3 Karahanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

2.4. Harezm-Altınordu Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Harezm bölgesinde 13 ve 14. yüzyıllarda kullanılan Harezm-Altınordu Türkçesi Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş dili olarak görülmektedir. Kısasu'l-Enbiya, Nehcü'l-Ferâdis, Mukaddimetü'l-Edeb, Muinü'l-Mürîd, Hüsrev ile Şirin, Muhabbetname, Miraçname, Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitigleri Harezm-Altınordu Türkçesinin önemli eserlerindendir.

Harezm-Altınordu Türkçesi dönemi eserlerinden öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen eserlere göre Harezm-Altınordu Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 93 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 28, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 22, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 36, nitelik kazandıran ölçütünde ise 7 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserlerdeki derlenen sözcüklerin %85'inin Türkçe kökenli, %6'sının Arapça kökenli, %4'ünün Farsça kökenli, %3'ünün Farsça Türkçe kökenli, %2'sinin Arapça Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

HAREZM - ALTINORDU TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 2. 4 Harezmi-Altınordu Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 2. 4 Harezmi-Altınordu Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

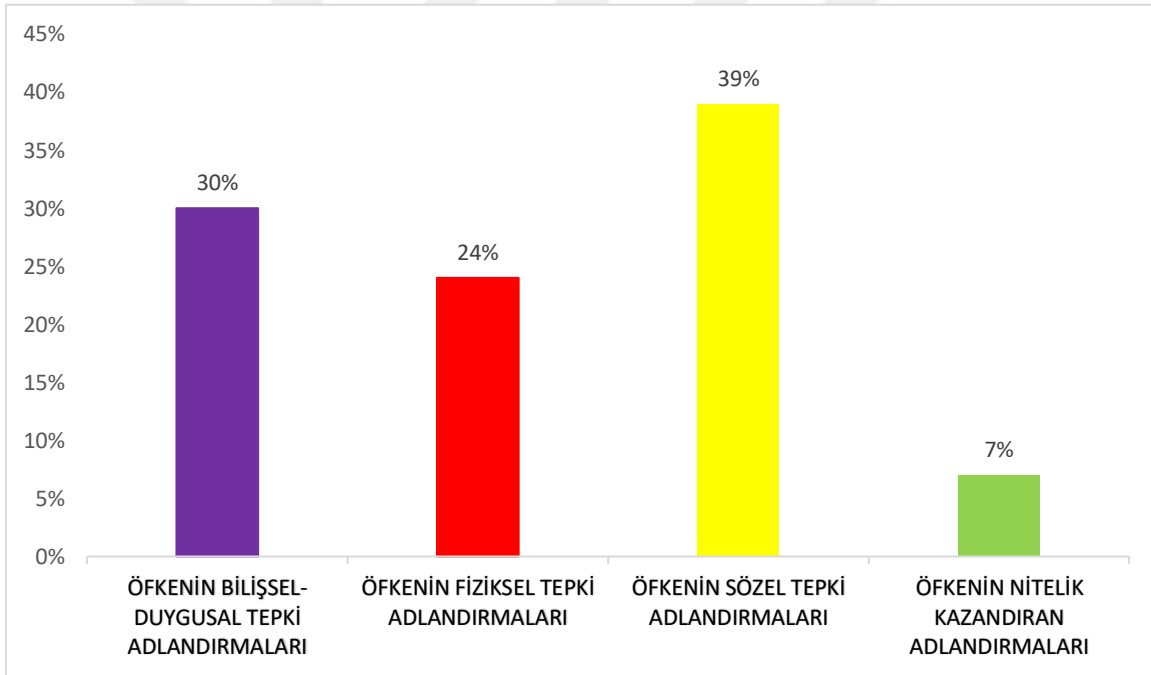
ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açıqlan- “Üzölmek, acı duymak, sinirlenmek, öfkelenmek” (KE 83, HŞ 4023)	Đarb (Ar.) “Vurma, döğme” (K 17)	Āzārla- (Far.+T.) “Azarlamak, eziyet ve işkence etmek” (NF 284, KE 194, ME 56, HŞ 3079)	Ġazablığ (Ar.+T.) “Öfkeli” (NF 129)
Buş- “Kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek” (KE 77, ME 166, HŞ 2870, İML 120)	Đarb ur- “Vurmak, döğmek, darb etmek” (HŞ 834)	Āzārlan- (Far+T.) “Azarlanmak, zarar görmek, incinmek” (KE 151, ME 191, HKT 379, HŞ 3097)	Öfke birle toldurulmuş “Öfkelenirilmiş, öfkeli” (HKT 544)
Buşruğ “Dargınlık, öfke” (ME 4)	Doquş- “Vuruşmak, savaşımak” (ME 110)	Āzārlat-(Far+T.) “Azarlamak, incitmek; kırmak” (NF 283, KE 244, ME 56, HKT 78)	Öfke birle toluğ “Çok öfkeli, çok kederli” (HKT 236)

Buşuq “Öfke, hiddet, kızılgınlık” (ME 208)	Dög- “Döğmek” (KE 55)	Düşnām (Far.) “Sövme” (MN (2) 37)	Öfkelig “Öfkeli” (HKT 163)
Buşuq- “Sinirlenmek, kızmak” (KE 63)	Ğavğā “Kavga” (NF 134, KE 61, HŞ 4237)	Ğülī kııl- “Azarlamak, küfretmek” (KE 239)	Öwkege ketürgen “Öfkelendiren” (HKT 354)
Ğaraž (Ar.) “Garez, öfke, kızılgınlık” (NF 223)	Ğavğā keltür- “Gavga etmek, gavga edilmesine sebep olmak” (KE 201)	Ğurrüş (Far.) “Haykıрма, homurdanma, kükreme, dalgalanma” (HŞ 267)	Öwkelig “Öfkeli, sinirli” (NF 415, KE 156, ME 14, HKT 262)
Ğažab (Ar.) “Gazap, öfke” (NF 134, HŞ 2162)	Ğavğā kııl- “Gavga etmek, gavga çıkarmak” (NF 81, KE 241)	İtab (Ar.) “Azarlama, paylama, takdir” (KE 235, HŞ 2899)	Sinregü “Sinirli” (ME 102)
Ğažab kııl- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (NF 180, HŞ 51)	Ğavğā qop- “Gavga etmek, gavga çıkmak” (KE 144)	İtab bol- “Azarlamak, paylamak, takdir etmek” (KE 135)	
Ğažablan- (Ar.+T.) “Öfkelenmek, sinirlenmek” (NF 14)	Ğavğā sal- “Kavga çıkarmak, kavgaya girmek” (HŞ 1372)	İtab kel- “Azarlamak, paylamak, takdir etmek” (KE 135)	
Qaqıt- “Kızdırmak, canını sıkmak” (HŞ 2315)	Qaq- “Kakmak, iteklemek, dövmek, vurmak, kapatmak” (NF 265, KE 192, HKT 544, HŞ 1150, MN (1) 7)	İtab kııl- “Azarlamak, paylamak, takdir etmek” (NF 287, HŞ 2895)	
Öfke “Öfke” (ME 108, HKT 69, HŞ 3438)	Müsāveret (Ar.) “Biriyle döğüşmek için üzerine atılmak” (KE 131)	İtab kıılış- “Birbirini azarlamak, birbirini paylamak, takdir etmek” (ME 194)	
Öfke kııl- “Öfkelenmek” (ME 108, HKT 117, HŞ 4024, K17)	Sançış “Savaş, vuruşma” (KE 225, ME 190)	Qaqı- “Korkutmak, azarlamak” (ME 41, HKT 156, HŞ 3692)	
Öfkege keltür- “Öfkelendirmek” (HKT 486)	Sançış bol- “Savaşmak, savaş olmak” (KE 221)	Qarat- “Lanetlemek, beddua etmek” (HŞ 4580)	
Öfkege ketür- “Öfkelendirmek” (HKT 470)	Sançış kııl- “Savaşmak, vuruşmak” (KE 98)	Qarğa- “Beddua etmek, lanetlemek” (NF 116, KE 18, HŞ 4259)	

Öfkele- “Öfkelenmek” (HKT 464)	Sançış- “Savaşmak, vuruşmak” (KE 62, ME 110, AO 11)	Qarqa- “Lanetlemek, beddua etmek” (HŞ 4269)	
Öfkelen- “Öfkelenmek” (HKT 346, HŞ 2554)	Tayaqla- “Dayak atmak, dövmek” (KE 91)	Qarqış et- “Lanet etmek, lanetlemek, beddua etmek” (İML 126)	
Öfkeleş- “Birbirine öfkelenmek” (ME 108)	Tutuş-I “Kavgaya, döğüşe girişmek, başlamak (el) tutuşmak” (NF 362, KE 229, ME 109)	Laˆnet (Ar.) “Lanet, beddua, kargış, Allah’ın mağrifetinden yoksunluk” (KE 246, MM 53, HKT 243)	
Öwke “Öfke” (NF 150, KE 83, ME 19)	Ur- “1. Vurmak, dövmek öldürmek, yaralamak, saplamak. 2. Koymak, takmak. 3. Bir şeyi başka bir şeyin üzerine koymak” (NF 322, KE 15, ME 11, MM 103, HKT 498, İML 93, HŞ 3906, Ka 7, MN (2) 12, ME 29, HK 338)	Laˆnet qıl- “Lanet etmek, beddua etmek” (NF 144, KE 40, HKT 83)	
Öwke qıl- “Öfkelenmek” (NF 291, KE 160, ME 148, HKT 189)	Uruş “Savaş, döğüş, kavga” (NF 37, ME 109, HŞ 3568)	Laˆnet qılış- “Birbirine lanet etmek, birbirini lanetlemek” (NF 143, ME 139)	
Öwkege ketür- “Öfkелendirmek” (HKT 321)	Uruş bol- “Savaşmak, savaş yapmak” (NF 45)	Laˆnet qılış- “Birbirine lanet etmek, birbiri lanetlemek” (NF 144)	
Öwkege keldür- “Öfkелendirmek” (NF 158)	Uruş qıl- “Savaşmak” (NF 144)	Melāmet (Ar.) “Çıkışma, kınama, azarlama, serzeniş” (KE 76, MM 318, HKT 113, HŞ 3505)	
Öwkesi kel- “Öfkelenmek” (NF 117)	Uruş-I “Savaşmak, döğüşmek, kavga etmek” (NF 44, KE 133, ME 127, HKT 32, İML 133, HŞ 1740)	Melāmet kel- “Ayıplamak, kınamak, azarlanmak” (NF 359)	

Öwkele- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (NF 292, KE 154)		Melāmet qıl- “Kınamak, ayıplamak” (NF 16, KE 27, HKT 229, HŞ 360)	
Öwkelen- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (KE 248, ME 148)		Munākişa qıl- “Münakaşa etmek, tartışmak” (NF 232)	
Öwkelendür- “Öfkелendirmek” (ME 5)		Mücādile qıl- “Mücadele etmek, bir mesele üzerinde çekişmek, tartışmak” (NF 143)	
Siñre- I “Sinirlenmek” (ME 65)		Parhāş qılış- “Münakaşa etmek” (ME 197)	
Zehir (Far.) “Zehir, ağı, öfke” (MM 386)		Sarsıt- “Üzmek, incitmek, kötü muamele etmek, azarlamak” (NF 285, HKT 576)	
Zehr (Far.) “Zehir, ağı, öfke” (NF 86, HŞ 1886)		Sög- “1. Söğmek, sövmek. 2. İftira atmak” (HKT 137, HŞ 2054) (HKT 336)	
		Sögünç “Sövme, azarlama” (HŞ 1700)	
		Söğüş- “Söğüşmek, sövüşmek” (ME 119)	
		Sök- I “Sövmek, küfretmek, kötü söz söylemek” (NF 11, KE 234, İML 109)	
		Söküş I “Sövme, küfretme” (KE 205)	
		Taqri° (Ar.) “Azarlama, başa kakma” Taqri° qıl- “Azarlamak, başa kakmak” (NF 267)	

		Talaş- “Dalaşmak, mücadele etmek, karşılıklı saldırmak, yağma etmek, münakaşa etmek, yarışmak” (KE 238, HŞ 1706, AO 9)	
		Uruş-II “Takışmak” (ME 197)	
		Yamanla- “Kötülemek, hakkında kötü söz söylemek” (NF 422, KE 90, HŞ 2414)	



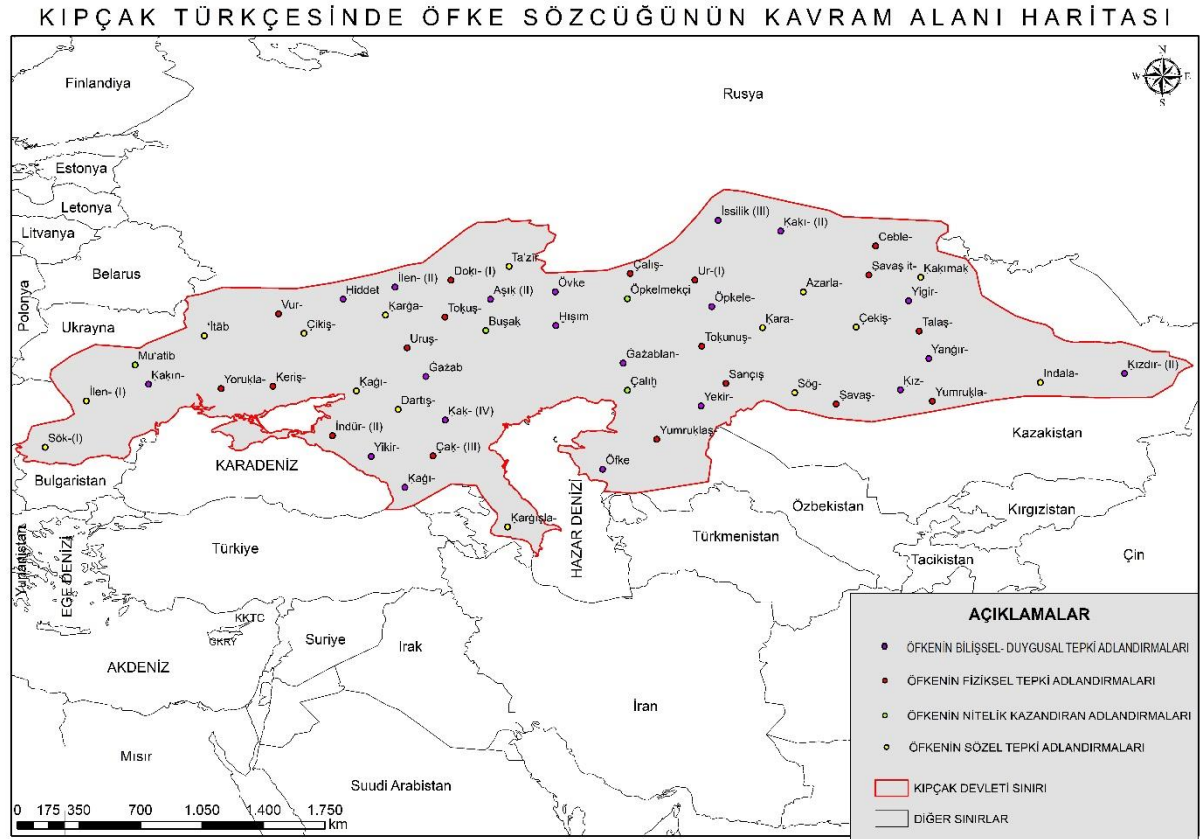
Grafik 2. 4 Harezm-Altnordu Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

2.5. Kıpçak Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Karahanlı Türkçesinden sonra Oğuzların ve Kıpçakların batıya doğru göç etmeleri ve farklı bölgelere yerleşmeleri sonucunda farklı dil özellikleri gösteren lehçeler ortaya çıkmıştır. Kıpçak Türkçesi de bu lehçelerden birisidir. Oğuzların ve Kıpçakların uzun süre boyunca birlikte yaşamaları sebebiyle Kıpçak Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında yakın ilişki mevcuttur. Kıpçak Türkçesi 13. ve 15. yüzyıllarda Altın Orda Devletinin içinde yaşayan Kıpçakların dili olmuştur. Kıpçakların yerleştiği coğrafyada yıllar içerisinde Ermeni harfli bir

yazı dili gelişmiştir. Ayrıca Kıpçak Türkçesi, 13. yüzyıl ortalarından 16. yüzyılın başlarına kadar Müslüman Memlük Kıpçakları tarafından edebi dil olarak kullanılmıştır. Mısır ve Suriye’de konuşma dilinin yanında yazı dili olarak da devamlılık göstermiştir (Argunşah, 2010: 175). Codex Cumanicus, Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu’l-Leysi’s-Semerkindî, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye, Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk, Kitâbu Bulgatü’l-Müştâk Fî Lügati’t Türk Ve’l-Kıfçak, Kitâb Gülistân bi’t-Türkî, İrşadü’l Mülûk Ve’s-Selâfîn, Kitâb Fi’l Fıkh Bi’l-Lisâni’t-Türkî, Kitâb Fi’l-Fıkh, Münyetü’l- Guzât, Kitâb Fî İlmi’n-Nüşşab, Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lügati’Türkiyye, El-Kavanînu’l-Küllîyye Li-Zabtî’l-Lügati’t-Türkiyye bu dönemin önemli eserlerindendir.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğünden (Toparlı, 2007) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Kıpçak Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 57 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 20, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 17, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 16, nitelik kazandıran ölçütünde ise 4 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen sözlükte derlenen sözcüklerin %85’inin Türkçe kökenli, %11’inin Arapça kökenli, %2’sinin Arapça-Türkçe kökenli, %2’sinin Farsça-Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.



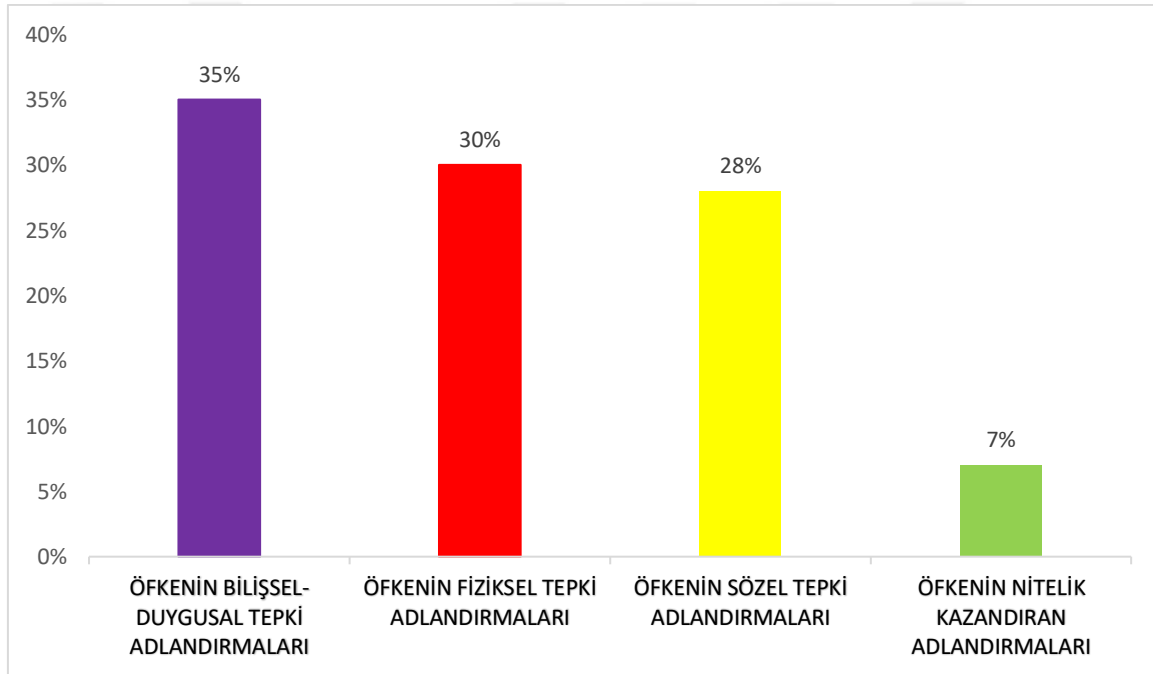
Harita 2. 5 Kıpçak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 2. 5 Kıpçak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Aşıq II “Hiddetlenmek, kızmak” (KıpTS, s.14)	Ceble- “Elin ayası ile vurmak” (KıpTS, s.41)	Azarla- (Far.+T.) “Azarlamak, paylamak” (KıpTS, s.19)	Buşaq “Hiddetli, çok öfkeli kimse” (KıpTS, s.38)
Ğazab (Ar.) “Hiddet, öfke, kızgınlık” (KıpTS, s.86)	Çaq- III “Vurmak, çakmak” (KıpTS, s.45)	Çekiş- “1. Tartışmak, bozuşmak, ihtilâfa düşmek. 2. Davalaşmak. 3. Gıyabında söz söylemek” (KıpTS, s.47)	Çalıh “Öfkeli, şiddetli, zorlu” (KıpTS, s.45)
Ğazablan- (Ar.+T.) “Hiddetlenmek, öfkelenmek” (KıpTS, s.86)	Çalış- “Savaşmak, çarpmak” (KıpTS, s.46)	Çikiş- “Tartışmak, bozuşmak, ihtilâfa düşmek” (KıpTS, s.51)	Mu‘atib (Ar.) “Azarlayan, paylayan, çıkişan” (KıpTS, s.185)
Hışım (Ar.) “1. Gazap, kin. 2. Ağır surette birine kızmak” (KıpTS, s.96)	Doqı- I “1. Çakmak, vurmak. 2. Cezalandırmak, vurmak” (KıpTS, s.63)	Dartış- “Tartışmak” (KıpTS, s.56)	Öpkelmekçi “Öfkeli” (KıpTS, s.211)
Hiddet (Ar.) “Öfke, kızgınlık, hiddet” (KıpTS, s.97)	İndür- II “Vurmak” (KıpTS, s.112)	İndala- “Azarlamak, paylamak” (KıpTS, s.101)	
İlen- II “Öfkelenmek” (KıpTS, s.109)	Keriş- “Kavga etmek, didişmek, zıtlaşmak” (KıpTS, s.139)	İlen- I “Biri hakkında kötü söylemek, kötülüğüne dua etmek” (KıpTS, s.109)	
İssilik III “Hiddet” (KıpTS, s.115)	Sançış “Vuruşmak, dürtüşmek, savaş” (KıpTS, s.226)	‘İtâb (Ar.) “Tekdir, azarlama” (KıpTS, s.116)	
Qağı- “Azarlamak, kızmak, öfkelenmek” (KıpTS, s.123)	Şavaş- “Kavga, dövüş, savaş” (KıpTS, s.229)	Qağı- “Azarlamak, kızmak, öfkelenmek” (KıpTS, s.123)	

Qaq- IV “Öfkelenmek, kızmak” (KıpTS, s.123)	Şavaş it- “Savaşmak” (KıpTS, s.229)	Qaqımaq “Küfretme, sövme” (KıpTS, s.123)	
Qaqı- II “Öfkelenmek, kızmak” (KıpTS, s.123)	Toqunuş- “Vuruşmak, çarpışmak” (KıpTS, s.279)	Qara- “Beddua etmek, lânetlemek” (KıpTS, s.127)	
Qaqın- “Öfkelenmek, kızmak” (KıpTS, s.124)	Toquş- “Savaşmak; vuruşmak” (KıpTS, s.279)	Qarğa- “Lânetlemek, beddua etmek” (KıpTS, s.128)	
Qız- “1. Ateşte ısıtmak, kızdırmak, sinirlendirmek. 2. Ateşlenmek, hararetlenmek” (KıpTS, s.147)	Ur- I “Vurmak, dövmek” (KıpTS, s.293)	Qarğışla- “Beddua etmek, lânetlemek” (KıpTS, s.128)	
Qızdır- II “Kızdırmak, tahrik etmek” (KıpTS, s.147)	Uruş- “Vuruşmak, dövüşmek, savaşmak” (KıpTS, s.294)	Sög- “Sövmek, küfretmek” (KıpTS, s.240)	
Öfke “Öfke” (KıpTS, s.209)	Vur- “Vurmak, dövmek” (KıpTS, s.303)	Sök-I “Sövmek, küfretmek (KıpTS, s.240)	
Öpkele- “Öfkelenmek” (KıpTS, s.211)	Yoruqla- “Yumruklamak” (KıpTS, s.327)	Talaş- “Dalaşmak, kavga etmek” (KıpTS, s.259)	
Övke “Öfke” (KıpTS, s.213)	Yumruqla- “Yumruklamak, yumrukla vurmak” (KıpTS, s.329)	Ta‘zîr (Ar.) “Azarlama” (KıpTS, s.267)	
Yanğır- “Öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek, hınç beslemek” (KıpTS, s.310)	Yumruqlaş- “Karşılıklı yumruk vurmak, yumruklaşmak” (KıpTS, s.329)		

Yekir- “Kızmak, hiddetlenmek” (KıpTS, s.317)			
Yigir- “1. Hiddetlenmek, gazaba gelmek. 2. Azarlamak, paylamak” (KıpTS, s.322)			
Yikir- “Kızmak, hiddetlenmek” (KıpTS, s.323)			



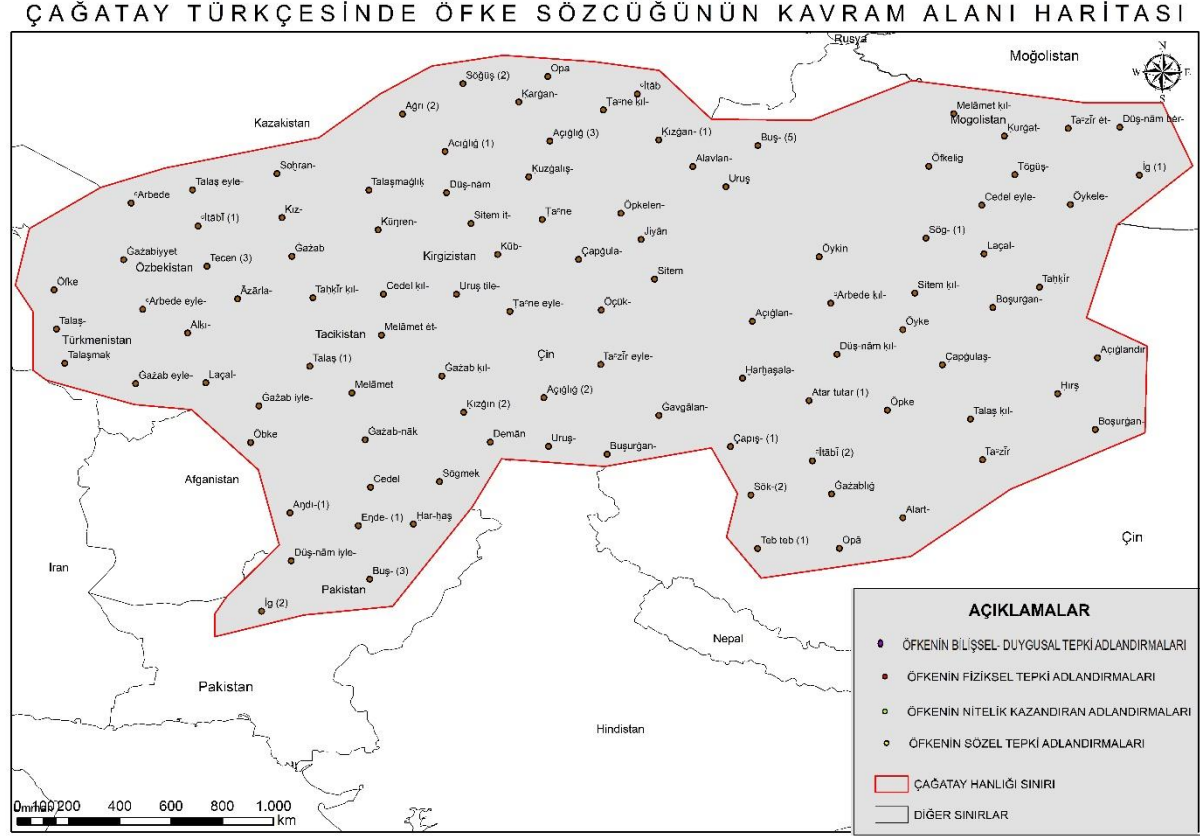
Grafik 2. 5 Kıpçak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

2.6. Çağatay Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Çağatay Türkçesi adını Cengiz Han’ın oğlu Çağatay’dan alarak 15. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Çağatay Türkçesi Kuzeydoğu Türkçesinin ikinci dönemine ait olan yazı dilidir. Çağatay Türkçesi döneminde Sekkaki, Lütfi, Gedai, Atai, Ali Şir Nevayi ve Hüseyin Baykara gibi önemli edebi isimler yer almaktadır.

İncelenen eserlere göre Çağatay Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 100 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 30, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 19, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 43, nitelik kazandıran ölçütünde ise 8 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserlerde derlenen sözcüklerin %75’inin

Türkçe kökenli, %13'ünün Arapça kökenli, %6'sının Farsça kökenli, %2'sinin Arapça Türkçe kökenli, %1'inin Farsça Türkçe kökenli, %1'inin Farsça Arapça kökenli, %1'inin Arapça Farsça kökenli, %1'inin Moğolca kökenli olduğu saptanmıştır.



Harita 2. 6 Çağatay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 2. 6 Çağatay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL-DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Acıgılığ I “Sertlik, gazab, hışm” (ŞSL)	Alart- “Hiddet ve gayzdan göz kararmak, bulanmak” (ŞSL)	Anđı-I “Pusuda beklemek, paylamak” (FK)	Açıgılığ II “Acılı, öfkeli, kızgın” (MK)
Açıgılan- “Üzülmek, gücenmek, öfkelenmek, rencide olmak” (ŞSL, BV, NH, ŞT, FK)	Alavlan- “Hararetlenip tutuşmak; hiddet ve gazap ile yağmalamak, talan etmek” (ŞSL)	Āzār-la- (Far.+Ar.) “Azarlamak, paylamak; gönül kırmak” (GT)	Açıgılığ III “Sertlik, gazap” (ŞSL)

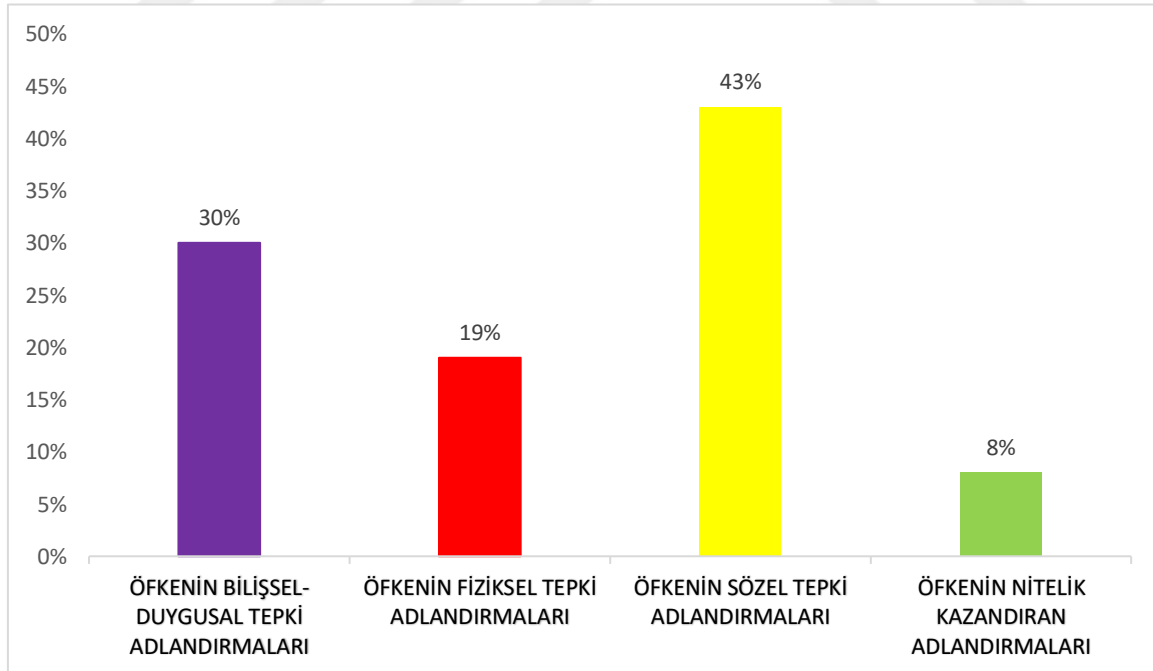
Açıġlandır- “Gücendirmek, gazap etmek” (ŞSL)	Alqı- (Mo.) “Dövmek, vurmak” (GT)	Boşurġan- “Homurdanmak, öfkelenmek” (GN)	Demān (Far.) 1. Heyecanlı hiddetli. 2. Kızgın, kükremiş. 3. Heybetli, zorlu” (CD, MK) (CD, MK) (CD, MK)
Aġrı II “Öfkelenmek, gücenmek” (FK)	Arbede (Ar.) “Kavga, gürültü” (BV, GT, NH, FK)	Cedel (Ar.) “Sert münakaşa” (BV, BD, YED, CD, FK, ŞHD, MH)	Ġazablıġ (Ar.+T.) “Öfkeli, kızgın” (GT)
Atar tutar I “Şiddet, hiddet, zorbalık” (ŞSL)	Arbede eyle- (Ar.) “Gürültü etmek, kavga çıkarmak” (NH)	Cedel eyle- “Sert münakaşa etmek, kavga etmek” (YED)	Ġazab-nāk (Ar.+Far.) “Öfkeli, kızgın” (FK, LM)
Boşurġan- “Homurdanmak, öfkelenmek” (GN)	Arbede qıl- (Ar.) “Gürültü etmek, kavga çıkarmak” (BV, NH)	Cedel qıl- “Sert münakaşa etmek, kavga etmek” (BV)	Jiyān (Far.) “Kızgın, kükremiş” (SD, MK)
Buş- V “Sıkılmak, üzölmek; sinirlenmek” (BV, GT)	Buş- III “Kakımak” (AL, GN)	Düş-nām (Far.) “Sövmek söyleyip sayma, kötü söz” (BV, GT, NH, LD, ŞHD, YED, FK)	Öfkeliġ “Hışımlı, kızgın, haşın” (ŞSL)
Buşurġan- “İzdirap vermek, kederlenmek, sinirlenmek” (ML, AL, ŞSL, GN)	Çapġula- “Vuruşmak, dövüşmek” (ŞSL)	Düş-nām bér- “Sövmek” (GT)	Tecen III “Kızgın ve gazablanmış kişi” (ŞSL)
Ġazab (Ar.) “Dargınlık, kızgınlık” (BV, GT, NH, LD, ÇFK, TMA, TEH, MÜN, YED, Sİ, FK, MK, LM)	Çapġulaş- “Dövüşüp vuruşmak” (ŞSL)	Düş-nām iyle- “Sövmek, söyleyip saymak” (FK)	
Ġazab eyle- “Hiddetlenmek, öfkelenmek” (TMA, NH)	Çapış- I “Vuruşmak, dövüşmek” (ŞSL, ŞT, GN)	Düş-nām qıl- “Sövmek, söyleyip saymak” (GT)	
Ġazab iyle- “Hiddetlenmek, öfkelenmek” (FK)	Ġavgālan- (Ar.+T.) “Dövüşmek, kavga etmek” (YED)	Enjde- I “Paylamak, azarlamak” (ŞSL)	

Ğazab qıl- “Hiddetlenmek, öfkelenmek” (GT, FK)	Küb (Far.) “Vurmak, vuruşmak” (NH)	Ĥarĥaşala- (Far.+T.) “Dövüşmek, söğüşmek, ağız dalaşı yapmak” (ŞSL)	
Ğazabiyyet (Ar.) “Kızgınlık, öfke” (MK)	Qurğat- “Kavga etmek, gürültü, şamata” (ŞSL)	Ėİtāb (Ar.) “Azarlama, paylama, darılma” (BV, GT, NH, HBD, LD, ÇFK, TMA, YED, Sİ, FK, MK)	
Ĥar-ĥaş (Far.) “Kargaşa ve kızgınlık” (YED)	Quzğalış- “Kavga etmek, karşılıklı çekişmek” (ŞSL)	Ėİtābī I (Ar.) “Bir azar” (LD)	
Ĥırş (Ar.) “Sonu gelmeyen arzu, istek, öfke, kızgınlık” (BV, NH, HBD, LD, TMA, MÜN, YED, FK, ŞHD, MK)	Laçal- “Mücadele etmek, kavga etmek, dalaşmak” (ŞSL)	Ėİtābī II (Ar.) “Dargınlık, azarlama” (FK)	
İğ I “Hiddet, şiddet” (ŞSL)	Tögüş- “Boğuşmak, kavga etmek, dövüşmek” (AL, ŞSL)	Qarğan- “Beddua etmek, incitmek” (ŞSL)	
Kız- “Kızmak, öfkelenmek, yanmak, kızarmak” (AL, ŞSL, BV, SD, LD, FK)	Uruş “Vuruş, kavga, savaş” (AL, ŞSL, SD, GT, NH, LD, ÇFK, TMA, TEH, CD, ŞT, Sİ, FK, ŞHD, LM)	Künren- “Kendi kendine söylemek, mırıldanmak, homurdanmak” (ML, FK, MK)	
Qızğan- I “Gazablanmak, kızmak” (ŞSL)	Uruş tile- “Savaşmak, kavga etmek, istemek” (TMA)	Laçal- “Mücadele etmek, kavga etmek, dalaşmak” (ŞSL)	
Qızgın II “Kızma veya gazab etme, hiddetlenme” (ŞSL)	Uruş- “Savaşmak, vuruşmak, mücadele etmek” (ŞSL, GT, ÇFK, TMA, TEH, ŞHD, GN)	Melāmet (Ar.) “Ayıplama, azarlama” (BV, NH, HBD, LD, ÇFK, MÜN, YED, Sİ, FK, ŞHD, MK LM, GN)	

Opā “Öfke” (ŞŞL)		Melāmet ét- “Ayıplamak, azarlamak” (GT)	
Opa “Öfke” (ŞŞL)		Melāmet qıl- “Ayıplamak, azarlamak” (GT, NH, YED, GN)	
Öbke “Kahır, gayız, öfke; ses” (ŞŞL)		Sitem (Far.) “Azarlama, çıkışma, zulüm, eziyet, haksızlık” (BV, BD, SD, GT, NH, HBD, LD, TMA, TEH, MÜN, YED, FK, ŞHD, MK, LM)	
Öçük- “Kızmak, hiddetlenmek” (SD)		Sitem it- “Azarlamak, çıkışmak” (BV, YED)	
Öfke “Öfke, kahır, gayız, öfke; ses” (ŞŞL)		Sitem qıl- “Azarlamak, çıkışmak” (NH, TMA, YED)	
Öpke “Öfke” (ŞŞL)		Soḡran- “Mırıldanmak, dudak altından yavaş yavaş söylenmek, homurdanmak” (ML)	
Öpkelen- “Hiddet ve gazap etmek” (ŞŞL)		Sög- I “Söğmek, hakaret etmek, kargış” (AL, ŞŞL, HBD, CD)	
Öyke “Öfke” (ŞŞL)		Sögmek “Sövme” (ŞŞL)	
Öykele- “Öfkelenmek, darılmak, hışımlanmak” (ŞŞL)		Sök-II “Sövmek, hakaret etmek, lanetlemek” (AL, ŞŞL, GT, BD, TMA)	

Öykin “Öfke” (ŞSL)		Tahqır (Ar.) “Hakaret etme, hor görme” (NH)	
Söğüş II “Gazab, hakaret; çalışma, iş edinme” (ŞSL)		Tahqır qıl- “Hakaret etmek, hor görmek” (NH)	
		Talaş I “Kavga, dövüş, dalaş” (AL, NH, LD, YED, FK, ŞHD)	
		Talaş eyle- “Dalaşmak, kavga etmek” (NH, YED)	
		Talaş qıl- “Dalaşmak, kavga etmek” (NH, YED)	
		Talaş- “Dalaşmak, kavga etmek, dövüşmek, itiraz etmek” (AL, BV, NH, HBD, LD, YED, FK, LM)	
		Talaşmaq “Dalaşma, kavga etme” (BV)	
		Talaşmağlıq “Dalaşma, kavga etme” (BV)	
		Ṭaʿne (Ar.) “Kötüleme, sövme; çekiştirme, yerme” (YED)	
		Ṭaʿne eyle- “Kötülemek, sövmek” (YED)	

		Ṭa'ne qıl- “Kötülemek, sövmek” (YED)	
		Ta'zīr (Ar.) “Azarlama” (NH, ŞHD)	
		Ta'zīr èt- “Azarlamak, kızmak” (NH)	
		Ta'zīr eyle- “Azarlamak, kızmak” (NH)	
		Teb teb I “Korkutma için ve köpekleri kızdırmak için söylenen sözler” (ŞSL)	

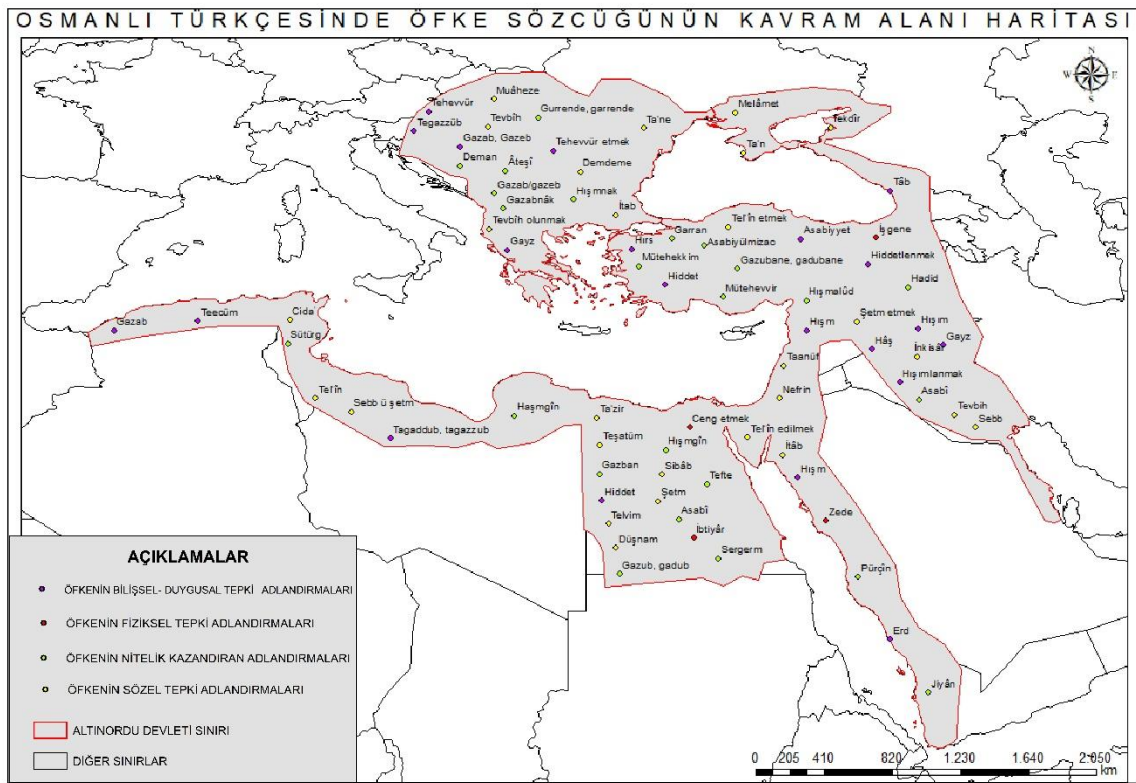


Grafik 2. 6 Çağatay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

2.7. Osmanlı Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Arapça ve Farsçadan etkilenen bir Türk dili olan Osmanlı Türkçesi, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu topraklarda kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça sözcüklerle uyum sağlamıştır ve kendi söz varlığına bu dilleri dahil etmiştir. Osmanlı Türkçesinin alfabesi Arapça ve Farsça alfabesinden de etkilenmiştir. Eski Osmanlı Türkçesi, Klasik Osmanlı Türkçesi ve Yeni Osmanlı Türkçesi olmak üzere üç dönemde incelenmektedir. 1928'de gerçekleştirilen Harf Devrimiyle Osmanlı alfabesi kaldırılmıştır. Latin harfleri esas alınarak oluşturulan Türk alfabesi kullanılmaya başlanılmıştır (Tosun, 2021: 13-15).

Osmanlı Türkçesi için yapılan çalışmada iki ayrı Osmanlı Türkçesi Sözlüğünden öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İnceleme yapılan sözlüklere göre Osmanlı Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 76 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 21, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 4, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 27, nitelik kazandıran ölçütünde ise 24 adet sözcük tespit edilmiştir. İnceleme yapılan sözlüklerden derlenen sözcüklerin %55'inin Arapça kökenli, %32'sinin Farsça kökenli, %13'ünün Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.



Harita 2. 7 Osmanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

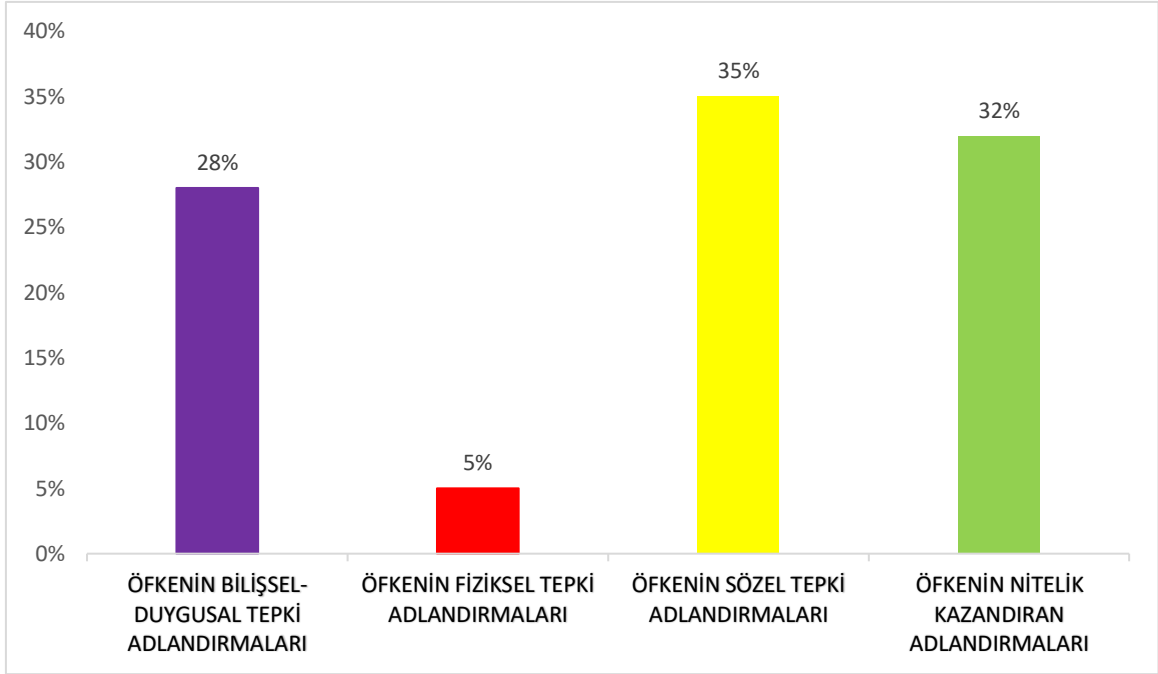
Tablo 2. 7 Osmanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL-DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Asabiyyet (Ar.) “1. Akrabalık yakınlık. 2. Taraftarlık. 3. Sinirlilik” (OsmTS II, s.18)	Ceng etmek “1. Savaşmak. 2. Dövüşmek” (OsmTS I, s.72)	Cida ‘(Ar.) “Sövüşüp çekişme” (OsmTS II, s.39)	Asabî (Ar.) “Sinirli” (OsmTS II, s.18)
Erd (Far.) “1. Öfke, kahr. 2. Un” (OsmTS II, s.77)	Zede (Far.) “1. Vurmuş, dövmüş. 2. Vurulmuş, dövülmüş. 3. Uğramış, müptela olmuş” (OsmTS I, s.526)	Demdeme (Ar.) “Azarlama, öfkeyle konuşma” (OsmTS II, s.50)	Asabî (Ar.) “Sinirli” (OsmTS I, s.29)
Gayz (Ar.) “Kızgınlık, öfke, kızma” (OsmTS II, s.108)	İbtiyâr (Ar.) “1. Kavga etme. 2. Güçsüz olma. 3. Seçip kabul etme” (OsmTS II, s.166)	Düşnam (Far.) “Sövme” (OsmTS II, s.59)	Asabiyûlmizac (Ar.) “Asabî mizaçlı” (OsmTS I, s.29)
Gayz (Ar.) “Öfke” (OsmTS I, s.143)	İşgene (Far.) “1. Et suyu ile yapılan tirit. 2. Yaşlılık ya da kızgınlık dolayısıyla yüzde görülen buruşukluk” (OsmTS II, s.198)	İnkisâr (Ar.) “1. İlenme, beddua etme. 2. Kırılma” (OsmTS I, s.222)	Âteşî (Far.) “1. Ateşli. 2. Öfkeli, kızgın. 3. Acı, dokunaklı. 4. Cehennemlik” (OsmTS I, s.34)
Gazab (Ar.) “Hiddet, kızgınlık” (OsmTS I, s.143)		İtab (Ar.) “Paylama, azarlama, tersleme; darılma” (OsmTS II, s.199)	Deman (Far.) “Öfkeli, hiddetli, kükremit” (OsmTS II, s.50)
Gazab, Gazez (Ar.) “Dargınlık, darılma, öfke” (OsmTS II, s.108)		İtâb (Ar.) “Azarlama, paylama, çıkışma” (OsmTS I, s.234)	Garran (Far.) “1. Homurdanan, kükremit. 2. Kızgınlık ile haykıran” (OsmTS II, s.106)
Hâş (Far.) “1. Kırıntı, döküntü, süprüntü. 2. Şiddet, kızgınlık” (OsmTS II, s.133)		Muâheze (Ar.) “Çıkışma, azarlama, paylama” (OsmTS I, s.311)	Gazab, Gazez (Ar.) “Dargınlık, darılma, öfke” (OsmTS II, s.108)
Hırs (Ar.) “1. Tamah. 2. Çok isteme. 3. Açgözlülük. 4. Öfke, kızgınlık” (OsmTS II, s.147)		Melâmet (Ar.) “Azarlamak, kınamak” (OsmTS II, s.267)	Gazabnâk “Öfkeli, dargın” (OsmTS II, s.108)

Hışım (Far.) “Öfke” (OsmTS I, s.184)		Nefrin (Far.) “1. İlenç, lânet okuma. 2. Sövüp sayma” (OsmTS II, s.366)	Gazban (Ar.) “Öfkeli” (OsmTS II, s.108)
Hışımlanmak “Öfkelenmek” (OsmTS I, s.184)		Sebb (Ar.) “Sövüp sayma” (OsmTS II, s.415)	Gazub, Gadub (Ar.) “1. Öfkeli, kızgın. 2. Kükremiş” (OsmTS II, s.108)
Hışım (Far.) “Öfke, hışım” (OsmTS I, s.184)		Sebb ü şetm “Sövüp sayma” (OsmTS II, s.443)	Gazubane, Gadubane (Far.) “Öfkeli” (OsmTS II, s.108)
Hışım (Far.) “Öfke, kızgınlık, hiddet” (OsmTS II, s.147)		Sibâb (Ar.) “Sövme, küfretme” (OsmTS II, s.426)	Gurrende, Garrende (Far.) “1. Gürleyen, kızgınlıkla haykıran. 2. Homurdanan” (OsmTS II, s.113)
Hiddet (Ar.) “1. Öfke. 2. Keskinlik” (OsmTS II, s.149)		Şetm (Ar.) “Sövme” (OsmTS II, s.443)	Hadid (Ar.) “1. Kızgın, öfkeli, titiz. 2. Keskin. 3. Sert” (OsmTS II, s.120)
Hiddet “1. Öfke. 2. Keskinlik” (OsmTS I, s.185)		Şetm etmek “Küfretmek, sövmek” (OsmTS I, s.425)	Haşmgîn (Far.) “Öfkeli, hışımlı” (OsmTS, s.171)
Hiddetlenmek “Öfkelenmek” (OsmTS I, s.185)		Ta’n (Ar.) “Sövme, yeme” (OsmTS II, s.459)	Hışmalûd (Far.) “Darılmış, dargın, öfkeli” (OsmTS II, s.147)
Tâb (Far.) “1. Güç, kuvvet. 2. Parlaklık. 3. Tazelik. 4. Kıvrım, büküm. 5. Sıkıntı, eziyet. 6. Öfke” (OsmTS II, s.450)		Ta’ne (Ar.) “Sövme, zemmetme, yeme, çekiştirme” (OsmTS II, s.460)	Hışmgîn (Far.) “Öfkeli, hışımlı” (OsmTS I, s.184)
Tagaddub, Tagazzub (Ar.) “Gazaplanma, öfkelenme” (OsmTS II, s.452)		Ta’zir (Ar.) “Tekdir etme, azarlama” (OsmTS II, s.465)	Hışmnak (Far.) “Öfkeli, kızgın” (OsmTS II, s.147)

Teecüm (Ar.) “Öfkelenme” (OsmTS II, s.470)		Taanüf (Ar.) “Tekdir etme, azarlama, darılma” (OsmTS II, s.450) Tekdîr (Ar.) “Azarlama, paylama” (OsmTS II, s.474)	Jiyân (Far.) “1. Kükremiş. 2. Kızgın” (OsmTS I, s.239)
		Tekdîr (Ar.) “Azarlama, paylama” (OsmTS II, s.474)	
Tegazzüb (Ar.) “Gazaplanma, öfkelenme” (OsmTS II, s.472)		Tel’in (Ar.) “Lanetleme” (OsmTS I, s.474)	Mütehekkim (Ar.) “Alay eden, öfke ile alay eden” (OsmTS II, s.345)
Tehevür (Ar.) “Küplere binme, köpürme” (OsmTS I, s.471)		Tel’in edilmek “Lanetlenmek” (OsmTS I, s.475)	Mütehevvir (Ar.) “Öfkeli, kızgın” (OsmTS II, s.345)
Tehevür etmek “Küplere binmek, köpürmek” (OsmTS I, s.471)		Tel’in etmek “Lanetlemek” (OsmTS I, s.475)	Pürçîn (Far.) “1. Çok düşünceli, öfkeli. 2. Kırışık” (OsmTS II, s.389)
		Telvim (Ar.) “Azarlama, paylama” (OsmTS II, s.476)	Sergerm (Far.) “1. Kafası kızmış, kızgın. 2. Sarhoş” (OsmTS II, s.422)
		Teşatüm (Ar.) “Sövüşme” (OsmTS II, s.485)	Sütürg (Far.) “1. Büyük, iri. 2. Kuvvetli. 3. Kızgın” (OsmTS II, s.434)
		Tevbih (Ar.) “Azarlama, azar” (OsmTS I, s.491)	Tefte (F.) “Kızgın” (OsmTS I, s.470)
		Tevbih (Ar.) “Azarlama” (OsmTS II, s.488)	

		Tevbih olunmak “Azarlanmak” (OsmTS I, s.491)	
--	--	--	--



Grafik 2. 7 Osmanlı Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI

3.1. Altay Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

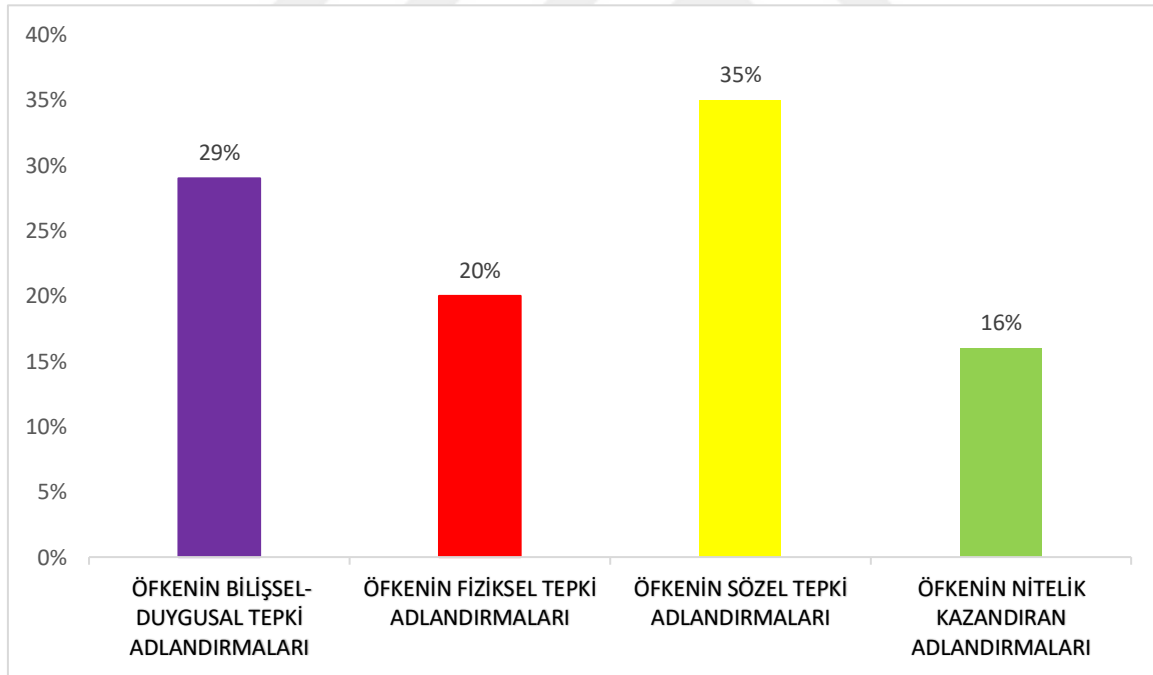
Rusya Federasyonu içinde yer alan Dağlık Altay Cumhuriyeti, Güney Sibirya Dağ Ormanlarının Kazakistan ve Moğolistan bozkırları ile birleştiği bölgede yer almaktadır. Altay Türkleri, çeşitli Türk boylarının (Eski Kırgız, Uygur, Oğuz, Kıpçak) Altay Dağlarını aşarak batıya doğru göç ettikleri dönemde bu dağların vadilerinde kalanlar ile o zamanlar bu bölgede yaşayan Türklerin kaynaşmasıyla ortaya çıkan bir Türk topluluğudur. Kuzey ve güney olarak sınıflandırılan Altaylıların kuzey kolunu Tuba, Çalkandu, Kumandı boyları, güney kolunu Altay kişi, Telengit ve Teleüt boyları oluşturmaktadır. Altay Özerk Cumhuriyetinde yaşayan aralarında diyalektik farklar bulunan Tuba Kişi, Çalkandı Kişi, Altay Kişi, Teleüt ve Telengit boylarının ortak edebi dili Altay (Oyrat) Türkçesi olarak isimlendirilir. Altay Türkleri uzun bir süre Batı Moğollardan olan Cungan (Oyrat) Hanlığı hakimiyetinde yaşamışlardır. Bu sebeple 1947 yılına kadar literatürde Oyrat olarak bilinmişlerdir. Günümüzde Kuzeydoğu diyalekt alanına ait Altay Türkçesinin yazı dili standart bir yazı dili özelliği gösterememektedir. İlk yazı dilinin Teleüt ağızına dayandırıldığı bu Türkçede bütün ağız özellikleri, Moğolca ve Rusçadan da özellik gözlemlenmektedir (Güner Dilek, 2012: 1011-1014).

Kuzeydoğu diyalekt alanına ait olan Altay Türkçesi için yapılan çalışmada Altayca Türkçe Sözlükten (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 2019) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Altay Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 70 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 20, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 14, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 25, nitelik kazandıran ölçütünde ise 11 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu eserden derlenen sözcüklerin %86'sının Türkçe kökenli, %10'unun Moğolca kökenli, %4'ünün Moğolca-Türkçe kökenli olduğu tespit edilmiştir.

Ceek I “Nefret, öfke, kin” (AltTS, s.61)	Çabış- “1. Birlikte kesmek. 2. Kavga etmek. 3. Yarışmak” (AltTS, s.73)	Aytkıla- “Sövmek, küfretmek” (AltTS, s.33)	Kalcu (Mo.) “Kudurmuş, kudurgan, kızgın” (AltTS, s.112)
Kalapta- “Kızmak, köpürmek” (AltTS, s.112)	Çaçta- “Saçından sürüklemek” (AltTS, s.73)	Belgeñde- “Terbiyesiz sözler söylemek” (AltTS, s.41)	Kalcuur (Mo.) “Kızgın, kötü” (AltTS, s.112)
Kalcuur- (Mo.) “Kızmak, kudurmak” (AltTS, s.112)	Kak- “1. Vurmak, çakmak, kakmak. 2. Sallamak” (AltTS, s.111)	Capşın- “1. Yapışmak. 2. <i>mec.</i> Sebepsiz yere çıkışmak” (AltTS, s.56)	Kapçık (Mo.) “Kızgın, sinirli, öfkeli” (AltTS, s.114)
Kapçık- “1. Bağlanmak. 2. Gücenmek; kızmak; düşman olmak” (AltTS, s.114)	Kanzır- “Sinirden, öfkeden kızarmak” (AltTS, s.114)	Cemele- (Mo.) “Tehdit etmek, azarlamak” (AltTS, s.62)	Kazır “1. Despot, tiran. 2. Öfkeli, kinli” (AltTS, s.120)
Kazıra- “Sinirlenmek, emretmek” (AltTS, s.120)	Kılçay- “Kızgın bir şekilde bakmak” (AltTS, s.126)	Cirkire- “Birine bağırarak, çıkışmak, kızmak” (AltTS, s.66)	Küçkek “Şiddetli, korkunç, kızgın” (AltTS, s.146)
Kazırlan- “Öfkelenmek, kızmak” (AltTS, s.120)	Saba- (Mo.) “1. Vurmak, dövmek, kamçılama. 2. Yünü kabartmak” (AltTS, s.175)	Çabış- “1. Birlikte kesmek. 2. Kavga etmek. 3. Yarışmak” (AltTS, s.73)	Kürket “Öfkeli, barut gibi” (AltTS, s.148)
Kıcuurka- “Sinirlenmek” (AltTS, s.125)	Sok- (Mo.) “1. Vurmak. 2. (Hareketin kararlılığını gösteren yardımcı fiil)” (AltTS, s.183)	Çağış- “1. Birbirini sokmak, ısırarak. 2. <i>mec.</i> Birbiriyle alaycı konuşmak, tartışmak. 3. Birlikte ateşi körüklemek” (AltTS, s.74)	Öktöm “Cesur, sinirli” (AltTS, s.167)
Kırçuul- “Çok kızmak, nefret etmek” (AltTS, s.127)	Soyış- “Birbiriyle kavga etmek” (AltTS, s.185)	Çugulda- (Mo.+T.) “Küfretmek, sövmek” (AltTS, s.83)	Tırtıñduuş “Kızgın, kaprisli” (AltTS, s.208)
Oylo- I “Sinirlenmek, öfkeyle hareket etmek” (AltTS, s.165)	Tajı- “1. Vurmak. 2. Getürmek; (eşya) taşımak” (AltTS, s.196)	Çuguldan- (Mo.+T.) “Küfretmek” (AltTS, s.83)	

Ökpö “1. Akciğer. 2. Böğür. 3. Gücenme. 4. Kolay” (AltTS, s.167)	Tep- “1. Tepmek, itmek. 2. Çiğnemek, ihlal etmek. 3. Vurmak” (AltTS, s.205)	Karga- “Lanet okumak; küfretmek” (AltTS, s.116)	
Ökpölö- “Gücenmek, kızmak” (AltTS, s.167)	Tepkile- “Ayakla vurmak” (AltTS, s.205)	Kargan- “1. Yemin etmek. 2. Lanet okumak” (AltTS, s.116)	
Ööndön- “Kızmak” (AltTS, s.168)		Keket- “Kötü sözler söylemek” (AltTS, s.122)	
Öörkö- “Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek” (AltTS, s.168)		Keriş- “Birbirine hakaret etmek, küfretmek, tartışmak” (AltTS, s.124)	
Sekşende- “1. Sallanmak. 2. <i>mec.</i> Kızmak, öfkelenmek. 3. Önemli atılımlar yapmak” (AltTS, s.179)		Kırış- “Karşılıklı küfretmek” (AltTS, s.127)	
Tarın- “Kızmak, gücenmek, darılmak” (AltTS, s.200)		Kırıştır- “Tartışmak” (AltTS, s.127)	
Tırtılda- “Kızmak, kapris yapmak” (AltTS, s.208)		Kübren- “Mırıldanmak; homurdanmak” (AltTS, s.146)	
Tutkak “1. Öfkeli. 2. Nöbet” (AltTS, s.218)		Kürküre- “1. Uğuldamak. 2. Şarıldamak. 3. Domuz gibi bağırmak, homurdanmak” (AltTS, s.148)	
		Sök- II “Sövmek, küfretmek” (AltTS, s.185)	

		Tala- I “1. Azarlamak; küfretmek; kırmak. 2. Tartışmak” (AltTS, s.197)	
		Talaş- “Tartışmak, bahis tutuşmak, dalaşmak” (AltTS, s.197)	
		Tartış- “1. Tartışmak, bahse girmek, çekişmek. 2. Birlikte çekmek” (AltTS, s.201)	
		Uruş- I “Kavga etmek, tartışmak” (AltTS, s.226)	



Grafik 3. 1 Altay Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

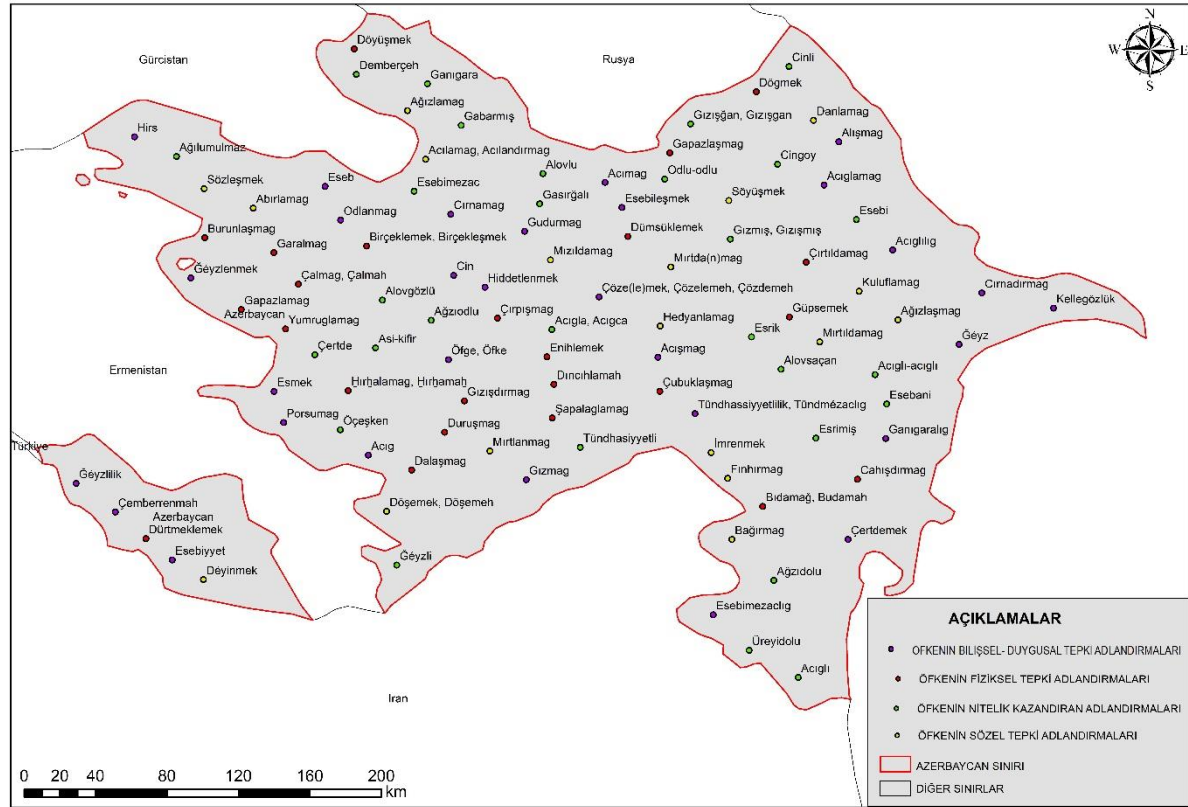
3.2. Azerbaycan Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Azerbaycan Türkçesinin dil sınırları Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan, İran Azerbaycan, Kerkük ve Irak-Suriye bölgelerini kapsamaktadır. Tek doğrusal gelişim çizgisinde gelişim gösteren Azerbaycan Türkçesi 1828 yılında ikiye ayrılması ile sekteye uğramıştır. Günümüzde Güney Azerbaycan’da Farsça yazı dili olarak kullanılmaktadır.

Bu durumdan kaynaklı olarak Azerbaycan Türkçesinin yazı dili Kuzey Azerbaycan'ın kullandığı yazı dilidir (Buran ve Alkaya, 2013: 71-72).

Güneybatı diyalekt alanına ait olan Azerbaycan Türkçesi için yapılan çalışmada Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük'ten (Akdoğan, 1999) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelen sözlüğe göre Azerbaycan Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 101 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 30, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 24, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 18, nitelik kazandıran ölçütünde ise 29 adet sözcük saptanmıştır. Bu sözlükten derlenen sözcüklerin %92'sinin Türkçe kökenli, %8'inin Arapça kökenli olduğu tespit edilmiştir.

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 2 Azerbaycan Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı

Tablo 3. 2 Azerbaycan Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
---	---	--	---

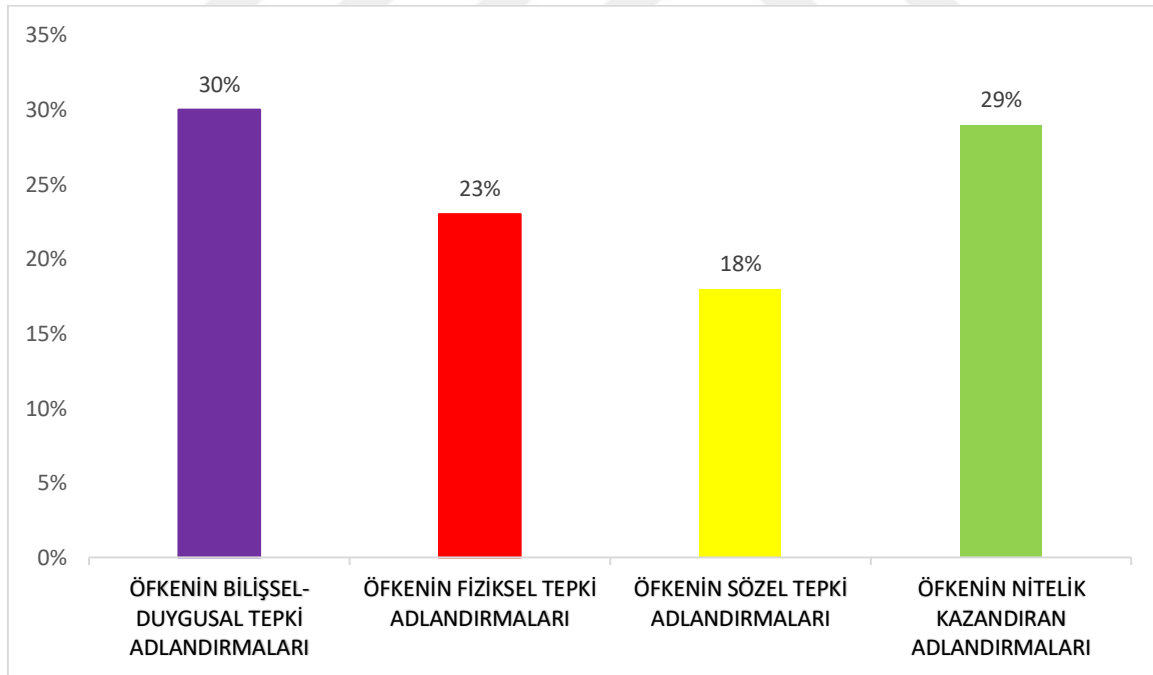
Acıg "1. Öfke, sinir, hırs. 2. İnat, inatçılık" (AzTS, s.3)	Bıdamağ, Budamah "Dövmek, vurmak" (AzTS, s.89)	Abırlamag "1. Rezil etmek. 2. Azarlamak, paylamak" (AzTS, s.2)	Acıgla, Acıgca "1. İnadına, aksine. 2. Öfkeli, sinirli" (AzTS, s.3)
Acıglamag "Sinirlenmek, öfkelenmek" (AzTS, s.3)	Birçeklemek, Birçekleşmek "Saç saça baş başa dövüşmek (kadınlar)" (AzTS, s.96)	Acılamag, Acılandırmag "1. Acıtmak. 2. Zehirlemek. 3. <i>mec.</i> İstihza konuşmak, acı konuşmak. 4. <i>mec.</i> Paylamak" (AzTS, s.3)	Acıglı "Öfkeli; öfkeyle" (AzTS, s.3)
Acıglılıg "Sinirlilik" (AzTS, s.3)	Burunlaşmag "Kavga etmek, çekişmek, dövüşmek" (AzTS, s.115)	Ağızlamag "1. Paylamak, azarlamak. 2. Dişlemek. 3. Nasihat etmek" (AzTS, s.10)	Acıglı-acıglı "Öfkeyle, hiddetle" (AzTS, s.3)
Acımag "1. Acımak. 2. Öfkelenmek" (AzTS, s.3)	Cahışdırmag "1. Tahrik etmek, karıştırmak. 2. Dövüştürmek" (AzTS, s.140)	Ağızlaşmag "1. Sövmüşmek. 2. Danışmak, istişare etmek. 3. Kavga etmek" (AzTS, s.10)	Ağılumulmaz "Çok sinirli, çıldıracak hâle gelmiş, tepesinin taşı atmış" (AzTS, s.9)
Acışmag "1. Sancımak. 2. Öfkelenmek. 3. Kaşınmak" (AzTS, s.3)	Çalmag, Çalmah "1. Çakmak, kakmak (çivi vb.) 2. Biçmek (ot vb.) 3. Sokmak, ısırmaq (akrep, böcek vb.) 4. Çalmak, hırsızlamak, uğurlamak. 5. Kavurmak, pişirmek (helva). 6. Süpürmek, çırpmaq (halı vb.) 7. Sarmak, bağlamak (sarık vb.) 8 Aşılmaq (kalem). 9. Benzemek, benzer olmak (renk). 10. Mayalamak (yoğurt). 11. Çalmak (çalgı). 12. Vurmak, dövmek. 13. Seslenmek, çağırmaq" (AzTS, s.141)	Bağırmag "Bağırmak" (AzTS, s.55)	Ağzıdolı "Öfkeli, sinirli" (AzTS, s.12)
Alışmag "1. Alışmak. 2. Tutuşmak, yanmak. 3. <i>mec.</i> Isınmak, ünsiyet etmek. 4. <i>mec.</i>	Çırpışmag "Savaşmak, çarpışmak, dövüşmek" (AzTS, s.153)	Danlamag "Paylamak, azarlamak, kınamak" (AzTS, s.172)	Ağzıodlu "1. Azimle, sebatla. 2. Sinirli, ağzıbozuk. 3. Heyecanla,

Sinirlenmek, kızmak” (AzTS, s.21)			coşkuyla, canu gönülden” (AzTS, s.12)
Cırnadırmag “1. Cinlenmek, öfkelenmek. 2. Mecbur olmak, zorunda kalmak” (AzTS, s.131)	Çırtıldamag “1. Vurmak, patlatmak, şaklamak. 2. Çıtırdamak” (AzTS, s.153)	Déyinmek “Homurdamak, somurdamak, mırıldanmak” (AzTS, s.197)	Alovgözlü “Kızgın, öfkeli” (AzTS, s.23)
Cırnamag “1. Kızmak, sinirlenmek. 2. Mecbur etmek, zorunda kalmak” (AzTS, s.131)	Çubuklaşmag “1. Çubukla dövüşmek. 2. Birlikte pipo içmek” (AzTS, s.161)	Döşemek, Döşemeh “1. Döşemek. 2. Vantuz çekmek. 3. <i>mec.</i> Paylamak, azarlamak. 4. <i>mec.</i> Ağzına geleni söylemek. 5. <i>mec.</i> Hapır hapır yemek, oburca yemek. 6. <i>mec.</i> kutlamak, tebrik ederim demek, elini sıkmak” (AzTS, s.226)	Alovlı “1. Alevli. 2. <i>mec.</i> harareti, ateşli. 3. <i>mec.</i> öfkeli. 4. <i>mec.</i> yakıcı, kavurucu” (AzTS, s.23)
Cin (Ar.) “1. Cin. 2. <i>mec.</i> Öfke Gazap, sinirlilik” (AzTS, s.134)	Dalaşmag “Dövüşmek” (AzTS, s.167)	Fınhırmag “1. Sümkürmek. 2. Homurdamak (taşıt, hayvan vb.)” (AzTS, s.293)	Alovsaçan “1. Yalazlı, alevli. 2. <i>mec.</i> Kızgın, öfkeli, sinirli” (AzTS, s.23)
Çemberrenmah “Sinirlenmek, öfkelenmek” (AzTS, s.147)	Dıncıhlamah “Tekmelemek, zıplayarak tekmelemek” (AzTS, s.199)	Hedyanlamag “Küfretmek, ağzını bozmak” (AzTS, s.441)	Asi-kifir “Sinirli, kızgın, öfkeli” (AzTS, s.35)
Çertdemek “Sinirlenmek, öfkelenmek” (AzTS, s.149)	Dögmek “Dövmek, döğmek” (AzTS, s.223)	İmrenmek “1. İmrenmek. 2. Homurdamak (koyun)” (AzTS, s.494)	Cingoy “Sinirli, asabi” (AzTS, s.135)
Çöze(le)mek, Çözelemek, Çözdemek “1. Sinirlenmek, köpürmek. 2. Uzatmak, açmak” (AzTS, s.161)	Döyüşmek “Dövüşmek” (AzTS, s.229)	Kuluflamag “Paylamak” (AzTS, s.547)	Cinli “Öfkeli, sinirli” (AzTS, s.135)

Eseb (Ar.) “Asap, sinir” (AzTS, s.273)	Duruşmag “Savunmak, savaşmak, dövüşmek, direnmek” (AzTS, s.232)	Mırtı(n)mag “Homurdanmak, mırıldanmak” (AzTS, s.579)	Çertde “Sinirli, asabi” (AzTS, s.149)
Esebileşmek “Asabileşmek” (AzTS, s.273)	Dümsüklemek “1. İtelemek, dürtüşlemek, yumruklamak. 2. <i>mec.</i> İtham etmek, galamak” (AzTS, s.235)	Mırtıdamag “Somurdanmak, homurdanmak” (AzTS, s.579)	Demberçeh “Hödük, sinirli” (AzTS, s.186)
Esebimezaclıg “Sinirlilik” (AzTS, s.273)	Dürtmeklemek “1. Yumruklamak. 2. Dürtüşlemek” (AzTS, s.237)	Mırtlanmag “Homurdanmak” (AzTS, s.579)	Esebani (Ar.) “Asabi” (AzTS, s.273)
Esebiyyet (Ar.) “Sinirlilik, asabiyet” (AzTS, s.273)	Enihlemek “1. Vurmak. 2. <i>mec.</i> Ağzının payını vermek” (AzTS, s.267)	Mızıldamag “Homurdanmak” (AzTS, s.579)	Esebi (Ar.) “1. Asabi. 2. Sinirlendirici” (AzTS, s.273)
Esmek “1. Titremek. 2. Dalgalanmak. 3. <i>mec.</i> Sinirlenmek. 4. <i>mec.</i> Üzerine titremek” (AzTS, s.275)	Gapazlamag “Şamarlamak, tokat atmak, sille vurmak” (AzTS, s.317)	Söyüşmek “Sövüşmek” (AzTS, s.685)	Esebimezac (Ar.) “Osuruğu cinli” (AzTS, s.273)
Ganıgaralıg “Kızgınlık, öfke, sinirlilik, moral bozukluğu” (AzTS, s.313)	Gapazlaşmag “Sille tokat dövüşmek” (AzTS, s.317)	Sözleşmek “1. Sözleşmek. 2. Sövüşmek” (AzTS, s.685)	Esrik “1. Semirmiş, büyümüş. 2. Kızgın, öfkeli. 3. Sarhoş. 4. Saralı” (AzTS, s.275)
Gızmag “1. Isınmak, kızmak. 2. İnanmak, güvenmek. 3. <i>mec.</i> kızmak, sinirlenmek. 4. <i>mec.</i> coşmak, kızışmak” (AzTS, s.372)	Garalmag “1. Siyahlaşmak, kararmak. 2. Karanlık çökmek. 3. Sönmek. 4. Görünmek (siyah şey). 5. Tutulmak, tıkanmak (nefes). 6. <i>mec.</i> Morarmak (nefes darlığından, sinirden). 7. <i>mec.</i> Kısılmak (ses vb.). 8. <i>mec.</i> Bedbaht olmak, kötüleşmek, fenalaşmak,		Esrimiş “1. Esrik. 2. Öfkeli, sinirli” (AzTS, s.275)

	mutusuzlaşmak” (AzTS, s.320)		
Gudurmag “1. Kudurmak. 2. <i>mec.</i> Kızmaq, sinirlenmek. 3. <i>mec.</i> Coşmaq. 4. <i>mec.</i> Tafra satmaq, böbürlemek” (AzTS, s.404)	Gızışdırmag “1. Yakmaq, tutuşturmaq, alevlendirmək. 2. Kızdırmag, ısıtmag. 3. <i>mec.</i> Şiddetlendirmək, gerginləştirmək. 4. <i>mec.</i> Kızıştırmag. 5. <i>mec.</i> Kışkırtmaq. 6. <i>mec.</i> dövmək, tartaklamak” (AzTS, s. 372)		Gabarmış “1. Şışmış. 2. Kabarmış. 3. Yüksəlmiş, taşmış. 4. <i>mec.</i> Sinirli” (AzTS, s.303)
Ğéyz (Ar.) “Hiddet, öfke, gazap, kızınlıq” (AzTS, s.357)	Güpsmək “Vurmaq, dövmək (balyoz vb. ilə)” (AzTS, s.423)		Ganıgara “Öfkeli, kızınlıq, sinirli” (AzTS, s.313)
Ğéyzlenmek “Sinirlenmek, öfkelenmek” (AzTS, s.357)	Hırhılamag, Hırhımağ “1. Hırpalamaq, çığnemek, ezmək. 2. Gırtlaklamak” (AzTS, s.459)		Gasırğalı “1. Kasırğalı, fırtınalı. 2. <i>mec.</i> Coşkun, öfkeli” (AzTS, s.328)
Ğéyzlilik “Kızınlıq” (AzTS, s.357)	Şapalaglamag “Şamarlamak” (AzTS, s.697)		Gızışğan, Gızışgan “1. Öfkeli, saldırgan. 2. Ateşli, hararetli” (AzTS, s.372)
Hiddetlenmek “Tehlikeli olmaq, korkunçlaşmaq. 2. Hiddetlenmek” (AzTS, s.461)	Yumruglamag “Yumruklamaq” (AzTS, s.814)		Gızmış, Gızışmış “Kızgın” (AzTS, s.372)
Hirs (Ar.) “Hiddet, sinir, öfke” (AzTS, s.464)			Ğéyzli “Sinirli, öfkeli, kızınlıq” (AzTS, s.357)
Kellegözlük “Öfkəlilik” (AzTS, s.528)			Odlu-odlu “Kızarak, öfkeli hâlde” (AzTS, s.612)

Odlanmag “1. Yanmak. 2. Ateş edilmek. 3. <i>mec.</i> Öfkelenmek” (AzTS, s.612)			Öçeşken “Sinirli, öfkeli, kavgacı” (AzTS, s.619)
Öfge, Öfke “1. Akciğer. 2. Öfke” (AzTS, s.619)			Tündhasiyyetli “Sinirli, öfkeli” (AzTS, s.751)
Porsumag “1. Ekşimək, mayalanmak. 2. Bozulmak, kokmak (et). 3. Arızalanmak. 4. <i>mec.</i> Öfkelenmek, kızmak” (AzTS, s.639)			Üreyidolu “Üzüntülü; öfkeli” (AzTS, s.763)
Tündhassiyetlilik, Tündmézacılığ “Öfke, kızgınlık” (AzTS, s.751)			



Grafik 3. 2 Azerbaycan Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

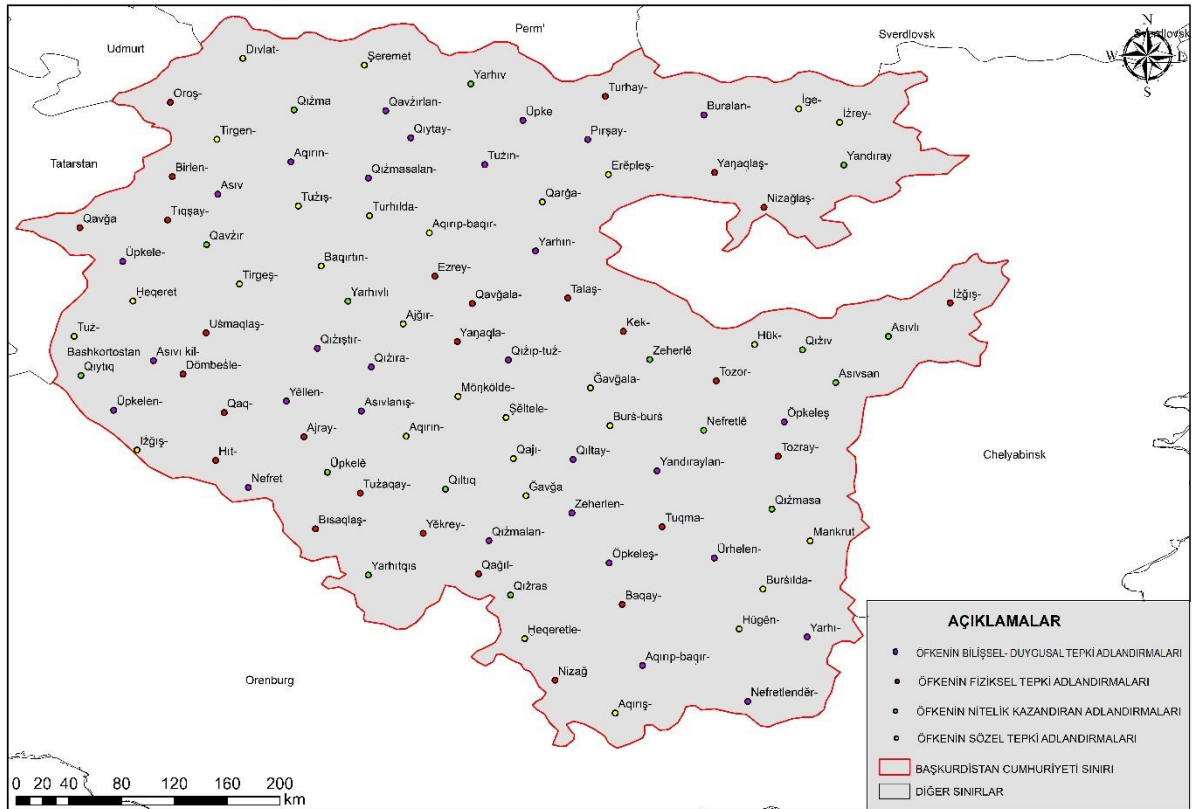
3.3. Başkurt Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Başkurdistan, Avrupa ile Asya arasında yer alan ön Ural ve orta Ural Dağlarının batı tarafında, idil ve onun bir kolu olan Ufa Nehri'nin oluşturduğu havzada konumlanmıştır. Kuzeybatısında Tataristan ve Udmurtiya Cumhuriyetleri, kuzeyinde Perm ve Sverdlovsk

bölgeleri, doğusunda Çelyabinsk bölgesi ile güney ve güneydoğusunda Orenburg bölgeleri yer almaktadır (Demir, 2002'den akt. Yazıcı Ersoy, 2012: 751). Tatar Türkçesinin ve Kazak Türkçesinin geçiş köprüsü durumdaki Başkurt Türkçesi morfolojik yapısı açısından Tatar Türkçesi ile hemen hemen aynı özellikleri gösterirken fonetik açıdan ayrılmıştır. Tarihi yazı dilinden kendisine özgü peltek ve sızıcı ünsüzlerle farklılaşan Başkurt Türkçesinde Kazak Türkçesinde olduğu gibi ileri derecede ünsüz uyumları görülmektedir (Benzing 1959'dan akt. Yazıcı Ersoy, 2012: 753).

Kuzeybatı diyalekt alanına ait olan Başkurt Türkçesi için yapılan çalışmada Başkurt Türkçesi Sözlüğünden (Özşahin, 2017) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Başkurt Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 101 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 29, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 27, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 29, nitelik kazandıran ölçütünde ise 16 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu eserlerden derlenen sözcüklerin %95'inin Türkçe kökenli, %3'ünün Arapça kökenli, %2'sinin Farsça kökenli olduğu saptanmıştır.

BAŞKURT TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 3 Başkurt Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

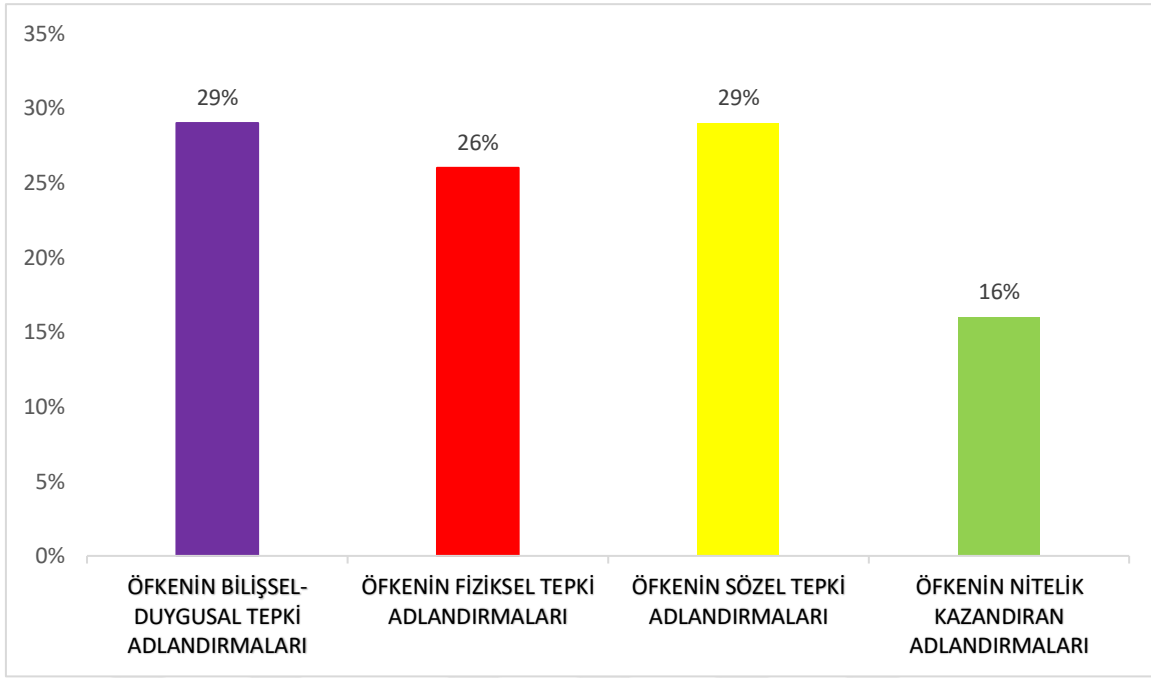
Tablo 3. 3 Başkurt Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL-DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Aqırın- “Öfke ile bağırarak; hiddetlenmek” (BşkTS, s.23)	Ajray- “Öfkesinden, sinirinden ağlamak” (BşkTS, s.22)	Ajğır- “Kızıp öfkeyle bağırarak, öfkeyle haykırmak, hiddetle bağırarak” (BşkTS, s.21)	Asıvı “Öfkeli, sinirli” (BşkTS, s.42)
Aqırıp-baqır- “Çok öfkelenmek; bağırarak” (BşkTS, s.23)	Baqay- “Öfke ile bakmak, nefretle bakmak” (BşkTS, s.58)	Aqırın- “Öfke ile bağırarak; hiddetlenmek” (BşkTS, s.23)	Asıvsan “Çok öfkeli, çok çabuk öfkelenen, her şeye öfkelenen” (BşkTS, s.42)
Asıv “Öfke, nefret, asabiyet” (BşkTS, s.42)	Bısaqlaş- “Bıçakla kavga etmek” (BşkTS, s.85)	Aqırıp-baqır- “Çok öfkelenmek; bağırarak” (BşkTS, s.23)	Qavzır “Çabuk kızan, çabuk öfkelenen, çabuk sinirlenen” (BşkTS, s.340)
Asıvı kil- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (BşkTS, s.42)	Birlen- “Dağıtıp kızıp gitmek, kudurmak, deli gibi davranmak” (BşkTS, s.93)	Aqırış- “Karşılıklı bağırarak; bağırarak kavga etmek” (BşkTS s.23)	Qıltıq “Birden parlayan, birden öfkelenen” (BşkTS, s.349)
Asıvlanmış- “Karşılıklı öfkelenmek, sinirlenmek” (BşkTS, s.42)	Dömbeşle- “Dayak atmak, dövmek, çat pat vurmak” (BşkTS, s.132)	Baqırtın- “Birilerine sinirlenip bağırarak; haykırmak” (BşkTS, s.59)	Qıytıq “1. Cilveli, işveli. 2. Birden öfkelenen, asabileşen. 3. Ürkek” (BşkTS, s.365)
Buralan- “Sinirlenip kendini parçalamak, öfkesinden kendini yıpratmak” (BşkTS, s.111)	Ezrey- “Sinirlenip yüzü asılmak, yüzünü asmak” (BşkTS, s.151)	Burş-burş “Sinirlenerek kendi kendine homurdanmayla çıkan sesi bildiren söz” (BşkTS, s.112)	Qızıv “1. Sıcak. 2. Çok çabuk, hızlı. 3. Coşkun. 4. Çabuk sinirlenip öfkelenen” (BşkTS, s.367)
Qavzırlan- “Aniden sinirlenmek, birdenbire öfkelenmek” (BşkTS, s.340)	Hıt- “1. Sıkarak, ezmek, basmak. 2. Boğmak. 3. Suratı öfkeli hâle gelmek, yüzü keyifsiz hâle gelmek” (BşkTS, s.202)	Burşılta- “Burs burs etmek, homurdanmak” (BşkTS, s.112)	Qızma “Çok çabuk kızan, çabuk öfkelenen” (BşkTS, s.367)
Qıltay- “Birden sinirlenmek, öfkelenmek” (BşkTS, s.349)	Izğış- “Birbirine düşmek, kavga etmek, çekişmek, dövüşmek, tartışmak” (BşkTS, s.244)	Dıvlat- “1. Dıv ettirmek. 2. Kızıp dağıtıp gürlemek. 3. Çok hızlı yapmak, çabucak yapmak” (BşkTS, s.129)	Qızmasa “Biraz içip asabileşen, başı dumanlı” (BşkTS, s.367)

Qıytay- “1. Bir yöne sapmak, bir yöne meyletmek. 2. Aniden öfkelenmek” (BşkTS, s.365)	Kek- “1. Kekmek, vurmak, sokmak. 2. İçki içmek. 3. Sonradan almak, çarpmak” (BşkTS, s.271)	Erëpleş- “1. Ağız dalaşı yapmak, münakaşa etmek, tartışmak. 2. Karşılıklı sövmek, hakaret etmek” (BşkTS, s.143)	Qızras “Asabi tabiatlı, kızgın yaratılışlı” (BşkTS, s.367)
Qızıp-tuž- “Sinirlenip coşmak, öfkelenmek, öfkeden deliye dönmek, cinnat geçirmek” (BşkTS, s.366)	Qağıl- “Vurulmak, sokulmak, kakılmak, çarpılmak; hafifçe vurmak; tokatlamak” (BşkTS, s.318)	Ğavğa (Far.) “Kavga, karşılıklı bağırış çığırış” (BşkTS, s.172)	Nefretlë “Nefretli, kinli, çok öfkeli” (BşkTS, s.438)
Qızıra- “Öfke ve nefretle coşmak, kudurmak” (BşkTS, s.366)	Qaq- “Sivri bir nesne ile vurmak, kakmak, vurmak, sokmak, çakmak” (BşkTS, s.319)	Ğavğala- “Kavga çıkartmak; bağırarak çağırmak” (BşkTS, s.172)	Üpkelë “Öfkeli, sinirli” (BşkTS, s.672)
Qızıştır- “1. Sinirlendirip coşturmak, kızıştırmak. 2. İlgi uyandırmak, heves uyandırmak” (BşkTS, s.367)	Qavğa (Far.) “Kavga, dövüş, mücadele” (BşkTS, s.339)	Heqeret (Ar.) “Hakaret, aşağılayıcı söz” (BşkTS, s.227)	Yandırar “Hemen kızan, hemen öfkelenen” (BşkTS, s.693)
Qızmalan- “Asabiyet göstermek, asabileşmek” (BşkTS, s.367)	Qavğala- “Kavga etmek, dövüşmek, mücadele etmek” (BşkTS, s.339)	Heqerete- “Hakaret etmek, aşağılamak” (BşkTS, s.227)	Yarhıtqıs “1. Coşturan, heyecanlandırıcı. 2. Öfkelenen, kızdıran” (BşkTS, s.698)
Qızmasalan- “İçip asabileşmek, öfkelenmek” (BşkTS, s.367)	Nizağ (Ar.) “Kavga, dövüş, çekişme” (BşkTS, s.443)	Hügën- “Kendi kendine sövüp saymak, söylenmek” (BşkTS, s.221)	Yarhıv “1. Öfkeli, kızgın, gazaplı. 2. Coşku. 3. Heyecanlı, coşkun, kudurmuş, gözü kara. 4. Fırtınalı” (BşkTS, s.698)
Nefret (Ar.) “Nefret, kin, öfke” (BşkTS, s.437)	Nizağlaş- “Karşılıklı çekişmek, mücadele etmek, kavga etmek, dövüşmek” (BşkTS, s.443)	Hük- “1. Sövmek. 2. Küfretmek. 3. Hor görüp tenkit etmek” (BşkTS, s.221)	Yarhıvlı “1. Öfkeli, kızgın, gazaplı. 2. Heyecanlı, coşkun, kudurmuş, gözü kara” (BşkTS, s.698)
Nefretlendër- “Nefret, kin uyandırmak, öfke uyandırmak” (BşkTS, s.438)	Oroş- “Vuruşmak, savaşmak, kavga etmek, dövüşmek” (BşkTS, s.451)	Izğış- “Birbirine düşmek, kavga etmek, çekişmek, dövüşmek, tartışmak” (BşkTS, s.244)	Zehirlë “Zehirli, öfkeli, kinli” (BşkTS, s.753)

Öpkeleş “Aradaki öfke, iki kişi arasındaki öfke, asabiyet” (BşkTS, s.672)	Talaş- “Dalaşmak, birbirine saldırmak, dişlemek” (BşkTS, s.573)	İge- “1. Bilemek, keskinlemek, işlemek, tornadan geçirmek, yontmak. 2. Azarlayıp başına kakmak, paylamak” (BşkTS, s.245)	
Öpkeleş- “Karşılıklı ya da birlikte öfkelenmek” (BşkTS, s.672)	Tıqşay- “Sinirli gibi yere doğru bakmak” (BşkTS, s.608)	İzrey- “Öfkeyle konuşmak, öfkeyle sinirle bağırmak” (BşkTS, s.266)	
Pırşay- “Birden sinirlenmek, öfkelenmek” (BşkTS, s.477)	Tozor- “Pataklamak, tokatlamak, yumruklamak” (BşkTS, s.629)	Qajı- “1. Diş gıcırdatmak. 2. Mırıldanmak, homurdanmak, söylenip durmak” (BşkTS, s.319)	
Tuızın- “1. Alt üst olup karışmak, altı üstüne gelmek. 2. Öfkeden ortalığı dağıtmak” (BşkTS, s.649)	Tozray- “Sinirlenip rengi atmak, sinirden yüzü kıpkırmızı kesilmek” (BşkTS, s.629)	Qarğa- “Beddua etmek, kargamak” (BşkTS, s.331)	
Üpke “1. Cığır, akciğer. 2. Öfke” (BşkTS, s.671)	Tuqma- “1. Cezalandırmak amacıyla vurmak, sopalamak. 2. Tokmaklamak” (BşkTS, s.640)	Mankrut “Suçlayıp azarlama da söylenen söz; ahmak; aptal” (BşkTS, s.399)	
Üpkele- “Öfke duymak, sinir olmak, sinirlenmek” (BşkTS, s.671)	Turhay- “Sinirle dudak bükme, öfkeyle dudak büzmek, surat asmak” (BşkTS, s.646)	Mönkölde- “Öfkelenerek söylenmek, homurdanmak” (BşkTS, s.428)	
Üpkelen- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (BşkTS, s.672)	Tuzaqay- “Tozlandırmak, toz kaldırmak, toz içinde bırakmak; sertçe kavga etmek, dövüşmek” (BşkTS, s.649)	Şeltele- “1. Azarlamak, kınamak. 2. Uyarmak, ihtar etmek. 3. Sitem etmek” (BşkTS, s.555)	
Ürhelen- “Kızmak, köpürmek, galeyana gelmek” (BşkTS, s.672)	Uşmaqlaş- “1. Yumruqlaşmak, yumruklarla kavga etmek. 2. Kesici aletlerle	Şeremet “Aşağılama, rezil etme amacıyla söylenen hakaret sözü, aşağılık, rezil” (BşkTS, s.557)	

	kavga etmek” (BşkTS, s.664)		
Yandıraylan- “Hemen öfkelenmek, hemen kızmak, hemen sinirlenmek” (BşkTS, s.693)	Yañaqla- “Tokatlamak, tokat atmak” (BşkTS, s.692)	Tirgen- “Kendi kendine birilerine ya da bir şeye sövmek, hakaret etmek” (BşkTS, s.619)	
Yarhı- “1. Kızmak, öfkeden kudurmak. 2. Coşmak, heyecanlanmak. 3. Çileden çıkmak, sızlanmak” (BşkTS, s.698)	Yañaqlaş- “Tokatlaşmak, karşılıklı tokat atmak” (BşkTS, s.693)	Tirgeş- “Karşılıklı hakaret etmek, karşılıklı sövmek” (BşkTS, s.619)	
Yarhın- “1. Kendi kendine kızmak, kendi kendine öfkelenmek. 2. Heyecanlanmak, coşmak. 3. Çileden çıkmak” (BşkTS, s.698)	Yëkreş- “Birine kötü, sinirle bakmak” (BşkTS, s.708)	Turhılda- “Sinirlenip mırıldanmak, öfkeyle kendi kendine söylenmek” (BşkTS, s.647)	
Yëllen- “Hırslanmak, öfkelenmek, coşmak, övünmek, yüksekte atlamak” (BşkTS, s.711)		Tuż- “1. Eskimek, yıpranmak, bozulmak. 2. İhtiyarlamak, hasta düşmek. 3. Karışmak, dağınık olmak. 4. Sinirden hakaret etmek, öfkeden küfretmek” (BşkTS, s.648)	
Zeherlen- “1. Zehirlenmek. 2. Kin ve nefretten coşmak, öfkeden çıldırmak” (BşkTS, s.753)		Tużış- “1. Birlikte ya da karşılıklı dağılmak. 2. Uçuşmak, birlikte savrulmak. 3. Karşılıklı hakaret etmek, küfretmek” (BşkTS, s.649)	



Grafik 3. 3 Başkurt Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.4. Çuvaş Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Rusya Federasyonu içinde yer alan Çuvaşistan; doğuda Tataristan, batıda Gorki Özerk Cumhuriyeti, kuzeyde Mari ve güneyde Ulyanovsk bölgelerinde konumlanmaktadır. (Ersoy, 2012: 1287). Türk bilimciler, Çuvaş Türkçesini Türk lehçeleri arasındaki yerini tespit etmeye çalışırken birçok görüş ileri sürmüşlerdir. W. Radloff Çuvaş Türkçesinin Türkçeleşmiş olası bir Fin-Ugor dili olabileceğinin üstünde durmuştur. J. G. Ramstedt ve N. Poppe'nin Çuvaş Türkçesinin Türkçe ile Moğolca arasındaki köprü görevi gören üçüncü bir dil olduğuna dair bir görüşleri mevcuttur (Yüce 1993'ten akt. Ersoy, 2012: 1289). R.R. Arat ve A. F. Karamanlıoğlu ise Çuvaş Türkçesinin Ana Türkçe döneminde Yakutça ile birlikte ayrıldığı görüşünü belirtmektedirler. Çuvaş Türkçesi ile diğer Türk lehçeleri ve Eski Türkçe arasında özellikle temel fiiller, şahıs zamirleri, sayılar ve organ isimleri göz önüne alındığında belirli ses değişimleri dışında büyük farklılıklar görülmemektedir (Ersoy, 2012: 1289).

Çuvaş Türkçesi Sözlüğünden (Bayram, 2019) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Çuvaş Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 202 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 57, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 72, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 41, nitelik kazandıran ölçütünde ise 32 adet tespit edilmiştir. İncelenen sözlükte derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu tespit edilmiştir.



Harita 3. 4 Çuvaş Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 4 Çuvaş Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Agressillih “Agresiflik, saldırganlık” (ÇuvTS, s.30)	Çışkila- “Yumruklamak, vurmak” (ÇuvTS, s.911)	Ayay “Sevinci hayret, şaşkınlık, öfkelenme ifade eden ünlem” (ÇuvTS, s.85)	Agressilli “Agresif, saldırgan” (ÇuvTS, s.30)
Askınlıh “1. Sefalet ve ahlak bozukluğu, azgınlık. 2. Taşkınlık, öfke, kudurma, uyarma” (ÇuvTS, s.70)	Çikiş- “1. Çekişmek. 2. Kavga etmek (batırabilen alet ile), bıçaklaşmak” (ÇuvTS, s.904)	Çikiltışlan- “1. Kusur bulmak, zor beğenmek. 2. Kapris yapmak. 3. Kavga etmek, atışmak, şırretleşmek. 4. Pintilik yapmak, kılı kırk yarmak. 5. Aşırı titizlik göstermek” (ÇuvTS, s.887)	Çarusırlıh “1. Asabi, kendini tutamamazlık, ılımsızlık. 2. Disiplinsizlik, azgınlamış, küstahlık. 3. Yüz verme, yaramazlık. 4. Taşkın, zapt olunmaz” (ÇuvTS, s.885)

Avılan- “1. Düzensizleştirmek, ölçüsüzleşmek, eğilmek. 2. Belirtmek, öfkesini belli etmek” (ÇuvTS, s.22)	Hıne- “Vurmak, dövmek, dayak atmak, kırbaçlamak” (ÇuvTS, s.843)	Harhaş- “1. Hırlamak, kükremek, homurdanmak 2. <i>mec.</i> Tartışmak, dalaşmak, sövmek, küfretmek, ağız kavgası etmek” (ÇuvTS, s.824)	Hayar “1. Hırçın, öfkeli, kızgın, sert, keskin. 2. Acımasız, katı yürekli” (ÇuvTS, s.826)
Çarusırlan- “1. Asabi olmak, kendini tutmasını bilmez. 2. Açılmak, azgınlaşmak. 3. Söz dinlemez olmak, disiplinsiz. 4. Kudurmak, azgınlık etmek” (ÇuvTS, s.884)	İmırlat- “Kaşlarını çatmak, surat asmak” (ÇuvTS, s.88)	Havşat- “1. Çatlatmak. 2. Acele ettirmek, sıkıştırmak. 3. Azarlamak, paylamak, işlemek, küfretmek, sövmek” (ÇuvTS, s.817)	Holerik “Öfkeli/sinirli kişi” (ÇuvTS, s.853)
Çirkiştär- “Sinirine dokunmak, kendinden geçirmek” (ÇuvTS, s.891)	İrişke- “1. Yıkma, tahrip etmek, harap etmek, kırmak. 2. Vurmak, dövmek” (ÇuvTS, s.182)	Hirelter- “1. Olgunlaştırmak, yetiştirmek. 2. Boyaya sokmak, kızartmak. 3. <i>mec.</i> Utandırmak, azarlamak” (ÇuvTS, s.845)	Kimirli “Sinirli, kötü; kötü kalpli; asık suratlı” (ÇuvTS, s.280)
Hır- “1. Kızmak, kızgınlaşmak, gerginleşmek. 2. Heyecanlanmak” (ÇuvTS, s.844)	İsele- “Vurmak, dövmek, kamçılama” (ÇuvTS, s.182)	Hitir- “1. Sövmek, azarlamak, paylamak; gözdağı vermek, tehdit etmek. 2. Aldatmak, iğfal etmek” (ÇuvTS, s.839)	Kırsaka “Aksi, sinirli, sabırsız” (ÇuvTS, s.285)
Hirin- “1. Gerginleşmek, kızışmak. 2. Kızmak, kızarmak. 3. Heyecanlanmak. 4. Tamah etmek, göz koymak” (ÇuvTS, s.846)	İşalantar- “1. Kızarttırmak, kavurtmak. 2. Vurmak, dövmek, sıkıştırmak” (ÇuvTS, s.98)	Hitiraş- “Kavga etmek, küfretmek, çekişmek” (ÇuvTS, s.839)	Şatırkka “1. Sık, gür, dalla, budaklı. 2. Öfkeli, asabi, barut gibi” (ÇuvTS, s.637)
İnşirt “1. Öfke, hiddet, kızgınlık, hışım. 2. Bozma, bozulma. 3. Şeytan, iblis” (ÇuvTS, s.92)	İşir- “1. Gayretle çalışmak. 2. Vurmak, kırmak, dayaktan geçirmek” (ÇuvTS, s.184)	Hirleş- “Bağırışmak, bağırışıp çağırışmak, tartışmak, dalaşmak” (ÇuvTS, s.851)	Şatraşka “1. Sık, gür, kaba yoğun. 2. Sıcak, ateşli, öfkeli” (ÇuvTS, s.638)

İrih- “Kudurmak, çok kızmak, küplere binmek” (ÇuvTS, s.181)	İslenter- 1. Islatmak. 2. Kendini kaybedene kadar votka içirmek. 3. Dövmek, dayak atmak” (ÇuvTS, s.209)	İşelenter- “1. Acele ettirmek. 2. Azarlamak, paylamak, işlemek, küfretmek” (ÇuvTS, s.184)	Şırçıklıh “Asabilik; dikkaflılık, inatçılık” (ÇuvTS, s.930)
Kimîr II “Öfke, hiddet” (ÇuvTS, s.280)	İslet- “1. Islatmak. 2. Dövmek” (ÇuvTS, s.209)	Lirîltat- “Homurdamak, vır vır edip durmak” (ÇuvTS, s.364)	Şirtlançık “Kötü kalpli, hırçın, öfkeli, memnun olmayan” (ÇuvTS, s.930)
Kıralan- “1. Azmak, kudurmak, güçlenmek. 2. Sinirlenmek, öfkelenmek, asabı bozulmak. 3. Cilvelenmek, cilve yapmak, kurum satmak” (ÇuvTS, s.284)	Kireş- “1. Çarpışmak, mücadele etmek, savaşa girmek. 2. Güreşmek” (ÇuvTS, s.299)	Lırke- “Saçma sapan konuşmak, gevezelik yapmak; homurdamak” (ÇuvTS, s.371)	Şirtlançıklın “Öfkeli öfkeli, sinirli sinirli” (ÇuvTS, s.930)
Kitîr- “Kudurmak, delirmek, sinirlenmek, hiddetlenmek” (ÇuvTS, s.288)	Kirînlattar- “1. Sertçe vurmak, güçlü bir şekilde vurmak. 2. Gürlemek, gürüldemek, gümbürdemek. 3. Fırlatmak, savurmak. 4. Yüksek sesle öksürmek” (ÇuvTS, s.285)	Lirîla- “1. Kaynamak, fıkırdamak. 3. Vak vak etmek. 3. Bas sesi çıkarmak. 4. Mırıldanmak. 5. Homurdamak, vır vır etmek” (ÇuvTS, s.364)	Şirtlî “1. Kılılı. 2. Kötü kalpli, öfkeli, hırçın” (ÇuvTS, s.930)
Kıvel- “1. Ekşimek (süt hakkında). 2. Sinirlenmek, bozulmak” (ÇuvTS, s.293)	Kirîslat- “1. Yeri öpmek, gümbedek düşmek. 2. Sertçe vurmak/çarpmak. 3. Gümletmek, gümlemek” (ÇuvTS, s.285)	Memle- “Homurdamak” (ÇuvTS, s.403)	Şitîr-şatîr II “1. Düzensiz, hareketli, huzursuz, canlı, çabuk. 2. Öfkeli, asabi, kızgın, ateşli 3. Dargınlık, kavga-atışma” (ÇuvTS, s.644)
Külen- “1. (su) toplanmak, göllenmek. 2. Öfkeyi zorla tutmak” (ÇuvTS, s.347)	Kirslattar- “Sert vurmak (yumrukla masaya), bütün gücüyle vurmak” (ÇuvTS, s.286)	Mıştlat- “1. Öfkeyle burnundan solumak, homurdamak. 2. Sesli sesli solumak” (ÇuvTS, s.401)	Şitkelençik “Öfkeli, asabi, kötü kalpli” (ÇuvTS, s.654)

Küllen- “1. Fazladan durmak; (su) toplanmak, göllenmek. 2. Öfkeyi zorla tutmak” (ÇuvTS, s.347)	Küpletter- “Şiddetle vurmak, sertçe vurmak” (ÇuvTS, s.348)	Niriklet- “Homurdamak, ciyak ciyak bağırmak” (ÇuvTS, s.430)	Şilençik “Kızgın, öfkeli” (ÇuvTS, s.655)
Miktih- I “Hassaslaşmak, kırılmanlaşmak, sinirlenmek” (ÇuvTS, s.398)	Laçlattar- “1. Patlatmak, pataklamak, şak şak vurmak. 2. Çamur içinde yürümek. 3. Tükürmek, tükürüp balgam çıkarmak” (ÇuvTS, s.360)	Nirle- “1. Burnundan konuşmak, hımhımlamak. 2. <i>mec.</i> Homurdamak, vırvır etmek” (ÇuvTS, s.430)	Şillili “Öfkeli, sinirli, hiddetli, asabi” (ÇuvTS, s.656)
Mirtih- II “Kızmak, öfkelenmek, surat asmak” (ÇuvTS, s.398)	Latlattar- “1.Çarpmak, şaklamak. 3. Şamarlamak, şamarı patlatmak. 3. Devirmek, yıkmak. 4. Tıngırdamak, şingırdamak” (ÇuvTS, s.358)	Piçirtat- “Cızırdamak, homurdamak; ısıldamak, parıldamak” (ÇuvTS, s.475)	Şillemes “Öfkeli, hiddetli, kızgın” (ÇuvTS, s.656)
Mıştlat- “1. Öfkeyle burnundan solumak, homurdamak. 2. Sesli sesli solumak” (ÇuvTS, s.401)	Miklat “Homurdamak, mırıldanmak, anlaşılmaz sesler çıkarmak” (ÇuvTS, s.394)	Pişirleter- “1. Tüttürmek, sigara içmek. 2. Azarlamak, paylamak” (ÇuvTS, s.489)	Şillençik “1. Öfkeli, sinirli, hırçın, kindar. 2. Öfkeli, asabi, barut gibi” (ÇuvTS, s.656)
Şırtlan- “Öfkelenmek, kızmak, irkilmek” (ÇuvTS, s.930)	Naçlattar- “1. Şamarlamak, şamar çekmek, şak diye vurmak, şak diye düşürmek. 2. Dudaklarını şapırdatmak. 3. Şapırdatmak, şaklatmak” (ÇuvTS, s.428)	Pişer- “1. Pişirmek, yakmak, haşlamak, kaynatmak. 2. Azarlamak, paylamak” (ÇuvTS, s.489)	Şilles “Öfkeli, hiddetli, kızgın” (ÇuvTS, s.656)
Şitkelen- “1. Eskimek, yıpranmak, yırtılmak. 2. Sinirlenmek, asabi bozulmak, kaynamak” (ÇuvTS, s.654)	Niçlattar- 1. Şamarlamak, şamar çekmek, şak diye vurmak, şak diye düşürmek. 2. Dudaklarını şapırdatmak. 3. Şapırdatmak, şaklatmak” (ÇuvTS, s.430)	Pister- II “Azarlamak, kızmak, paylamak” (ÇuvTS, s.497)	Tarihlin “1. Öfkeli öfkeli, hınçla, hışımla, öfkeyle. 2. Kırıklıkla, dargınlıkla” (ÇuvTS, s.692)

Şitkeleş- “Sinirlenmek, asabı bozulmak, kızmak” (ÇuvTS, s.654)	Pakka- “1. Sigaradan duman çıkartmak. 2. (yemek yeyip bitirmek) silip süpürmek, yuvarlamak, atıştırmak. 3. Dövmek, pataklamak, yumruklamak” (ÇuvTS, s.451)	Pitleş- “Yüzüne vurmak, sitem etmek, kavga etmek, küfretmek, sövmek” (ÇuvTS, s.498)	Tarihullî “1. Öfkeli, hırçın; kötü kalpli. 2. Kırgın, dargın, küskün, gücenik” (ÇuvTS, s.692)
Şilen- “1. Öfkelenmek, kızmak. 2. Gücenmek, darılmak, içermek” (ÇuvTS, s.655)	Paltlat “1. Çatırdamak, çıtırdamak, çatırtıyla yırtılmak. 2. Çarpışmak, vurmak, tıklamak” (ÇuvTS, s.453)	Sıskırt- “Azarlamak, paylamak” (ÇuvTS, s.626)	Tulkış “Öfkeli/hiddetli olmak” (ÇuvTS, s.752)
Şili-hayar “Öfke, hiddet, hışım, hınç” (ÇuvTS, s.656)	Patakla- “Pataklamak, sopalamak, ıslatmak” (ÇuvTS, s.461)	Şimîr- “1. Kırmak, parçalamak; yıkmak, bozmak, berbat etmek; yok etmek, dağıtmak. 2. Sövmek” (ÇuvTS, s.649-650)	Usal “1. Kötü kalpli, öfke dolu, öfkeli, kindar, kızgın, azgın, kötü, zalim. 2. Kötülük, hınç, zarar; iğrençlik, iğrenç şey. 3. Çuvaş hâlk inançlarında bir kötü ruh, usal” (ÇuvTS, s.789)
Şilîh “Asabilik” (ÇuvTS, s.656)	Patlat- “Patlat, pat diye vurmak” (ÇuvTS, s.461)	Şimîrleş- “1. Gürüldemek, gürültü etmek, uğuldamak, çığırışmak. 2. Sövmek, küfretmek, ağız dalaşı etmek” (ÇuvTS, s.650)	Üpkevlî “Sinirli; gücenik, kırgın” (ÇuvTS, s.800-801)
Şillen- “Öfkelenmek, kızmak” (ÇuvTS, s.656)	Patlattan- “1. Şamarlamak, şap/şak diye vurmak. 2. Tak tak yürümek, tıkr tıkr gitmek. 3. <i>mec.</i> Doğrudan/ direkt konuşmak” (ÇuvTS, s.461)	Şirîmla- “Münakaşa etmek, çekişmek, tartışmak” (ÇuvTS, s.929)	Üpkevlî “1. Hırçın hırçın, kızgın kızgın. 2. Sitemli, kınayıcı” (ÇuvTS, s.801)
Şilleslen- “1. Öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak. 2. Somurtmak, surat asmak,	Pıçlantar- “1. Küflendirmek, çürütmek. 2. <i>mec.</i> Boğmak, boğarak öldürmek; basmak, ezmek. 3. <i>mec.</i> Bozmak,	Tavlaş- “1. Tartışmak, münakaşa etmek. 2. Çekişmek, bahse girmek” (ÇuvTS, s.680)	Varşçan “Kavgacı, sinirli” (ÇuvTS, s.126)

kaşlarını çatmak” (ÇuvTS, s.656)	çökertmek” (ÇuvTS, s.475)		
Şillesli” “Öfkellik, asabılık, kızgınlık, kindarlık” (ÇuvTS, s.656)	Sis- “Vurmak, dövmek” (ÇuvTS, s.578)	Titirleter- “1. Tüttürmek, dumana boğmak. 2. Azarlamak, paylamak; söylemek” (ÇuvTS, s.734)	Vaşak “Sinirsel, sinirli, asabi, telaşlı insan” (ÇuvTS, s.119)
Şilli I “Öfke, hiddet, hınç, hışım” (ÇuvTS, s.655)	Sille- “1. Silmek, silkelemek, sallamak, sarsmak, tir tir titremek, zangırdamak; vurmak, dövmek. 2. İkrâm etmek, ziyafet etmek” (ÇuvTS, s.593)	Titrelet- “1. Tüttürmek, dumana boğmak. 2. Azarlamak, paylamak, söylemek” (ÇuvTS, s.734)	Viçilli “Kindar, öfkeli” (çuvts, s.137)
Tarhi “Kızgınlık, öfke, hırs” (ÇuvTS, s.693)	Suranlantar- “1. Yaralamak, vurmak, zedelemek, hasar vermek. 2. mec. Zayıt/ zarar vermek” (ÇuvTS, s.617)	Tupış I “1. Tartışmak, münakaşa etmek, çekişmek. 2. Bahse girmek. 3. Küfretmek, sövmek” (ÇuvTS, s.756)	Viçirhençik “Öfkeli, hırçın, kindar, kötü” (çuvts, s.137)
Tarihu “1. Kızgınlık, öfke, hırs, hiddet, üzüntü. 2. Güceniklik, kırgınlık” (ÇuvTS, s.692)	Süslenter- “1. Hâlsizleştirmek, güçten düşürmek, gücünü kaybettirmek. 2. Dayak atmak, patlamak, kötek atmak, vurmak” (ÇuvTS, s.622)	Urmış- “1. Kavga çıkarmak, dalaşmak, kudurmak, ağız kavgası yapmak, bağırıp çağırarak. 2. Kuduz, çılginca, müthiş” (ÇuvTS, s.788)	Viçirhenüllü “Öfkeli, hırçın, kindar, kötü” (çuvts, s.137)
Tus- “1. Serpiştirmek, serpmek, saçmak, dağıtmak. 2. Süpürmek, tozmak, tozlaşmak. 3. İflas etmek. 4. Öfkelenmek, kudurmak” (ÇuvTS, s.760)	Şaklattan- “1. Vurmak, tokatlamak, fiske vurmak, şamarlamak. 2. Silah atmak, ateş etmek. 3. Vıcık vıcık çamur içinde yürümek. 4. Küfrü basamak. 5. Pot kırmak” (ÇuvTS, s.637)	Üpkev “1. Güceniklik, kırgınlık. 2. Yakınma, şikâyet. 3. Homurdanma, homurtu. 4. Sitem, kınama, yüzüne vurma” (ÇuvTS, s.800)	Viçirkke “Öfkeli, çabuk sinirlenen” (ÇuvTS, s.137)

Usallan- “Kötüleşmek, kinlenmek, zalimleşmek, öfkelenmek” (ÇuvTS, s.789)	Şapıntar- “1. Vurmak, çarpmak, itmek. 2. Fotoğraf çekirmek, film çekirmek. 3. Bastırmak, yayımlatmak” (ÇuvTS, s.634)	Vıçeş- “Kavga etmek, atışmak, çekişmek, şiddetle tartışmak” (ÇuvTS, s.137)	Vitlençik “Öfkeli, asabi, barut gibi” (ÇuvTS, s.144)
Usallih “Kızgınlık, öfke, hırs, zalimlik” (ÇuvTS, s.789)	Şapış- “Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak, savaşmak” (ÇuvTS, s.634)	Vırşin- “Dalaşmak, sövmek, küfretmek, ağız kavgası etmek” (ÇuvTS, s.126)	
Üpkele- “Öfkelenmek; yüzüne vurmak; sitem etmek, homurdanmak, yakınmak” (ÇuvTS, s.801)	Şapkalan- “1. Çarpmak, vurmak. 2. Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak” (ÇuvTS, s.634)	Vırış- “Tartışmak, dalaşmak, bozuşmak, kavga çıkarmak, ağız dalaşı etmek” (ÇuvTS, s.126)	
Üpkeleş- “1. Öfkelenmek, kızmak. 2. Gücenmek, darılmak. 3. İncinmek; şikayet etmek, yakınmak, sızlanmak, dert yanmak” (ÇuvTS, s.801)	Şapkalaş “1. Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak. 2. Oynaşmak; sallamak” (ÇuvTS, s.634)	Vitelenter- “1. Ütülemek, ütmek, alazlamak, yakmak. 2. Kaşındırmak. 3. Kızartmak, kavurmak. 4. Isırmak, sokmak, dişlemek. 5. Vurmak, dövmek, kamçılama. 6. Acele etmek, sıkıştırmak. 7. <i>mec.</i> Azarlamak, paylamak” (ÇuvTS, s.136)	
Vıçe- “Kızmak, içermek” (ÇuvTS, s.137)	Şaptar- “1. Vurmak, dövdürmek, vurdurmak. 2. (tıka basa) Doldurmak. 3. Özel bir şekilde nakışı kumaşa basmak” (ÇuvTS, s.635)	Yatla- “Azarlamak, küfretmek, sövmek, paylamak, azarlamak; söylemek; kınamak, ayıplamak, yüzüne vurmak; sitem etmek” (ÇuvTS, s.990)	
Vıçı “Azgınlık, taşkınlık, öfke, intikam, öç” (ÇuvTS, s.137)	Şattalan- “1. Sataşmak, kavga çıkarmak. 2. Sallanmak, yalpalamak, gidip gelmek, sürtmek. 3. Serserilik etmek, başıboş dolaşmak. 4.	Yatlaş- “Söylenmek; sitem etmek; sövmek” (ÇuvTS, s.990)	

	Saçmalamak, çene çalmak, boş boş konuşturnak” (ÇuvTS, s.638)		
Viçîh- “1. Kızmak, içermek, sinirlenmek. 2. İmrenmek, gıpta etmek, kıskanmak” (ÇuvTS, s.137)	Şepletter- “Şamar çekmek” (ÇuvTS, s.933)	Yeykelen- “1. Sırtmak, dişlerini göstermek. 2. Sövmek, küfretmek, ağzını bozmak. 3. Cilvelenmek, cilve yapmak, maskaralık yapmak” (ÇuvTS, s.172)	
Viçîhü “1. Asabilik, kırgınlık, öfkeli. 2. Gıpta, kıskançlık, hasetlik” (ÇuvTS, s.138)	Şiçlat- “Çatırdamak, çatırtıyla kırılmak. 2. Şaklatmak, şakırdatmak. 3. Şamarlamak, şak şak vurmak” (ÇuvTS, s.932)	Yîk- “1. Kıskanmak. 2. Yüzüne vurmak, sitem etmek, azarlamak. 3. Alay etmek, eğlenmek. 4. İftira atmak” (ÇuvTS, s.225)	
Viçîhülîh “1. Asabilik, kırgınlık, öfkeli. 2. Gıpta, kıskançlık, hasetlik” (ÇuvTS, s.138)	Şikkart- “1. Sümkürmek. 2. Sıvamak, yuvarlamak, sarmak (kollarını). 3. Tokat atmak, şamar atmak” (ÇuvTS, s.923)	Yîplen- “1. İğnelileşmek, dikenlileşmek 2. mec. Azarlamak” (ÇuvTS, s.228)	
Viçîlen- “Öfkelenmek, kızmak, sinirlenmek” (ÇuvTS, s.137)	Şîlkala- “Dövmek, pataklamak” (ÇuvTS, s.640)		
Viçîlîh “Kırgınlık, asabilik, hırs” (ÇuvTS, s.137)	Şînkarttar- “1. Sümkürmek. 2. Sıvırmak; sardırmak. 3. Şamarlatmak” (ÇuvTS, s.926)		
Viçîlte- “1. Kaşınmak; gıdıklanmak. 2. Sinirlenmek, asabı bozulmak, irkilmek” (ÇuvTS, s.137)	Şuntar- “1. Yakmak. 2. Kavurmak, dağlamak. 3. Cezalandırmak, vurmak, dövmek” (ÇuvTS, s.666)		

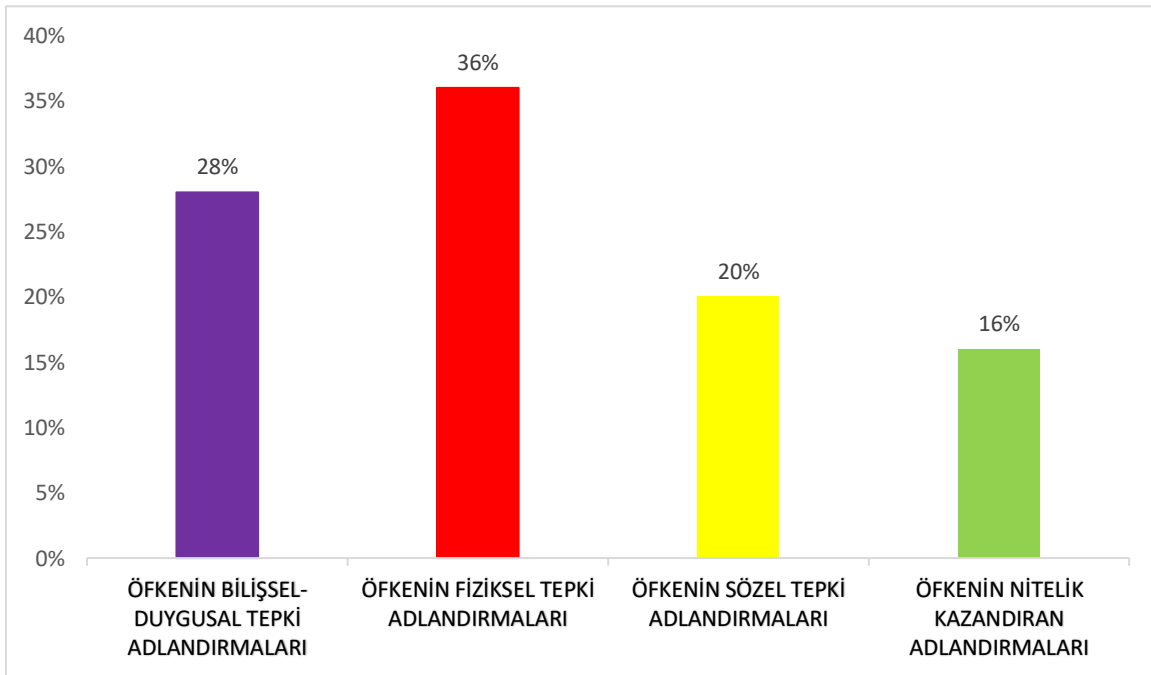
Vıçiltetter- “Asabını bozmak, sinirine dokunmak” (ÇuvTS, s.137)	Şup- “1. Çarpmak, vurmak. 2. Tokat atmak” (ÇuvTS, s.666)		
Vıçırhenü “1. Kızgınlık, öfke, hırs; hoşnutsuzluk, memnuniyetsizlik. 2. Gıpta, kıskançlık, haset” (ÇuvTS, s.137)	Taçka- “Vurmak, dövmek, kabuğunu soymak” (ÇuvTS, s.696)		
Vıçırken- “Sinirlenmek, asabı bozulmak, kızmak, içlerlemek” (ÇuvTS, s.137)	Takanla- I “1. Dövmek, nallamak. 2. Zincire vurmak, prangaya vurmak. 3. Dayak atmak, pataklamak, kötek atmak” (ÇuvTS, s.683)		
Vıçı-vıçı “Kızgınlık, öfke, kincilik, garez” (ÇuvTS, s.137)	Talhıru “1. Azgınlık, kudurmalar, yumruk kavgası. 2. Böğürme, böğürtü, tıslama” (ÇuvTS, s.686)		
Vırhan- “1. Öfkelenmek. 2. Kızmak, içlerlemek, gücenmek. 3. Darılmak, sızlanmak, yakınmak” (ÇuvTS, s.151)	Tap- “Ayağıyla itmek, dürtmek, tekmelemek, tepinmek; silah sıkmak; kalp çarpmak” (ÇuvTS, s.688)		
Vırilen- “1. Isınmak, kızarmak, kavrulmak. 2. Heyecanlanmak, sinirlenmek, asabı bozulmak” (ÇuvTS, s.132)	Tapaşlan- “1. Debelenmek. 2. Tepmek, çifte atmak. 3. Tırmanmak, çıkmak. 4. Gerilmek. 5. <i>mec.</i> Vurmak, dövmek, çalmak” (ÇuvTS, s.688)		
Vırştar- “1. Heyecanlandırmak, ilgi uyandırmak. 2. Kışkırtmak, asabını bozmak, sinirine dokunmak” (ÇuvTS, s.126)	Tapaşlantar- “1. Debelenmek. 2. Tepmek, çifte atmak. 3. Tırmanmak, çıkmak. 4. Gerilmek. 5. <i>mec.</i> Vurmak, dövmek, çalmak” (ÇuvTS, s.688)		

Vışelen- “1. Kavrulmak, yanmak, alazlanmak. 2. Taranmak. 3. Sinirlenmek, asabı bozulmak, irkilmek” (ÇuvTS, s.133)	Tapkala- “Tekmelemek, tepinmek” (ÇuvTS, s.689)		
Vıyırhan- “Öfkelenmek, kızmak, içlerlemek, gücenmek, darılmak, sızlanmak” (ÇuvTS, s.120)	Tapkalan- “Tekmelenmek, tekme yemek, tepilmek” (ÇuvTS, s.689)		
Virtleş- “Kızmak, sinirlenmek, asabını bozmak, sinirine dokunmak” (ÇuvTS, s.140)	Tihıntar- “1. Giydirmek. 2. Takmak. 3. Yumrukla vurmak” (ÇuvTS, s.712)		
Vitleş- “Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek, asabı bozulmak” (ÇuvTS, s.144)	Tiltlet- “1. Atmak, vurmak, çarpmak. 2. Sızlamak, gıcıkklanmak” (ÇuvTS, s.724)		
Yıkilen- “1. Sinirlenmek, asabı bozulmak. 2. Kaşınmak” (ÇuvTS, s.226)	Tişeş- “Uğraşmak, savaşmak, mücadele etmek, boğuşmak” (ÇuvTS, s.731)		
Yıkiltet- “1. Kışkırtıp isteklendirmek, kızıştırmak, takılıp kızdırmak. 2. Dedikodu yapmak, çekiştirmek, dedikodu yaymak. 3. Cilvelenmek, cilve yapmak” (ÇuvTS, s.226)	Tint- “1. Vurmak, çalmak, tıkladmak. 2. Zedelemek; sakatlamak; zarar vermek, dibine darı etmek 3. Büyüleme” (ÇuvTS, s.726)		
Yıkiltev “1. Alay, istihza. 2. Öfke; irkilme” (ÇuvTS, s.226)	Tirışlat- “1. Sertçe çarpmak, vurmak; şap / pof diye düşmek. 2. Atlamak, zıplamak,		

	hoplamak, sıçramak” (ÇuvTS, s.708)		
	Tiristlatter- “1. Ayağını yere vurmak, tepinmek; pat diye düşürmek, yere atmak. 2. Şamarlamak, sert bir şekilde vurmak” (ÇuvTS, s.709)		
	Tirlatter I “1. Vurmak, dövmek. 2. Pat pat etmek, patırdatmak, gürültü etmek. 3. Makineli tüfekle ateş etmek. 4. <i>mec.</i> Makineli gibi konuşmak” (ÇuvTS, s.710)		
	Tırmaş- “Uğraşmak, savaşmak, mücadele etmek, boğuşmak” (ÇuvTS, s.710)		
	Tirslatter- “1. Şamarlamak, şap diye vurmak; yere çarpmak 2. Ayağı yere vurarak oynamak 3. Atlatmak, hoplamak, sıçramak, zıplamak” (ÇuvTS, s.711)		
	Tutantar- “1. Tattırmak, tadına baktırmak. 2. <i>mec.</i> Vurmak, pataklamak” (ÇuvTS, s.762)		
	Tuyala- “1. Bastonla/ asayla yürümek. 2. Asayla / bastonla / sopayla vurmak” (ÇuvTS, s.765)		

	Tuyalantar- “Sopayla vurmak / dayak atmak” (ÇuvTS, s.765)		
	Tüklet- “1. Şamarlamak, şaklatmak, şak şak vurmak. 2. Vurmak, çalmak, tıkırdamak” (ÇuvTS, s.765)		
	Tünkke- “1. Vurmak, çalmak, davul çalmak. 2. Dövmek, pataklamak” (ÇuvTS, s.766)		
	Tüpeleş- “Dövüşmek, davaşmak, vuruşmak, çarpışmak, çarpmak” (ÇuvTS, s.767)		
	Tüpkeleş- “Dövüşmek, vurmak, vuruşmak” (ÇuvTS, s.767)		
	VİR- “1. Bişmek. 2. Fırlatmak, atmak, savurmak. 3. Vurmak, dövmek, dayak atmak, yumruk atmak” (ÇuvTS, s.123)		
	VİRİN- “Çarpmak, vurmak, istila etmek; çevrilmek, atılmak” (ÇuvTS, s.124)		
	VİRŞ- “1. Dövüşmek, savaşmak, vuruşmak. 2. Mücadele etmek” (ÇuvTS, s.125)		
	VİTELENTER- “1. Ütülemek, ütmek, alazlamak, yakmak. 2. Kaşındırmak. 3. Kızartmak, kavurmak. 4. Isırmak, sokmak, dişlemek. 5. Vurmak,		

	dövmek, kamçılamak. 6. Acele etmek, sıkıştırmak. 7. <i>mec.</i> Azarlamak, paylamak” (ÇuvTS, s.136)		
	Yınlattar- “1. Yumruklamak, yumrukla vurmak. 2. Soluklanmadan içmek” (ÇuvTS, s.219)		



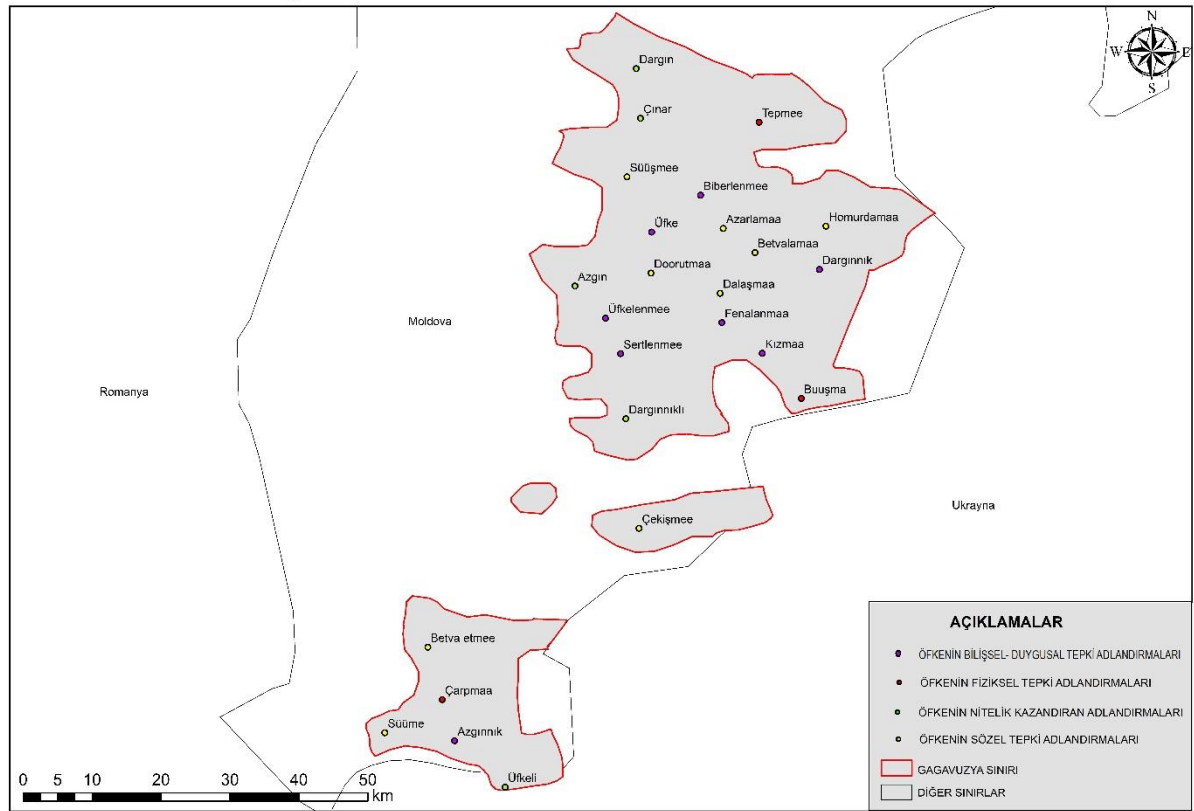
Grafik 3. 4 Çuvaş Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.5. Gagavuz Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Gagavuzlar Gagavuz yeri dışında Ukrayna'nın güney kısmında Zarporoje ve Odesa çevresinde, Kazakistan'ın doğusunda, Kırgızistan Bişkek, Özbekistan'ın Taşkent kentlerinde, Bulgaristan'ın Varna, Dobruca, Vombol ve Topolovgrad bölgelerinde, Romanya'nın Dobruca bölgesinde birkaç küçük yerleşim merkezinde, Yunanistan'ın Keserya şehrinde ve Makedonya'nın güneydoğusunda küçük topluluklar hâlinde yaşamlarını sürdürmektedir (Zajaczkowski 1995'ten akt. Özkan, 2012: 85). Günümüzde Moldova Gagavuz Yeri bölgesinde yaşayan Gagavuzların konuştuğu Türkçenin iki ayrı ağzı mevcuttur. Çadır ve Komrat bölgesinde Merkez ağzı, Vulkanesti bölgesinde Güney ağzı kullanılmaktadır. Bu iki ağız arasında ayrımlar daha çok fonetik ile ilişkilidir. Morfolojik ayrımlar ise yok denecek kadar az olduğu görülmektedir (Özkan, 2012: 87).

Güneybatı diyalekt alanına ait olan Gagavuz Türkçesi için yapılan çalışmada Gagavuz Türkçesinin Sözlüğünden (Gaydarci vd., 1991) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Bu esere göre Gagavuz Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 25 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 8, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 3, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 9, nitelik kazandıran ölçütünde ise 5 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu eserden derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI

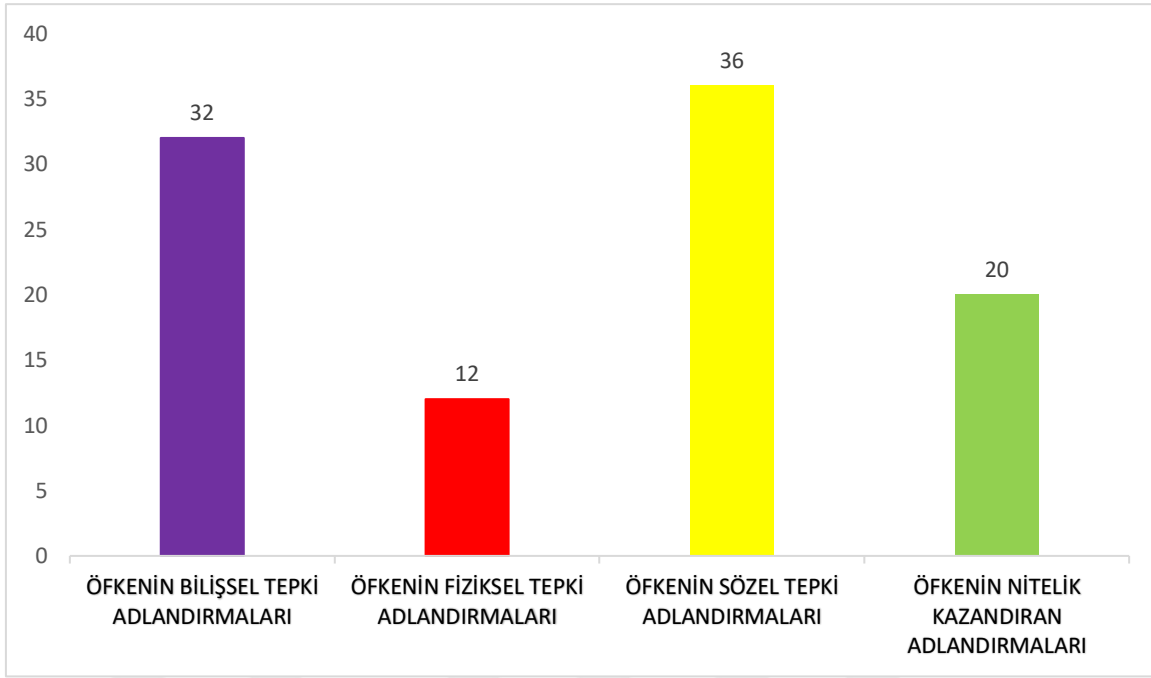


Harita 3. 5 Gagavuz Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı

Tablo 3. 5 Gagavuz Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Azgınlık “1. Yaranın azması (iltihaplanması). 2. Hiddet, tahrik” (GagTS, s.25)	Buuşma “1. Üzülmek, ıstırap çekmek. 2. Dövüşmek, savaşmak. 3. Boğuşmak (köpekler için)” (GagTS, s.44)	Azarlamaa “Azarlamak” (GagTS, 25)	Azgın “1. Azgın (yara için kullanılır). 2. Kızgın, coşkun” (GagTS, s.25)

Biberlenmee “1. Biberlenmek. 2. Sinirlenmek, öfkelenmek” (GagTS, s.35)	Çarpmaa “Vurmak; çarpmak” (GagTS, s.52)	Betva etmee “Beddua etmek” (GagTS, s.34)	Çınar “Kızgın; sinirli; kötü huylu” (GagTS, s.58)
Dargınnık “1. Kızgınlık, öfke hâli. 2. Tahrik olma. 3. Dargınlık” (GagTS, s.68)	Tepmee “Tekmelemek” (GagTS, s.241)	Betvalamaa “Lanetlemek” (GagTS, s.34)	Dargın “1. Sinirli. 2. Hiddetli. 3. Küskün, dargın” (GagTS, s.68)
Fenalanmaa “Sinirlenmek, hiddetlenmek; fenalaşmak” (GagTS, s.95)		Çekişmee “Küfretmek; kavga etmek” (GagTS, s.54)	Dargınnıklı “1. Sinirli. 2. Hiddetli. 3. Küskün” (GagTS, s.68)
Kızmaa “1. Kızmak, hiddetlenmek. 2. Terleme” (GagTS, s.150)		Dalaşmaa “Dalaşmak, münakaşa etmek; birbirini ısırmak, kavga etmek” (GTS, s.66)	Üfkeli “Öfkeli” (GagTS, s.251)
Sertlenmee “1. Sertleşmek. 2. Hiddetlenmek” (GagTS, s.214)		Doorutmaa “ <i>mec.</i> Sövmek; azarlamak” (GagTS, s.81)	
Üfke “Öfke” (GagTS, s.251)		Homurdamaa “Homurdamak” (GagTS, s.118)	
Üfkelenmee “Öfkelenmek” (GagTS, s.251)		Süüme “Sövmek” (GagTS, s.229)	
		Süüşmee “Sövüşmek; birbirini rencide etmek” (GagTS, s.229)	



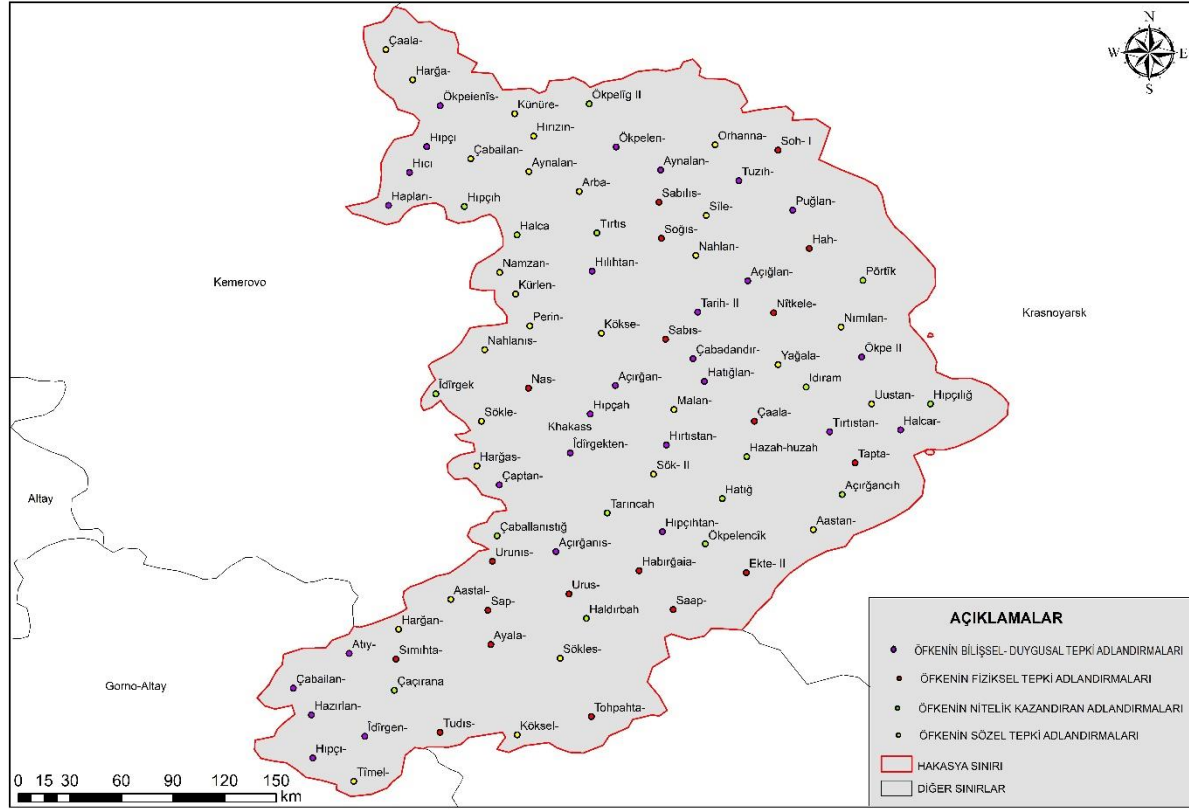
Grafik 3. 5 Gagavuz Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.6. Hakas Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Rusya Federasyonu içinde yer alan Hakasya güneyinde Tuva Cumhuriyeti, güneybatısında Dağlık Altay Cumhuriyeti, kuzey ve doğusunda Krasnoyarsk Oblastı ile sınırlı olan özerk bir cumhuriyettir. “Hakas” adı Hakas-Minusinsk bölgesinde yaşayan yerli halkın belirtilmesi için Sovyetlerin ilk yıllarında itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bugün “Hakas” olarak bildiğimiz halkın ataları Göktürklerin kuzeyinde yaşayan ve daha sonra Uygurlara son verecek olan Yenisey Kırgızları olduğu bilinmektedir. Hakas Türkçesi Sagay, Kaçın, Kızıl, Koybal, Beltir, Şor (Hakasya topraklarında yaşamlarını sürdürenler) ağızlarını toplamıyla ortaya çıkan lehçedir. Hakas Türkçesi, Kaçın (Haas) ve Sagay ağızları esas alınarak yazı dili hâline getirilmiştir (Arıkoğlu, 2012, s.1087)

Hakas Türkçesi Sözlüğünden (Arıkoğlu, 2005) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Bu esere göre Hakas Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 91 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 28, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 19, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 28, nitelik kazandıran ölçütünde ise 16 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu eserde derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

HAKAS TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 6 Hakas Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 6 Hakas Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

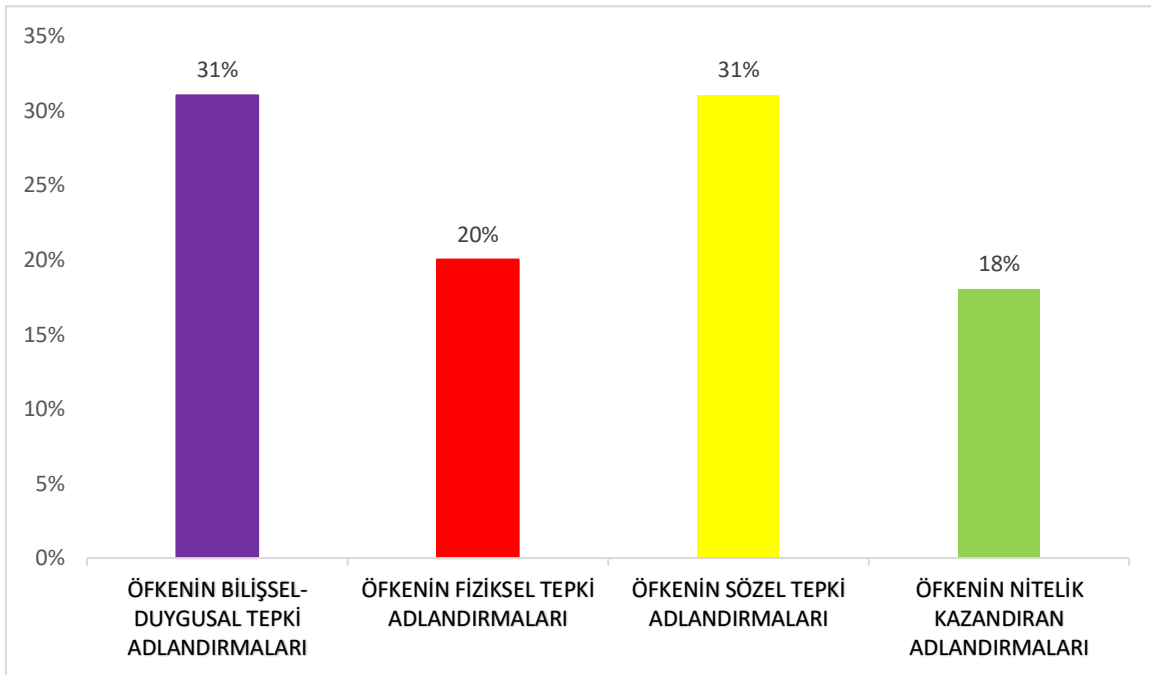
ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açığlan- “1. Sinirlenmek, öfkelenmek. 2. Acılaşmak. 3. Üzülmek, kederlenmek” (HakTS, s.26)	Ayala- “Ayasıyla vurmak” (HakTS, s.57)	Arba- “1. Büyücülük yapmak, büyülemek. 2. Şaman tefini ısıtmak. 3. Lanet okumak, beddua etmek. 4. Aforoz etmek” (HakTS, s.47)	Açırgan- “1. Kızgın, öfkeli. 2. Üzücü” (HakTS, s.27)
Açırgan- “1. Sinirlenmek, öfkelenmek. 2. Üzülmek, acımak” (HakTS, s.27)	Çaala- “1. Savaşmak. 2. Savaşa gitmek. 3. Kavgat etmek. 4. Küfretmek” (HakTS, s.69)	Aastal- “Kötü söylemek, küfretmek” (HakTS, s.23)	Çaballanıştığ- “Kindar, öfkeli, kızgın” (HakTS, s.70)
Açırganıs- “(birbirine) 1. Üzülmek, kederlenmek. 2. (birbirine, birlikte) Sinirlenmek, kızmak” (HakTS, s.27)	Ekte- II “Çenesine vurmak” (HakTS, s.123)	Aastan- “1. Ağzını bozmak, küfretmek. 2. Kendisi hakkında konuşmak” (HakTS, s.24)	Çacırana “Öfkeli, hiddetli, kızgın” (HakTS, s.73)

Atıy- “Kızmak, öfkelenmek” (HakTS, s.54)	Habırğaia- “Böğrüne, yanına vurmak. 2. Dağ yamacına gitmek, yürümek” (HakTS, s.136)	Aynalan- “Sövmek, kızmak” (HakTS, s.59)	Halca “1. Öfkeli, sinirli, asabi. 2. Kaba” (HakTS, s.141)
Aynalan- “Sövmek, kızmak” (HakTS, s.59)	Hah- “1. Vurmak, çarpmak. 2. (müzik aleti) Çalmak” (HakTS, s.138)	Çabailan- “1. Kızmak, küplere binmek, zıvanadan çıkmak, kudurmak. 2. Küfretmek, sövmek” (HakTS, s.70)	Haldırbah “Sinirli, asabi” (HakTS, s.141)
Çabadandır- “Kızdırmak, ifrit etmek, kudurtmak, azdırmak” (HakTS, s.70)	Nas- “1. Dövmek, ufalamak. 2. Ezmek, ufalamak. 3. Doğramak. 4. (birini) Dövmek” (HakTS, s.309)	Çaala- “1. Savaşmak. 2. Savaşa gitmek. 3. Kavga etmek. 4. Küfretmek” (HakTS, s.69)	Hatığ “1. Sert, hırçın, öfkeli. 2. Sert, ağır, dayanılması zor. 3. <i>mec.</i> Sert, bağışlaması zor. 4. Sert, güçlü, kuvvetli. 5. Sert, yumuşak karşıtı. 6. Sert, ciddi” (HakTS, s.159)
Çabailan- “1. Kızmak, küplere binmek, zıvanadan çıkmak, kudurmak. 2. Küfretmek, sövmek” (HakTS, s.70)	Nîtlele- “Ensesine vurmak” (HakTS, s.315)	Hırızın- “Küfretmek” (HakTS, s.175)	Hazah-huzah “ <i>mec.</i> Kızgın, sinirli” (HakTS, s.165)
Çaptan- “Kızmak, gaddarlaştırmak” (HakTS, s.80)	Sabilis- “Atışmak, vuruşmak, çarpışmak” (HakTS, s.399)	Harğa- “Kargılamak, lanet etmek, beddua etmek” (HakTS, s.153)	Hıpcıh “Sinirli, öfkeli, hiddetli” (HakTS, s.173)
Halcar- “1. Öfkelenmek, sinirlenmek. 2. Kabalaştırmak” (HakTS, s.141)	Sabis- “Vurmak, vuruşmak” (HakTS, s.400)	Harğan- “Beddua etmek” (HakTS, s.153)	Hıpcılığ “Sinirli, öfkeli” (HakTS, s.173)
Hapları- “Kızmak, öfkelenmek” (HakTS, s.147)	Sap- “1. Çarpmak, çürek saphanı yürek çarpması. 2. Dikmek, ekmek. 3. Vurmak, çarpmak. 4. Dövmek” (HakTS, s.411)	Harğas- “(birbirini) Lanetlemek, (birbirine) beddua etmek, kargışmak” (HakTS, s.153)	Idıram “Sinirli, öfkeli” (HakTS, s.203)
Hatığlan- “Sertleşmek, kızmak, ciddileşmek” (HakTS, s.159)	Saap- “Vurmak” (HakTS, s.404)	Kökse- “Azarlamak, paylamak” (HakTS, s.262)	İdîrgek “Sinirli, kızgın” (HakTS, s.213)

Hazırlan- “1. Kabarmak, köpürmek, coşmak, şiddetlenmek, hırçınlaşmak. 2. Sinirlenmek, öfkelenmek” (HakTS, s.167)	Sımıhta- “Çubukla, sopayla vurmak” (HakTS, s.424)	Köksel- “Küfretmek, bağırarak, haykırmak” (HakTS, s.262)	Ökpelencik “1. Öfkeli, sinirli, kızgın. 2. Harın, azgın (at)” (HakTS, s.334)
Hıcı “Hınç, öfke” (HakTS, s.168)	Soğıs- “Vuruşmak, dövüşmek, kapışmak” (HakTS, s.441)	Künüre- “Gürültü etmek, homurdanmak, gürlemek” (HakTS, s.277)	Ökpelig II “1. Öfkeli, sinirli, kızgın. 2. Azgın, harın (at.)” (HakTS, s.334)
Hılıhtan- “1. Sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek. 2. İnat etmek, direnmek. 3. Cilvelenmek, naz etmek” (HakTS, s.171)	Soh- I “1. Vurmak, dövmek. 2. Öldürmek, kesmek, bıçakla öldürmek” (HakTS, s.441)	Kürlen- “1. Bağırarak. 2. Azarlamak, yersiz çıkışmak. 3. Yaramazlık yapmak” (HakTS, s.280)	Pörtik “1. Acı, sızı. 2. Dolama etyaran. 3. Öfkeli, kinli” (HakTS, s.381)
Hıpçah “Sinir, öfke” (HakTS, s.173)	Tapta- “1. Dövmek. 2. Bilemek, yontmak. 3. Ayaklarıyla basarak düzeltmek. 4. Ayaklarıyla çiğnemek. 5. Perçinlemek” (HakTS, s.479)	Malan- “Homurdanmak” (HakTS, s.288)	Tarıncah “Öfkeli, kızgın” (HakTS, s.482)
Hıpçı “Sinir, öfke” (HakTS, s.173)	Tohpahta- “Tokmakla, sopayla vurmak” (HakTS, s.511)	Nahlan- “1. Homurdanmak, mırıldanmak. 2. Üzülmek” (HakTS, s.306)	Tırtıs “Kötü, kızgın” (HakTS, s.496)
Hıpçı- “Sinirlenmek, öfkelenmek” (HakTS, s.173)	Tudis- “Tutuşmak, birlikte tutmak. 2. Tutuşmak, kapışmak, dövüşmek, vuruşmak. 3. Savaşmak” (HakTS, s.526)	Nahlanıs- “(birlikte) Homurdanmak, mırıldanmak” (HakTS, s.306)	
Hıpçıtan- “Şiddetlenmek, hiddetlenmek, sinirlenmek,	Urunis- “Vuruşmak, dövüşmek, çarpışmak, kapışmak” (HakTS, s.542)	Namzan- “Homurdanmak, mırıldanmak” (HakTS, s.307)	

öfkelenmek” (HakTS, s.173)			
Hırtistan- “Hiddetlenmek, kızmak” (HakTS, s.176)	Urus- “Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak, tutuşmak, kapışmak” (HakTS, s.542)	Nımılan- “Homurdanmak, mırıldanmak” (HakTS, s.311)	
İdirgekten- “Sinirlenmek, öfkelenmek” (HakTS, s.213)		Orhanna- “Küfretmek” (HakTS, s.326)	
İdirgen- “1. Sinirlenmek. 2. Tiksinmek” (HakTS, s.213)		Perin- “1. Dırdır etmek, homurdanmak, mırıldanmak. 2.Küfretmek, verip veriştirmek” (HakTS, s.358)	
Ökpe II “Öfke, hiddet, kızgınlık” (HakTS, s.334)		Sîle- “Lanet etmek, beddua etmek, kötü söylemek” (HakTS, s.433)	
Ökpeienîs- “(birbirine) Öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak” (HakTS, s.334)		Sök- II “Sövmek, kötü söylemek” (HakTS, s.448)	
Ökpelen- “1. Öfkelenmek, gücenmek, kızmak, darılmak, sinirlenmek, cinleri başına çıkmak. 2. At hırçınlaşmak” (HakTS, s.334)		Sökle- “Sövmek, kötülemek” (HakTS, s.448)	
Puğlan- “Kızmak, darılmak, öfkelenmek” (HakTS, s.385)		Sökles- “Sövmüşmek, birbirine kötü söylemek” (HakTS, s.448)	
Tarih- II “Darılmak, kızmak” (HakTS, s.481)		Tîmel- “(insan) Homurdanmak, söylenmek” (HakTS, s.501)	

Tırtıstan- “Kızmak, öfkelenmek” (HakTS, s.496)		Uustan- “Küfretmek, ağzını bozmak” (HakTS, s.543)	
Tuzıh- “Hiddetlenmek, sinirlenmek” (HakTS, s.531)		Yağala- “Küfretmek” (HakTS, s.555)	



Grafik 3. 6 Hakas Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

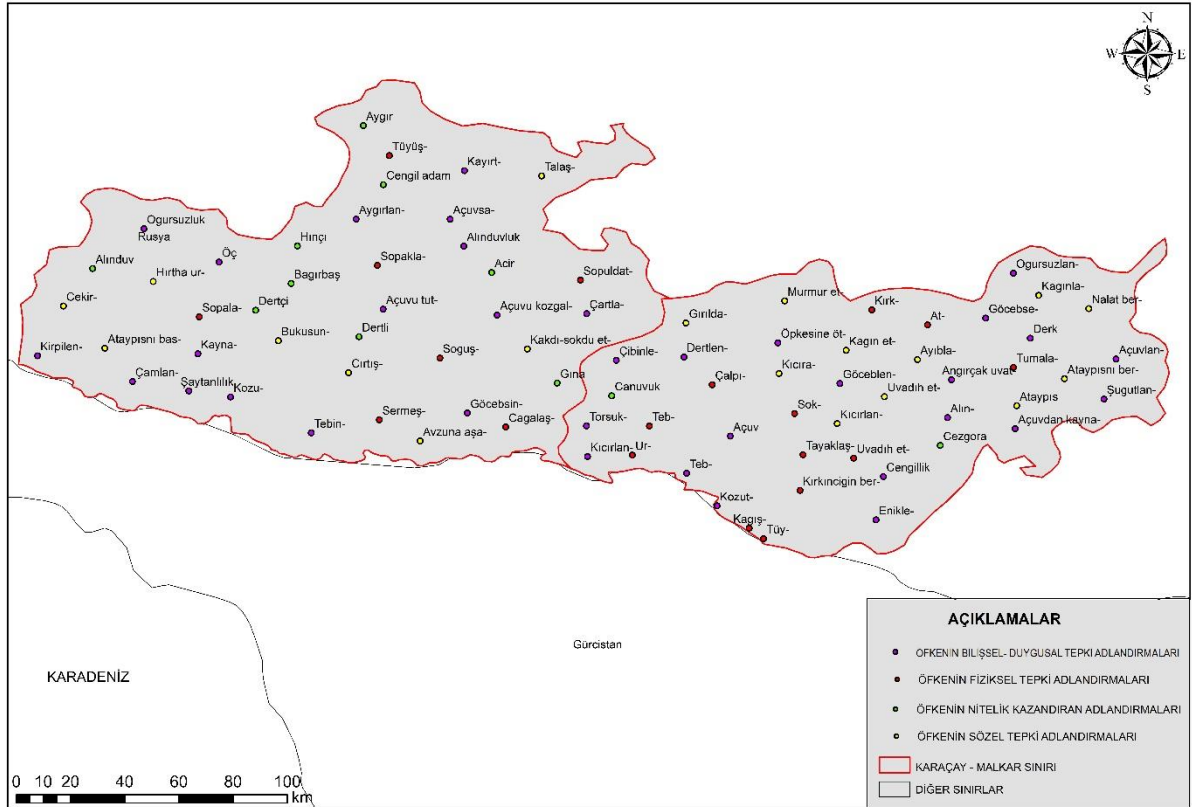
3.7. Karaçay-Malkar Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Günümüzde Karaçay-Malkar Türkleri, Rusya’nın Kafkasya bölgesinde yer alan Kabardin-Balkar ve Karaçay-Çerkes isimli cumhuriyetlerin sınırları içerisinde yaşamlarını sürdürmektedir. Türk lehçelerinin Kıpçak kolunun Kafkasya’daki güney kısmını Karaçay-Malkar Türkçesi oluşturmuştur. Karaçay-Malkar Türkçesi tarihi sürecinde iki ayrı ağza ayrılmaktadır. Esasen bu iki ayrı ağız Karaçay ve Balkar diyalektleri değildir. Karaçay bölgesinde konuşulan dil ile Malkar topraklarının Bashan, Çegem Vadilerinde konuşulan dil birbirinden ayrı diller değildir. Halkın büyük çoğunluğu tarafından konuşulan bu diyalekt Karaçay-Malkar yazı dilini oluşturmaktadır. İkinci ağızları ise Çerek Vadisinde konuşulan Çerek diyalektidir. Ayrıca Holam ve Bızıngı Vadilerinde konuşulan dil de Çerek ağzının etkisi altında olduğu görülmektedir (Tavkul, 2012: 885-887).

Kuzeybatı diyalekt alanına ait olan Karaçay-Malkar Türkçesi için yapılan çalışmada Karaçay-Malkar Sözlüğünden (Tavkul, 2000) öfkenin kavram alanına giren sözcükler

derlenmiştir. Bu esere göre Karaçay-Malkar Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 90 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 35, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 19, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 19, nitelik kazandıran ölçütünde ise 17 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserde derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

KARAÇAY - MALKAR TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 7 Karaçay-Malkar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 7 Karaçay-Malkar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açuv "Hiddet, kızgınlık, acı" (KrçTS, s.68)	At- "Atmak, ateş edip vurmak" (KrçTS, s.93)	Ataypısı "Lanet beddua" (KrçTS, s.94)	Acir "Öfkeli, kindar, kötü" (KrçTS, s.67)
Açuvdan kayna- "Çok kızmak, hiddetlenmek" (KrçTS, s.68)	Cagalaş- "Boğuşmak, mücadele etmek" (KrçTS, s.134)	Ataypısı bas- "Lanet okumak" (KrçTS, s.94)	Alınduv "İsterik, çabuk sinirlenen, gel git akıllı" (KrçTS, s.80)

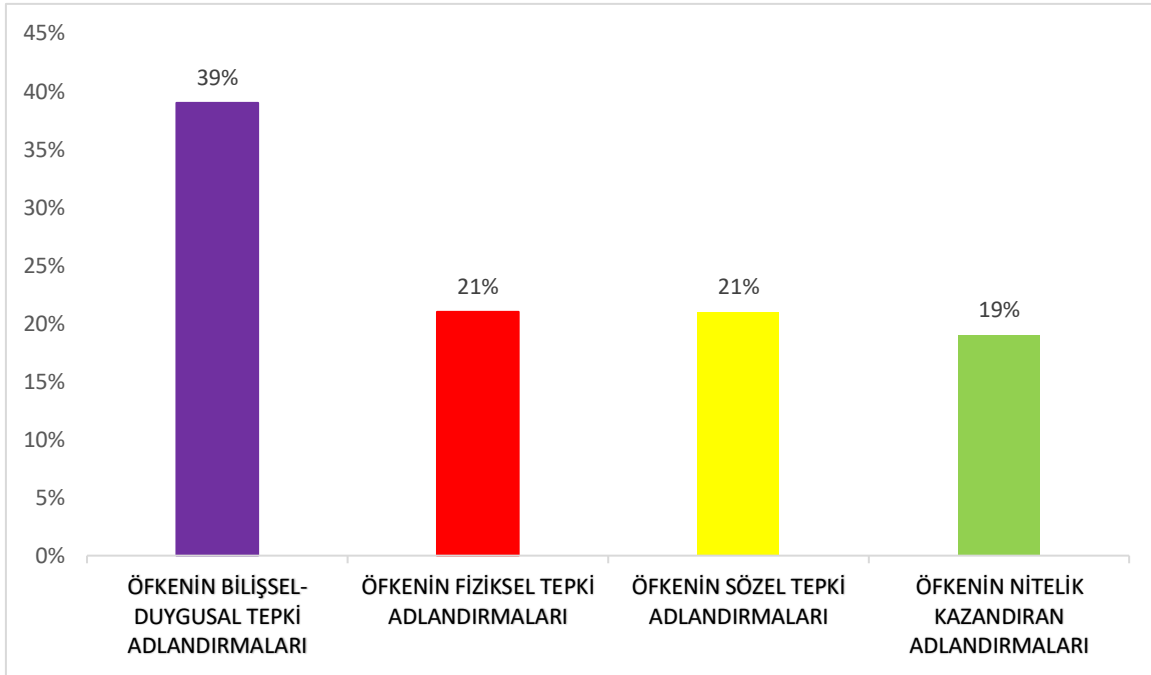
Açuvlan- “Öfkelenmek, kızmak” (KrçTS, s.68)	Çalpi- “Vurmak, çarpmak, sıçramak” (KrçTS, 168)	Ataypısını ber- “Lanet okumak” (KrçTS, s.94)	Aygır “Kötü kalpli, hırçın, öfkeli” (KrçTS, s.100)
Açuvsa- “Öfkelenmek, kızmak” (KrçTS, s.68)	Kağış- “Dövüşmek, vuruşmak” (KrçTS, s.236)	Avzuna aşı- “Azarlamak, paylamak” (KrçTS, s.97)	Bagırbaş “Kindar, kin dolu, öfkeli, acı sözlü” (KrçTS, s.108)
Açuvu kozgal- “Kızmak, sinirlenmek” (KrçTS, s.68)	Kırk- “Dövmek, pataklamak” (KrçTS, s.260)	Ayıbla- “1. Azarlamak, paylamak, kınamak. 2. Suçlamak, kabahat bulmak. 3. Kusur bulmak, noksan bulmak” (KrçTS, s.101)	Canuvuk “Öfkeli, hiddetli” (KrçTS, s.140)
Açuvu tut- “Kızmak, sinirlenmek; gayrete gelmek” (KrçTS, s.68)	Kırkıncığın ber- “Dövmek, pataklamak” (KrçTS, s.260)	Bukusun- “Azarlamak, haşlamak” (KrçTS, s.129)	Cengil adam “Öfkeli, sabırsız” (KrçTS, s.148)
Alın- “1. Delirmek, çıldırmak. 2. Kızmak, öfkelenmek, huysuzluk etmek, ortalığı birbirine katmak” (KrçTS, s.80)	Sermeş- “Mücadele etmek, kavga etmek, dövüşmek, savaşmak, savaşmak, vuruşmak” (KrçTS, s.339)	Cekir- “Sövmek, küstahlık yapmak, kötü davranmak” (KrçTS, s.147)	Cezgora “Öfkeli, hiddetli” (KrçTS, s.150)
Alınduvluk “İstirliklik, sinirlilik” (KrçTS, s.80)	Soguş- “Vuruşmak, harbetmek” (KrçTS, s.349)	Cırtış- “Dalaşmak, dövüşmek” (KrçTS, s.152)	Dertçi “İntikamcı, kinci, kin tutan, kinli, kindar, öfke dolu” (KrçTS, s.183)
Angırçak uvat- “Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KrçTS, s.85)	Sok- “1. Vurmak. 2. Ayıplamak, yermek. 3. Silahla vurmak, yaralamak” (KrçTS, s.350)	Gırıl-da- “Homurdanmak” (KrçTS, s.204)	Dertli “Kinci, kindar, öfke dolu” (KrçTS, 183)
Aygırlan- “Çok kızmak, hiddetlenmek, çok öfkelenmek, öfkeden kudurmak” (KrçTS, s.100)	Sopakla- “Dövmek” (KrçTS, s.351)	Hırtha ur- “Eleştirmek, çıkışmak, azarlamak” (KrçTS, s.218)	Gına “Öfkeli, hiddetli, şaka kaldırmaz” (KrçTS, s.203)

Cengillik “Sabırsızlık, öfke” (KrçTS, s.148)	Sopala- “1. Vurmak, dövmek. 2. Çok yemek, tıktırmak” (KrçTS, s.351)	Kıcıra- “Azarlamak, paylamak” (KrçTS, s.257)	Hınçı “Kötü kalpli, kindar, kızgın” (KrçTS, s.217)
Çamlan- “Kızmak, hiddetlenmek” (KrçTS, s.168)	Sopuldat- “Dövmek, dayak atmak, vurmak” (KrçTS, s.351)	Kıcırlan- “Öfkelenmek, azarlamak” (KrçTS, s.257)	Hını “Somurtkan, sert, asık suratlı, öfkeli, kızgın, kaba” (KrçTS, s.217)
Çartla- “1. Çatlamak, atmak. 2. Çatırdamak. 3. Sıçramak. 4. Gözden kaybolmak. 5. Fıstırmak. 6. Parlamak, ateş püskürmeye başlamak, tepesi atmak, öfkelenmek” (KrçTS, s.170)	Tayaklaş- “Kavga etmek, dövüşmek” (KrçTS, s.387)	Kagın et- “Azarlamak, haşlamak, paylamak” (KrçTS, s.236)	Hını-hunu “Sert, kızgın” (KrçTS, s.217)
Çibinle- “Kızmak, öfkelenmek, çileden çıkmak” (KrçTS, s.176)	Teb- “1.Kımıldamak, hareket etmek, yer değiştirmek. 2. Vurmak, çarpmak. 3. Kızmak, öfkelenmek. 4. Şiddetlenmek, hızını arttırmak. 5. Sarsıl-mak” (KrçTS, s.387)	Kagınla- “Azarlamak, haşlamak” (KrçTS, s.236)	İngiçhavuk “1. Öfkeli, homurdanıp duran. 2. Sızlanmayı seven, sızlanıp duran” (KrçTS, s.224)
Derk “Kızgınlık, öfke, sıkıntı” (KrçTS, s.183)	Tumala- “1. Vurmak, dövmek, pataklamak. 2. Devirmek, yıkmak. 3. Gömmek. 4. Doldurmak” (KrçTS, s.409)	Kakdı-sokdu et- “Azarlamak, paylamak; alay etmek, dalga geçmek” (KrçTS, s.236)	İrgaşik “Güçlü, kuvvetli; sinirli” (KrçTS, s.224)
Dertlen- “Kızmak, hiddetlenmek” (KrçTS, s.183)	Tüy- “Dövmek” (KrçTS, s.414)	Murmur et “Homurdanmak, söylenmek” (KrçTS, s.302)	Kayır “Kindar, öfkeli, hırçın” (KrçTS, s.250)
Enikle- “1. Taklid etmek. 2. Musallat olmak, kızdırmak” (KrçTS, s.193)	Tüyüş- “Dövüşmek” (KrçTS, s.415)	Nalat ber- “Lanet etmek, beddua etmek” (KrçTS, s.304)	Şaytanlı “1. Ahmak, sersem, aptal. 2. Öfkeli hiddetli” (KrçTS, s.363)

Göceblen- “1. Güçlenmek, kuvvetlenmek, sağlamlaştırmak. 2. Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KrçTS, s.207)	Ur- “1. Vurmak. 2. Çakmak. 3. Kaplamak. 4. Esmek. 5. Tokaçlamak. 6. Tepmek. 7. Sokmak. 8. Tıka-basa yemek” (KrçTS, s.418)	Talaş- “1. Dalaşmak. 2. Kavga etmek. 3. Özenmek, dayak atmak, azalamak” (KrçTS, s.372)	
Göcebse- “Kızmak, sinirlenmek” (KrçTS, s.207)	Uvadıh et- “1. Bükme, çevirmek. 2. Dövmek, dayak atmak, azarlamak” (KrçTS, s.420)	Uvadıh et- “1. Bükme, çevirmek. 2. Dövmek, dayak atmak, azarlamak” (KrçTS, s.430)	
Göcebsin- “Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KrçTS, s.207)			
Kayırt- “Kızdırmak, öfkelenmek” (KrçTS, s.250)			
Kayna- “Kızmak, hiddetlendirmek” (KrçTS, s.250)			
Kıcırlan- “Öfkelenmek, azarlamak” (KrçTS, s.257)			
Kirpilen- “Kızmak, öfkelenmek, darılmak” (KrçTS, s.266)			
Kozu- “Kızdırmak, sataşmak, kışkırtmak” (KrçTS, s.272)			
Kozut- “Kızdırmak, sataşmak, alay etmek, eğlenmek” (KrçTS, s.272)			

Ogursuzlan- “Kızmak, öfkelenmek, hırslanmak” (KrçTS, s.308)			
Ogursuzluk “Kızgınlık, hiddet, öfke, dikbaşlılık” (KrçTS, s.308)			
Öç “Kin, hırs, hiddet, garez” (KrçTS, s.315)			
Öpkesine öt- “Kızmak, yakasına yapışmak” (KrçTS, s.317)			
Şaytanlılık “1. Ahmaklık, sersemlik, aptallık 2. Öfkeli, kızgınlık” (KrçTS, s.363)			
Şugutlan- “Kızmak, öfkelenmek” (KrçTS, s.367)			
Teb- “1.Kımıldamak, hareket etmek, yer değiştirmek; 2. Vurmak, çarpmak; 3. Kızmak, öfkelenmek; 4. Şiddetlenmek, hızını arttırmak, 5. Sarsıl-mak” (KrçTS, s.387)			
Tebin- “1. Hareket etmek, kımıldamak 2. kızmak, öfkelenmek” (KrçTS, s.388)			

Torsuk- “Kızmak, öfkelenmek, hırslanmak; inat etmek, ayak diremek” (KrçTS, s.404)			
---	--	--	--



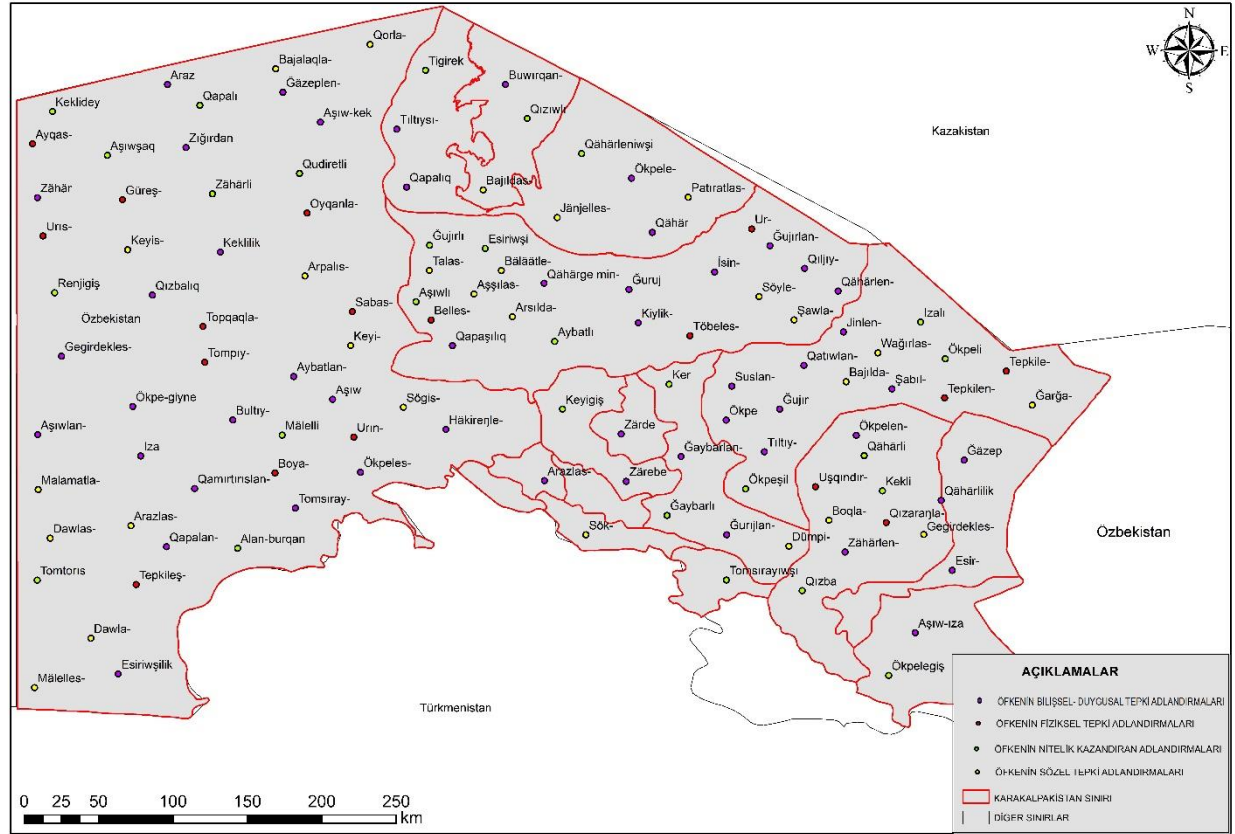
Grafik 3. 7 Karaçay-Malkar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.8. Karakalpak Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Kıpçak lehçeleri içerisinde yer alan Karakalpak Türkleri günümüzde Özbekistan Cumhuriyetine bağlı Karakalpak Cumhuriyetinde yaşamaktadır. Karakalpak Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Nogay Türkçesi ile önemli benzerliklere sahiptir. Hive Özbek ağızları etkisiyle şekillenmiştir (Özkan, 2014: 125-126).

Kuzeybatı diyalekt alanına ait olan Karakalpak Türkçesi için yapılan çalışmada Karakalpak Türkçesi Sözlüğünden (Uygur, 2019) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Bu esere göre Karakalpak Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 124 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 52, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 18, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 27, nitelik kazandıran ölçütünde ise 27 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserde derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

KARAKALPAK TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 8 Karakalpak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 8 Karakalpak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Araz “Kavga; öfke ve kin; fitne” (KklpTS, s.27)	Ayqas- “1. Çarpışmak, savaşmak, mücadele etmek, kavga etmek. 2. Çaprazlamasına ve üst üste koymak” (KklpTS, s.41)	Arazlas- “Kavga etmek, düşman olmak, birbirine öfke ve kin beslemek” (KklpTS, s.27)	Alan-burqan “Öfkeli, yüreği kabarmış” (KklpTS, s.21)
Arazlas- “Kavga etmek, düşman olmak, birbirine öfke ve kin beslemek” (KklpTS, s.27)	Belles- “1. Güreşmek; güreşte belinden tutmak. 2. Mücadele/kavga etmek” (KklpTS, s.78)	Arpalıs- “Kavga/mücadele etmek, tartışmak, çekişmek; kendi kendisiyle mücadele etmek” (KklpTS, s.29)	Aşıwlı “Öfkeli, sinirli, gazaplı” (KklpTS, s.33)

Aşıw “Öfke, gazap” (KklpTS, s.33)	Boya- “1. Boyamak, boya yapmak. 2. Ölesiye dövmek, kana bulamak” (KklpTS, s.97)	Arsılda- “Öfkeyle bağırmak, ağız dalaşı etmek; havlamak, ulumak” (KklpTS, s.29)	Aşıwşaq “Çabuk öfkelenen” (KklpTS, s.33)
Aşıw-ıza “Acı ve öfke, kin ve nefret” (KklpTS, s.33)	Dümpi- “Vuruşmak, bağrıışmak” (KklpTS, s.128)	Aşşıl- “Öfkeleşmek, bağrıışmak, kavga etmek” (KklpTS, s.33)	Aybatlı “Heybetli; kahrılı; öfkeli” (KklpTS, s.39)
Aşıw-kek “Öfke ve kin” (KklpTS, s.33)	Güreş- “1. Güreşmek. 2. Mücadele etmek, savaşmak” (KklpTS, s.176)	Bajalaqla- “1. Kendisini veya başkasını korumak amacıyla direnmek, yüksek sesle bağırıp durmak. 2. Kavga etmek, tartışmak, çekişmek” (KklpTS, s.55)	Esiriwşi “Kızan; taşan, coşan; coşku” (KklpTS, s.142)
Aşıwlan- “Öfkelenmek, gazaplanmak, sinirlenmek” (KklpTS, s.33)	Oyqanla- “1. Kavga ve kargaşa çıkarmak, bozgunculuk etmek. 2. Viran etmek, harap etmek, dağıtmak” (KklpTS, s.434)	Bajıl- “Öfkeyle bağırmak, kötü sözler söylemek” (KklpTS, s.55)	Çaybarlı “Çok öfkeli, kızgın” (KklpTS, s.181)
Aybatlan- “Öfkelenmek; heybetle ortaya çıkmak; kahrılanmak” (KklpTS, s.39)	Qızaraqla- “Öfkeden kızarmak” (KklpTS, s.347)	Bajıldas- “1. Tarafların, aralarında kötü söz söyleyip durması; çekişmek, tartışmak. 2. Köpek havlamaları, köpeklerin birbirine ürüp durması” (KklpTS, s.55.-56)	Ğujırlı “Öfkeli, kızgın, hiddetli” (KklpTS, s.183)
Bultıy- “1. Öfkelenmek, kızmak. 2. Kabarmak, şişmek, şiş şiş olmak” (KklpTS, s.103)	Sabas- “Vuruşmak, birbirine vurmak” (KklpTS, s.483)	Bäläätle- “1. Kötü sözlerle münakaşa etmek, sövmek, küfretmek. 2. Kızların namusuna haled getirmek, tecavüz etmek” (KklpTS, s.74)	Izalı “1. Üzüntülü, sıkıntılı, acılı. 2. Öfkeli, kinli” (KklpTS, s.207)
Buwırqan- Öfkelenmek, bağırmak, haykırmak” (KklpTS, s.106)	Tepkile- “Tekmelemek, tekme atmak” (KklpTS, s.580)	Boqla- “Sövmek, küfretmek” (KklpTS, s.93)	Kekli “1. Kinli, kin tutan. 2. Öfkeli, gazaplı” (KklpTS, s.262)

Esir- “Kızmak; taşmak, coşmak” (KklpTS, s.142)	Tepkilen- “Tekmelemek, tekme ile vurmak” (KklpTS, s.580)	Dawla- “Bir konu hakkında tartışmak, atışmak, kavga etmek” (KklpTS, s.116)	Kekliday “1. Kinli gibi, kin tutan gibi. 2. Öfkeli, öfkeliye benzer” (KklpTS, s.262)
Esiriwşilik “Kızgınlık; coşkunluk, taşkınlık” (KklpTS, s.142)	Tepkileş- “Birbirine tekme vurmak, tekmeleşmek” (KklpTS, s.580)	Dawlas- “Dava çıkarmak, tartışmak, atışmak, kavga etmek” (KklpTS, s.116)	Ker “Gururlu; öfkeli” (KklpTS, s.267)
Gegirdekles- “Sert ve bağırarak konuşmak; öfkelenmek, cebelleşmek” (KklpTS, s.167)	Tompiy- “Öfkelenmek; öfkeden yüzü morarmak” (KklpTS, s.595)	Dümpi- “Vuruşmak, bağışmak” (KklpTS, s.128)	Keyigış “Öfkeli, kızgın; yaralayan, acı çektiren” (KklpTS, s.272)
Ğaybarlan- “1. Gayretlenmek, kızmak. 2. Öfkelenmek, kızmak” (KklpTS, s.181)	Topqaqla- “1. Tokmaklamak, tokmakla vurmak. 2. Vurmak, kakmak, yumruklamak. 3. Ağız. Ağlamak; ağlayarak kavga etmek” (KklpTS, s.593)	Gegirdekles- “Sert ve bağırarak konuşmak; öfkelenmek, cebelleşmek” (KklpTS, s.167)	Qähärleniwşi “Öfkelenen, kızan” (KklpTS, s.336)
Ğäzep “Öfke, kahr, gazap” (KklpTS, s.182)	Töbeles- “Kavga etmek, dövüşmek” (KklpTS, s.601)	Ğarğa- “Beddua etmek, kötü söylemek, kargamak, ilenmek” (KklpTS, s.180)	Qähärli “Öfkeli, kızgın” (KklpTS, s.336)
Ğäzeplen- “Öfkelenmek, gazaplanmak” (KklpTS, s.181)	Ur- “Vurmak” (KklpTS, s.622)	Jänjelles- “Biriyle kavga etmek; tartışmak” (KklpTS, s.236)	Qapalı “Üzgün; sıkıntılı, kızgın” (KklpTS, s.318)
Ğujır “Öfke, kızgınlık” (KklpTS, s.183)	Urın- “1. Dövünmek, çırpınmak. 2. Vurmak, rahatsız etmek, bela aramak” (KklpTS, s.622)	Keyi- “Bağışmak, tartışmak, kavga etmek” (KklpTS, s.272)	Qızba “Küçük bir şey için bile kızan, öfkelenen, öfkeli” (KklpTS, s.347)
Ğujırlan- “Öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek” (KklpTS, s.183)	Uris- “1. Münakaşa etmek, tartışmak. 2. Dövüşmek, kavga etmek. 3. Birlikte vurmak, birlikte dövmek” (KklpTS, s.623)	Keyis- “Tartışmak, kavga etmek” (KklpTS, s.272)	Qızıwlı “Kızan, öfkelenen, öfkeli” (KklpTS, s.348)

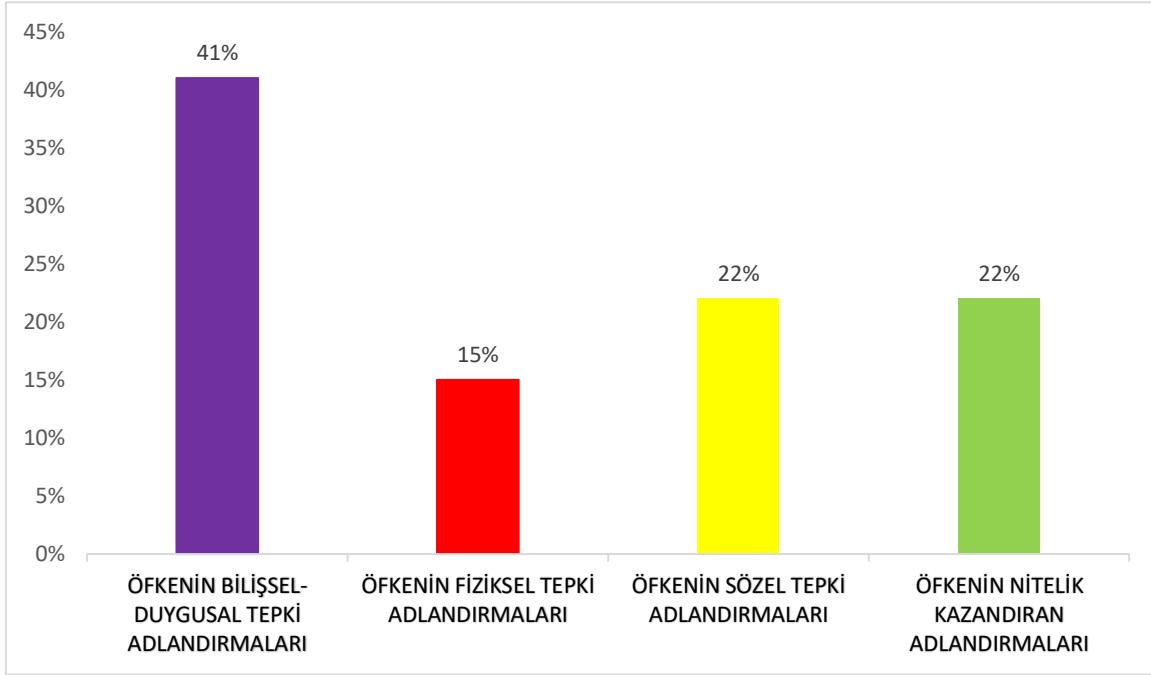
Ğurıjlan- “Hiddetlenmek; hırslanmak” (KklpTS, s.184)	Uşqındır- “Vurmak, kaktırmak” (KklpTS, s.625)	Qorla- “Horlamak, azarlamak; icbar etmek” (KklpTS, s.353)	Qudiretli “1. Öfkeli, kızgın. 2. Saygıdeğer, kıymetli” (KklpTS, s.357)
Ğuruj “Öfke, kızgınlık, hiddet” (KklpTS, s.184)		Malamatla- “1. Helak etmek, yok etmek. 2. Kötülemek, sövmek” (KklpTS, s.379)	Mälelli “1. Davalı, kavgalı, münakaşalı. 2. Kızdıran, öfkeleniren” (KklpTS, s.387)
Häkireñle- “Öfkelenmek, kabarmak, sinirlenmek” (KklpTS, s.189)		Mälelles- “1. Tartışmak, dalaşmak, kavga etmek. 2. Kinlenmek, öçleşmek, öfkeleşmek” (KklpTS, s.387)	Ökpelegiş “Öfkeli, kızgın; kinci” (KklpTS, s.438)
Iza “1. Sıkıntı, cefa, azap, horluk, eza. 2. Öfke, kin” (KklpTS, s.207)		Patıratlas- “Kavga etmek, tartışmak, çeneleşmek” (KklpTS, s.456)	Ökpeli “Öfkeli, kızgın” (KklpTS, s.438)
İsin- “1. Vücutta şişkinlik ortaya çıkmak, şişmek, kabarmak. 2. Öfkelenmek, kızmak” (KklpTS, s.213)		Sögis- “Birbirine sövmek, küfürleşmek” (KklpTS, s.513)	Ökpeşil “Çok öfkelenen, çok kızgın; kindar” (KklpTS, s.438)
Jinlen- “Sinirlenmek, öfkelenmek, delilenmek” (KklpTS, s.245)		Sök- “Sövmek, küfretmek” (KklpTS, s.513)	Renjigiş “Kızan, öfkelenen” (KklpTS, s.479)
Keklilik “Kindarlık, kincilik; gazaplılık” (KklpTS, s.262)		Söyle- “1. Söylemek, fikrini beyan etmek, konuşmak. 2. Kendi kendine konuşmak. 3. Küfretmek” (KklpTS, s.514)	Tigirek “Öfkeli, sinirli” (KklpTS, s.587)
Kiylik- “Kızmak, öfkelenmek, kin beslemek” (KklpTS, s.276)		Şawla- “1. Ateşte ısıtmak, ateşe tutup kurutmak. 2. Sinirlenip bağırmak, kavga çıkarmak” (KklpTS, s.534)	Tomsırayıwşı “Öfkelenip oturan, öfkesinden mosmor olan, öfkeden şişen kişi” (KklpTS, s.595)

Qähär “Kahr, öfke, gazap” (KklpTS, s.336)		Talas- “1. Köpeklerin veya diğer hayvanların birbirini dalaması, ısırması, dalaşmak. 2. Tartışmak, münakaşa etmek” (KklpTS, s.560)	Tomtoris “Konuşmaz, söylemez, suskun; öfkeli” (KklpTS, s.595)
Qähäрге min “Kahırlanmak, çok öfkelenmek” (KklpTS, s.336)		Wağırlas- “Bağırmak, birlikte bağırıp kavga çıkarmak” (KklpTS, s.641)	Zähärli “1. Zehirli acı. 2. Öfkeli. 3. Güçlü heybetli” (KklpTS, s.651)
Qähärlen- “Öfkelenmek, kızmak” (KklpTS, s.336)			
Qähärlilik “Öfkeliklik, kızgınlık” (KklpTS, s.336)			
Qamırtırsılan- “Öfkelenmek, gazaplanmak” (KklpTS, s.314)			
Qapalan- “Üzülmek, sinirlenmek” (KklpTS, s.318)			
Qapalıq “Üzgün olmak hâli; kızgınlık” (KklpTS, s.318)			
Qapaşılıq “Sıkıntılı/üzgün olma hali, öfkeliklik” (KklpTS, s.318)			
Qatıwlan- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (KklpTS, s.328)			

Qılıy- “1. Bir yana dayanmak, yana eğilmek, yan yatmak. 2. Öfkelenmek, kızmak” (KklpTS, s.340)			
Qızbalıq “Öfkəlilik, her şeye çabuk kızma özelliği” (KklpTS, s.347)			
Ökpe “Öfke, kızıqlılıq, kin” Ökpe-giyne: “öfke, kin, kızıqlılıq” (KklpTS, s.438)			
Ökpe-giyne “Öfke, kin, kızıqlılıq” (KklpTS, s.438)			
Ökpele- “Birine kızmak, öfke ve kin duymak, öfkelenmek” (KklpTS, s.438)			
Ökpelen- “Öfkelenmek, kızmak” (KklpTS, s.438)			
Ökpeles- “Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek” (KklpTS, s.438)			
Pätlen- “1. Gayretlenmek, hareketlenmek, güçlenmek. 2. Öfkelenmek, kızmak” (KklpTS, s.461)			

Suslan- “Bozarmak, kızarmak; öfkelenmek” (KklpTS, s.516)			
Şabil- “Kahırlanmak, öfkelenmek, gazaplanmak” (KklpTS, s.523)			
Tıltıy- “Öfkelenmek, kızmak, sinirlenmek” (KklpTS, s.583)			
Tıltıysı- “Birlikte öfkelenmek, topluca sinirlenmek” (KklpTS, s.583)			
Tomsıray- “Öfkelenmek, kızmak; öfkesinden şişmek” (KklpTS, s.595)			
Zähär “1. Organizmada peyda olan gereksiz sıvı, zehir. 2. Acı azap. 3. İntikam, öfke. 4. Güç, kuvvet, heybet. 5. Soğuk, ayaz; bora 6. Yara sızısı, zonklama” (KklpTS, s.650-651)			
Zähärlen- “1. Öfkelenmek, çileden çıkmak. 2. Zehirlenmek; kendinden geçmek” (KklpTS, s.651)			
Zärde “1. Dert, kaygı, sıkıntı, acı. 2. Akıl; duygu. 3. Öfke, kızgınlık. 4. Kendisini kötü hissetme, yüreği yanma” (KklpTS, s.651)			

Zärebe “Öfke, kahr, kavga” (KklpTS, s.651)			
Zığırdan “Öfke, kin, gazap” (KklpTS, s.652)			



Grafik 3. 8 Karakalpak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.9. Kazak Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Günümüzde Kazak Türkleri; Kazakistan’da, Doğu Türkistan’da ve Moğolistan’da yaşamaktadır. Kazak Türkleri 15. yüzyılın ikinci yarısında Altınordu Hanlığının dağılmasıyla meydana gelen bir Türk boyudur. En geniş coğrafyada konuşulan bu Türk lehçesine geçmiş olan tüm yabancı sözcükler sadece kulak aracılığıyla öğrenilmiş olup Kazak ses kurallarına tamamen uymuş bir biçimdedir. Ünlü ve ünsüz uyumu bakımından Kazak Türkçesi diğer Türk lehçelerine göre gelişmiş bir durumdadır. Kazak Türkçesi diğer Türk lehçelerinden ayrılarak Türkçedeki ş yerine s, ç yerine ş kullanılmasıyla karakterize edilir (Tamir, 2012: 431).

Kuzeybatı diyalekt alanına ait olan Kazak Türkçesi için yapılan çalışmada iki ayrı Kazak Türkçesi Sözlüğünden (Koç vd., 2012) (Oraltay vd., 1983) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Kazak Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 203 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 92, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükleri ise 19, sözel tepki ölçütündeki

sözcükler 51, nitelik kazandıran ölçütünde 41 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserlerdeki derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.



Harita 3. 9 Kazak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 9 Kazak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Aduvında- “Öfkelenmek, hiddetlenmek” (KzkTS I, s.18)	Aqşiy- “Dik dik öfkeli bakmak” (KzkTS I, s.33)	Alıs- “1. Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak. 2. Tartışmak, münakaşa etmek” (KzkTS I, s.41)	Albirtav “1. Çabuk sinirlenen. 2. Özenen, ilgi duyan” (KzkTS I, s.37)
Aqır “1. Anılmak. 2. Bağırarak, çağırarak, kızmak” (KzkTS I, s.34)	Alıs- “1. Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak. 2. Tartışmak, münakaşa etmek” (KzkTS I, s.41)	Aytıs- “1. Saz şairleri, belli bir uyak üzerine karşılıklı deyiş söylemek. 2. Münakaşa etmek, tartışmak (KzkTS I, s.27)	Aşuvlanşaq “Çabuk kızan, asabi, sinirli” (KzkTS I, s.62)

Aşın- “Sinirlenmek, öfkelenmek, kızmak” (KzkTS I, s.63)	Atıs- “Vuruşmak, savaşmak” (KzkTS I, s.58)	Aytısıp-tartıs- “Atışmak, çekişmek, dil kavgası yapmak” (KzkTS I, s.27)	Aşuvlanşaq “Sinirli, kızgın” (KzkTS II, s.25)
Aşuv “1. Açmak. 2. Sinirlenmek” (KzkTS II, s.25)	Baqanda- “Sopalamak, dayak atmak, dövmek” (KzkTS I, s.79)	Baqır- “1. Bağırmaq. 2. Kızmak, azarlamak” (KzkTS I, s.81)	Aşuvlı “Sinirli, öfkeli” (KzkTS I, s.62)
Aşuv “Hiddet, öfke, sinir, kızgınlık, öfkelenmek” (KzkTS I, s.62)	Isqırın- “Hiddetlenmek, ters ters bakmaq” (KzkTS I, s.772)	Balağatta- “Küfür etmək, hakaret etmək, sövmek” (KzkTS I, s.81)	Aşuvşan “Sinirli, kızgın” (KzkTS II, s.25)
Aşuv-araz “Hiddet, kızgınlık, öfke, kin, öç” (KzkTS I, s.62)	Izğarlan- “Suratını asmaq, kaşlarını çatmaq” (KzkTS I, s.766)	Boqta- “Küfretmək, sövmək (KzkTS I, s.100)	Aşuvşan “Çabuk kızan, sinirlenen, öfkelenen” (KzkTS I, s.62)
Aşuv-ıza “Öfke, hiddet, sinir” (KzkTS I, s.62)	Jağalas- “Karışmaq, kavga etmək, dövüşmək, çekişmək” (KzkTS I, s.170)	Burtandav “Küsmək, bağırmaq, azarlamak” (KzkTS II, s.54)	Dıqtı “Kinli, öfkeli” (KzkTS I, s.148)
Aşuvlan- “Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek” (KzkTS I, s.62)	Qaqtığıs- “Çekişmək, kavga etmək, çarpışmaq” (KzkTS I, s.330)	Cekiröv “Kızmak, azarlamak” (KzkTS II, s.98)	Dolı “Sinirli, asabi” (KzkTS II, s.68)
Aşuvlanısıv “Sinirlenmek, iki tarafın birdən sinirlenməsi” (KzkTS II, s.25)	Qaltıra- “1. Titremək. 2. Donmaq, üşümək. 3. <i>mec.</i> Korkudan titremək 4. <i>mec.</i> Sinirdən öfkeden titremək. 5. <i>mec.</i> Cimrilik” (KzkTS I, s.334)	Ceköv “Azarlamak” (KzkTS II, s.98)	Dolı “Sinirli, kızgın, sinirlenen, asabi (KzkTS I, s.143)
Aşuvlanşaqtıq “Sinirlilik, kızgınlık” (KzkTS II, s.25)	Qızaraqta- “Öfkeden kıpırmızı olmaq” (KzkTS I, s.407)	Dattav “Birisini kötülemek, sövmək, hakaret etmək, kızmak” (KzkTS II, s.64)	Doluvır “Asabi, sinirli, öfkeli çabuk hiddetlenen” (KzkTS I, s.143)
Aşuvlanuv “Sinirlenmek, kızmak” (KzkTS II, s.25)	Qonırayıs- “Birbirinə öfkeli, kırıqın bakmaq” (KzkTS I, s.381)	Digerle- “1. Bir şeyin peşini bırakmadan devamlı takip etmək, ısrar etmək. 2. Azarlamak, paylamak,	Iza-kekti “Kinli, kindar, öfkeli” (KzkTS I, s.765)

		tekdin etmek” (KzkTS I, s.149)	
Azarlan- “Sinirlenmek, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KzkTS I, s.20)	Qoyğıla- “Peş peşe vurmak, vurup durmak” (KzkTS I, s.373)	Duvıldasuv “Kızarak, bağırarak, yüksek sesle konuşmak” (KzkTS II, s.69)	Izaqor “Asabi, sinirli, alingan” (KzkTS I, s.765-766)
Baybalanda- “Kızmak, telaşlanmak, paniğe kapılmak, ortalığı velvelige vermek” (KzkTS I, s.75)	Per- “Vurmak, dövmek” (KzkTS, s.522)	Duvıldav “1. Kızarak, bağırıp-çağırarak yüksek sesle konuşmak. 2. Vücudun kızması, kanın insanın yüzüne çıkması, kanın insanın yüzüne çıkması, hareketli konuşmak, ateşlenmek” (KzkTS, s.69)	Izalı “Öfkeli, kızgın, sinirli” (KzkTS I, s.766)
Bazına “Kırgınlık, sitem, öfke” (KzkTS I, s.75)	Saba- “Vurmak, dövmek, cezalandırmak” (KzkTS I, s.539)	Eges- “Tartışmak, münakaşa etmek” (KzkTS I, s.151)	Izğarlı “1. Sert, soğuk (ayaz). 2. <i>mec.</i> Asık suratlı, somurtkan, hiddetli” (KzkTS I, s.766)
Bııldav “Sinirlenmek, kızmak, ateş almak, küplere binmek” (KzkTS II, s.56)	Sabala- “Dövmek, vurmak” (KzkTS I, s.539)	Ekiles- “Atışmak, tartışmak, münakaşa etmek” (KzkTS I, s.154)	Qaharlı “1. Öfkeli, sinirli, hiddetli. 2. <i>mec.</i> Sert, şiddetli, soğuk” (KzkTS I, s.363)
Bıjılada- “Vızıldamak, sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek” (KzkTS I, s.115)	Sızdan- “1. Böbürlenmek, kibirlenmek. 2. Öfkeyle bakmak” (KzkTS I, s.584)	Eregis- “İnatlaşmak, tartışmak, münakaşa etmek” (KzkTS I, s.160)	Kärli “Sinirli, hiddetli” (KzkTS I, s.256)
Bulqan-talqan “1. Öfkelenip kızıp. 2. Alt üst darmadağın olmak” (KzkTS I, s.110)	Tayaqta- “Vurmak, dövmek, sopayla dövmek” (KzkTS I, s.616)	İrıldas- “1. Hırlaşmak, hırılđaşmak. 2. <i>mec.</i> Çekişmek, ağız kavgası yapmak, hırlaşmak” (KzkTS I, s.771)	Kekir “Sinirli, aksi, gururlu kimse” (KzkTS II, s.126)
Burqan- “1. (Deniz) köpürmek, (rüzgar) şiddetle esmek. 2. Kıyameti koparmak, aşırı	Töbele- “Tepelemek, üst üste vurmak, tekmelemek” (KzkTS I, s.642)	Janjaldas- “Münakaşa etmek, kavga çıkarmak, tartışmak, çekişmek” (KzkTS I, s.184)	Kekti “Sinirli, üzgün, kinli” (KzkTS II, s.126)

derecede sinirlenmek” (KzkTS I, s.111)			
Bursanuv “Sinirlenmek, kızmak, kin tutmak” (KzkTS II, s.54)	Töbeles- “Dövüşmek, kavga etmek, yumruklaşmak” (KzkTS I, s.642)	Jebirle- “Azarlamak, paylamak” (KzkTS I, s.198)	Kijinüvli “Sinirli, öfkeli” (KzkTS I, s.310)
Buvırqan- “1. (Rüzgâr) sertleşmek. 2. (nehir dalgaları) kıyıyı dövmek. 3. Kızmak, sinirlenmek” (KzkTS I, s.107)		Jekir- “Azarlamak, paylamak, tekdir etmek” (KzkTS I, s.199)	Kirbişil “Alınan, kırılğan, olmayacak bir şeye kızan” (KzkTS I, s.311.-312)
Buvırqanuv “Kızmak, sinirlenmek, bağırıp çağırmaq” (KzkTS II, s.51)		Jerle- “1. Defnetmek, gömmek. 2. Azarlamak, kızmak, fırçalamak” (KzkTS I, s.204)	Kirjik “Öfkeli, kırgın (KzkTS I, s.312)
Cekirtüv “Kızmak, azarlamak” (KzkTS II, s.98)		Kerilde- “Tartışmak, çekişmek” (KzkTS I, s.271)	Kirjiyiñki “Öfkeli, kırgın, dargın (KzkTS I, s.312)
Doldan- “Sinirlenmek, kıyameti koparmak, hiddetlenmek, öfkelenmek” (KzkTS I, s.143)		Kerildes- “Bağırıp çağırmaq, kavga etmek” (KzkTS I, s.271)	Kökdolı “Çok sinirli, asabi, siniri çabuk geçmeyen kimse” (KzkTS II, s.136)
Doldanuv “Sinirlenmek, kızmak” (KzkTS II, s.68)		Keris- “Kavga etmek, ağız dalaşı etmek, dalaşmaq” (KzkTS I, s.271)	Küygelek “Sinirli asabi” (KzkTS I, s.299)
Doldıq “Sinirlilik, asabılık” (KzkTS II, s.68)		Kerisüv “Münakaşa etmek, kavga etmek, tartışmaq” (KzkTS II, s.131)	Küygelek “Sinirli, asabi” (KzkTS II, s.143)
Dolılıq “Asabi, sinirlilik” (KzkTS I, s.143)		Kerkildesüv “Münakaşa etmek, tartışmaq” (KzkTS II, s.131)	Qatuvlı “Küskün, dargın, kırgın” (KzkTS I, s.360)

Dolılıq “Sinirlilik, asabilik” (KzkTS II, s.68)		Keşkilde- “Kavga etmək, dalaşmaq” (KzkTS I, s.270)	Qızba “Öfkeli, hiddetli, barut fıçısı gibi” (KzkTS I, s.408)
Doz “Sinir, öfke” (KzkTS I, s.143)		Kicindev “Bağırıp çağırmaq, tehdit etmək, kızmak” (KzkTS II, s.149)	Qızımpaz “Tez sinirlenen, asabi” (KzkTS I, s.410)
Düleylen- “Öfkelenmək, hiddetlenmək, gazaba gəlmək” (KzkTS I, s.147)		Kikiljinde- “Münakaşa etmək, kavga etmək” (KzkTS I, s.276)	Qurısqaq “Sinirli, gərgin” (KzkTS I, 405)
Ekilen- “1. Kızmək, hiddetlenmək 2. Şiddetlenmək” (KzkTS I, s.154)		Kirbişde- “Homurdanmaq, söylenmək” (KzkTS I, s.311)	Şabalaş “1. Havlama, havlayış. 2. Geçimsiz, sinirli, asabi” (KzkTS I, s.718)
Iza “Hiddet, gəzap, kızıqlılıq, hınç, öfke” (KzkTS I, s.765)		Qarğa- “Lanet etmək, ilenmək, beddua etmək, lanet okumək” (KzkTS I, s.350)	Şamırıq “Öfkeli, hiddetli, sinirli” (KzkTS I, s.727)
Izalan- “Öfkelenmək, sinirlenmək” (KzkTS I, s.766)		Künkilde- “Homurdanmaq, söylenmək” (KzkTS I, s.306)	Şadırlav “Biraz aksi, asabi, huysuzca” (KzkTS I, s.720)
Izaqorlan- “Asabileşmək, sinirlenmək, öfkelenmək” (KzkTS I, s.766)		Küres- “1. Güreşmək. 2. Mücadele etmək. 3. Çekişmək, tartışmaq <i>mec.</i> ” (KzkTS I, s.307)	Şamdanğış “Öfkeli, kızıqlı, çabuk sinirlenen” (KzkTS I, s.727)
Izaqorlıq “Sinirlilik, asabilik, öfkəlilik” (KzkTS I, s.766)		Qarğap-sile- “Lanetləmək, lanet etmək, kargışlamək, kargımək” (KzkTS I, s.350)	Şamırqanğış “Çabuk öfkələnən, hiddətlənən” (KzkTS I, s.727)
Izğar “1. Kuru ayaz, sert soğuk. 2. <i>mec.</i> Sinir, öfke, hiddet” (KzkTS I, s.766)		Qarjas- “1. Atışmaq, tartışmaq. 2. <i>mec.</i> Dalaşmaq, birbirinə girmək” (KzkTS I, s.351)	Şaptıqpa “Öfkeli, sinirli” (KzkTS I, s.730)

Jıندان- “1. Delirmek, çıldırmak, kudurmak. 2. Öfkelenmek, sinirlenmek” (KzkTS I, s.227)		Qırılıs- “Tartışmak, kavga etmek, hırlaşmak” (KzkTS I, s.417)	Şıtınaq “Sinirli, asabi, aksi” (KzkTS I, s.762)
Kär “1. Hiddet, kızgınlık. 2. Darlık, zorluk” (KzkTS I, s.256)		Mıñqılada- “Söylenmek, homurdanmak, mırıldanmak” (KzkTS I, s.464)	Tırısqaq “Sinirli, asabi, aksi, ters” (KzkTS I, s.671)
Kärlen- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (KzkTS I, s.256)		Mıñgirle- “Mırıldanmak, mırmır etmek, homurdanmak” (KzkTS I, s.466)	Tüneriñki “1. Kararmış bulut kaplamış. 2. Kaşları çatık, somurtkan, sinirli” (KzkTS I, s.662)
Kektenüv “Sinirlenmek, intikam hissi duymak, kırılmak” (KzkTS II, s.126)		Örşelen- “Kızmak, inat etmek, tartışmak” (KzkTS I, s.510)	Urısqaq “Kavgacı, asabi, sinirli” (KzkTS I, s.691)
Ker “Sinir, asap” (KzkTS I, s.268)		Salğılas- “1. Ağız kavgası, dalaşmak. 2. Münakaşa etmek, tartışmak” (KzkTS I, s.544)	Zärli “1. Zehirli. 2. Hiddetli, öfkeli, gazaplı” (KzkTS I, s.235)
Kerciyüv “Sinirlenmek” (KzkTS II, s.130)		Sayıs- “Tartışmak, çekişmek, atışmak” (KzkTS I, s.542)	Zildi “Sinirli, öfkeli, soğuk” (KzkTS I, s.239)
Kicindev “Bağırıp çağırmaq, tehdit etmek, kızmak” (KzkTS II, s.149)		Sök- “Paylamak, azarlamak, sövmek” (KzkTS I, s.572)	
Kijin- “Kızmak, öfkelenmek” (KzkTS I, s.310)		Şaptıq- “1. Azarlamak, çıkışmak, paylamak. 2. (dalga) Kıyıyı vurup durmak, kıyıyı dövmek” (KzkTS I, s.730)	
Kijinis “Öfke, sinir, hiddet” (KzkTS I, s.310)		Şarılda- “1. Vıyaklamak, ciyak ciyak ağlamak. 2. Öfkeden, sinirden bağırıp çağırmaq, sert konuşmak” (KzkTS I, s.733)	

Kiltiy- “Birden parlamak, birden bire öfkelenmek” (KzkTS I, s.311)		Täjikeles “Atışmak, ağız dalaşı yapmak” (KzkTS I, s.617)	
Kirbiñ “Öfke, kızgınlık” (KzkTS I, s.311)		Tilde- “Dil uzatmak, hakaret etmek” (KzkTS I, s.674.)	
Kübin- “1. Övünmek, böbürlenmek. 2. Sinirlenmek, öfkelenmek” (KzkTS I, s.298)		Tistes- “Didişmek, dalaşmak, kavga etmek” (KzkTS I, s.677)	
Küdirey- “1. Kocaman olmak, kabarmak, şişmek 2. <i>mec.</i> Öfkelenmek, hiddetlenmek” (KzkTS I, s.298)		Toñqilda- “1. Tangırmak. 2. <i>mec.</i> Homurdamak, söylenmek” (KzkTS I, s.638)	
Küygelekte- “1. Boş yere sinirlenmek, asabileşmek. 2. Sabırsızlanmak” (KzkTS I, s.299)		Urıs- “1. Savaşmak, muhabere etmek. 2. Azarlamak, paylamak, sövmek” (KzkTS I, s.691)	
Küygelektenüv “Sinirlenmek, asabileşmek” (KzkTS II, s.143)		Zeki- “Bağırmak, kızarak bağırarak, azarlamak, paylamak” (KzkTS I, s.235)	
Küygelektev “Kızmak, sinirlenmek” (KzkTS II, s.143)		Zeküv “Kızmak, azarlamak; bağırarak” (KzkTS II, s.117)	
Küygelektik “Sinirlilik, asabiyet” (KzkTS I, s.299)			
Nerv “1. Sinir. 2. <i>mec.</i> Sinirlilik, asabiyet” (KzkTS I, s.475)			

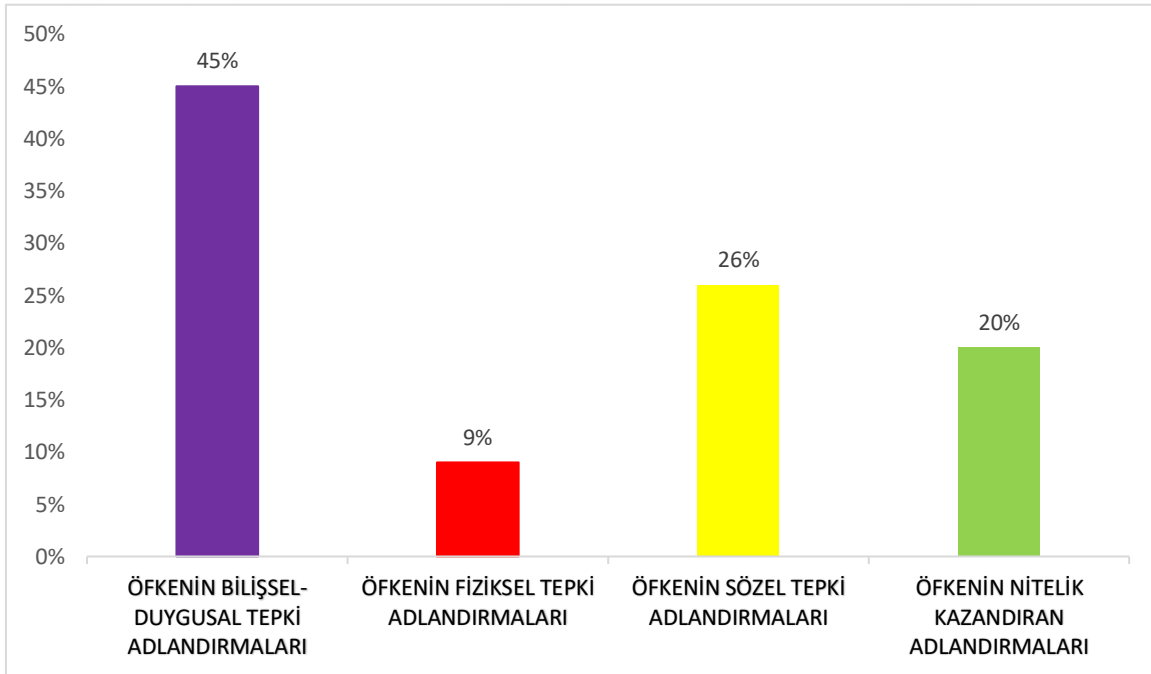
Örşelen- “Kızmak, inat etmek, tartışmak” (KzkTS I, s.510)			
Qabar- “1. Kabarmak, şişmek, büyümek. 2. Rengi atmak, bozulmak. 3. <i>mec.</i> Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek” (KzkTS I, s.315)			
Qahar “1. Öfke, sinir, hiddet. 2. <i>mec.</i> Ayaz soğuk” (KzkTS I, s.363)			
Qaharlan- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (KzkTS I, s.363)			
Qatuvlan- “Sertleşmek, asabileşmek” (KzkTS I, s.360)			
Qatuvlq “Sinir, öfke, hiddet” (KzkTS I, s.360)			
Qısqıq- /Qıstığadı, Qıstığıp “Çok sinirlenmek, sinir küpü olmak, küplere binmek” (KzkTS I, s.418)			
Qıtımırılan- “1. Öfkelenmek, sinirlenmek. 2. <i>mec.</i> Soğumak, serinlemek” (KzkTS I, s.419)			
Qızbalan- “Öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek” (KzkTS I, s.408)			

Qorlan- “Öfkelenmek, aşırı derecede sinirlenmek, gururu kırılmak, horlanmak” (KzkTS I, s.384)			
Qorsaŋda- “Sinirlenmek, öfkelenmek” (KzkTS I, s.384)			
Qujırlan- “İçinden öfkelenmek, sinirlenmek, kin tutmak” (KzkTS I, s.394)			
Sazarıs “Sinirlilik, asabiyet” (KzkTS I, s.541)			
Silkin- “1. Sarsılmak, silkinmek. 2. <i>mec.</i> Öfkelenmek, sinirlenmek” (KzkTS I, s.593)			
Şadırlan- “Öfkelenmek, hiddetlenmek” (KzkTS I, s.720)			
Şajılđa- “1. Cızıldamak, cızırdamak, cızlamak. 2. Kızmak, bağırıp çağırmak” (KzkTS I, s.720)			
Şamırqa- “Hiddetlenmek, öfkelenmek, sinirlenmek” (KzkTS I, s.727)			
Şaqarlan- “Sinirlenmek, asabileşmek” (KzkTS I, s.722)			

Şaypavlan- “Aksileşmek, kabalaşmak, asabileşmek” (KzkTS I, s.721)			
Şaypavlıq “Aksilik, asabilik, küstahlık” (KzkTS I, s.720)			
Şımırqan- “Sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek” (KzkTS I, s.759)			
Şıtırla- “1. Çıtırdamak. 2. <i>mec.</i> Bozulmak, kızmak, içерlemek” (KzkTS I, s.763)			
Tepsin- “Aşırı sinirlenmek” (KzkTS I, s.626)			
Tıǵıl- “1. Gizlenmek, saklanmak. 2. <i>mec.</i> Sinirden konuşamamak” (KzkTS I, s.666)			
Tırısqatıq “Asabiyet, sinirlilik, aksilik” (KzkTS I, s.671)			
Tırsiy- “1. Şışmek, kabarmak. 2. <i>mec.</i> Sinirlenmek, küplere binmek” (KzkTS I, s.671)			
Tisten- “1. Ağzını açmamak, konuşmamak. 2. <i>mec.</i> Sinirlenmek, kızmak” (KzkTS I, s.677)			

Tuvla- “1. (at) Şahlanmak, şaha kalkmak. 2. <i>mec.</i> Öfkelenmek, sinirlenmek” (KzkTS I, s.647)			
Tütik- “1. Sıcaktan bunalmak, yorulmak. 2. <i>mec.</i> Sinirden, öfkeden kudurmak” (KzkTS I, s.666)			
Urısqaqtıq “Kavgacılık, asabilik, sinirlilik” (KzkTS I, s.691)			
Zapılan- “Öfkelenmek, sinirlenmek” (KzkTS I, s.232)			
Zapıran “1. Öd, safra. 2. Öfke, sinir” (KzkTS I, s.232)			
Zeküv “Kızmak, azarlamak; bağırmaq” (KzkTS II, s.117)			
Zığır “Öfke, kızgınlık, kin” (KzkTS I, s.239)			
Zil “1. Ağırılık. 2. Sinir, hiddet, kin, öfke” (KzkTS I, s.239)			
Zilden- “Sinirlenmek, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KzkTS I, s.239)			

Zildenüv “Sinirlenmek” (KzkTS II, s.118)			
Zil-zapıran “Öfke, kin, hiddet, sinir” (KzkTS I, s.240)			
Zirkilde- “Çok sinirlenmek, kanı beynine sıçramak” (KzkTS I, s.240)			



Grafik 3. 9 Kazak Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

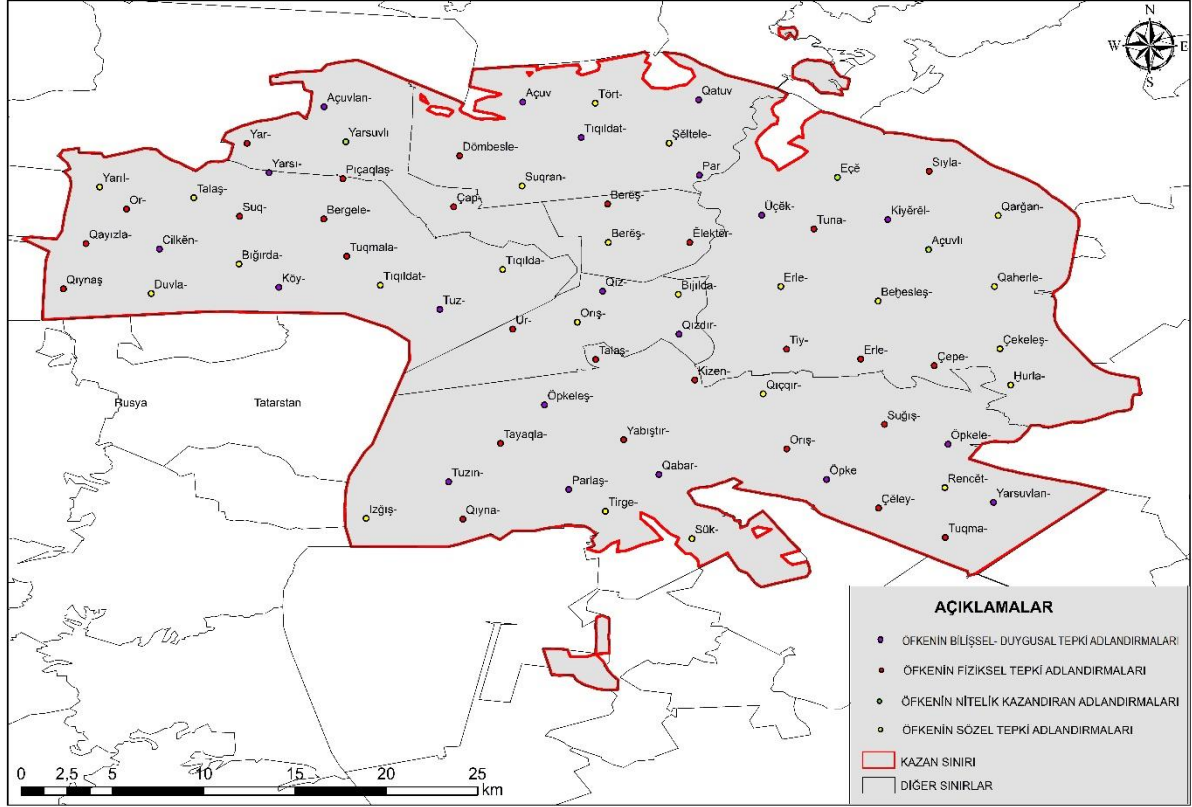
3.10. Kazan Tatar Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Volga Federal Bölgesinin coğrafi sınırları içinde yer alan Tataristan, özerk bir Türk cumhuriyetidir. Tatarlar, İdil-Ural Tatarları ve Kırım Tatarları olmak üzere kendi aralarında kollara ayrılmaktadır. Kazan Tatarları da İdil-Ural Tatarlarının bir unsurudur (Özey, 2019: 162).

Kazan Türkçesi için yapılan çalışmada Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğünden (Öner, 2009) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Kazan Tatar Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 73 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 20, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 27,

sözel tepki ölçütündeki sözcükler 23, nitelik kazandıran ölçütünde ise 3 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen sözlüğe göre derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

KAZAN TATAR TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 10 Kazan Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 10 Kazan Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açuv “Çok derin nefret hissi, hiddet, kızgınlık, öfke” (TatKS, s.20)	Berëş- “Atışmak, birbirine fırlatmak” (TatKS, s.38)	Beheşleş- “İddialaşmak, tartışmak” (TatKS, s.37)	Açuvlı “Öfkeli, kızgın” (TatKS, s.20)
Açuvlan- “Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (TatKS, s.20)	Bergele- “1. Vurup durmak. 2. Hafifçe yumruklamak” (TatKS, s.38)	Berëş- “Atışmak, birbirine fırlatmak” (TatKS, s.38)	Eçë “1. Bozuk, çürük. 2. Kederli. 3. Çok tesirli. 4. Kızgın, sert” (TatKS, s.77)

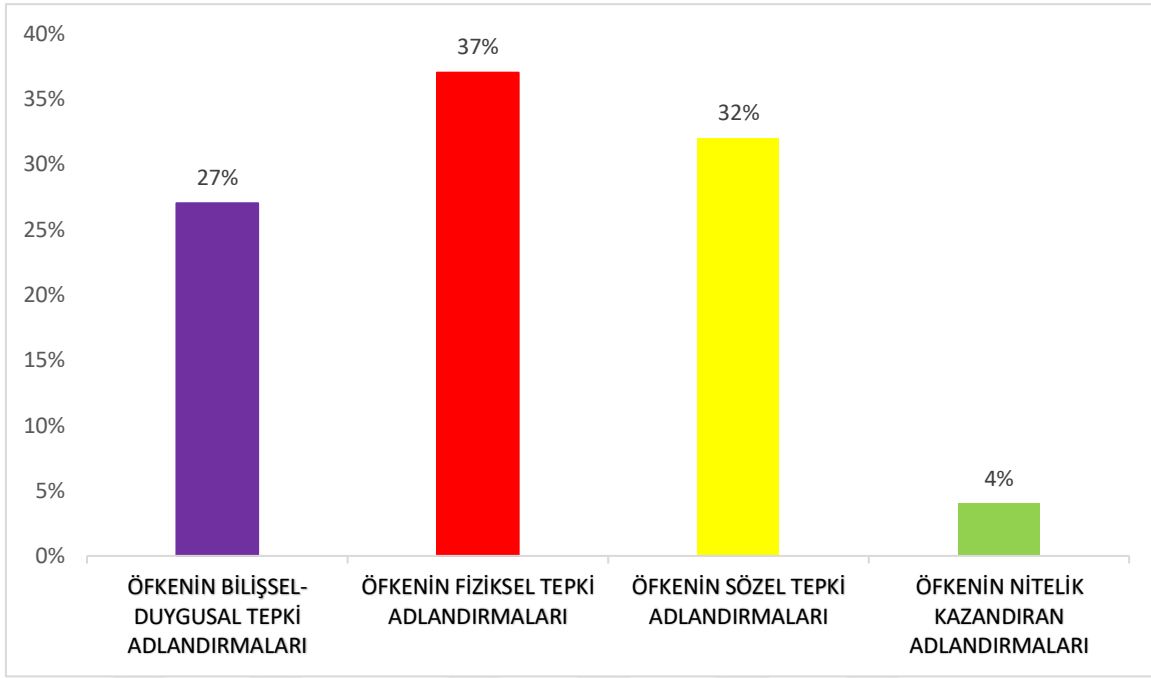
Cilk�n- “1. Heveslenmek, can atmak. 2. Kızmak, �fkelenmek. 3. Heyecanlanmak” (TatKS, s.56)	�ap- “1. Pek hızlı, pek �abuk gitmek, (atlar i�in) hızlı ko�mak. 2. Ko�arak yari�mak. 3. Vurmak. 4. Bir i�in pe�ini bırakmamak. 5. Bir kadını takip etmek” (TatKS, s.61)	Bı�ırda- “1. Fokurdamak, k�p�rmek. 2. ��keyle kendi kendine konu�mak, s�ylenmek. 3. �ene �almak” (TatKS, s.42)	Yarsuvlu “1. ��keli, kızgın, gazaplı. 2. Heyecanlı, co�kun, kudurmu�, g�z� kara. 3. Fırtınalı” (TatKS, s.333)
Kiy�r�l- “1. Geni�lemek, kabarmak. 2. Gerinmek. 3. Sinirleri gerilmek, gerginle�mek” (TatKS, s.137)	�epe- “1. �aklatıp vurmak, k�t diye d��mek. 2. Tokatlamak” (TatKS, s.63)	Bı�ıl�da- “1. Vızıldamak. 2. Kızınca durmadan konu�mak” (TatKS, s.42)	
K�y- “1. Yanmak, dı� taraf� k�m�rle�mek. 2. Kurumak. 3. Kızmak. 4. �ok susamak. 5. Hasretle beklemek, endi�esi olmak, kaygılanmak” (TatKS, s.143)	��ley- “(g�zler) B�y�mek, belermek” (TatKS, s.64)	�ekele�- “D�v��mek, dala�mak, �eki�mek” (TatKS, s.63)	
Qabar- “1. Kabarmak, �i�mek. 2. Deride bir kabarcık meydana gelmek. 3. �i�inip b�b�rlenmek. 4. Artmak, geni�lemek. 5. Kızmak, �fkelenmek” (TatKS, s.151)	D�mbesle- “Yumruklamak, tepelemek” (TatKS, s.75)	Duvla- “1. �ok ses �ıkararak hareket etmek. 2. Kızıp ba�ırmak, tasdik etmemek, rıza g�stermemek” (TatKS, s.75)	
Qatuv “1. Nefes darlı�ı, soluk kesilmesi. 2. Sıkıntı, kaygı veya ��ke hissi” (TatKS, s.161)	Erle- “1. M�cadele etmek, vuru�mak. 2. �fkelenmek, kızmak. 3. S�vmek” (TatKS, s.80)	Erle- “1. M�cadele etmek, vuru�mak. 2. �fkelenmek, kızmak. 3. S�vmek” (TatKS, s.80)	
Qız- “1. Kızmak 2. Hava ısınmak 3. Ate�te pi�en yemek 4. Canlanmak, g��lenmek 5. Sarho� olmak 6. İlilenmek, meraklandırmak, alevlenmek 7. Celallenmek, hiddetlenmek,	��kt�r- “1. Ba�lamak, takmak. 2. Di�lemek. 3. Kapmak. 4. Vurmak. 5. Dokundurmak. 6. Dulmak, ele ge�irmek. 8. Tutmak. 9. Bula�tırmak. 10. Ele�tirip a�a�ılamak” (TatKS, s.84)	H�r�la- “1. S�vmek, birisine ba�ırıp �a�ırmak. 2. Tenkit etmek ele�tirmek” (TatKS, s.110)	

köpürmek, kudurmak, asabileşmek, parlamak” (TatKS, s.169)			
Qızdır- “1. Kızartmak, kavurmak 2. Güneş ısıtmak 3. Öfkelenmek, dövüşmek. 4. Şiddetlendirmek” (TatKS, s.169)	Kizen- “1. Vurmak üzere el kaldırmak. 2. Yumruklarını sallayıp tehdit etmek” (TatKS, s.137)	Izğış- “1. Atışmak, çekişmek. 2. Araları açılmak, bozuşmak” (TatKS, s.113)	
Par “1. Buhar. 2. Bitkilerden çıkan gaz halindeki organik maddeler. 3. Alkollü içkinin tesiri. 4. Kızgınlık 5. Dert” (TatKS, s.215)	Qayızla- “1. Bir şeyin dış kabını çıkarmak, kabuğunu çıkarmak. 2. Dişi tırnağıyla saldırmak, dişlemek, dövmek. 3. Dolandırmak, soymak” (TatKS, s.163)	Qaherle- “1. Lanetlemek, sövmek. 2. Merhametsizce cezalandırmak” (TatKS, s.153)	
Parlaş- “Öfkelenmek, parlamak” (TatKS, s.216)	Qıyna- “1. Dövmek. 2. İşkence etmek, herhangi bir şeyle hayvan dövmek. 3. Savaşta galip gelmek. 4. Eğitmek” (TatKS, s.169)	Qarğan- “Beddua etmek, lanet etmek, ilenmek, söylenmek” (TatKS, s.159)	
Tuz- “1. Tozlamak, toz uçmak. 2. Savrulmak, saçılmak. 3. Düzeni bozulmak. 4. Öfkelenmek, bağırarak” (TatKS, s.298)	Qıynaş- “1. Dövüşmek. 2. Savaşmak. 3. Kavga için can atmak” (TatKS, s.169)	Qıçqır- “1. Bağırıp çağırmak, çılgılık atmak. 2. İmdat isteyerek bağırarak. 3. Sert sesle azarlamak. 4. Bir şeye dikkat çekmek için bağırarak” (TatKS, s.165)	
Tuzın- “1. Sağa sola koşuşmak, bağırarak çağırmak koşuşmak. 2. Kızmak, öfkesinden kudurmak” (TatKS, s.298)	Or- “1. Vurmak. 2. Birbirine vurmak. 3. Bir şeyi birinin üstüne atmak, fırlatmak. 4. Hücum etmek. 5. Öldürmek, helak etmek” (TatKS, s.208)	Orış- “1. Çok kızıp döğüşmek. 2. Hücum etmek. 3. Dalaşmak” (TatKS, s.208)	

Üçek- “Öç duyguysuyla yaşamak, öfke duymak” (TatKS, s.313)	Orış- “1. Çok kızıp döğüşmek. 2. Hücum etmek. 3. Dalaşmak” (TatKS, s.208)	Rencet- “Üzmek, hakaret etmek, eziyet etmek, kırmak, gücendirmek” (TatKS, s.222)	
Öpke “Öfke, nefret” (TatKS, s.315)	Pıçaqlaş- “Birbirine bıçak çekmek, bıçakla dövüşmek” (TatKS, s.217)	Suqran- “Birisine kızıp kendi kendine söylenmek, yakınıp sızlanmak” (TatKS, s.245)	
Öpkele- “1. Birisine veya bir şeye kızmak. 2. Hatırı kalmak” (TatKS, s.315)	Sıyla- “1. İkrâm edilmek, ağırlamak. 2. Cezalandırmak, dövmek” (TatKS, s.237)	Sük- “Sövmek, küfretmek, hor görüp tenkit etmek” (TatKS, s.247)	
Öpkeleş- “Birbirine öfkelenmek” (TatKS, s.315)	Suğış- “1. Vuruşmak. 2. Dövüşmek. 3. Savaşmak, harp etmek, çarpışmak. 4. Mücadele etmek” (TatKS, s.244)	Şeltele- “1. Azarlamak, kızmak. 2. Eleştirmek, kınamak. 3. Uyarmak, ihtar etmek. 4. Sitem etmek” (TatKS, s.253)	
Tıqıldat- “1. Tıkırdatmak. 2. Israrla istemek. 3. Acele ettirmek. 4. Öfkelenmek, sövmek” (TatKS, s.278)	Suq- “1. Sertçe vurmak, itip kakmak. 2. Saat çanı ötmek. 3. Özel bir şekil vermek. 4. Kaydetmek. 5. Yaralamak, zedelenmek. 6. Zarar vermek. 7. Şanssızlık getirmek. 8. Sert konuşmak, eleştirmek. 9. Kağıt oynamak. 10. Çabuk çabuk yemek. 11. İçkiyi dibine kadar içmek. 12. Hırsızlık yapmak” (TatKS, s.244)	Talaş- “Dalaşmak, birbirine saldırmak, dişlemek” (TatKS, s.261)	
Yarsı- “1. Kızmak, öfkeden kudurmak. 2. Coşmak, heyecanlanmak. 3. Çileden çıkmak. 4. Sızlanmak” (TatKS, s.333)	Talaş- “Dalaşmak, birbirine saldırmak, dişlemek” (TatKS, s.261)	Tıqılta- “1. Takırdamak, homurdanmak. 2. Dırdır etmek” (TatKS, s.278)	

Yarsuvlan- “Öfkelenmek, galeyana gelmek, hiddetlenmek” (TatKS, s.333)	Tayaqla- “1. Dayakla cezalandırmak, dövmek. 2. Ölçmek” (TatKS, s.267)	Tıqıldat- “1. Tıkırdatmak. 2. Israrla istemek. 3. Acele ettirmek. 4. Öfkelenmek, sövmek” (TatKS, s.278)	
	Tiy- “1. Değmek, temas etmek. 2. Çarpmak, vurmak, zarar vermek, tahrip etmek. 3. Tahriş etmek. 4. Dövmek, saldırmak, hücum etmek. 5. İzinsiz almak, çalmak. 6. Karmak. 7. Zararı dokunmak. 8. Faydası dokunmak. 9. Derin bir etki bırakmak. 10. Nasip olmak, pay düşmek. 11. ... gibi görünmek, gibi gelmek” (TatKS, s.267)	Tirge- “1. Hakaret etmek, sövmek. 2. Hor görmek” (TatKS, s.283)	
	Tuqma- “1. Tokmaklamak, tokmakla vurmak. 2. Tepelemek, dövmek. 3. Dirsek ile bilek mesafesindeki uzunluk ölçüsü, yen. 4. Yumruk. 5. Bela, ceza” (TatKS, s.294)	Tört- “1. Dürtmek, dikkat çekmek için dürtmek. 2. Bir şeyi ikinci kere değirmek. 3. Aşağıya bakmak. 4. Ağır sözler söylemek” (TatKS, s.290)	
	Tuqmala- “Tokmaklamak, vurmak, dövmek” (TatKS, s.295)	Yarıl- “1. Yarılmak, soğuktan veya kuruluktan üstü, kabuğu açılmak. 2. Patlayıp parçalanmak, ikiye ayrılmak. 3. Çiçek açılmak. 4. Öfkeyle konuşmak” (TatKS, s.332)	
	Tuna- “1. Hayvanın derisini yüzmek. 2. Dövmek, tartaklamak. 3. Birisinin malını mülkünü		

	talın etmek” (TatKS, s.295)		
	Ur- “1. Ekin biçmek. 2. Dövmek, vurup ortadan kaldırmak. 3. Oburca yemek” (TatKS, s.305)		
	Yabıştır- “1. Yapıştırmak, iliştiirmek, bağlamak, tutturmak. 2. Kırık yerleri onarmak. 3. Araya sokuşturmak, katmak. 4. Ceza vermek. 5. Vurmak, tokadı yapıştırmak” (TatKS, s.324)		
	Yar- “1. Yarmak, kesmek. 2. Otopsi yapmak. 3. Kabuklu çerezlerin kabuğunu açıp özünü yemek. 4. Yol açmak. 5. Toprağı sürmek. 6. Vurmak, dövmek, yaralamak. 7. Yaprak ve çiçek açmak. 8. Ses yankılanmak, çınlamak” (TatKS, s.331)		



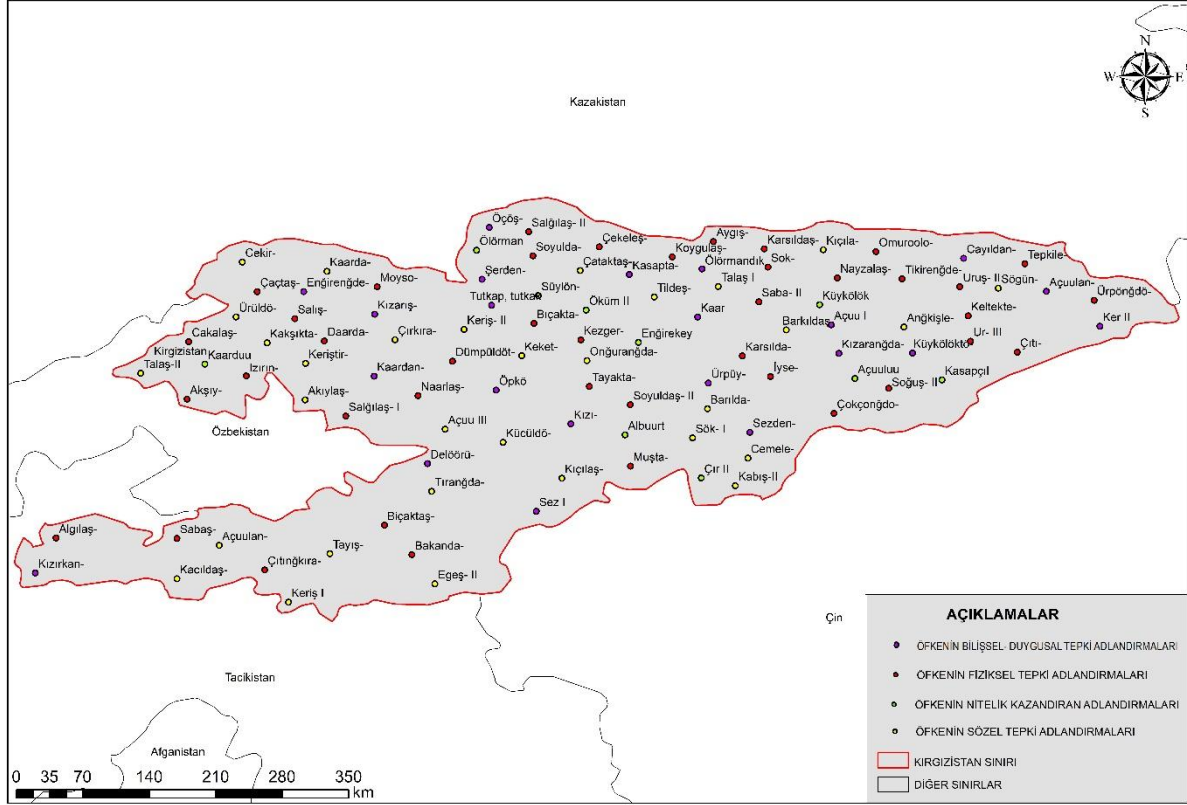
Grafik 3. 10 Kazan Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.11. Kırgız Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Kırgızistan'ın; batısında Özbekistan, doğusunda Doğu Türkistan, güneyinde Tacikistan ve kuzeyinde Kazakistan yer almaktadır. Kıpçak grubuna ait olan Kırgız Türkçesi Kazak Türkçesine yakın olması ile dikkat çekmektedir. Dikkat çeken birtakım dil özellikleri ile Güney Sibirya Türkçesiyle de benzerlikler göstermektedir. Altay Türkçesi ile pek çok ortak özelliğini saptamak mümkündür. Kırgız Türkçesi kuzey, güneybatı ve güneydoğu olmak üzere üç ayrı diyalekte ayrılmıştır. Kırgız edebi dilinin temeli Kuzey diyalektine dayanmaktadır (Kasapoğlu Çengel, 2012: 483-485).

Kuzeybatı diyalekt alanına ait olan Kırgız Türkçesi için yapılan çalışmada Kırgız Türkçesi Sözlüğü'nden (Yuhahin, 2011) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Yapılan çalışmada Kırgız Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 104 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 22, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 41, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 32, nitelik kazandıran ölçütünde ise 9 adet sözcük tespit edilmiştir. Derlenen sözcüklerin %99'u Türkçe, %1'i Arapça kökenli olduğu saptanmıştır.

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 11 Kırgız Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 11 Kırgız Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL-DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açuu I “1. Acı, ekşi, ekşili, acılık. 2. Yakıcı, aşındırıcı, ekkâl; ağrı veren. 3. Hiddet, öfke” (KrgTS, s.6)	Akşiy- “1. Kararmak (gözler hakkında). 2. Hiddetten dönmek (gözler hakkında)” (KrgTS, s.15)	Açuu III “1. Açma, kilitlenmiş şeyi açma. 2. Sövmek; haşlamak” (KrgTS, s.7)	Açuuluu “Öfkeli, kızgın, hiddetli, gazaplı, çabuk kızan” (KrgTS, s.7)
Açuulan- “1. Hiddetlenmek, kızmak, öfkelenmek. 2. Sövmek; haşlamak” (KrgTS, s.7)	Algılaş- “Karışmak, dövüşmek, vuruşmak” (KrgTS, s.26)	Açuulan- “1. Hiddetlenmek, kızmak, öfkelenmek. 2. Sövmek; haşlamak” (KrgTS, s.7)	Albuurt “Çabuk kızan, sinirli, ateşin, mütehevvir, şataretli” (KrgTS, s.22)
Cayıldan- “Hırslanmak, gazaba gelmek” (KrgTS, s.191)	Aygış- “Kavga sırasında aşırı taşkınlık etmek, kavga kapışmak, kıyasıya dövüşmek” (KrgTS, s.66)	Akıylaş- “Çekişmek, sövüşmek, birbirini terzil etmeye çalışmak” (KrgTS, s.14)	Çır II “1. Cidalci; çabuk kızan. 2. Huysuzluk, hırçınlık; kavga; nızalı” (KrgTS, s.271)

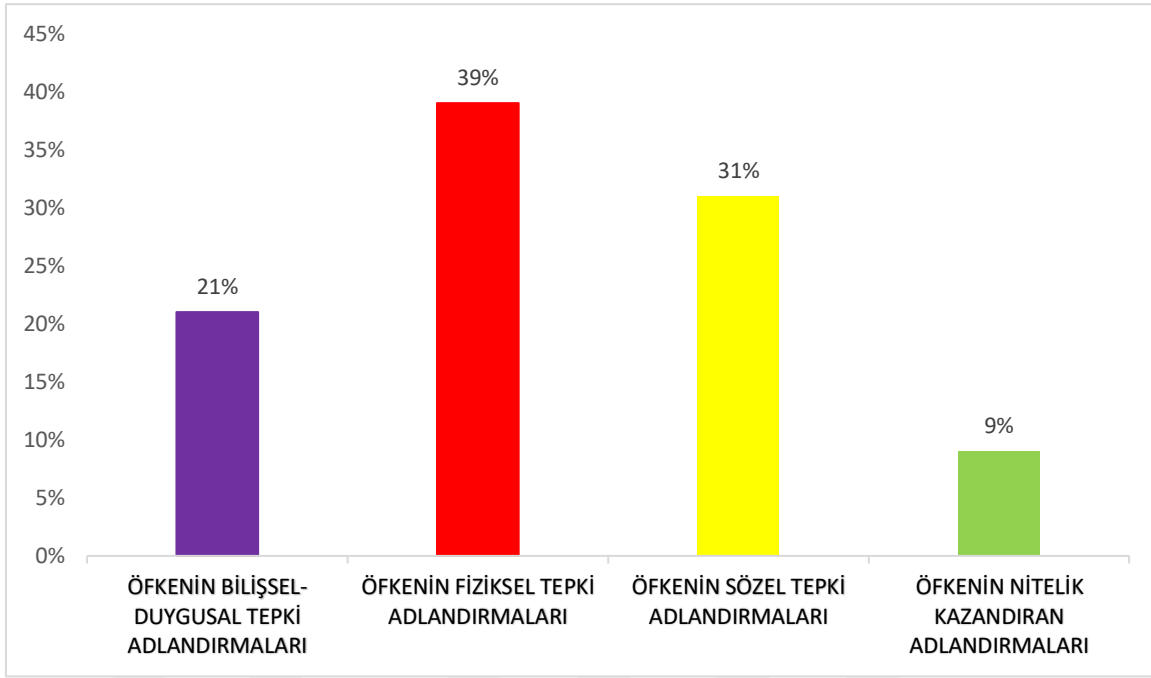
Delöörü- “Şiddetli temayül izhar etmek; adamakıllı kızışmak; hırslanmak” (KrgTS, s.303)	Bakanda- “Sopa ile dövmek” (KrgTS, s.80)	Anğkişle- “Hırslanmak, sinirli sinirli konuşmak” (KrgTS, s.35)	Enğirekey “1. <i>mec.</i> Burun kanatları kabarık olan adam; hiddetli; gaddar” (KrgTS, s.333)
Enğirengde- “1. Burun kanatlarını kabartmak 2. <i>mec.</i> Hiddetle bir şeyin üzerine atılmak; ateş püskürmek, taşkınlık etmek” (KrgTS, s.333)	Bıçakta- “Bıçak saplamak; bıçaklamak; bıçakla yaralamak” (KrgTS, s.115)	Barılada- “1. Halinden memnun bir tavırla homurdanmak. 2. Yüksek, keskin senle konuşmak; kendine güvenen bir tavırla konuşmak” (KrgTS, s.89)	Kaarduu “Kızmış; gazaplı; gözü dönmüş” (KrgTS, s.377)
Kaar (Ar.) “Gazap, hiddet, kahr, tehevür” (KrgTS, s.377)	Bıçaktaş- “Hep beraber bıçak saplamak, karşılıklıca bıçakla yaralamak, bıçaklaşmak” (KrgTS, s.115)	Barkıldaş- “Karşılıklıca bağırarak, boğazını yırtacasına bağırarak; yüksek sesle küfretmek” (KrgTS, s.89)	Kasapçıl “Gazaplı, öfkeli, küfürbaz” (KrgTS, s.413)
Kaardan- “Kızmak, gazaba gelmek” (KrgTS, s.377)	Cakalaş- “Dövüşmek, gırtlak gırtlığa gelmek (yaya erkekler hakkında)” (KrgTS, s.163)	Cekir- “Sövmek, kötü muamelede bulunmak” (KrgTS, s.198)	Küykölök “1. Çabuk kızan; küykölök adam: çabuk kızan adam. 2. Dokunaklı, incitici” (KrgTS, s.544)
Kasapta- “Öfkelenmek, gazaba gelmek” (KrgTS, s.413)	Çaçtaş- “Birbirini saçından tutarak sürüklemek, saç saç başbaşa gelmek, dövüşmek (kadınlar hakkında)” (KrgTS, s.243)	Cemele- “Tehdit etmek; sövmek; takdir etmek, paylamak” (KrgTS, s.201)	Öküm II “Kendini zaptedemiyen, çabuk kızan” (KrgTS, s.608)
Ker II “Kin, gazap” (KrgTS, s.440)	Çekeleş- “Çekişmek, kavga etmek, dövüşmek” (KrgTS, s.259)	Çataktaş- “Lafla takılmak, muhalefet etmek; münazaa etmek, kavga, niza çıkarmak” (KrgTS, s.255)	Ölörman “Azgın, pek kızgın” (KrgTS, s.609)
Kızaranğda- “Sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek, hırslanmak” (KrgTS, s.470)	Çıtı- “Kaş çatmak, surat asmak” (KrgTS, s.273)	Çırkıra- “Bağırarak çağırmak, yaygara etmek” (KrgTS, s.272)	

Kızarış- “1. Kızarmak (birkaç kişi hakkında). 2. Kızışmak, hiddetlenmek, horozlanmak” (KrgTS, s.470)	Çıtıŋkır- “Bir parça hafifçe kaşlarını çatmak, hafifçe surat asmak” (KrgTS, s.273)	Egeş- II “1. (başlıca demir hak.) Sürtülmek. 2. Kavga etmek; münazaa etmek; ihtilaf durumunda bulunmak” (KrgTS, s.323)	
Kızı- “Adamakıllı kızmak, hiddetlenmek, heyecana gelmek, ilgilenmek” (KrgTS, s.470)	Çokçonğdo- “Birisinin üzerine yumruklarını kaldırıp saldırır gibi, dövmek istiyerek vücudiyle zıplar gibi hareketlet yapmak” (KrgTS, s.277-278)	Kaarda- “Sövmek; tahkir etmek, kahretmek” (KrgTS, s.377)	
Kızırkan- “Sinirlenmek” (KrgTS, s.471)	Daarda- “Pataklamak (toplu halde tek bir kişiyi)” (KrgTS, s.291)	Kabiş- II “Sövüşmek, küfretmek, dövüşmek” (KrgTS, s.380)	
Küyköloktö- “Sinirlenmek, heyecana gelmek, hırslanmak, kızmak” (KrgTS, s.544)	Dümpöldöt- “1. Boğuk ses çıkarmak. 2. Dövmek; pataklamak” (KrgTS, s.316)	Kacıldaş- “Birbirine karşı mırıldanmak; sövüşmek” (KrgTS, s.380)	
Öçöş- “Kin beslemek, hırslanmak, kızmak” (KrgTS, s.607)	Izırın- “Hiddetle üzerine atılmak; yumruklarla saldırmak; dövüş hazır bulunmak: hiddetlenerek kendinden geçmek” (KrgTS, s.364)	Kakşıkt- “1. Tevbih etmek; azarlamak; başa kakmak. 2. İstihza etmek; bir kimseye onda bulunmayan meziyetleri atfederek eğlenmek” (KrgTS, s.386)	
Ölörmandık “Azgınlık, aşırı kızgınlık” (KrgTS, s.609)	İyse- “Hiddetle baş sallamak” (KrgTS, s.376)	Keket- “Azarlamak, sövmek, sözle incitmek” (KrgTS, s.431)	
Öpkö “1. Akciğer. 2. (binek hayvanın) Böğürleri. 3. Küskünlük, öfke” (KrgTS, s.613)	Karsılda- “1. Çatırdamak. 2. Vurmak, pataklamak, dövmek” (KrgTS, s.412)	Keriş I “1. Çekişme; kavga; ağız kavgası. 2. Tutuşma, kapışma” (KrgTS, s.442)	
Sez I “1. His. 2. Gazap” (KrgTS, s.648)	Karsıldaş- “1. Hep beraber çatırdamak. 2. Birbirini pataklamak” (KrgTS, s.412)	Keriş- II “Sövüşmek; biri-birine sövmek: çekişmek; kavga etmek” (KrgTS, s.442)	

Sezden- “Hiddetlenmek” (KrgTS, s.648)	Keltekte- “Değnekle dövmek; dayak atmak” (KrgTS, s.435)	Keriştir- “Biri-birine sövsün diye birini ötekisine kıskırtmak” (KrgTS, s.442)	
Şerden- “Köpürmek (aşırı hiddetlenmek), korkunç, kudurmuş bir şekil almak” (KrgTS, s.683)	Kezger- “Vurmak maksadıyla el kaldırmak” (KrgTS, s.447)	Kıçıla- “Kavga, gürültü-patırtı çıkarmak” (KrgTS, s.449)	
Tutkap, tutkak “Çabuk kızma hassas, sinirlilik” (KrgTS, s.764)	Koygulaş- “Birbirini döverek; tos vuruşmak” (KrgTS, s.494)	Kıçılaş- “Kavga etmek, birbirine çatmak” (KrgTS, s.449)	
Ürpüy- “Horozlanmak, hırslanmak, kızmak” (KrgTS, s.797)	Moyso- “Dövmek” (KrgTS, s.571)	Kücüldö- “Hararetlice, hiddetle söylemek, sövmek” (KrgTS, s.533-534)	
	Muşta- “Vurmak, dövmek, yumruklamak” (KrgTS, s.577)	Onğurağda- “Söverek, hiddetle ve şiddetle saldırmak” (KrgTS, s.593)	
	Naarlaş- “Horozlanmak; dövüşmek için birbirinin üzerine sıçramak” (KrgTS, s.581)	Sögün- “Sövmek-saymak” (KrgTS, s.664)	
	Nayzalaş- “Mızrak ile dövüşmek” (KrgTS, s.583)	Sök- I “Sövmek, azarlamak” (KrgTS, s.664)	
	Omuroolo- “1. Üzerine yürümek, göğüsle itmek, sıkıştırmak. 2. Aşırı hiddetle üzerine atılmak” (KrgTS, s.591)	Süylön- “1. Paylamak, azarlamak. 2. Sayıklamak, kendi kendine söylenmek” (KrgTS, s.674)	
	Saba- II “1. Dövmek, pataklamak, kamçı çalmak. 2. Yün atmak” (KrgTS, s.627)	Talaş I “1. Paylamak, azarlamak. 2. Sayıklamak, kendi kendine söylenmek” (KrgTS, s.701)	

	Sabaş- “Hep beraber dövmek, biri birini dövmek, dövüşmek” (KrgTS, s.628)	Talaş- II “Münakaşa etmek, münazaa etmek, itiraz etmek, iddiada bulunmak” (KrgTS, s.701)	
	Salğılaş- I “Pataklama” (KrgTS, s.632)	Tayış- “Münazaaya tutuşmak, münakaşaya girişmek, itiraz etmek, kabul etmek istememek” (KrgTS, s.718)	
	Salğılaş- II “Birbirini dövmek” (KrgTS, s.632)	Tırağda- “Ateş salmak, alevlenmek, sövüp sayarak üzerine saldırmak, hiddetten kendini zaptedememek” (KrgTS, s.733)	
	Salış- “1. Hep beraber salmak. 2. Biri birini dövmek” (KrgTS, s.633)	Tildeş- “Birbirine sövmek, sövüşmek” (KrgTS, s.737)	
	Soğuş- II “Dövüşmek; muhabere etmek” (KrgTS, s.657)	Ürildö- “Gümbürdemek, hırlamak, homurdanmak” (KrgTS, s.797)	
	Sok- “1. Vurmak, dövmek, çarpmak (kalp, nabız hakkında). 2. Demiri dövmek. 3. Örmek” (KrgTS, s.657)		
	Soyulda- “Sopa ile dövmek” (KrgTS, s.663)		
	Soyuldaş- II “Birbirini sopa ile dövmek; sopa ile dövüşmek” (KrgTS, s.663)		
	Tayakta- “Dayakla dövmek, pataklamak” (KrgTS, s.717)		

	Tepkile- “Tekme atmak, tepmek, dövme” (KrgTS, s.726)		
	Tikirengde- “Gözlerini faltaşı gibi açarak, hiddetle saldırmak” (KrgTS, s.737)		
	Ur- III “1. Vurmak dövme. 2. İlenç sözlerinin bir parçası gibi kullanılır (bazen de aynı manayla müstakilen de kullanılır). 3. İlay ur- .4. Sövme tabirlerinde söylenmesi ayıp olan fiilin yerine kullanılıyor. 5. (damga mühür) Vurmak basmak” (KrgTS, s.784-785)		
	Uruş- II “1. Dövüşmek, kavga etmek. 2. Harbetmek” (KrgTS, s.786)		
	Ürpöngdö- “Horozlanmış, hiddetlenmiş görünüşte bulunmak” (KrgTS, s.797)		



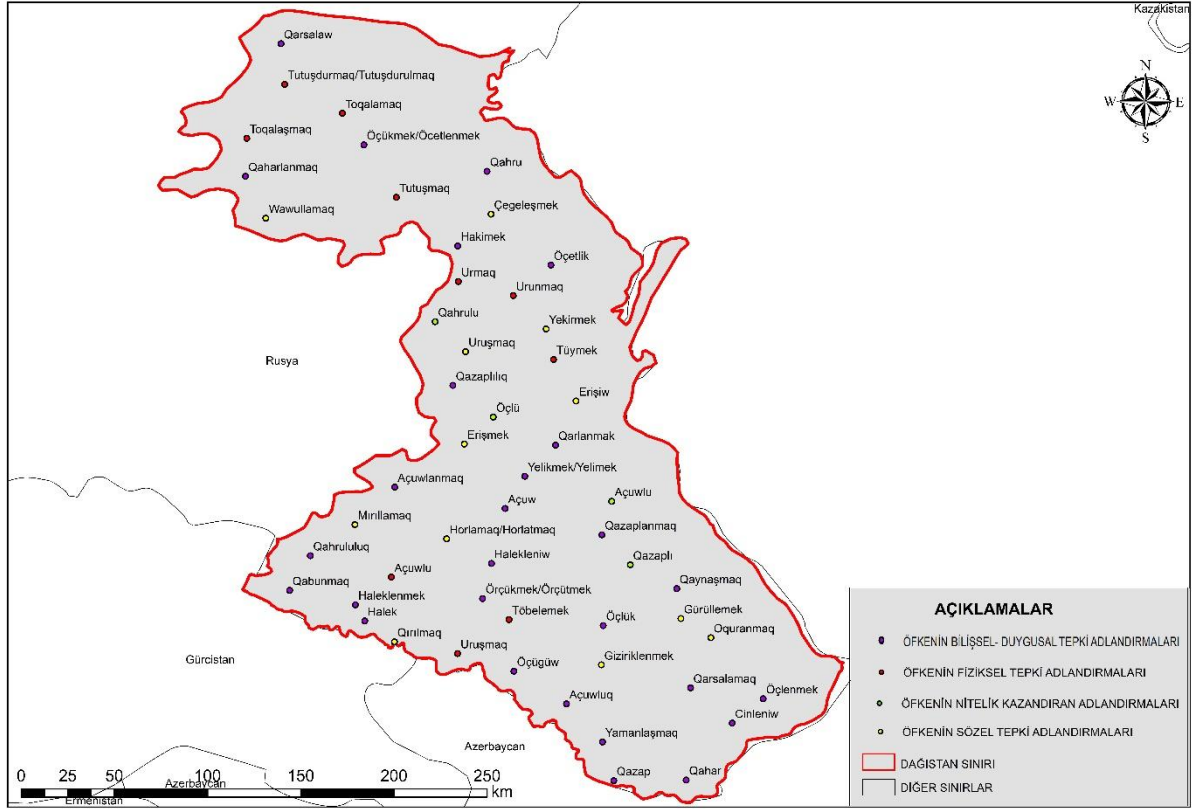
Grafik 3. 11 Kırgız Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.12. Kumuk Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Kumuk Türklerinin büyük bir kısmı Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde geriye kalan kısmı Çeçen ve Osetya Özerk Cumhuriyetinde yaşayan ve Azerbaycan Türklerinden sonra gelen en kalabalık Türk kavmidir. Kumuk Türkleri Kuzey Kafkasya'daki Kumuk ovasının ve Dağıstan'ın dağlık kesimlerinin yerli halklarındandır. Kumuk Türkçesinin Türk lehçeleri içindeki yerine birçok Türk bilimci görüş belirtmiştir. Görüşlerde ayrılık yaşanması alt gruplardan hangisine girdiği noktasında bütünleşmektedir. Aslında her birinin ortak görüşü temel olarak Kuzeybatı lehçesi olması durumudur. Ancak coğrafi olarak yakın olması ve ilişkilerin olması sonucunda güney grubundaki Azerbaycan Türkçesine yakınlık ve benzerlik gösteren birtakım özellikleri de mevcuttur. Hasavyurt, Buynaks ve Haydak ağızları olmak üzere üç adet ağızı vardır. Kumuk Türkçesi Hasavyurt ve Buynaks ağızlarına dayanmaktadır (Pekacar, 2012: 941-944).

Kuzeybatı diyalekt alanına ait olan Kumuk Türkçesi için yapılan çalışmada Kumuk Türkçesi Sözlüğünden (Pekacar, 2011) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Bu esere göre Kumuk Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 54 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 28, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 10, sözel tepki ölçütünde sözcükler 12, nitelik kazandıran ölçütünde 4 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserde derlenen sözcüklerin %93'ünün Türkçe kökenli, %7'sinin Arapça kökenli olduğu saptanmıştır.

KUMUK TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 12 Kumuk Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 12 Kumuk Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açuw “1. Öfke, hiddet, gazap, hınç, kızgınlık 2. Öç, kin, garez” (KmkTS, s.24)	Açuwlu “1. Hiddetli, öfkeli hışımlı, gazaplı, kızgın. 2. Hiddetle öfke ile, öfkeli öfkeli, kızgın kızgın gülmek, acı acı gülmek” (KmkTS, s.24)	Çegeleşmek “1. Dil kavgası yapmak, atışmak, çekişmek. 2. Yarışmak, tartışmak. 3. Münakaşa etmek, tartışmak, polemik yapmak” (KmkTS, s.101)	Açuwlu “1. Hiddetli, öfkeli hışımlı, gazaplı, kızgın. 2. Hiddetle öfke ile, öfkeli öfkeli, kızgın kızgın gülmek, acı acı gülmek” (KmkTS, s.24)
Açuwlanmaq “Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KmkTS, s.24)	Toqalamaq “Vurmak, dövmek, dayak atmak” (KmkTS, s.338)	Erişiw “Münakaşa, tartışma, ağız kavgası” (KmkTS, s.122)	Öçlü “Kindar, kinli, kinci, öç güdücü, hınç dolu, öfkeli, öfke dolu” (KmkTS, s.221)

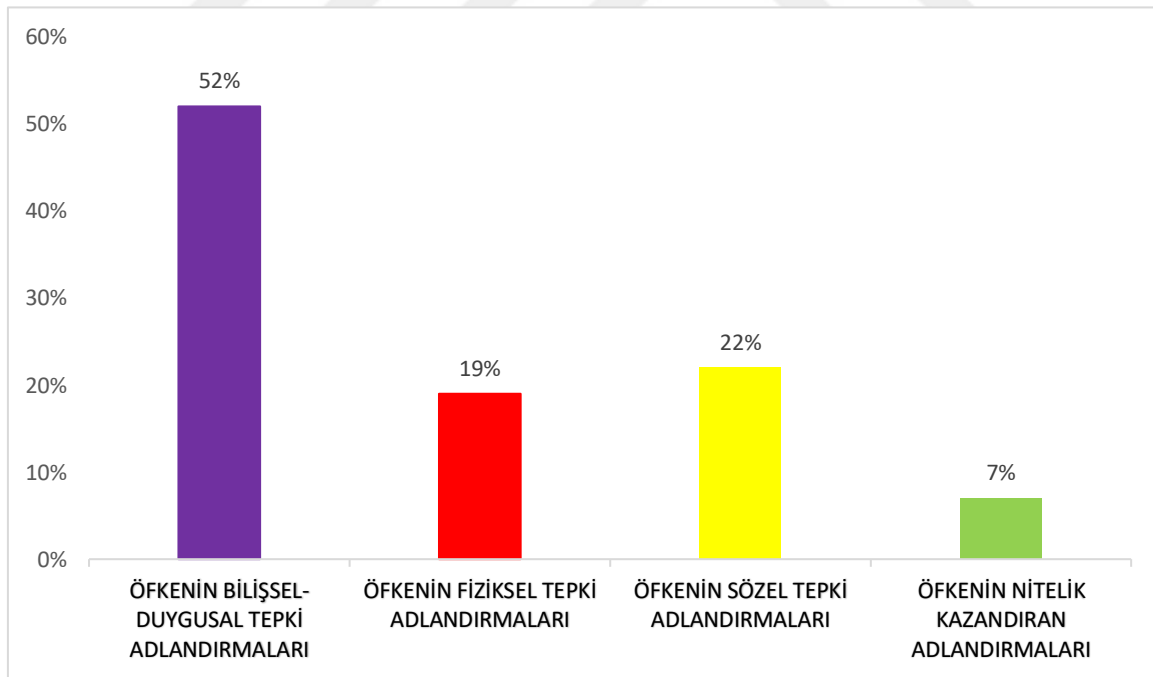
Açıwluq “Öfke, hiddet, kızıgnlık” (KmkTS, s.24)	Toqalaşmaq “Dövüşmek, vuruşmak, birbirini dövmek, birbirine vurmak” (KmkTS, s.338)	Erişmek “1. Dil kavgası yapmak, atışmak, çekişmek, tartışmak. 2. Bahse tutuşmak” (KmkTS, s.122)	Qahrulu (Ar.) “1. Hiddetli, öfkeli, hışımlı, gazaplı, kızgın, kudurmuş; hiddetle, öfkeyle, hiddetli hiddetli, öfkeli öfkeli. 2. Sert şiddetli; şiddetle, pek sert” (KmkTS, s.241)
Cinleniw “Kızıgnlık, büyük hiddet, gazap, öfke” (KmkTS, s.93)	Töbelemek “Birini dövmek, pataklamak, tepelemek” (KmkTS, s.340)	Giziriklenmek “Azarlamak, paylamak, tekdi etmek, ayıplamak, sitem etmek, kınamak, serzeniş etmek” (KmkTS, s.138)	Qazaplı “Öfkeli, kızgın, hiddetli, gazaplı, hiddetle, hiddetli hiddetli, öfkeyle, öfkeli öfkeli” (KmkTS, s.259)
Hakimek “Öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek, kan beynine hücum etmek, cin ifrit olmak” (KmkTS, s.149)	Tutuşdurmaq/Tutuşdurulmaq “1. Kapıştırmak, çarpıştırmak, tutuşturmak, dövüştürmek, vuruşturmak. 2. Karşılaştırmak, mukayese etmek, kıyaslamak” (KmkTS, s.344)	Gürüllemek “Uğuldamak, vızıldamak, homurdamak, gürlemek, gürüldemek, gümbürdemek” (KmkTS, s.147)	
Halek “1. Heyecan. 2. Yeis, umutsuzluk. 3. Öfke, hiddet, kızıgnlık, gazap” (KmkTS, s.150)	Tutuşmaq “Kapışmak, çarpışmak, tutuşmak, dövüşmek, vuruşmak” (KmkTS, s.344)	Horlamaq/Horlatmaq “1. Sövmek, paylamak, zemmetmek, yermek, kötülemek. 2. Birini tahkir etmek, tezlil etmek, aşağılamak, biriyle alay etmek, istihza etmek, hakaret etmek” (KmkTS, s.374)	
Halekleniw “1. Heyecanlanma. 2. Öfke, hiddet, infial” (KmkTS, s.150)	Tüymek “1. Kesmek, doğramak; küçük küçük parçalar halinde et doğramak. 2. Bağlatmak, düğümlemek. 3. Dövmek” (KmkTS, s.347)	Mırıllemek “1. Mırıldamak, mırıldanmak. 2. mec. Homurdanmak, mırıldanmak, söylenmek” (KmkTS, s.199)	

Haleklenmek “1. Heyecanlanmak; coşmak, taşmak. 2. Ateş püskürmeğe başlamak, parlamak, tepesi atmak, çileden çıkmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KmkTS, s.150)	Urmaq “Vurmak” (KmkTS, s.354)	Oquranmaq “Öfkeli öfkeli homurdanmak, kızgın kızgın söylenmek” (KmkTS, s.215)	
Öçetlik “Hınç, öfke, kin, garez” (KmkTS, s.222)	Urunmaq “Biriyle, bir şeyle çarpışmak, bir şeye, birine vurmak, çarpmak” (KmkTS, s.354)	Qırılmaq “1. Kazınmaq, hak edilmek. 2. Yok edilmek, imha edilmek öldürülmek. 3. Tıraş olmak, tıraş edilmek. 4. <i>mec.</i> Küfretmek, sövmek, ağzını bozmak” (KmkTS, s.261)	
Öçlenmek “Birine karşı garezlenmek, öfkelenmek, hiddetlenmek, birine kin bağlanmak, kinlenmek” (KmkTS, s.221)	Uruşmaq “1. Savaşmaq, harbetmek, vuruşmaq, çarpışmaq. 2. Azarlamak, takdir etmek, paylamak, küfür etmek, sövmek, sövüp saymaq, sövüşmek birbirine küfretmek” (KmkTS, s.355)	Uruşmaq “1. Savaşmaq, harbetmek, vuruşmaq, çarpışmaq. 2. Azarlamak, takdir etmek, paylamak, küfür etmek, sövmek, sövüp saymaq, sövüşmek birbirine küfretmek” (KmkTS, s.355)	
Öçlük “Öç güdücülük, kincilik, kin nefret hınç, öfke, garez” (KmkTS, s.221)		Wawullamak “1. Uğuldamak, vızıldamak, homurdanmaq. 2. Bağırıp çağırmaq, gürültü patırtı çıkarmak, gürültü etmək yaygara etmək, yaygara koparmak” (KmkTS, s.366)	
Öçügüw “Kin, garez, hınç, öfke, nefret, düşmanlık husumet” (KmkTS, s.221)		Yekirmek “Birini azarlamak, paylamak, sövmek, saldırmak” (KmkTS, s.391)	

Öçükmek/Öcetlenmek “Birine kızmak, öfkelenmek, kinlenmek” (KmkTS, s.221)			
Örçükmek/Örçütmek “1. Gerginleşmek, çok gergin hale gelmek. 2. Sinirlenmek, kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KmkTS, s.223)			
Qabunmaq “1. Tutuşmak, ateş almak, alev almak, yanıvermek, parlamak. 2. <i>mec.</i> Parlamak, ateş kesilmek, barut kesilmek; öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek” (KmkTS, s.239)			
Qahar (Ar.) “Kızgınlık, hiddet, gazap, öfke, zapt olunmazlık, çılgınlık” (KmkTS, s.241)			
Qaharlanmaq “Kızmak, öfkelenmek, kızgınlık, gazap, öfke” (KmkTS, s.241)			
Qahru (Ar.) “1. Hiddet, öfke, gazap, kızgınlık; hiddetli, öfkeli, hışımlı, gazaplı. 2. Sertlik, haşinlik, şiddet; sert, şiddetli” (KmkTS, s.241)			
Qahrululuq “1. Hiddetlilik, öfkeliilik, gazaplılık, kızgınlık. 2. Sertlik, şiddet” (KmkTS, s.241)			

Qarlanmaq “Çileden çıkmak, öfkelenmek” (KmkTS, s.251)			
Qarsalamaq “1. Sinirlenmek, asabələşmək, öfkelenmək, hiddetlenmək. 2. <i>mec.</i> yanmaq (sobadaki, fırındaki, ekmək hak.)” (KmkTS, s.251)			
Qarsalaw “Heyecan, kaynama, galeyan, kızıgınlık, sinirlilik, öfke” (KmkTS, s.251)			
Qaynaşmaq “1. Öfkelenmək, kızmak, hiddetlenmək; heyecanlanmaq. 2. <i>mec.</i> Tahammür etmək, mayalanmaq, ekşimək (şarap, hamur vb.). 3. <i>mec.</i> Kaynaşmaq, kaynamak, yapışmaq” (KmkTS, s.257)			
Qazap (Ar.) “Gazap, kızıgınlık, öfke, büyük hiddet” (KmkTS, s.258)			
Qazaplanmaq “Hiddetlenmək, öfkelenmək, kızmak, gazaplanmaq” (KmkTS, s.258)			
Qazaplılıq “Öfkelilik, kızıgınlık, hiddetlilik, gazaplılıq” (KmkTS, s.259)			

Yamanlaşmak “1. İğrençleşmek, pisleşmek, kötüleşmek; zararlı olmak, zarar verici olmak; kötüleşmek, bozulmak (karakter hak.). 2. Kötüleşmek, fenalaşmak 3. Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (KmkTS, s.380)			
Yelikmek/Yelimek “1. Alırı derecede öfkelenmek, çılgına dönmek. 2. Yeise düşmek, ümitsizliğe düşmek, umutsuzluğa düşmek” (KmkTS, s.391)			



Grafik 3. 12 Kumuk Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

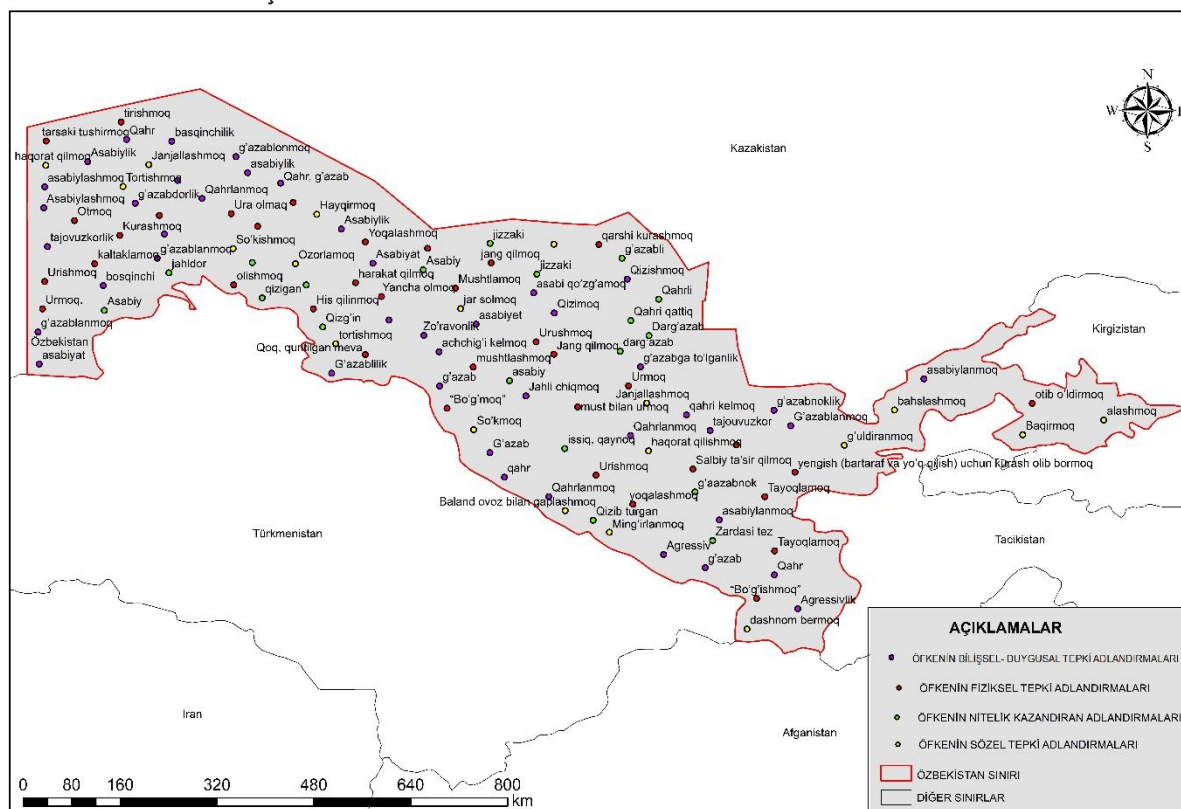
3.13. Özbek Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Özbek Türkçesi Karluk grubunda yer alan bir lehçe olmakla birlikte Çağatay Türkçesinin devamı olarak kabul görmektedir. Türkiye Türkçesinin yanısıra en yaygın

konuşulan Türk lehçesidir. Özbek Türkçesinin dil sınırları içine Özbekistan, Türkmenistan'ın kuzey bölümü, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın sınır bölgeleri ve Kazakistan'ın güney bölümü girmektedir. Stefan Wurm Özbek Türkçesini; Kıpçak Özbekçesi, Kuzey Özbekçesi, Güney Özbekçesi ve Türkmenceleşmiş Özbekçe olarak dört ağıza dayandırmaktadır. Kıpçak Özbekçesini şekillendiren Kazak Türkçesidir. Kuzey ve Güney ağızları asıl Özbek Türkçesini oluşturan ağızlardır. Kuzey Özbekçesi ünlü uyumu yönüyle sağlamdır. Güney Özbekçesinde uyumlar bozulur. Bu durumun oluşmasında İran ve Tacik dillerinin etkisi görülmektedir. Türkmenceleşmiş Özbekçe de ise Oğuz Türkçesinin özellikleri ağırlıklı olmaktadır. Özbek Türkçesi 1929-1930'dan 1937'ye kadar söyleyiş açısından ünlü uyumunun korunduğu Kuzey Özbek ağızına, dil bilgisi ve söz varlığı bakımından da Taşkent ağızına dayanmaktaydı. 1937'de yapılan değişikliklerden sonra yazı dili İrancalaşmış Taşkent ağızına dil bilgisi ve söz varlığı açısından da Fergana Vadisi ağızına dayandırılmıştır (Buran ve Alkaya, 2013: s.153-154).

Güneydoğu diyalekt alanına ait olan Özbek Türkçesi için yapılan çalışmada Türkçe Özbek Türkçesi Sözlüğünden (Yusupova, 2018) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Özbek Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 50 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 20, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 13, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 8, nitelik kazandıran ölçütünde ise 9 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserde derlenen sözcüklerin %86' sının Türkçe kökenli, %5'inin Arapça kökenli, %1'inin Fransızca kökenli, %1'inin Arapça Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



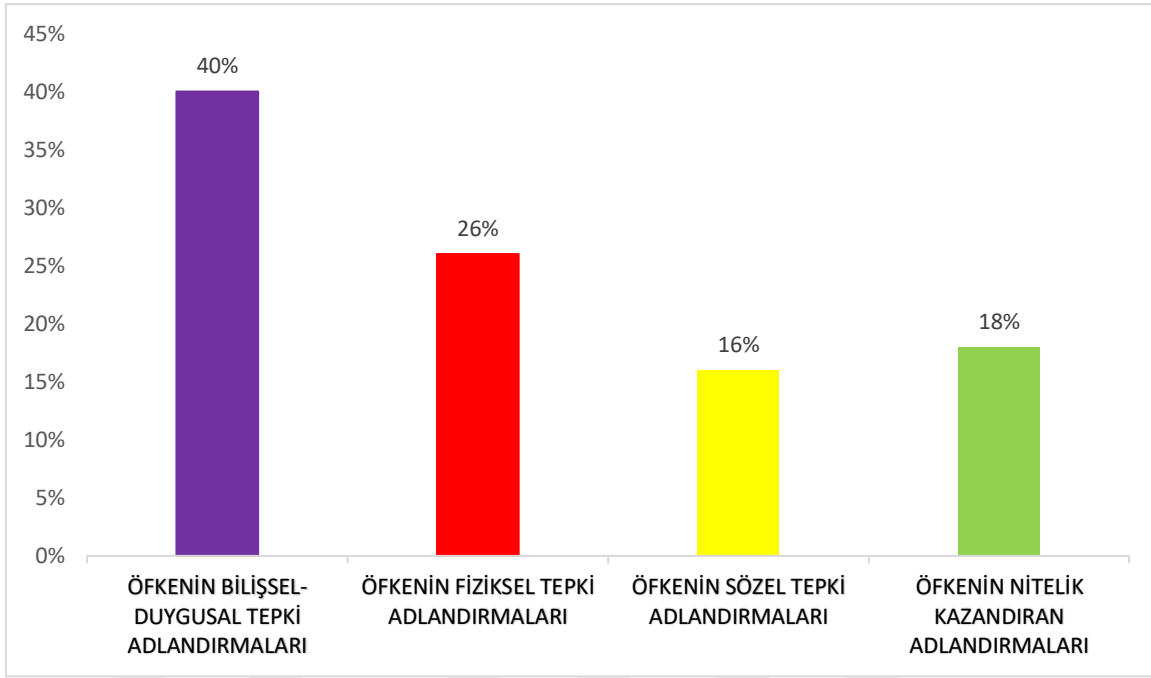
Harita 3. 13 Özbek Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 13 Özbek Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Agresif (Fr.) “Agressiv, tajovuzkor, bosqinchi” (TÖS, s.23)	Dayaklamak “1. Tayoqlamoq, kaltaklamoq. 2. Tirgovuch qo’ymoq” (TÖS, s.145)	Azarlamak “Ozorlamoq, dashnom bermiq” (TÖS, s.58)	Asabi (Ar.) “1. Asabiy, asablarning qo’zg’alishi bilan bog’liq 2. Asabiy, jizzaki, salga asabiylanaveradigan” (TÖS, s.49)
Agresiflik “Agressivlik, tajovuzkorlik, basqinchilik” (TÖS, s.23)	Dövebilmek “1. Ura olmaq. 2. Yancha olmaq” (TÖS, s.168)	Carlamak “1. Baqirmiq, jar solmoq. 2. Baland ovoz bilan gaplashmoq. 3. Hayqirmiq” (TÖS, s.105)	Celalli “Qahri qattiq, jahldor, g’aazabnok” (TÖS, s.106)
Asabileşmek “Asabiylashmoq, asabiylanmoq, asabi qo’zg’amoq” (TÖS, s.49)	Dövmek “1. Urmoq, do’pposlamq. 2. Bolg’alamoq, bosqon bilan ishlov bermiq (temirga). 3. Yanchmoq,	Dalaşmak “1. Talashmoq 2. Janjallashmoq, tortishmoq” (TÖS, s.142)	Cinli “1. Jinli, ins-jinsli. 2. Zardasi tez, jizzaki, asabiy” (TÖS, s.111)

	tuymoq, maydalamoq” (TÖS, s.168)		
Asabililik, “Asabiylik, asabiyat” (TÖS, s.49)	Dövüşmek “Urishmoq, yoqalashmoq, mushtlashmoq” (TÖS, s.168)	Homurdanmak “Ming’irlanmoq, g’uldiranmoq” (TÖS, s.265)	Hiddetli “Qahrli, g’azabli, darg’azab” (TÖS, s.262)
Asabiyet (Ar.) “Asabiyat, asabiylik” (TÖS, s.49)	Gırtlaklamak “Bo’g’moq” (TÖS, s.224)	Küfretmek (Ar.+T) “So’kmoq, haqorat qilmoq” (TÖS, s.359)	Kızgın “Qizg’in, qizigan. Qizib turgan, issiq, qaynoq. 2. Darg’azab, g’azabga to’lgan 3. Shiddatli” (TÖS, s.334)
Celal (Ar.) “1. Buyuklik, ulug’lik. 2. Qahr, g’azab” (TÖS, s.106)	Gırtlaklaşmak “Bo’g’ishmoq” (TÖS, s.224)	Sövmek “So’kmoq, haqorat qilmoq” (TÖS, s.526)	Öfkeli “G’azabli, g’azabga to’lgan g’azabnok, g’azabdor, darg’azab” (TÖS, s.434)
Celallenmek “Qahrılanmoq, g’azablanmoq” (TÖS, s.106)	Kak “1. Qoq, quritilgan meva. 2. Qoq suyak, juda oriq, eti suyagiga yopishgan” (TÖS, s.303)	Sövmüşmek “So’kishmoq, haqorat qilishmoq” (TÖS, s.526)	Öfkesi burnunda “Qattiq g’azablengan” (TÖS, s.434)
Cinlenmek “Jahli chiqmoq, asabiylashmoq” (TÖS, s.111)	Savaşmak “1. Urushmoq, qarshi kurashmoq, yengish (bartaraf va yo’q qilish) uchun kurash olib bormoq, jang qilmoq 2. Kurashmoq, harakat qilmoq, tirishmoq” (TÖS, s.495)	Tartışmak “Tortishmoq, bahslashmoq. 2. Janjallashmoq 3. Kuch sinashtirmoq” (TÖS, s.559)	Sinir küpü “Asabi buzuq, asabiy, tajang” (TÖS, s.516)
Hiddet (Ar.) “Qahr, g’azab” (TÖS, s.262)	Sopalamak “Tayoqlamoq, tayoq bilan urmoq, kaltaklamoq” (TÖS, s.522)		Sinirli “1. Asabiy 2. Chandirli” (TÖS, s.516)
Hiddetlenmek “Qahrılanmoq, g’azablonmoq” (TÖS, s.262)	Tartışmak “Tortishmoq, bahslashmoq. 2. Janjallashmoq 3. Kuch sinashtirmoq” (TÖS, s.559)		

Kahr (Ar.) “Qahr, g’azab. 2. Zo’ravonlik” (TÖS, s.303)	Tokatlamak “Shapaloq urmoq, tarsaki tushirmoq” (TÖS, s.582)		
Kızmak “1. Qizimoq. 2. Qizishmoq, achchig’i kelmoq, g’azablanmoq” (TÖS, s.335)	Vurmak “1. Urmoq. 2. His qilinmoq. 3. Salbiy ta’sir qilmoq. 4. Otmoq, otib o’ldirmoq” (TÖS, s.625)		
Öfke “G’azab, qahr” (TÖS, s.434)	Vuruşmak “1. Urishmoq. 2. Yoqalashmoq, olishmoq. 3. Jang qilmoq” (TÖS, s.625)		
Öfkelenebilmek “G’azablana olmoq” (TÖS, s.434)	Yumruklamak “Mushtlamoq, must bilan urmoq” (TÖS, s.656)		
Öfkelenmek “G’azablanmoq” (TÖS, s.434)			
Öfkeliflik “G’azablilik, g’azabga to’lganlik, g’azabnoklik, g’azabdorlik” (TÖS, s.434)			
Sinirlemek “Go’shtning chandirlarini olmoq” (TÖS, s.516)			
Sinirlenmek “Asabiylashmoq, asabiylanmoq” (TÖS, s.516)			
Sinirlilik “Asabiylik, asabiyet” (TÖS, s.516)			



Grafik 3. 13 Özbek Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.14. Saha (Yakut) Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Saha (Yakut) Türkleri Kuzeydoğu Sibirya’da kendilerinin Saxa Sire (Yakutistan) olarak ifade ettikleri bölgede Rusya Cumhuriyetine bağlı Muhtar Cumhuriyet içinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Saha Türkçesi, içinde barındırdığı Moğolca ve Tunguzca unsurlardan kaynaklı olarak özel bir yere sahiptir. Saha Türkçesi için birçok görüş mevcuttur. Fakat Türk lehçe ve şivelerindeki yerini en sağlam olarak Nicholas Poppe ve Reşit Rahmeti Arat saptamıştır. N. Poppe’ye göre diğer Türk lehçeleri gibi Yakutça da bir (z) ve (s) dilidir. Esasen Yakutça; Çuvaşçanın ve Moğolca ile diğer Altay dillerinin (r) ve (l) sesine sahip olduğu sözcüklerde, (z) ve (s) seslerinden gelişen seslere sahiptir. R.R.A ise t~d ve s~y ses denkliklerini göz önünde bulundurarak Yakutçayı lehçe grupları içinde t- grubu olarak değerlendirmiştir. Tasnif şemasında da bir Ana Türkçe veya Eski Türkçe devresinden bir s- grubu çıkararak buna Eski Yakutça olarak isimlendirmiş olup bu kısımdan da bir alt bölüm olarak t- grubunu çıkarmış ve bunun içinde Yakutçayı vermiştir (Kirişcioğlu, 2012, s.1231).

Kuzeydoğu diyalekt alanına ait olan Saha (Yakut) Türkçesi için yapılan çalışmada Türkçe Saha Türkçesi Sözlüğünden (Vasiliev, 1995) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Saha Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 24 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 8, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 7, sözel tepki ölçütünde 5, nitelik kazandıran ölçütünde ise 4 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu eserden derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

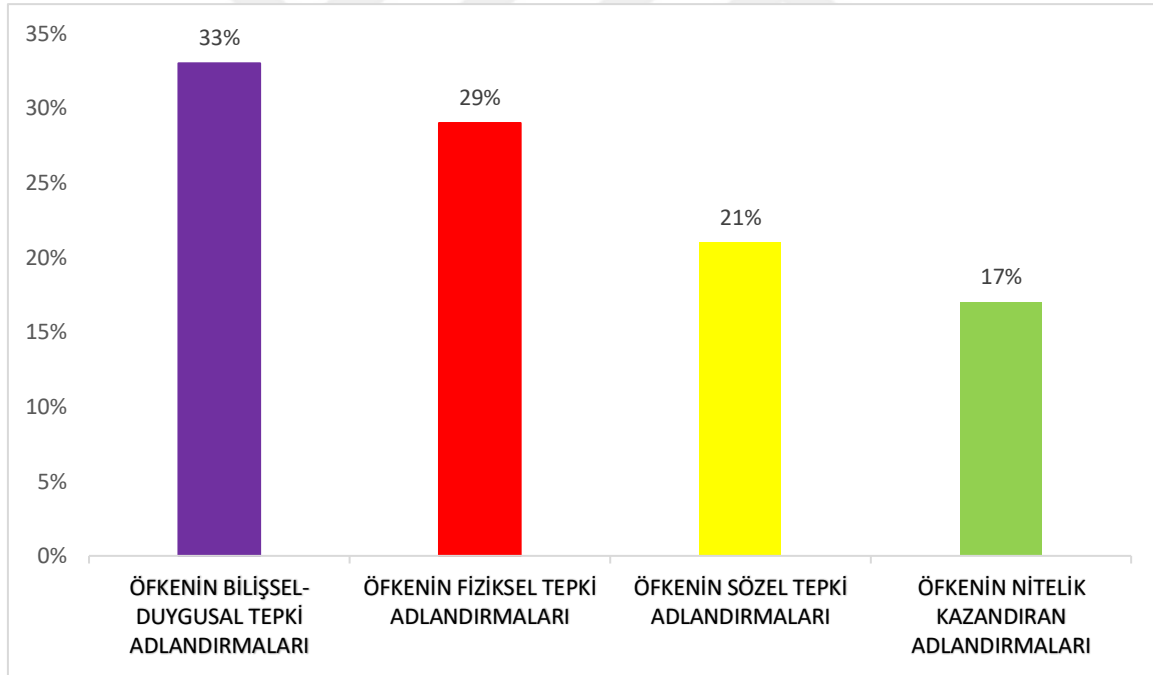


Harita 3. 14 Saha Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 14 Saha (Yakut) Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Garaz “Öhüön, ös, Kuhağan sanaa” (TSa, s.92)	Dövmek “1. Sıs-, kırbaa- . 2. Taptayan onor-, oğus-” (TSa, s.73)	Azarlamak “Möñön bier- , sañaran bier-” (TSa, s.22)	Asabi “Nierbiney, kırıhırımtağay” (TSa, s.16)
Hiddet “Uordayın, abarın” (TSa, s.115)	Dövüşmek “Oxsus-, kırgıs-” (TSa, s.73)	Homurdanmak “Kiñiney- , möğütün” (TSa, s.116)	Garazkar “Öhüönneex, xataannaax, kuhağan, ıar” (TSa, s.93)
Hiddetlenmek “Uorday-, abar-” (TSa, s.115)	Savaşmak “Seriiles-, oxsus-” (TSa, s.231)	Küfretmek “Etis-, üögüs- ” (TSa, s.174)	Hiddetli “Uordaybıt, abarbıt” (TSa, s.115)
Kızgınlık “Aba, kiñ” (TSa, s.157)	Vurmak “1. Oğus-. 2. Ölör-, baahırt- 3. Kubulun-” (TSa, s.292)	Sövmek “Möx-, üöx, üögüs-” (TSa, s.246)	Sinirli “Nierbiney” (TSa, s.242)

Kızmak “1. Kıhır- 2. Sılıy-, itiy-, kıtar-” (TSa, s.157)	Vuruşmak “Oxsus-, seriiles-” (TSa, s.292)	Tartışmak “Cüülles-” (TSa, s.261)	
Öfke “Uordayı, uor, kinj” (TSa, s.208)	Yaralamak “Baahırt-” (TSa, s.296)		
Öfkelenmek “Uorday-, kıhır-” (TSa, s.208)	Yumruklamak “Suturukta-, suturuk-, kunan oğus-” (TSa, s.307)		
Sinirlenmek “Nierbineydee-, kıyaxan-” (TSa, s.242)			



Grafik 3. 14 Saha (Yakut) Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.15. Tatar Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Günümüzde Tatar Türkleri Tataristan Cumhuriyetinde Rusya’da yarı bağımsız özerk bir cumhuriyette yaşamaktadır. Doğu Avrupa ovasının doğu bölgesinde Kama ve İdil Nehirlerinin birleştiği alanda yer almaktadır. Kıpçak grubu lehçeleri içinde yer alan Tatar Türkçesinin temelini İdil Bulgarçası oluşturmaktadır. Tatar Türkçesinin bugün Orta, Batı (Mişer) ve Doğu ağız olmak üzere üç ayrı vardır. Orta ağız Tatar Türkçesinin edebi dilini oluşturan merkez

ağzıdır. Mişer ağzının temsilcileri Mişer Tatarlarıdır. Doğu ağzını konuşanlar ise Sibirya Tatarları olarak adlandırılmaktadır (Buran ve Alkaya, 2013: 237-243).

Kuzeybatı diyalekt alanına ait olan Tatar Türkçesi için yapılan çalışmada Tatarca Türkçe Sözlükten (Ganiyev vd., 1997) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu tespit edilmiştir. Bu esere göre Tatar Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 52 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 19 tane, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 13 tane, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 12 tane, nitelik kazandıran ölçütünde ise 8 tane sözcük tespit edilmiştir.



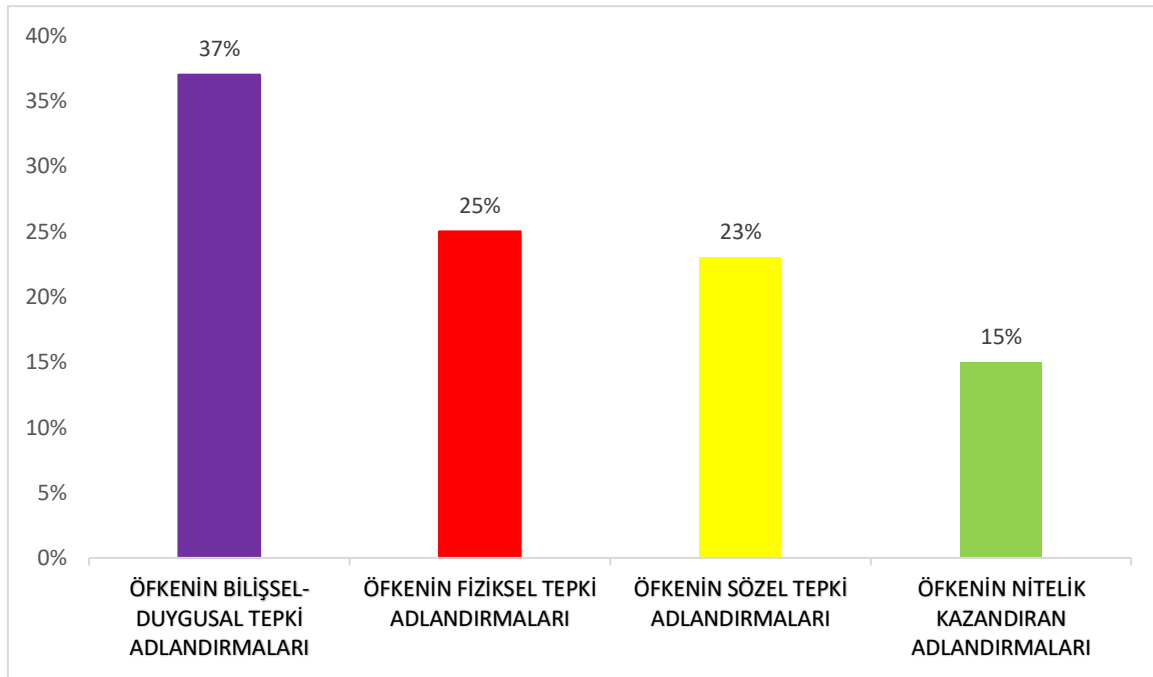
Harita 3. 15 Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 15 Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Açu “Kızma, öfke” (TatTS, s.37)	Berêlêş- “Vuruşmak, çarpmak” (TatTS, s.62)	Cikêr- “Öfke ile bağırarak, haykırmak” (TatTS, s.483)	Açulı “Kızgın, hiddetli, öfkeli, dargın” (TatTS, s.37)

Açulan- “Kızmak, hiddetlendirmek, öfkelenmek” (TatTS, s.37)	Bergele- “Kızgınlıkla çarpmak” (TatTS, s.62)	Gaugalaş- “Dalaşmak” (TatTS, s.75)	Cikêrênuçen “Öfke ile haykırmaya meyilli” (TatTS, s.483)
Bürtên- “Kızarmak, öfkelenmek” (TatTS, s.65)	Bergelen- “Kızgınlıkla sağa sola çarpmak” (TatTS, s.62)	Kıçkır- “Bağırmak, haykırmak, bağırıp çağırmak” (TatTS, s.186)	Kızıuçan “Çabuk öfkelenen, kızgın” (TatTS, s.180)
Gasabilan- “Asabilmek” (TatTS, s.75)	Çêkrey- “Kısıp ve öfkeli bakmak, yan bakmak” (TatTS, s.393)	Kıçkırın- “Bağırp çağırmak” (TatTS, s.187)	Nêrvî “Sinirli” (TatTS, s.225)
Gasabilêk “Asabilmek” (TatTS, s.75)	Kıyna- “Şiddetli dövmek” (TatTS, s.182)	Kıltay- “1. Öfke ile birden söz değiştirmek. 2. Kibirlenmek” (TatTS, s.182)	Tursayuçan “Öfkelenmeye düşkün” (TatTS, s.330)
Kız- “Kızmak” (TatTS, s.179)	Kıynaş- “Dövüşmek” (TatTS, s.182)	Legnetle- “Lanetlemek” (TatTS, s.208)	Yarsu “1. Kızgın, çok heyecanlı, kızgınlık, heyecanlılık. 2. Kızgın, köpürmüş, öfkeli” (TatTS, s.450)
Nêrvîlan- “Sinirlenmek” (TatTS, s.225)	Or-ber- “Vurmak, çarpmak” (TatTS, s.234)	Mingırda- “Homurdanmak” (TatTS, s.219-220)	Yarsuçan “Kızmaya (öfkeye, coşkunluğa) meyilli” (TatTS, s.450)
Şomray- “(Kedi, Köpek, At vb.) Kulağını kısarak saldırmak, kızmak, öfkelenmek” (TatTS, s.414)	Pıçakla- “Bıçaklamak” (TatTS, s.250)	Sük- “Söğmek, sövmek, küfretmek” (TatTS, s.290)	Yarsulî “Kızgın, öfkeli, heyecanlı” (TatTS, s.450)
Tursay- “1. Dudak ve çene kabartmak. 2. Öfkelenmek” (TatTS, s.330)	Pıçaklaş- “Birbirini bıçaklamak” (TatTS, s.250)	Süzleş- “Ağız kavgası yapmak” (TatTS, s.290)	
Tuz- “1. Tozmak, tozarmak. 2. Eskimek, yıpranmak. 3. Çok öfkelenmek” (TatTS, s.326)	Pırahlat- “Öfke ile dağıtmak, vurmak” (TatTS, s.250)	Talaş- “Dalaşmak” (TatTS, s.295)	

Üçêkle- “Öfke ve kin uyandırmak” (TatTS, s.477)	Pıranla- “Öfke ile çırpınmak” (TatTS, s.250)	Tartış- “Çekişmek, tartışmak” (TatTS, s.300)	
Üçêkleş- “Karşılıklı öfke ve kin duyurmak” (TatTS, s.477)	Pırıla- “1. Uçmak. 2. Öfke ile çırpınmak” (TatTS, s.250)	Tavişlan- “Seslenmek, sesini öfke ile yükseltmek” (TatTS, s.290)	
Üpke (II) “Öfke, serzeniş, kin” (TatTS, s.475)	Tökêrên- “1. Sağa sola tükürmek. 2. Öfkelenip kendi kendine tükürmek” (TatTS, s.345)		
Üpkele- “Öfkelenmek, kin duymak” (TatTS, s.475)			
Ürtel- “Çok öfkelenmek” (TatTS, s.476)			
Ürtelen- “Ateş gibi öfkelenmek” (TatTS, s.476)			
Yarsulan- “Kızmak, öfkelenmek, heyecanlanmak” (TatTS; s.450)			
Zeher “Zehir; öfke, hışım” (TatTS, s.100)			
Zeherlen- “Zehirlenmek, hışımlanmak” (TatTS, s.100)			



Grafik 3. 15 Tatar Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.16. Tuva Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Rusya Federasyonu içinde yer alan Tuva'nın batısında Dağlık Altay Cumhuriyeti, doğusunda Buryat Cumhuriyeti, kuzeyinde Hakasya, güneyinde Moğolistan bulunmaktadır. Göktürkler, Uygurlar, Kırgızlar, Moğollar tarihin çeşitli zamanlarında bugünkü Tuva topraklarında yaşamışlardır. Tuva Türkleri; Uryanhay, Soyon, Soyot, Sayan, Tuva gibi çeşitli adlarla anılmışlardır. Tuva Türkçesi Eski Türkçede -d- sesini koruması ile özel bir yere sahiptir (Arıkoğlu, 2012: 1151).

Tuva Türkçesi Sözlüğünden (Arıkoğlu ve Kuular, 2003) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. Bu esere göre Tuva Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 20 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 4, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 7, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 3, nitelik kazandıran ölçütünde ise 6 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu eserden derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

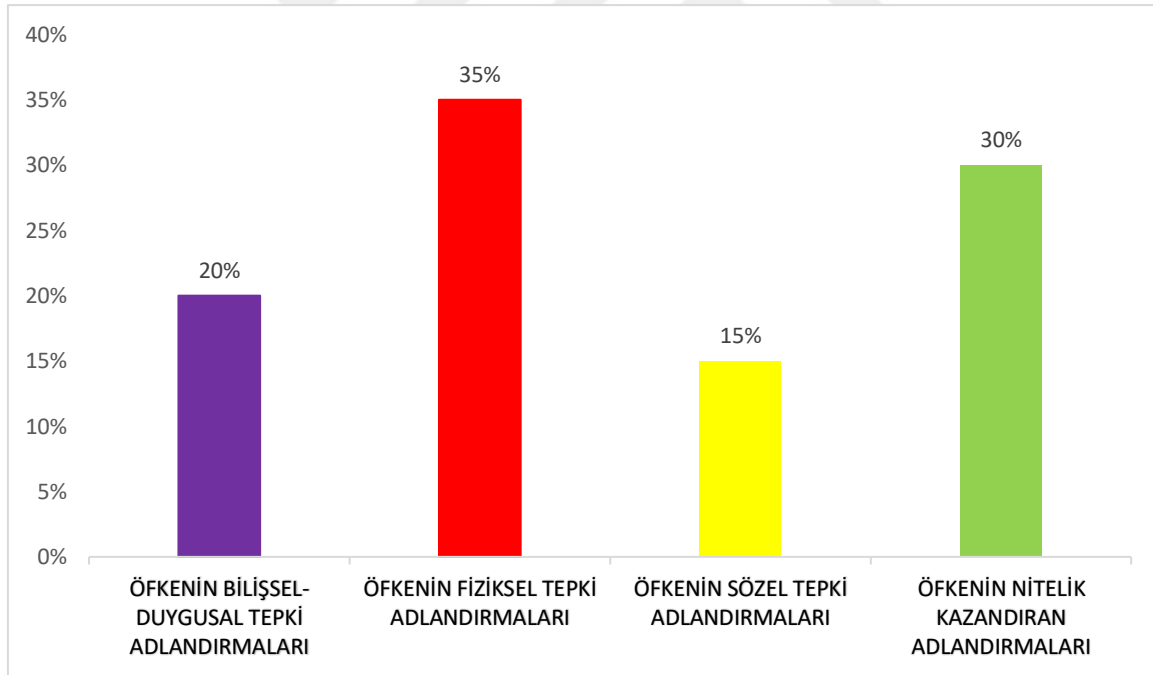


Harita 3. 16 Tuva Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 16 Tuva Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL- DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Ajınar- “Kızmak, öfkelenmek” (TuvTS, s.2)	Çokşur- “Dövüşmek; kavga etmek” (TuvTS, s.16)	Algıjar- “Bağrıışmak; ağız kavgası etmek” (TuvTS, s.7)	Ajınçak “Hiddetli, sinirli” (TuvTS, s.2)
Bujurganır- “Sinirlenmek, öfkelenmek, hiddetlenmek” (TuvTS, s.12)	Hıynaar- “1. Dövmek. 2. Vurmak” (TuvTS, s.29)	Hıylanır- “Homurdanmak” (TuvTS, s.29)	Bujurgançığ “Sinirlendirici, öfkelerendirici” (TuvTS, s.12)
Nervilenir- “Sinirlenmek” (TuvTS, s.44)	Kagar- “1. Vurmak, kakmak. 2. Çakmak. 3. Kamçılamak. 4. Biçmek” (TuvTS, 35)	Şoglaar- “Öfkelenmek, çıkışmak” (TuvTS, s.55)	Bujurganıçal “Sinirli, öfkeli, hiddetli” (TuvTS, s.12)

Şoglaar- “Öfkelenmek, çıkışmak” (TuvTS, s.55)	Savaar- I “1. Vurmak. 2. Kabartmak” (TuvTS, s.49)		Hıyır-kılçaŋ “Şaşkın; öfkeli, hiddetli” (TuvTS, s.29)
	Sodaalajır- “Kavga etmek; dövüşmek” (TuvTS, s.51)		Sertileeş “1. Ürkek, korkak. 2. Öfkeli, hiddetli” (TuvTS, s.50)
	Şançar- “1. Vurmak, yumruk atmak. 2. Sızlanmak, yürek çarpmak, sancımak” (TuvTS, s.53)		Şog “Kindar; öfkeci” (TuvTS, s.55)
	Tulçur- “1. Dövüşmek, savaşmak. 2. Cebretmek” (TuvTS, s.58)		



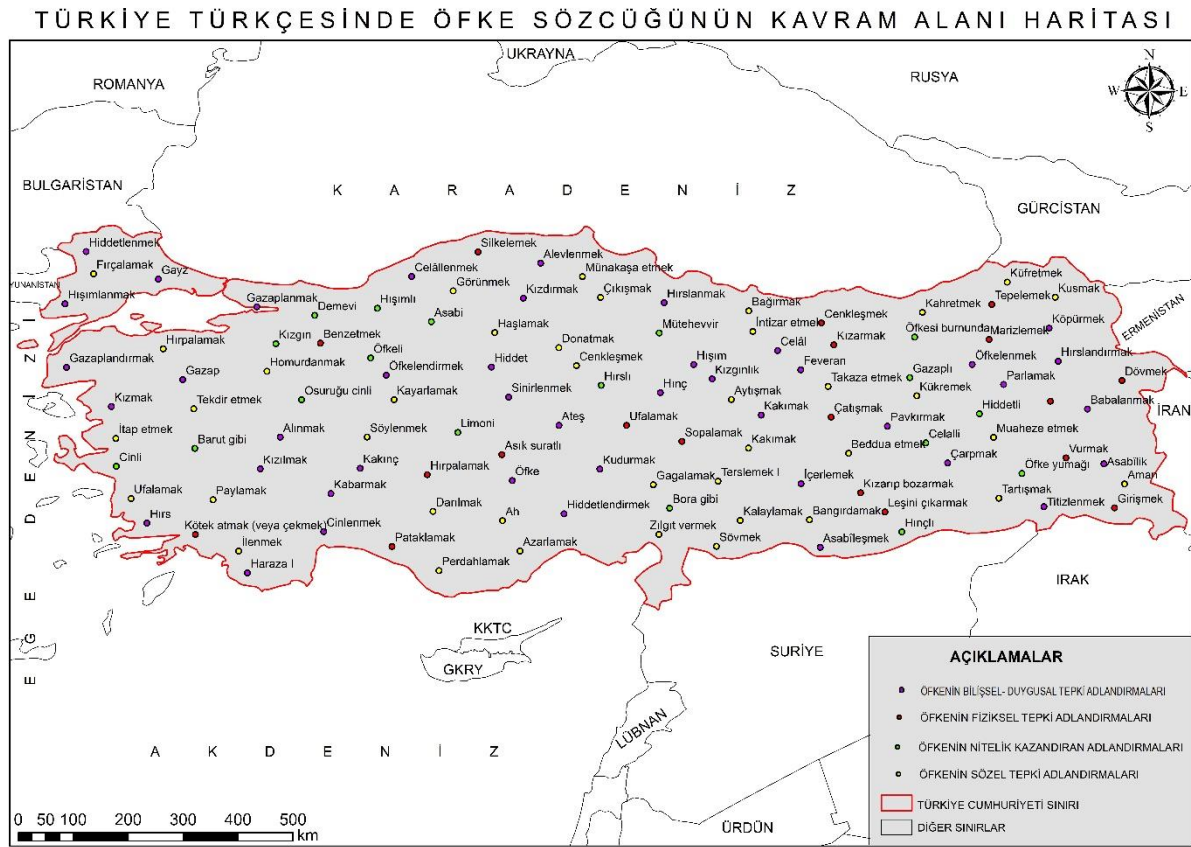
Grafik 3. 16 Tuva Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.17. Türkiye Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Oğuz Diyalekt alanında olan Türkiye Türkçesi, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kullanılan resmi dildir. Türkiye Türkçesinde İstanbul ağızı esas alınmıştır (Dursunoğlu, 2010: 5). 20. yüzyılın başlarına kadar Arap alfabesi kullanılırken 1928’den sonra Latin temelli alfabeye geçiş yapılmıştır. 1932’de Türk Dil Kurumu kurulmuş ve Türk Dili kurultayları

toplanmıştır. Neticesinde Türkçe yabancı dillerin etkisinden kurtarma çalışmaları başlatılmıştır. Uzun bir çalışma döneminden sonra önemli gelişmeler gösteren Türkçe günümüzde zengin bir kültür dili haline gelmiştir (Özkan, 2012: 26-27).

Türkiye Türkçesi için yapılan çalışmada Türkçe Sözlük'ten öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Türkiye Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 119 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 42, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükleri ise 19, sözel tepki ölçütünde 39, nitelik kazandıran ölçütünde 19 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserde derlenen sözcüklerin %88'inin Türkçe kökenli, %9'unun Arapça kökenli, %3'ünün Farsça kökenli olduğu saptanmıştır.



Harita 3. 17 Türkiye Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 17 Türkiye Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL-DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI

Alevlenmek “1. Yanmaya başlamak. 2. Sıcaklığı artmak. 3. <i>mec.</i> Şiddeti artmak. 4. <i>mec.</i> Çok öfkelenmek” (TDK, s.141)	Asık suratlı “1. <i>mec.</i> Kızgınlığını, öfkesini ve hoşnutsuzluğunu yüzüne sert bir anlam vererek belirten, öfkeli görünümlü yüzü olan; çatık yüzlü, çatık çehreli, çatık suratlı, eğri çehreli, eğri yüzlü. 2. Somurtkan” (TDK, s.255)	Ah “1. Öç. 2. Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz. 3. Ağrı, acı duyulduğunda söylenen bir söz” (TDK, s.84)	Asabi (Ar.) “1. Sinirli. 2. Sinirsel. 3. Sinirli bir biçimde” (TDK, s.250)
Alınmak “1. Alma işi yapılmak. 2. Elde edilmek. 3. Uyarlanmak. 4. <i>mec.</i> Bir sözün, bir davranışın kendisine söylendiğini veya yapıldığını sanarak incinmek” (TDK, s.146)	Benzetmek “1. Benzer duruma getirmek. 2. Bir şeyde başka şeye benzeyen yönler bulmak. 3. <i>mec.</i> Kötü bir duruma getirmek, bozmak. 4. <i>mec.</i> Dövmek” (TDK, s.482)	Aman “1. Yardım istendiğini anlatan bir söz. 2. Bir suçun bağışlanmasının istendiğini anlatan bir söz. 3. Usanç ve öfke anlatan bir söz. 4. Rica anlatan bir söz. 5. Dikkat çekmek için kullanılan bir söz. 6. Çok beğenmeyi anlatan, bazen “da” bağlacıyla da kullanılan bir söz. 7. Şaşma anlatan bir söz. 8. İslam ordusuna teslim olmak isteyen bir yabancıya verilen can ve mal güvencesi” (TDK, s.170)	Barut gibi “1. Öfkeli, huysuz, sert, aksi (kimse). 2. Pek ekşi. 3. Acı” (TDK, s.406)
Asabîleşmek “sinirlenmek” (TDK, s.250)	Cenkleşmek “1. Savaşmak. 2. Tartışmak” (TDK, s.696)	Ayışmak “Atışmak” (TDK, s.329)	Bora gibi “Çok sert, öfkeli, şiddetli” (TDK, s.582)
Asabîlik “Sinirlilik” (TDK, s.250)	Çatışmak “1. Birbirine çatmak veya çatılmak. 2. Karşılıklı vuruşmak. 3. Kavga etmek. 4. Söz, iddia veya davranış birbirini tutmamak, birbirini çelmek, mütenakız olmak. 5.	Azarlamak “Kırıcı ve sert sözler söylemek; donatmak, paylamak, terslemek, zılgıt vermek, takdir etmek, takaza etmek” (TDK, s.333)	Celalli “1. Sert ve öfkeli (kimse). 2. Coşkun. 3. Hırçın olan” (TDK, s.691)

	Deve ve köpek çiftleşmek” (TDK, s.777)		
Ateş (Far.) “1. Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık; od, nâr. 2. Tutuşmuş olan cisim. 3. Isıtmak, pişirmek için kullanılan yer veya araç. 4. Patlayıcı silâhların atılması. 5. Genellikle hastalık etkisi ile artan vücut sıcaklığı. 6. <i>mec.</i> Öfkeden dolayı oluşan kızgınlık. 7. <i>mec.</i> Şiddetli arzu. 8. <i>mec.</i> Büyük üzüntü, acı” (TDK, s.282)	Dövmek “1. Tokat, yumruk, tekme vurarak canını acıtmak; benzetmek, girişmek, hırpalamak, pataklamak, silkelemek, sopalamak, ufalamak. 2. Çamaşır, halı vb.ni tokaç, sopa gibi şeylerle vurarak temizlemek. 3. Bir şeyi toz durumuna getirmek için ezmek. 4. Çırpamak. 6. Ateşte ısıtılarak yumuşatılmış bir madeni, vurarak istenilen biçime getirmek. 7. Topa tutmak. 8. Çarpmak, sertçe dokunmak. 9. Davul vb.ni çalmak, vurmak” (TDK, s.1082- 1083)	Bağırmak “1. İnsan yüksek ve gür ses çıkarmak; banlamak. 2. Yüksek sesle azarlamak. 3. <i>mec.</i> Kendini belli etmek” (TDK, s.357)	Cinli “1. İçinde cinlerin olduğuna inanılan. 2. <i>mec.</i> Öfkeli, sinirli (kimse)” (TDK, s.725)
Babalanmak “1. Babaları tutmak, çok öfkelenmek. 2. Diklenerek kabadayıcı davranmak. 3. Babalı olmak, babalı duruma gelmek” (TDK, s.343)	Girişmek “1. Bir işi ele almak. 2. Bir şeye başlamak. 3. Bir işe kalkışmak. 4. Birbirine karışmak. 5. <i>mec.</i> Dövmek. 6. <i>mec.</i> Kavgaya tutuşmak” (TDK, s.1381)	Bangırdamak “1. Öfkelenerek yüksek sesle bağırıp çağırmak, bangır bangır bağlamak. 2. Bağırarak şarkı, türkü söylemek” (TDK, s.395)	Demevi (Ar.) “1. Kanlı. 2. <i>mec.</i> Öfkeli, sinirli olan” (TDK, s.954)
Celâl (Ar.) “1. Ululuk. 2. Öfke” (TDK, s.691)	Hırpalamak “1. Örselemek. 2. Dövmek. 3. <i>mec.</i> İtip kakmak, azarlamak veya yıpratmak” (TDK, s.1580)	Beddua etmek “İlenmek” (TDK, s.457)	Gazaplı “Öfkeli, kızgın, hiddetli olan” (TDK, s.1329)

Celâllenmek “Öfkelenmek, kızmak” (TDK, s.691)	Kaşlarını çatmak “Kızmak, öfkelenmek” (TDK, s.1925)	Cenkleşmek “1. Savaşmak. 2. Tartışmak” (TDK, s.696)	Hınçlı “Hıncı olan, öfkeli olan” (TDK, s.1578)
Cinlenmek “Öfkelenmek” (TDK, s.725)	Kızarmak “1. Kırmızı veya ona yakın bir renk almak; alarmak. 2. Bazı sebze ve meyveler olgunlaşmaya başlamak. 3. Utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle, kanın yüze hücumu sonucu yüz kırmızı bir renk almak. 4.Yiyecekler tavada kızgın yağ içinde veya ateşte kızdırılarak pişmek” (TDK, s.2040)	Çıkışmak “1.Bir kimseye hoşa gitmeyen bir davranışından dolayı sert sözler söylemek, azarlamak. 2. Yeter olmak, yetmek” (TDK, s.818)	Hırslı “1. Bir şeyi elde etmek için önüne geçilmez derecede kuvvetli istekleri olan, aşırı tutkuları olan (kimse); muhteris. 2. Öfkeli” (TDK, s.1581- 1582)
Çarpmak “1. Hızla değmek, vurmak. 2. Etkisiyle birdenbire hasta etmek. 3. Varlığına inanılan bir gücün öfkesine uğramak. 4. El çabukluğu ile çalmak, dolandırarak elde etmek. 5. Kurnazlıkla ele geçirmek. 6. Kalp, hızlı hızlı vurmak. 7. Biri çarpılan, öbürü çarpan denilen iki sayı verildiğinde çarpanı çarpılandaki birim kadar çoğaltarak “çarpım” adı verilen bir üçüncü sayıyı elde etmek; darbetmek. 8. <i>mec.</i> Çekiciliğiyle etkilemek, şaşırtmak” (TDK, s.772)	Kızarıp bozarmak “Utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle yüzü renkten renge girmek” (TDK, s.2040)	Darılmak “1. Herhangi birinin hoşa gitmeyen bir söz veya davranışı yüzünden görüşmez olmak. 2. Gücenmek, kırılmak, alınmak, incinmek. 3. Azarlamak, paylamak” (TDK, s.922)	Hışımlı “Öfkeli, kızgın, sinirli” (TDK, s.1582)

Feveran (Ar.) “1. Kaynayıp fişkıma. 2. <i>mec.</i> Birdenbire öfkelenme, köpürme, parlama” (TDK, s.1275)	Kötek atmak (veya çekmek) “Dövmek, dayak atmak” (TDK, s.2133)	Donatmak “1. Birinin giyimini sağlamak. 2. Süslemek. 3. Bir şeyin iş görebilmesi için gereken nesneleri, gereçleri katmak; teçhiz etmek. 4. <i>mec.</i> Sövmek. 5. <i>mec.</i> Azarlamak” (TDK, s.1065)	Hiddetli “Öfkeli” (TDK, s.1587)
Gayz (Ar.) “Öfke” (TDK, s.1328)	Leşini çıkarmak “Çok dövmek, adamakıllı dövmek” (TDK, s.2233)	Fırçalamak “1. Temizlemek veya parlatmak için fırça ile sürtmek. 2. Sık ve bataklık ormandan geçmek. 3. <i>mec.</i> Bir kimseyi çok azarlamak, fırça çekmek” (TDK, s.1278)	Kızgın “1. Çok ısınmış, ısıtılmış veya kızdırılmış. 2. <i>mec.</i> Eş arayan (hayvan). 3. <i>mec.</i> Kızmış olan, öfkeli olan; mütehevvir. 4. <i>mec.</i> Kızıymış bir durumda olan” (TDK, s.2041)
Gazap (Ar.) “Öfke” (TDK, s.1329)	Marizlemek “Birini dövmek” (TDK, s.2297)	Gagalamak “1. Kuş, gagasıyla yemi toplamak. 2. Kuş, gaga ile vurup ısırarak. 3. <i>mec.</i> Azarlamak, hırpalamak” (TDK, s.1317)	Limoni (Far.) “1. Limon rengi. 2. Bu renkte olan. 3. <i>mec.</i> Bozulmuş veya bozulmaya yüz tutmuş olan (dostluk ilişkisi); mayhoş. 4. <i>mec.</i> Alıngan, beklenmeyen bir zamanda öfkelenen” (TDK, s.2241)
Gazaplandırmak “Öfkeliendirmek, kızdırmak” (TDK, s.1329)	Pataklamak “Dövmek” (TDK, s.2665)	Görünmek “1. Görülür duruma gelmek, görülür olmak; gözükmek. 2. İzlenim uyandırmak. 3. Benzemek, görünüşünde olmak. 4. <i>mec.</i> Azarlamak. 5. <i>mec.</i> Gözdağı vermek” (TDK, s.1411)	Mütehevvir (Ar.) “Kızgın” (TDK, s.2446)
Gazaplanmak “Öfkelenmek, kızmak” (TDK, s.1329)	Silkelemek “1. Üstündeki şeyleri düşürmek, kaydırmak için bir şeyi üst üste, birden silkmek. 2.	Haşlamak “1. Bir şeyi kaynar suya daldırmak. 2. Bir şeyin üstüne kaynar su dökmek. 3. Suda kaynatarak pişirmek. 4.	Osuruğu cinli “Çabuk ve olmayacak şeylere bile kızıp öfkelenen (kimse)” (TDK, s.2559)

	Kuvvetle sarsmak. 3. <i>mec.</i> Dövmek. 4. <i>mec.</i> Sarsmak, etkilemek. 5. <i>mec.</i> Yük olan, yük sayılan birinin geçim ve sorumluluğunu üstünden atmak” (TDK, s.2961)	Kaynar sıvı bir şeyi yakmak. 5. Don, kırağı bitkilere zarar vermek. 6. Dalamak. 7. Sızı vermek, acı vermek. 8. <i>mec.</i> Sertçe paylamak, azarlamak” (TDK, s.1532)	
Haraza I “1. Kavga, gürültü, karışıklık. 2. <i>mec.</i> Öfke, sinir” (TDK, s.1517)	Sopalamak “Dövmek” (TDK, s.2999)	Hırpalamak “1. Örselemek. 2. Dövmek. 3. <i>mec.</i> İtip kakmak, azarlamak veya yıpratmak” (TDK, s.1580)	Öfkeli “1. Öfkelenmiş olan; cinli, hiddetli, pürhiddet. 2. Öfkelenmiş, kızgın, hiddetli bir biçimde; pürhiddet” (TDK, s.2582)
Hinç “Öç alma duygusu ile dolu öfke, kin; gayz” (TDK, s.1578)	Tepelemek “1. Ayakları altında ezmek. 2. <i>mec.</i> bozguna uğratmak, hırpalamak. 3. <i>mec.</i> Kıyasıya dövmek. 4. Öldürmek” (TDK, s.3254)	Homurdanmak “1. Öfke, kızgınlık, can sıkıntısıyla anlaşılmaz sesler çıkarmak; homurdamak. 2. Taşıt, alet, vb. alışılmışın dışında bozuk ses çıkarmak” (TDK, s.1600)	Öfkesi burnunda “ <i>mec.</i> Çok öfkeli” (TDK, s.2582)
Hırs (Ar.) “1. Bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek, aşırı tutku. 2. Öfke” (TDK, s.1581)	Ufalamak “1. Kırarak, ovarak veya ezerek ufak parçalara ayırmak. 2. Dövmek. 3. Ağzının payını vermek. 4. Hakkı olmayan bir şeyi bir kimseden azar azar almak” (TDK, s.3375)	İlenmek “Birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirmek veya açıkça söylemek; beddua etmek, kargılamak, kargışlamak, intizar etmek” (TDK, s.1687)	Öfke yumağı “1. Aşırı öfke birikimi. 2. Çok öfkeli” (TDK, s.2582)
Hırslandırmak “Öfkelenmek, kızdırmak” (TDK, s.1581)	Vurmak “1. Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere veya bir kimseye hızla çarpmak; çakmak, geçirmek, inmek. 2. Ses çıkarmak için bir şeyi başka bir şey üzerine hızlıca çarpmak. 3. Etkisi bir yere kadar ulaşmak. 4. Duyulmak, hissedilmek. 5. Üzerinde	İntizar etmek “1. Beklemek, gözlemek. 2. İlenmek” (TDK, s.1723)	Sert (Far.) “1. Çizilmesi, kırılması, buruşması, kesilmesi veya çiğnemesi güç olan; berk, pek, katı, yumuşak karşıtı. 2. Esnekliği az olan, kolayca eğilip bükülmeyen. 3. Kolay dayanılmayan, zor katlanılan, etkili, yumuşak karşıtı. 4.

	görünmek, üzerine düşmek, yansımak, aksetmek. 6. Olumsuz yönde etkilemek. 7. Hızla değmek, çarpmak. 8. Bir yere bir şey sürmek. 9. Takmak, koymak, bağlamak. 10. Bağlamak, ilişkilendirmek. 11. Olduğundan başka bir biçimde görünmek. 12. Batıcı veya kesici cisimleri saplamak, kakmak. 13. Uygulamak, basmak, koymak. 14. Ses çıkarmak, ses vermek, çalmak. 15. Amaçladığı şeye rast getirmek. 16. Silahla yaralamak, öldürmek. 17. Dokunmak, hasta etmek. 18. Soğuk, dolu vb. ürünlere zarar vermek. 19. Kalp atmak, çarpmak. 20. Piyango vb. çıkmak, isabet etmek. 21. Desteklemek, dayamak. 22. Koymak, yerleştirmek. 23. Bir şeyi başka bir şey üzerine koymak. 24. Tavla oyununda pulu kırmak. 25. <i>mec.</i> Manevi olarak yaralamak. 26. İçki içmek. 27. Kadeh tokuşturmak. 28. Herhangi bir biçimde haksız yoldan para almak, soymak. 29. Çarpma işlemini		Güçlü kuvvetli. 5. Etkisi şiddetli ve keskin olan, hafif karşıtı. 6. Bağışlaması, hoşgörüsü olmayan. 7. Gönül kırıcı; katı, ters olan. 8. Gönül kırıcı, katı, ters bir biçimde. 9. <i>mec.</i> Hırçın, öfkeli, hiddetli olan. 10. <i>mec.</i> Titizlikle uygulanan; sıkı. 11. Dil bilgisinde tonsuz” (TDK, s.2911)
--	--	--	---

	yapmak” (TDK, s.3495-3496)		
Hırslanmak “1. Aşırı istek duymak, tutkuyla davranmak. 2. Çok kızmak, öfkelenmek” (TDK, s.1581)		İtap etmek “Paylamak, azarlamak” (TDK, s.1764)	
Hışım (Far.) “Öfke” (TDK, s.1582)		Kahretmek (Ar.) “1. Ezmek, perişan etmek. 2. Çok üzme. 3. Kendine dert etmek, içlenmek, çok üzülmek. 4. İlenmek, beddua etmek” (TDK, s.1816)	
Hışmılanmak “Öfkelenmek, kızgın duruma gelmek” (TDK, s.1582)		Kakımak “1. Bir kimsenin yaptığı işin beğenilmediğini kendisine sert sözlerle söylemek. 2. Öfkelenmek, kızmak. 3. Darılmak. 4. Paylamak” (TDK, s.1819)	
Hiddet (Ar.) “Öfke” (TDK, s.1586)		Kalaylamak “1. Oksitlenmeden korumak için bir metal parçasını veya kabı kalay tabakası ile kaplamak. 2. mec. Eksiklikleri, kusurları görünüşte gizlemeye çalışmak. 3. Sövmek” (TDK, s.1823)	
Hiddetlendirmek “Öfkelenmek” (TDK, s.1586)		Kayarlamak “1. Hayvanın eskiyen nallarını onarmak, eskiyen nalın çivilerini yenilemek. 2. Düven taşlarını yeniden koymak veya onarmak. 3. Sövmek” (TDK, s.1946)	

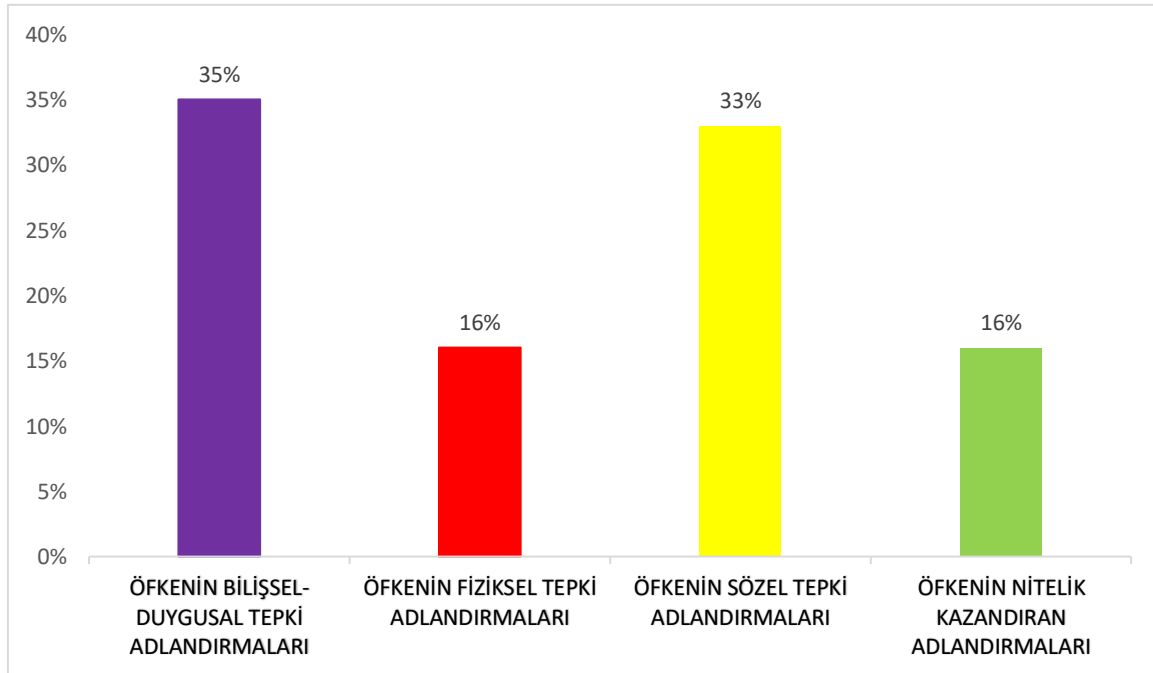
Hiddetlenmek “Öfkelenmek” (TDK, s.1587)		Kusmak “1. Midesinin içindekini basınçla ağızdan dışarı atmak; boşaltmak, çıkarmak, kayetmek, istifra etmek. 2. <i>mec.</i> Bir olayı reddetmek. 3. Boyanan ve temizlenen şeyler yeniden ortaya çıkmak. 4. <i>mec.</i> İçinde birikmiş kinini, öfkesini söyleyerek açığa vurmak” (TDK, s.2177)	
İçerlemek “1. Gücenmek. 2. İçin için öfkelenmek” (TDK, s.1649)		Küfretmek (Ar.) “Sövmek” (TDK, s.2195)	
Kabarmak “1. Ağırlığı artmadan hacmi büyümek. 2. Yağışlardan veya kaynamaktan taşmaya yüz tutmak. 3. Niceliği artmak, büyümek. 4. Cilt üzerinde kabarcıklar oluşmak; börtlemek. 5. Hayvanların tüyleri dikilmek. 6. Kumaş üzerinde pürüzler oluşmak. 7. Islanıp veya ısınıp yerinden kurtulmak. 8. Deniz dalgalanmak, büyük dalgalar oluşmak. 9. <i>mec.</i> Öfke, sevgi vb. duygular gittikçe güçlenmek. 10. <i>mec.</i> Kafa tutmak, öfkelenip üstüne yürüyecek gibi		Kükremek “1. Aslan, bağırarak. 2. Deniz, nehir kabarmak, taşmak. 3. Coşkuyla saldırmak. 4. Mayalanıp kabarmak. 5. Gür bir biçimde yetişmek. 6. <i>mec.</i> Coşmak, taşkınlık göstermek. 7. <i>mec.</i> Kızgınlık ve öfke ile yüksek sesle bağırarak” (TDK, s.2196)	

davranmak. 11. <i>mec.</i> Böbürlenmek, gururlanmak” (TDK, s.1791)			
Kakımak “1. Bir kimsenin yaptığı işin beğenilmediğini kendisine sert sözlerle söylemek. 2. Öfkelenmek, kızmak. 3. Darılmak. 4. Paylamak” (TDK, s.1819)		Muaheze etmek “1. Kınamak. 2. Azarlamak” (TDK, s.2397)	
Kakınç “Öfke, kızgınlık” (TDK, s.1820)		Münakaşa etmek “Tartışmak” (TDK, s.2434)	
Kızdırmak “1. Kızmasına neden olmak, kızmasını sağlamak. 2. Bir yeri ısıtmak. 3. <i>mec.</i> öfkelenmek” (TDK, s.2041)		Paylamak “Azarlamak” (TDK, s.2672)	
Kızgınlık “1. Kızgın, ısınmış olma durumu. 2. <i>mec.</i> Hayvanların çiftleşme isteği. 3. <i>mec.</i> Öfkeli olma durumu” (TDK, s.2041)		Perdahlamak “1. Aprelemek. 2. Bir şeyin yüzeyini bir alet veya sert bir cisimle parlatmak. 3. Birini asılsız sözlerle kandırmaya çalışmak. 4. Sövmek, küfretmek” (TDK, s.2684)	
Kızılmak “Kızmak işi yapılmak, kızgın, öfkeli duruma gelmek” (TDK, s.2042)		Söylenmek “1. Söylenme iş i yapılmak; söylenilmek. 2. Kendi kendine konuşmak, kendi kendine bir şeyler söylemek. 3. <i>mec.</i> Çıkışmak, azarlamak, eleştirmek. 4. <i>mec.</i>	

		Sızlanmak, yakınmak” (TDK, s.3016)	
Kızmak “1. Isıtılan veya ısıyan bir nesnenin sıcaklığı çok artmak. 2. At, eşek vb. hayvanları çiftleşmek istemek, kösnümek. 3. Dişi kuşlar zamanı gelip kuluçkaya yatma isteği göstermek 4. <i>mec.</i> Öfkelenmek” (TDK, s.2044)		Sövmek “Onur kırıcı, çoğu basmakalıp kaba sözler söylemek; donatmak, kayarlamak, küfretmek, yıkamak” (TDK, s.3015)	
Köpürmek “1. Köpük yapmak, köpük oluşturmak, köpük çıkararak kabarmak. 2. Ekşiyip köpüklenmek. 3. <i>mec.</i> Çok kızmak, birdenbire öfkelenmek; feveran etmek. 4. <i>mec.</i> Gerekli gereksiz, aralıksız ve bıktırıcı konuşup durmak” (TDK, s.2125)		Takaza etmek “1. Azarlamak. 2. Başa kakmak” (TDK, s.3153)	
Kudurmak “1. Kuduz hastalığına yakalanmak, kuduz olmak. 2. <i>mec.</i> Aşırı davranışlarda bulunmak, taşkınlık göstermek. 3. <i>mec.</i> Çok yaramazlaşmak, ele avuca sığmamak. 4. <i>mec.</i> Gücünü artırmak, tehlikeli bir durum almak, tehlikeli bir duruma gelmek. 5. <i>mec.</i> Çok kızmak,		Tartışmak “1. Bir konu üzerinde, birbirine ters olan görüş ve inançları çeşitli deliller ileri sürerek karşılıklı savunmak. 2. Karşılıklı ağır sözler söyleyerek çekişmek; cenkleşmek, münakaşa etmek. 3. Güreşte karşı karşıya durum alıp elle birbirini yoklayarak rakibin zayıf yanlarını aramak” (TDK, s.3187)	

öfkelenmek” (TDK, s.2145-2146)			
Öfke “Engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi; kızgınlık, celal, hışım, hırs, hiddet, gazap” (TDK, s.2581)		Tekdir etmek “Azarlamak” (TDK, s.3225)	
Öfkeli “Öfkelenmesine yol açmak; kızdırmak, cinlendirmek, hiddetlendirmek” (TDK, s.2581)		Terslemek I “Bir kimseye gönül kırıcı, sert söz söylemek veya gönül kırıcı davranmak” (TDK, s.3265)	
Öfkelenmek “Öfkeli duruma düşmek; kızmak, cinlenmek, hiddetlenmek” (TDK, s.2582)		Ufalamak “1. Kırarak, ovarak veya ezerek ufak parçalara ayırmak. 2. Dövmek. 3. Ağzının payını vermek. 4. Hakkı olmayan bir şeyi bir kimseden azar azar almak” (TDK, s.3375)	
Parlamak “1. Parıldamak. 2. Bir ışık kaynağından gelen ışınları yansıtmak; delemek. 3. Tutuşup alev çıkarmak. 4. <i>mec.</i> Mevkisi yükselmek. 5. <i>mec.</i> Ün, san kazanmak, herkesçe tanınmak, meşhur olmak. 6. <i>mec.</i> Birdenbire öfkelenmek. 7. <i>mec.</i> Ortaya çıkmak” (TDK, s.2656)		Zılgıt vermek “Azarlamak” (TDK, s.3705)	

Pavkırmak “1. Tilki veya çakal ulumak. 2. Ateş, alev alev yanmak. 3. Alev, bir yere doğru yönelmek. 4. Çok öfkelenmek” (TDK, s.2670)			
Sinirlenmek “Duygu ve davranışlarını denetleyemeyecek duruma gelmek; asabileşmek, feveran etmek” (TDK, s.2969)			
Titizlenmek “1. Çok dikkat ve özenle davranmak veya böyle davranılmasını istemek, titiz olmak, titizlik göstermek; titizleşmek. 2. Öfkelenmek, huysuzlanmak, rahatsız olmak” (TDK, s.3298)			



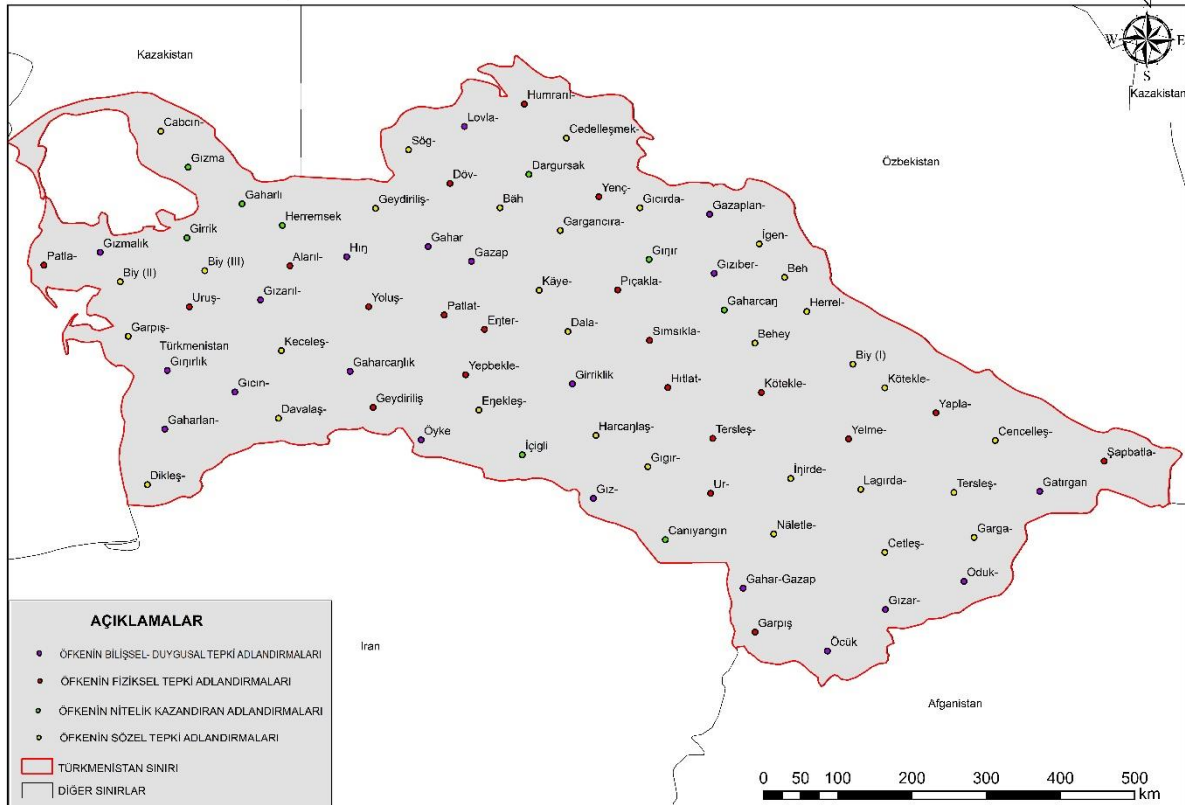
Grafik 3. 17 Türkiye Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.18. Türkmen Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Türkmenistan'ın; kuzeybatısında Kazakistan, kuzeydoğusunda Özbekistan, güneydoğusunda Afganistan, güneybatısında İran, batısında ise Hazar denizi yer almaktadır. Türkmen Türkçesi, Eski Oğuzcaya ait unsurları bünyesinde barındırmasının yanı sıra Çağatay Türkçesinin etkisi altında gelişen bir yazı dilidir. Bu bağlamda Türkçenin kuzey ve doğu kolunda yer alan lehçelere ait nitelikler yer almaktadır. Ancak Türkmen Türkçesi birçok özelliğiyle Batı grubuna giren diğer lehçelerle de benzerlik göstermektedir. Sovyetler zamanında Teke ve Yomut ağızları edebi dil için temel alınmış bununla birlikte zamanla farklı ağızlara özgü unsurlarında yazı diline geçmesi ile bugünkü Türkmen Türkçesinin halini almıştır (Kara, 2012: 233-234).

Güneybatı diyalekt alanına ait olan Türkmen Türkçesi için yapılan çalışmada Türkmen Türkçesi Sözlüğü'nden (Tekin vd., 1995) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Türkmen Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 77 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 20, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 20, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 28, nitelik kazandıran ölçütünde ise 9 adet sözcük tespit edilmiştir. Derlenen sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu saptanmıştır.

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 18 Türkmen Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

Tablo 3. 18 Türkmen Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

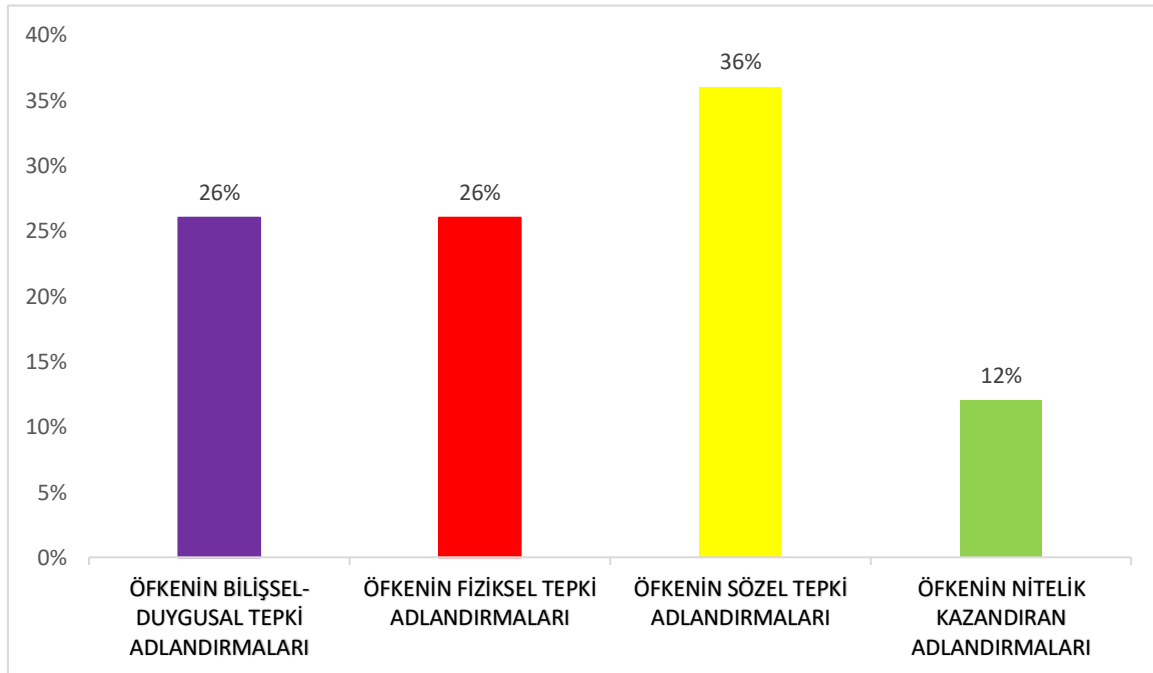
ÖFKENİN BİLİŞSEL-DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Gahar “Nefret, kızgınlık, öfke, kahretme” (TrkmnTS, s.217)	Alarıl- “Kızgınca bakmak, öfkeli bakmak” (TrkmnTS, s.28)	Bäh “Şaşma ve kızgınlık belirtir” (TrkmnTS, s.55)	Canıyangın “Memnun olmayan; dargın, kızgın sert” (TrkmnTS, s.94)
Gaharcaçlık “Kincilik, kindarlık, kızgınlık” (TrkmnTS, s.218)	Döv- “1. Kırmak, 2. Kırmak, kesmek. 3. Doğramak. 4. Dövmek. 5. Kırmak, bozmak” (TrkmnTS, s.174)	Beh “Kızma, hoşnutsuzluk bildirir” (TrkmnTS, s.57)	Dargursak “1. Çabuk kızan, öfkelenen. 2. Akı kıt, dar kafalı” (TrkmnTS, s.135)
Gahar-Gazap “Öfke, kudurganlık” (TrkmnTS, s.218)	Enter- “1. Boşaltmak, dökmek. 2. Bir şeyle üstünü örtmek. 3. Devirmek. 4. <i>mec.</i> Çıkışmak. 5. <i>mec.</i> Dövmek, vurmak. 6. <i>mec.</i> İçmek. 7. Bırakmak, salıvermek” (TrkmnTS, s.202)	Behey “Sevinç, şaşma, düş kırıklığı, kızgınlık bildirir” (TrkmnTS, s.57)	Gaharcaç “1. Kızgın, öfkeli. 2. Kudurgan, kızgın” (TrkmnTS, s.218)
Gaharlan- “Kızmak, öfkelenmek, kahırlanmak” (TrkmnTS, s.218)	Garpış “Dalaşmak, birbirini yakalamak, kapışmak” (TrkmnTS, s.234)	Biy (III) “Hoşnutsuzluk, kızgınlık, küskünlük bildirir” (TrkmnTS, s.75)	Gaharlı “Kızgın, öfkeli, kahırlı” (TrkmnTS, s.218)
Gatırgan- “Kızmak” (TrkmnTS, s.238)	Geydiriliş “1. Döğüşmek, kavga etmek; birbirine saldırmak. 2. <i>mec.</i> Kapışmak, dalaşmak” (TrkmnTS, s.255)	Cabcın- “1. Hırlamak, havlamak. 2. <i>mec.</i> Terslemek, bağırarak” (TrkmnTS, s.93)	Gıjır “Kızgın, kötü” (TrkmnTS, s.261)
Gazap “Öfke, hiddet, gazap” (TrkmnTS, s.243)	Hıtlat- “Vurmak, sert şekilde vurmak” (TrkmnTS, s.348)	Cedelleşmek- “Tartışmak” (TrkmTS, s.98)	Gızma “Kızgın, öfkeli” (TrkmnTS, s.270)

Gazaplan- “Öfkelenmek, kızmak” (TrkmnTS, s.243)	Humrarıl- “Sinirli sinirli bakmak” (TrkmnTS, s.357)	Cencelleş- “Kavga çıkarmak, dalaşmak, hırlaşmak; gürültü yapmak; tartışmak, ağız kavgası yapmak” (TrkmnTS, s.99)	Girrik “Öfkeli, hiddetli, kızgın” (TrkmnTS, s.270)
Gıcın- “Sinirlenmek, kızmak, öfkelenmek” (TrkmnTS, s.257)	Kötekle- “1. Dayak atmak, dövmek. 2. <i>mec.</i> Azarlamak” (TrkmnTS, s.424)	Cetleş- “Ağız kavgası yapmak, atışmak, çekişmek; araları açılmak, bozuşmak” (TrkmnTS, s.99)	Herremsek “Çabuk sinirlenen, çabuk kızan” (TrkmnTS, s.345)
Gıgırlık “Öfke, kin” (TrkmnTS, s.261)	Patla- “Patlamak, çarpmak, düşmek, pat diye ses çıkarmak, vurmak” (TrkmnTS, s.520)	Dala- “1. Dalamak, ısırmak, hırpalamak 2. <i>mec.</i> Kırmak, hakaret etmek 3. <i>mec.</i> Sövmek, küfretmek” (TrkmnTS, s.132)	İçigli “Öfkeli, hınç dolu, kindar” (TrkmnTS, s.369)
Gız- “1. Kızmak, ısınmak. 2. Coşmak. 3. <i>mec.</i> Öfkelenmek, kızmak. 4. <i>mec.</i> Kızılsmak, alevlenmek” (TrkmnTS, s.268)	Patlat- “Patırtı çıkarmak, pat diye vurmak, paldır küldür düşmek” (TrkmnTS, s.520)	Davalaş- “1. Tartışmak, çekişmek, münakaşa etmek. 2. Atışmak, çekişmek, dil kavgası yapmak. 3. <i>mec.</i> Fiyat konusunda çekişmek, pazarlık etmek” (TrkmnTS, s.138)	
Gızar- “1. Kırmızılaşmak, kızarmak. 2. Kırmızı gözükmek. 3. <i>mec.</i> Utanmak, çekinmek, sıkılmak. 4. <i>mec.</i> Kızmak, öfkelenmek” (TrkmnTS, s.268)	Pıçakla- “Bıçaklamak” (TrkmnTS, s.528)	Dikleş- “1. Art ayakları üstüne kalkmak. 2. Kapışmak, sövüşmek” (TrkmnTS, s.159)	
Gızarıl- “Birine kızmak, öfkelenmek” (TrkmnTS, s.268)	Sımsıkla- “Birinin göğsüne yumrukla vurmak, arka arkaya dürtmek” (TrkmnTS, s.575)	Ejekleş- “Münakaşa etmek, niza etmek, tartışmak” (TrkmnTS, s.202)	

Gızıber- “Öfkelenmek, kızmak, hemencecik kızdırmak” (TrkmnTS, s.269)	Şapbatla- “Tokatlamak, tokat atmak” (TrkmnTS, s.600)	Garga- “1. Kargılamak, lanetlemek, lanet etmek; beddua etmek. 2. Küfretmek, sövmek” (TrkmnTS, s.232)	
Gızmalık “Kızgınlık” (TrkmnTS, s.270)	Ur- “1. Vurmak, dövmek. 2. Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi hızla indirmek. 3. Silahla ateş edip isabet ettirmek. 4. <i>mec.</i> (sıvı bir nesne) bir yerden kuvvetle akmak. 5. Vurur durumunda olmak, çarpmak. 6. Zarar vermek (soğuk, dolu gibi şeyler için). 7. Kendini bir şeyin içine fırlatmak. 8. Yükleme, yük vurmak. 9. Eleştirmek, olumsuz yönlerini söylemek. 10. İsimlerle birlikte birleşik fiil yapan yardımcı fiil” (TrkmnTS, s.648)	Gargancıra- “Çekişmek, kavga etmek; küfür etmek, sövüp saymak” (TrkmnTS, s.232)	
Girriklik “Sinirlilik, asabılık” (TrkmnTS, s.274)	Uruş- “1. Kavga etmek, dövüşmek. 2. Savaşmak, harp etmek. 3. Döğüşmek, birbirini ısırarak (köpekler ve diğer hayvanlar hakkında). 4. Vurmaya yardım etmek” (TrkmnTS, s.649)	Garpiş- “Dalaşmak, birbirini yakalamak, kapışmak” (TrkmnTS, s.234)	
Hıj “1. Çok dolmak, taşacak kadar dolmak (su). 2. <i>mec.</i> Çok sinirlenmek, hiddetlenmek” (TrkmnTS, s.347)	Yapla- “1. Yaslamak, dayamak. 2. <i>mec.</i> İftira atmak. 3. Vurmak, dövmek” (TrkmnTS, s.677)	Geydiriliş- “1. Döğüşmek, kavga etmek; birbirine saldırmak. 2. <i>mec.</i> Kapışmak, dalaşmak” (TrkmnTS, s.255)	

Lovla- “Tutuşmak, ateş almak, parlamak; alev alev yanmak, tutuşup yanmak. 2. <i>mec.</i> Şiddetli ateşlenmek, çok ateşi olmak, ateşlenmek. 3. <i>mec.</i> Öfkelenmek, kızmak, ateşlenmek” (TrkmnTS, s.440)	Yelme- “1. (zamkla) yapıştırılmak, tutkallamak. 2. Mühürlemek. 3. <i>mec.</i> Vurmak, patlatmak. 4. <i>mec.</i> vaktinde söylemek. 5. <i>mec.</i> Satıp savmak, elden çıkarmak” (TrkmnTS, s.689)	Gıcırda- “1. Gıcırdamak, çıkırdamak. 2. <i>mec.</i> Öfkelenerek, öfkeyle konuşmak” (TrkmnTS, s.257)	
Oduk- “Öfkesi çoğalmak, çok kızmak, ateş gibi olmak” (TrkmnTS, s.482)	Yenç- “Dövmek, vurmak” (TrkmnTS, s.690)	Gıgır- “1. Bağırarak, böğürmek. 2. Birini çağırarak. 3. Bağırarak, birine sesini yükseltmek” (TrkmnTS, s.257)	
Öcük “Öfke duymak, öfkesi artmak” (TrkmnTS, s.501)	Yepbekte- “1. Okşamak. 2. Sıkıştırmak. 3. <i>mec.</i> Dövmek, yıpratmak, hırpalatmak” (TrkmnTS, s.692)	Harcanlaş- “Bir şeyi için gereksiz yere çekişmek, birbirine laf atmak, küfretmek, sövmek” (TrkmnTS, s.334) Herrel- “Azarlamak, paylamak” (TrkmnTS, s.345)	
Öyke “Güceniklik, kırılganlık, öfke” (TrkmnTS, s.512)	Yoluş- “ <i>mec.</i> Döğüşmek, vuruşmak, kavga etmek” (TrkmnTS, s.706)	Herrel- “Azarlamak, paylamak” (TrkmnTS, s.345)	
		İgen- “Homurdanmak, mırıldanmak; söylenmek, sızlanmak” (TrkmnTS, s.372)	
		İjirde- “Sızlanmak, homurdanmak” (TrkmnTS, s.381)	
		Käye- “Küfretmek, sövmek; paylamak, azarlamak, yermek” (TrkmnTS, s.398)	

		Keceleş- “Biriyle tartışmak” (TrkmnTS, s.399)	
		Kötekile- “1. Dayak atmak, dövmek. 2. <i>mec.</i> Azarlamak” (TrkmnTS, s.424)	
		Lagırda- “1. Mırıldanmak, sızlanmak, homurdanmak. 2. Böğürmek, bağırıp çağırmak” (TrkmnTS, s.432)	
		Näletle- “Lanetlemek. 2. <i>mec.</i> damgalamak” (TrkmnTS, s.473)	
		Sög- “Sövmek” (TrkmnTS, s.585)	



Grafik 3. 18. Türkmen Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

3.19. Yeni Uygur Türkçesinde Öfkenin Kavram Alanı

Uygur Türklerinin çoğu Çin Halk Cumhuriyeti'nin Şincan Uygur Özerk bölgesinde (Doğu Türkistan) olmak üzere Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan topraklarında yaşamaktadır. Doğu Türkistan; kuzeyden güneye doğru Altay Dağlarının güney etek kısımlarında, Çungarya Havzasını, Tanrı Dağlarının tarım havzasını ve Altın Dağlarının güney eteklerini kapsayan geniş bir sahada yer almaktadır. Türk dili tarihi içinde önemli bir yeri olan Uygur Türkçesinin iki ayrı dönemi vardır. Eski Uygurca ve Yeni Uygurca olarak sınıflandırılmıştır. Günümüzde Yeni Uygurca olarak adlandırdığımız bu Türkçe tarihi gelişimi açısından Karahanlı ve Çağatay Türkçesinin devamıdır. 1930 yıllarına kadar Uygur Türkleri, Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanmışlardır. Fakat bu tarihten sonra Urumçi ağzını temel alarak merkez ağızları grubunu edebi dil olarak belirlemişlerdir. Ana hatlarıyla üç grupta sınıflandırılan Uygur Türkçesinin ağızlarından diğer ikisi Hoten ile Lopnor grubu ağızlarıdır. Lopnor grubu ağzı Uygur Türkçesinin Kırgız Türkçesiyle ortak özellik gösteren ağzıdır. Hoten grubu ise Doğu Türkistan'ın güneyinde Hoten vilayetine bağlı bölgelerde yaşayanların ağzını kapsamaktadır (Buran ve Alkaya, 2013: 192-196).

Güneydoğu diyalekt alanına ait olan Uygur Türkçesi için yapılan çalışmada Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğünde (Necip, 2013) öfkenin kavram alanına giren sözcükler derlenmiştir. İncelenen sözlüğe göre Yeni Uygur Türkçesinde öfkenin kavram alanına giren 88 sözcük saptanmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre bilişsel-duygusal tepki ölçütündeki sözcükler 23, fiziksel tepki ölçütündeki sözcükler 27, sözel tepki ölçütündeki sözcükler 25, nitelik kazandıran ölçütünde ise 13 adet sözcük tespit edilmiştir. İncelenen eserde derlenen sözcüklerin %78'inin Türkçe kökenli, %9'unun Arapça kökenli, %9'unun Arapça Uygur Türkçesi kökenli, %2'sinin Farsça Uygur Türkçesi kökenli, %1'inin Farsça kökenli, %1'inin Çince kökenli olduğu saptanmıştır.

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÖFKE SÖZCÜĞÜNÜN KAVRAM ALANI HARİTASI



Harita 3. 19 Yeni Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Haritası

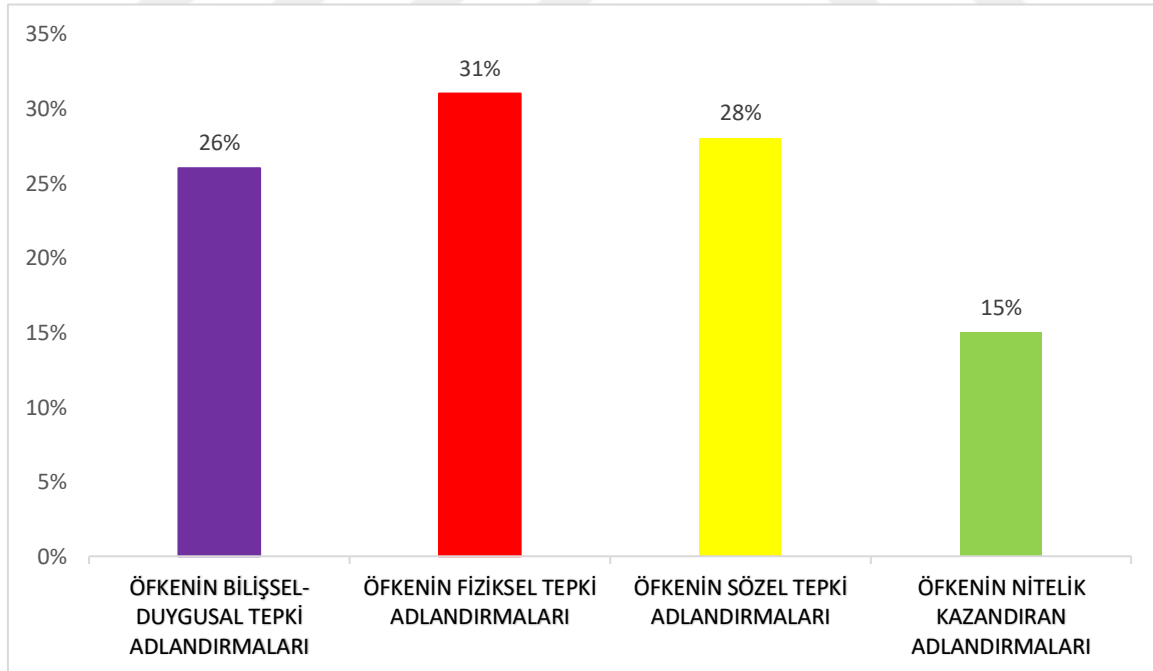
Tablo 3. 19 Yeni Uygur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Tablosu

ÖFKENİN BİLİŞSEL-DUYGUSAL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN FİZİKSEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN SÖZEL TEPKİ ADLANDIRMALARI	ÖFKENİN NİTELİK KAZANDIRAN ADLANDIRMALARI
Aççıqlanmaq/aççıqlımaq “Kızmak; öfkelenmek” (YUygTS, s.2)	Atmaq “Fırlatmak, ateş açmak, bırakmak, vurmak” (YUygTS, s.21)	Ani “Hakaret etme; gönlünü kıрма; incitme; dokunma” (YUygTS, s.13)	Aççıqlıq/aççıqlıq “Öfkeli; hiddetli; dargın” (YUygTS, s.2)
Aççıqlımaq/ aççıqlaş “Darılmak, küsmek, kızmak” (YUygTS, s.2)	Bézermek “1. Öfkeli bakmak. 2. Israr etmek” (YUygTS, s.39)	Cékirmek “Azarlamak, sövmek” (YUygTS, s.61)	Çekçek “Öfkeli, kin dolu” (YUygTS, s.73)
Aççıq I “Acı” (YUygTS, s.2)	Cidel (Ar.) “Kavga, skandal” (YUygTS, s.61)	Érigeşmek “Münakaşa etmek, tartışmak, çekişmek” (YUygTS, s.126)	Dergezep bolmaq “Öfkeli, kızgın, hiddetli” (YUygTS, s.98)

Aççıq II “Sinirlilik, dargınlık, öfke, hiddet, kızgınlık” (YUygTS, s.2)	Cidel qılmaq “Kavga etmək” (YUygTS, s.61)	Ğacıldaşmaq “Ağız kavgası yapmak; tartışmak, çekişmek, çatışmak” (YUygTS, s.139)	Esiviy (Ar.) “Sinirli, asabi” (YUygTS, s.117)
Cehl (Ar.) “Hiddet, öfke, gazap, kızgınlık” (YUygTS, s.60)	Derrilimek “Çubukla dövmek; cezalandırmak” (YUygTS, s.98)	Ğalvirimaq “Homurdanmak” (YUygTS, s.140)	Eşeddi (Ar.) “Kızgın, gazaplı, öfkeli, sert, şiddetli, aşırı” (YUygTS, s.117)
Céle (Ç.) “Sinirlilik” (YUygTS, s.61)	Dumbalimaq “Dayaklamak, dövmek” (YUygTS, s.107)	Ğiñildimaq “Vızıldamak, homurdanmak, uğuldamak” (YUygTS, s.143)	Ğezeplik (Ar.+Uyg.) “Öfkeli” (YUygTS, s.142)
Céle bolmaq “Sinirlenmek” (YUygTS, s.61)	Ğoğa “Kavga” (YUygTS, s.144)	Haqaret (Ar.) “Hakaret” (YUygTS, s.147)	Qeherlik (Ar.+Uyg.) “Hiddetli, öfkeli, kızgın” (YUygTS, s.230)
Çéçilğaq “Kızgınlık, ateşlilik, sinirlilik, hiddetlilik” (YUygTS, s.75)	Ğoğa çıxarmaq “Kavga çıkarmak” (YUygTS, s.144)	Haqaret qılmaq “Hakaret etmək” (YUygTS, s.147)	Qehirlik (Ar.+Uyg.) “Hiddetli, öfkeli” (YUygTS, s.230)
Çéçilmaq “1. Dağılmak. 2. Sinirlenmek, kızmak” (YUygTS, s.75)	Ğoğulaşmaq “Kavgalaşmak” (YUygTS, s.144)	Haqaretlimek (Ar.+Uyg.) “Hakaret etmək” (YUygTS, s.147)	Qehri yaman “Hiddetli” (YUygTS, s.230)
Derğezep bolmaq “Öfkelenmek, hiddetlenmek” (YUygTS, s.98)	Ğulğulimaq “İtişip kakışmak” (YUygTS, s.146)	Xırlaşmaq “Çekişmek, kavga etmek, sövüp saymak” (YUygTS, s.166)	Öpkiçan “Çabuk kızan, çabuk öfkelenen” (YUygTS, s.306)
Esiviyleşmek “Asabileşmek, sinirlenmek” (YUygTS, s.117)	Qaqmaq “Çakmak, kakmak, vurmak” (YUygTS, s.217)	Kotuldimaq “Mırıldanmak, homurdanmak” (YUygTS, s.202)	Sepa (Ar.) “1. Öd, safra. 2. mec. Sinirli, kinli. 3. Kusmak” (YUygTS, s.346)
Eşşeddileşmek “Aşırı öfkelenmek” (YUygTS, s.117)	Kalteklimek “Sopa ile dövmek” (YUygTS, s.191)	Küpürlük (Ar.+Uyg.) “Küfür etme hali” (YUygTS, s.212)	Térikkek “Çabuk kızan, çabuk öfkelenen” (YUygTS, s.409)
Ğezep (Ar.) “Gazap, hiddet, öfke” (YUygTS, s.142)	Qiliçlaşmaq “Kılıçla dövüşmek” (YUygTS, s.234)	Küpürlük qılmaq “Küfür etmək” (YUygTS, s.212)	Zehexende (Far.) “Kindar, öfkeli, kin dolu” (YUygTS, s.475)

Ğezeplenmek (Ar.+Uyg.) “Öfkelenmek” (YUygTS, s.142)	Muşlaşmaq “Yumruklaşmaq” (YUygTS, s.280)	Qizirişmaq “Ağız kavgası yapmak” (YUygTS, s.230)	
Ğucunumaq “Sinirlenmek, kıзма, öfkelenmek, alınmaq” (YUygTS, s.145)	Muşlımaq (Far.+Uyg.) “Yumruklamak” (YUygTS, s.280)	Lenetlimek (Ar.+Uyg.) “Lanetlemek” (YUygTS, s.255)	
Ğuduşşımaq “Kavgalaşmaq, öfkelenmek, aksilik yapmaq” (YUygTS, s.145)	Soqmaq “Vurmak, dövmek” (YUygTS, s.358)	Silkiştürmek “Azarlamak, paylamak” (YUygTS, s.353)	
Julqunmaq “Öfkesinden patlamak; ateş püskürmek” (YUygTS, s.185)	Soquşmaq “1. Dövüşmek, çarpışmaq. 2. Savaşmaq” (YUygTS, s.358)	Sen-pen “Sövüşme, kavga, küfür, çekişme” (YUygTS, s.346)	
Qeher (Ar.) “Hiddet, öfke, gazap, kızgınlık” (YUygTS, s.230)	Şalaqlatmaq “Vurmak, çarpmak, çalkalandırmaq” (YUygTS, s.373)	Sen-penge kelmek “Küfretmek, sövmek” (YUygTS, s.346)	
Qeherlenmek (Ar.+Uyg.) “Kızmaq, öfkelenmek, hiddetlenmek” (YUygTS , s.230)	Tayaqlaş “Dayaklama, dayak ile dövmek” (YUygTS, s.394)	Sökmek II “Azarlamak, sövmek” (YUygTS, s.362)	
Qozmaq “Sinirlenmek, kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” (YUygTS, s.247)	Tayaqlımaq “Dayaklamak, dayak ile dövmek” (YUygTS, s.394)	Takallaşmaq “Ağız kavgası yapmak” (YUygTS, s.385)	
Öpke qilmaq “Öfkelenmek” (YUygTS, s.306)	Türtünmek “Vurmak, çarpmak, çarpışmaq” (YUygTS, s.432)	Teñ takallaşmaq “Karşılıklı ağız kavgası yapmaq” (YUygTS, s.385)	
Öpkilimek “Öfkelenmek, darılmak, kızmak” (YUygTS, s.306)	Ur-jıqıt “Katliam, yağma, yakıp yıkmak, talan etmek, yumruk kavgası” (YUygTS, s.438)	Talaş qilmaq “Münakaşa etmek” (YUygTS, s.386)	

Térikmek “Kızmak öfkelenmek” (YUygTS, s.409)	Urmaq “Vurmak, dövmek” (YUygTS, s.438)	Talaşmaq I 1. Münakaşa etmek, tartışmak. 2. Dalaşmaq, boğuşmak” (YUygTS, s.386)	
	Urup kėtiş “Vurmak, delmek, kırmak” (YUygTS, s.438)	Talaşmaq II “Dalaşmaq, soymak, yağma etmek, talan, çapul” (YUygTS, s.386)	
	Uruşmaq “Savaşmak, dövüşmek” (YUygTS, s.439)	Tartışmaq “Çekişmek, tartışmak, münakaşa etmek” (YUygTS, s.391)	
	Uruşup qalmaq “Dövüşmek” (YUygTS, s.439)		
	Zexmilendürmek (Far.+Uyg.) “Yaralamak, yaralandırmak” (YUygTS, s.476)		



Grafik 3. 19 Yeni Uyghur Türkçesinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı Grafiği

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ARGOSUNDA ÖFKE

4.1. Öfke İfade Eden Argo Sözcükler

Argo; her dilde görülebilen, her ülkede olabilen toplum içinde bir grubun farklı bir şekilde anlaşmasını hedefleyerek oluşturulan bir dildir. Temelde toplumun aşağı tabakalarında kullanıldığı düşünülen argo, okumuş ve yetişkin kişilerce de kullanılabilir. Bu bağlamda argonun da farklı türleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin artist argosu, öğrenci argosu... Argonun oluşumunda birbirine benzer eğilimler gözlemlenmekte ve benzer yolların takip edildiği dikkat çekmektedir. Argo sanatlı, nüktedan ve gelişmiş bir dildir. Argonun sahip olduğu bu nitelikler söz varlığının incelenmesi esnasında doğal olarak ortaya çıkar (Aksan, 2009: 89).

- Afyonunu patlatmak (Far.+T. dey.) “Birini rahatsız ederek öfkelenmek” (Devellioğlu, 1980: 54)
- Âsâbâtı bozulmak (Ar.+T. dey. ögr. arg.) “Sinirleri bozulmak” (Devellioğlu, 1980: 58)
- Bitleri eşek olmak “Sinirlenmek, asabı bozulmak” (Aktunç, 1998: 59)
- Bozuk “Sinirli; kızgın, öfkeli” (Aktunç, 1998: 63)
- Bozuk atmak “Sinirlendiğini, öfkelenildiğini belli etmek” (Aktunç, 1998: 63)
- Bozulmak “Sinirlenmek, öfkelenmek” (Aktunç, 1998: 63)
- Çıldır olmak (çıldır-mak’tan kıs.) “Çok sinirlenmek, asabı aşırı derecede bozulmak” (Aktunç, 1998: 79)
- Ekintileri oynamak (kendisine) “Verilen söz tutulmadığı için çok sinirlenmek” (Aktunç, 1998: 113)
- Fıtık (Ar.) “1. Can sıkıcı, sinir bozucu. 2. Canı sıkılmış, sinirlenmiş (kimse). 3. Çok küçük erkeklik organı” (Aktunç, 1998: 113)
- Fıtık etmek (Ar.+T.) “(birisinin) Canını sıkıkmak, sinirini bozmak” (Aktunç, 1998: 113)
- Fıtık olmak (Ar.+T.) “Sinirlenmek, canı sıkılmak” (Aktunç, 1998: 113)
- Gıcık “Sözleriyle, davranışlarıyla karşısındakini kızdıran, sıkı, sinirlendiren (kimse)” (Devellioğlu, 1980: 88)
- Gıcık almak “(birinden, bir nesneden, bir durumdan) Hiç hoşlanmamak; siniri bozulmak” (Aktunç, 1998: 122)
- Gıcık kapmak “(birinden, bir nesneden, bir durumdan) Hiç hoşlanmamak; siniri bozulmak” (Aktunç, 1998: 122)

- Gıcık vermek “(bir kimse, bir nesne, bir durum) Birisinin sinirine dokunmak; birisini kızdırmak, öfkelenmek” (Aktunç, 1998: 122)
- Hasta “1. Telaşlı, sinirli; tedirgin. 2. Ne yaptığını bilmeyen dengesiz. 3. Parasız kalmış, züğürt. 4. (öğrenci için) Tembel, derse yeterince hazırlanmamış. 5. Aşırı meraklı, düşkün, tutkun (kimse)” (Aktunç, 1998: 135)
- Hilâlahmere laf konuşmak (Ar.+T. dey.) “Birinin hoşuna gitmeyecek, birini öfkelendirecek boş ve değersiz şeyler söylemek” (Devellioğlu, 1980: 95)
- Hortlamak “Çok öfkelenmek” (Devellioğlu, 1980: 95)
- Hortlamak “Aşırı derecede kızmak; çok öfkelenmek” (Aktunç, 1998: 142)
- Kafası bozulmak (Ar.+T. dey.) “Kızmak, hiddetlenmek” (Devellioğlu, 1980: 101)
- Kafasını bozmak “(birisini) Sinirlendirmek” (Aktunç, 1998: 157)
- Komalık etmek (Gr.+T.) “Aşırı derece sinirlenmesine yol açmak, döverek kıpırdamamaya hale getirmek” (Devellioğlu, 1980: 111)
- Komaya girmek (Gr.+T. dey.) “Aşırı derece şaşırıp çok üzülme ve çok hiddetlenme” (Devellioğlu, 1980: 111)
- Tıkacı atmak “Çok öfkelenerek daha önce yapmadıklarını yapmak, söylemediklerini söylemek. Kafası atmak” (Aktunç, 1998: 281)
- Tilt etmek (İng.+T.) “(birisi ya da bir şey) Sinirlendirmek, (birisinin) sinirlenmesine yol açmak” (Aktunç, 1998: 283)
- Tilt olmak (İng.+T.) “1. Sinirlenmek. 2. Öfkelenmek; bozulmak.” (Aktunç, 1998: 283)
- Uyuz etmek “1. Tedirgin etmek, sinirlendirmek, sinirlenmesine yol açmak. 2. Rahatsız etmek” (Aktunç, 1998: 295)

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEYİMLERDE ÖFKE

5.1. Türkçede Öfke İfade Eden Deyimler

Bir dilin anlatım yolu özelliklerinin bir göstergesi olan söz varlığı bir dili konuşan milletin maddi manevi kültürünü, dünya görüşünü yansıtır. Söz varlığı bir dilde bulunan tüm türleri ile kelimeler, deyimler, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler, atasözleri, terimler ve türlü anlatım kalıplarının oluşturduğu bir bütündür (Erdem, 2009: 11). Deyimler söz varlığı ağacının dallarından birisidir. Temel anlamından kısmen veya tamamen ayrılmış, dikkat çekici bir anlam içeren söz öbekleridir (Çam, 2022: 229). Deyimlerin temel esasları: Deyimler en az iki kelimenin birleşimiyle meydana gelir. Cümleye benzeyen bir yapıya sahiptir ve mecazi anlamda kullanılırlar. Fiil biçiminde çekimlenebilir. Cümle içinde fiilimsi görevlerini üstlenirler. Tıpkı atasözleri gibi toplumda kabul gören ifadelerdendir. Halk kültüründen doğmuştur. (Aksakal, 1995'ten akt. Kenzhalin, 2017: 116).

- Bulganmış köñüllüg (Bulanmış gönüllü) “Öfkeli olma durumu” (Müller, 1911'den akt. Karadavut, 2023: 55)
- Bulganyuk köñüllüg “Öfkeli olma durumu” (Arat, 1965'den akt. Karadavut, 2023: 55)
- Ėrig sarsıg köñüllüg (Katı ve kötü gönüllü) “Öfkeli olma durumu” (Elmalı, 2022'den akt. Karadavut, 2023: 56)
- Ėrig yavgan köñül (Katı ve kötü gönül) “Öfkeli olma durumu” (Elmalı, 2022'den akt. Karadavut, 2023: 56)
- Kadar kaşlıg (Çatık kaşlı) “Öfkeli olma durumu” (Elmalı, 2022'den akt. Karadavut, 2023: 56)
- Kakıg köñül (Öfke dolu gönül) “Öfke” (Kaya, 1994'ten akt. Karadavut, 2023: 56)
- Kaş tüg- (Kaş çatmak) “Öfkelenmek” (Ölmez, 1993'ten akt. Karadavut, 2023: 56)
- Katıg köñüllüg (Katı yürekli) “Acımasız, öfkeli olma durumu” (Tekin, 2019'dan akt. Karadavut, 2023: 56-57)
- Kırırtı yavlak köz (Sert ve kötü göz) “Sert ve öfkeli bakış” (Tekin, 1993'ten akt. Karadavut, 2023: 57)
- Köziğe karakığa kan kodul- (Gözüne kan dolmak) “Gözlerini kan bürümek, çok öfkelenmek” (Elmalı, 2022'den akt. Karadavut, 2023: 57)
- Meniz karart- (Beniz karartmak) “Öfkelenmek” (Kaçalın, 2011'den akt. Karadavut, 2023: 57)

- Ögin köñülün bulga- (Aklını ve kalbini bulandırmak) “Öfkelendirmek” (Bang ve Gabain, 1929’dan akt. Karadavut, 2023: 57)
- Övkesi kel- (Öfkesi gelmek) “Öfkelenmek” (Elmalı, 2022’den akt. Karadavut, 2023: 57)
- Taş köñüllüg (Taş kalpli) “Öfkeli ve merhametsiz olma durumu” (Tekin, 2019’dan akt. Karadavut, 2023: 58)
- Tunkı kaşlıg (Çatık kaşlı) “Öfkeli olma durumu” (Arat, 1965’ten akt. Karadavut, 2023: 58)
- Tügmiş alınlıg (Kırışık alınlı) “Öfkeli olma durumu” (Müller, 1911’den akt. Karadavut, 2023: 58)
- Üz bol köñül (Kırıcı gönül) “Öfke ve kin duyma durumu” (Bang ve Gabain, 1929’dan akt. Karadavut, 2023: 58)
- Yürekin katrun- (Yüreği katılaştırmak) “Öfke duymak” (Müller, 1931’den akt. Karadavut, 2023: 58)
- Gazap donunuy geýmek (Gazap donunu giymek) “Ateş püskürmek, haddinden fazla sinirlenmek” (Yılmaz, 2016: 306)
- Köñle kine doldurmak (Gönle kin doldurmak) “İncitmek, kalp kırmak, öfkelendirmek” (Yılmaz, 2016: 332)
- Göwün şährini ýykmak (Gönül şehrini yıkmak) “Küsmek, darılmak, incitmek, sinirlendirmek” (Yılmaz, 2016: 346)
- Göz gyzdyrmak (Göz kızdırmak) “1. Bir şeyi almaya heves etmek, meyletmek. 2. Hırs yapmak, sinirlenmek” (Yılmaz, 2016: 352)
- Gözünde ot ýanmak (gözünde od yanmak) “Çok kızmak, öfkelenmek, ateş püskürmek” (Yılmaz, 2016: 366)
- Gahar ataşy (Kahr ateşi) “Sinirlenmek, köpürmek” (Yılmaz, 2016: 452)
- Gahar atyna münmek (Kahr atına binmek) “Çok fazla sinirlenmek, çığırğından çıkmak” (Yılmaz, 2016: 452)
- Gahra münmek (Kahra binmek) “Çok fazla sinirlenmek; çığırğından çıkmak” (Yılmaz, 2016: 454)
- Gahra münüp şeytany galdyrmak (Kahra binip şeytanı kaldırmak) “Öfkelenerek şeytanı uyarmak; iradesine sahip çıkamamak” (Yılmaz, 2016: 454)
- Gahry gaýnamak (Kahrı kaynamak) “Çok fazla sinirlenmek, çığırğından çıkmak” (Yılmaz, 2016: 454)

- Gahryna uğraşmak (Kahrına uğraşmak) “Sinirli haline denk gelmek, kızgın durumunda karşılamak” (Yılmaz, 2016: 454)
- Gaş çytmak (Kaş çatmak) “Bir şeyden rahatsız olup sinirlenmek” (Yılmaz, 2016: 466)
- Gol urmak (Kol vurmak) “1. Kendisine ait olmayan bir şeye sahip olmaya çalışma. 2. Bir işe başlamak, başlangıç. 3. Sinirlendirmek, kıskırtmak. 4. Birinin namusuna el sürmek” (Yılmaz, 2016: 492)
- Lerzana düşmek (Lerzana düşmek) “Sinirlenmek, celallenmek, sendelemek, titremek” (Yılmaz, 2016: 514)
- Öç kylmak (Öç kılmak) “Sinirlenmek, intikam peşinde koşmak” (Yılmaz, 2016: 556)
- Açtı ağzını, yumdu gözünü “Öfkelenerek veya kızarak ağır sözler söyledi” (BFS, s.32)
- Afyonu başına vurmak “Aşırı danışlarda bulunacak kadar öfkelenmek, ne yaptığını bilmemek” (BFS, s.53)
- Afyonunu patlatmak “Kendi keyfine dalmış olan birini öfkelenmek” (BFS, s.53)
- Ağız burun birbirine karışmak “Dayak yeme sonunda yüzü, yara bere içinde kalmak; yüzde aşırı öfke, üzüntü, yorgunluk gibi durumların izleri görünmek” (BFS, s.66)
- Ağzını açıp gözünü yummak “Öfke ile, sonunu düşünmeden ağzına gelen bütün ağır sözleri söylemek” (BFS, s.77)
- Alev almak “Tutuşmak, yanmaya başlamak; coşmak, heyecanlanmak, heyecana gelmek, telaşlanmak, öfkelenmek” (BFS, s.136)
- Allah cezasını vermesin (veya Allah cezasını versin) “Yarı şaka, yarı şaşma yollu, bazen de gerçek öfke ile söylenen ilenme sözü” (BFS, s.147)
- Ateş almak “Yanmak, tutuşmak; (ateşli silah) patlamak; telaşlanmak, öfkelenmek, heyecanlanmak, coşmak, acele davranmak, acele etmek” (BFS, s.268)
- Ateş püskürmek “Şiddetli, öfkeli konuşmak; çok öfkeli olmak” (BFS, s.269)
- Ateş saçmak “Çok kızmak, çok öfkelenmek” (BFS, s.269-270)
- Ateşi başına vurmak “Çok öfkelenmek, sinirlenmek, coşmak” (BFS, s.270)
- Ayrarı kabarmak “Öfkelenmek, coşmak; aşırı bir cinsel arzu duymak” (BFS, s.308)
- Barut kesilmek (veya olmak) “Çok öfkelenmek” (BFS, s.375)
- Başına çalmak “Bir şeyi öfkeyle, nefretle geri vermek” (BFS, s.395)
- Başına çalsın “Birine verilmek istenilen bir şeyin öfke ve nefretle geri çevrildiğini anlatmak için söylenir” (BFS, s.395)
- Başına geçirmek “Başına giymek; bir şeyi öfke ile birisinin başına vurmak” (BFS, s.395)

- Başına kan çıkmak “Öfkelenmek, hiddete kapılmak, kontrolünü yitirmek” (BFS, s.396)
- Bir kaşık suda boğmak “Bir kimseye çok kızmak veya öfkelenmek” (BFS, s.508)
- Bokuyla kavga etmek “Çok sinirli ve geçimsiz olmak, her şeye öfkelenir olmak” (BFS, s.538)
- Bomba gibi patlamak “Öfkelenerek, birdenbire ve yüksek sesle bağırıp çağırmak; bir olay birdenbire ortaya çıkarak herkesi şaşırtmak” (BFS, s.540)
- Borusunu tutmak (veya üstünde) “(zenciler için) Ağzı köpürerek kriz geçirmek, çok öfkelenerek etrafa saldırmak” (BFS, s.548)
- Burnundan solumak “Çok öfkelenmiş olmak” (BFS, s.596)
- Burnunun yeli harman savurmak “Büyükleme, kibirlenme; çok öfkelenme” (BFS, s.597)
- Canı cehenneme “Sevilmeyen bir kimse için duyulan öfke ve nefreti bildirir” (BFS, s.628)
- Canı sıkılmak “İçeride sıkılmak, yapacak bir iş olmamaktan tedirginlikten duymak; keyfi kaçmak; yarı üzölmek, yarı öfkelenmek” (BFS, s.629)
- Canına tükürdüğüümün (veya üfürdüğüümün) “Kızgınlık ve öfke belirtir” (BFS, s.631)
- Canına yandığıım (veya yandığıımın) “Sevgi, hayranlık veya öfke gibi türlü duygular anlatır” (BFS, s.631)
- Cin ifrit olmak (veya kesilmek) “Son derece kızmak öfkelenmek” (BFS, s.675)
- Cini tutmak “Çok sinirlenerek” (BFS, s.675)
- Cinleri başına toplanmak (üşüşmek) “Öfkelenmek” (BFS, s.675)
- Çılgına dönmek “Sevinç, öfke, kızgınlık vb. duygular sonucu aşırı ölçüde heyecanlanmak, kendine hâkim olmamak” (BFS, s.774)
- Damarı kurusun “Birinin huysuzluğıuna öfkelenildiğıinde, ilenme olarak söylenir” (BFS, s.854)
- Damarına basmak “Birinin duyarlı olduğı bir konuda kızdırmak” (BFS, s.854)
- Dik dik bakmak “Çok sert bir biçimde, sert sert; öfkeli öfkeli bakmak” (BFS, s.949)
- Dinden imandan çıkmak “Kendini kontrol edemeyecek kadar öfkelenmek, çok sinirlenmek” (BFS, s.967)
- Dinine yandığıım “Öfke, kızgınlık gibi duyguları belirtmek için kullanılan ilenme sözü” (BFS, s.969)
- Diş gıcırdatmak “Öfkesini davranışlarıyla göstermek” (BFS, s.981)

- Dünya gözü görmemek “Üzüntü, öfke, karamsarlık ve çok mutlu olma gibi durumlarda başka bir şey düşünememek, ölçülü davranmamak, yoğun olarak bir iş ile uğraşma” (BFS, s.1064)
- Feveran etmek “Birdenbire öfkelenmek, köpürmek, parlamak” (BFS, s.1253)
- Fitili almak “Birdenbire telaşlanmak, kaygılanmak, öfkelenmek” (BFS, s.1279)
- Gazaba gelmek “Öfkelenmek, kızmak” (BFS, s.1324)
- Gazabını yenmek “Öfkesini, şiddetini göstermemek veya bastırmak” (BFS, s.1374)
- Gıcık etmek “Sinirlendirmek, öfkelenmek, kızdırmak” (BFS, s.1370)
- Gözleri çakmak çakmak (olmak) “Ateşli hastalık veya öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış olmak” (BFS, s.1431)
- Gözleri dönmek “(aşırı ateşten veya can çekişirken) Gözlerin renkli bölümü kapakların altında kalarak görünmemek; öfkesinde ne yaptığını bilmemek” (BFS, s.1432)
- Gözleri evinden (veya yuvalarından) uğramak (veya fırlamak) “Korku, öfke ve telaşı gözlerinden belli olmak” (BFS, s.1432)
- Gözleri fal taşı gibi açılmak “Büyük bir şaşkınlık veya öfkeden dolayı doğal olmayan bir biçimde açılmak” (BFS, s.1432)
- Gözleri kan çanağına dönmek (veya gözleri kanlanmak) “Uykusuzluk, yorgunluk, ağlama gibi sebeplerle gözleri çok kızarmak; sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak” (BFS, s.1432)
- Gözlerinde şimşek (veya şimşekler) çakmak “Çok kızmak, öfkelenmek, çok üzücü bir sebeple sarsılmak” (BFS, s.1433)
- Gözlerini devirmek “Öfke ile bakmak” (BFS, s.1433)
- Gözü dönmek “Aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek” (BFS, s.1435)
- Gözü dumanlanmak “Öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gelmek” (BFS, s.1435)
- Gözü görmemek “Görmez olmak; belli bir şeyden başka bir şeyle ilgilenmemek, öfke sonucu en kötü şeyleri yapacak duruma gelmek” (BFS, s.1436)
- Gözü kızmak “Gözünün hiçbir şey görmeyecek ölçüde öfkelenmek” (BFS, s.1437)
- Gözünü hırs bürümek “Çok fazla istemek, aşırı istemek; çok öfkelenmek” (BFS, s.1440)
- Gözünü kan bürümek “Adam öldürecek kadar öfkelenmek” (BFS, s.1440)
- Günah keçisi “Sürekli suçlanan, her gelenin öfkesini ondan çıkardığı kimse” (BFS, s.1465)

- Hangi taş pekse (katıysa) başını ona vur “Kendi kusuru yüzünden zor bir duruma düşen veya başkalarından yardım isteyen bir kimseye öfkelenildiğinde söylenir” (BFS, s.1518)
- Harı geçmek “Kızgınlığı, sıcaklığı, hevesi, isteği veya öfkesi azalmak” (BFS, s.1529)
- Hırsını alamamak “Öfkesini yenememek” (BFS, s.1595)
- Hırsını yenmek “Öfkelenmemek için kendini tutmak” (BFS, s.1595)
- Hızını alamamak “Öfkesini yenememek, yatışamamak” (BFS, s.1600)
- Hiddet etmek “Öfkelenmek, kızmak” (BFS, s.1603)
- Hiddete kapılmak “Öfkelenmek, kızmak” (BFS, s.1603)
- Hiddetten kudurmak “Çok öfkelenmek, aşırı derecede kızmak” (BFS, s.1603)
- Hop oturup hop kalkmak “Öfke, heyecan vb. duygular sebebiyle yerinde duramaz olmak” (BFS, s.1620)
- İçini boşaltmak “Sıkıntı ve derdini söylemek; öfkesini açığa vurmak” (BFS, s.1683)
- İfrit kesilmek “Çok öfkelenmek, çok kızmak” (BFS, s.1693-1694)
- İnfiial uyandırmak “Kızgınlığa yol açmak, öfke yaratmak” (BFS, s.1756)
- İnfiiale kapılmak “Kızgınlık, öfke duymak” (BFS, s.1756)
- Kafası bozulmak “Öfkelenmek, kızmak” (BFS, s.1870)
- Kafası dönmek “(sıkışık bir durumda) Sersemlemek; kızıp öfkelenmek” (BFS, s.1870)
- Kafası kızmak “Öfkelenmek” (BFS, s.1871)
- Kafasının kontağı atmak “Çok sinirlenmek, öfke ile dolmak” (BFS, s.1873)
- Kalkıp kalkıp oturmak “Öfkesini vücut kımıldanışlarıyla belli etmek” (BFS, s.1903)
- Kan başına sıçramak (veya beynine çıkmak) “Çok sinirlenip öfkelenmek” (BFS, s.1918)
- Kan beynine çıkmak “Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, kontrolü yitirmek” (BFS, s.1918)
- Kanı başına çıkmak (veya sıçramak veya toplamak) “Çok öfkelenmek” (BFS, s.1927)
- Keli kızmak “(seyrek öfkelenenler için) Öfkelenmek” (BFS, s.2052)
- Keskin sirke küpüne (veya kabına) zarar “Öfkeli, sert kimsenin zararı kendisinedir” (BFS, s.2080)
- Kılıç kınını kesmez “Sert ve öfkeli kişi yanındakilere zarar vermez” (BFS, s.2094)
- Kırıp dökmek “Dikkatsizlik veya öfkeyle birçok şeyin kırılmasına sebep olmak” (BFS, s.2107)
- Küplere binmek “Çok öfkelenmek” (BFS, s.2330)
- Lâhavle çekmek (veya okumak) “Bir sıkıntıyı, öfkeyi yatıştırmak için “lâhave” ile başlayan Arapça duayı okumak” (BFS, s.2345)

- Nevri dönmek “Belli etmemeye çalıştığı bir öfkeye kapılmak, çok sinirlenmek” (BFS, s.2664)
- Nutku tutulmak “Korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak” (BFS, s.2687)
- Öfke baldan tatlıdır “Öfkeye kapılınca bağırıp çağırmak insanı rahatlatır” (BFS, s.2766)
- Öfke ile kalkan ziyanla (zararla) oturur “Öfkesine kapılarak iş gören sonunda güç duruma düşer” (BFS, s.2766)
- Öfke topuklarına çıkmak “Çok öfkelenmek” (BFS, s.2766)
- Öfkesi kabarmak “Çok kızmak, sakinleşmişken yeniden öfkelenmek, tekrar sinirlenmek” (BFS, s.2766)
- Öfkesini çıkarmak (veya almak) “(öfkeli kişi) Haksız yere birine çatmak” (BFS, s.2766)
- Öfkesini yenmek “İradesini kullanarak öfkesini gidermek” (BFS, s.2766)
- Öfkeye kapılmak “Çok sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek” (BFS, s.2767)
- Sesini yükseltmek “Yüksek, öfkeli bir sesle söylemek” (BFS, s.3132)
- Sıçıp sıvamak “Öfkelenip kaba küfürlerle dolu sözler söylemek” (BFS, s.3145)
- Sinir kesilmek “Çok sinirlenmek, öfkelenmek” (BFS, s.3191)
- Siniri oynamak “Öfkelenmek, sinirlenmek” (BFS, s.3192)
- Siniri tutmak “Birdenbire sinirlenmek veya davranışlarını denetleyememek” (BFS, s.3192)
- Sinirleri ayakta olmak “Çok sinirlenmiş veya öfkelenmiş bulunmak” (BFS, s.3192)
- Surat (veya suratu) bir karış “Öfkeli, kızgın ve somurtkan” (BFS, s.3278)
- Tehevvür etmek “Çok kızmak, öfkelenmek, köpürmek” (BFS, s.3477)
- Tepesi (veya beyni) atmak “Birdenbire öfkeye kapılmak, öfkelenmek” (BFS, s.3517)
- Ters ters bakmak “Düşmanca ve öfkeli bir biçimde bakmak” (BFS, s.3530)
- Vay anam, vay anasını! “Şaşma, öfke duygusunu anlatır” (BFS, s.3748)
- Vay sen misin? “Herhangi bir söz veya davranışın öfke yarattığını anlatmak için kullanılır” (BFS, s.3748)
- Yanına salavatla varılır “Çok kibirli, kendini beğenmiş kimseler için söylenir; çok öfkeli” (BFS, s.3821)
- Yüzünden düşen bin parça olmak “Öfke veya küskünlükten ileri gelen can sıkıntısıyla suratu asık olmaz” (BFS, s.3989)
- Zıvanadan çıkarmak “Sinirlendirmek, öfkelenmek” (BFS, s.4024)
- Zıvanadan çıkmak “Çok sinirlenmek, öfkelenmek” (BFS, s.4024)
- Zift yesin (veya ziftin pekini yesin) “Ne yerse yesin öfke sözü” (BFS, s.4025)

- Acığ çəkmək “İçi içini yemek, hiddetlenmek, kızmak, sinirlenmek” (AzTDS, s.19)
- Acığ vermək “1. Sinirlerini bozmak, birini bir hareket yaparak veya laf söyleyerek kızdırmak, sinirlendirmek. 2. Nispet yapmak, imrendirmek, kışkırtmak” (AzTDS, s.19)
- Acığa dolmaq “Sinirlenmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.19)
- Acığa salmaq “1. İnat atına bindirmek, kendi tavır veya sözüyle birinin inat etmesine sebep olmak, inatlaştırmak, kızdırmak. 2. İmrendirmek kışkırtmak” (AzTDS, s.19)
- Acığı tutmaq “Sinirine dokunmak, hiddetlenmek, kızmak” (AzTDS, s.19)
- Acığından çatlatmaq “Siniri ayakları olmak, çok sinirlenmek” (AzTDS, s.19)
- Acığından diş dişini kəsmək “Burnundan solumak, çok sinirlenmek” (AzTDS, s.19)
- Acığından partlatmaq “Hiddetinden köpürmək, küplere binmək, sinirdən patlatmaq” (AzTDS, s.19)
- Acığını tutdurmaq “Sinirlerini bozmak, kızdırmak, sinirlendirmek” (AzTDS, s.19)
- Açığı (acığına) gəlmək “Sinirine dokunmaq, yapılan bir harekete kızmak, sinirlenmək, kabul edememək içine sindirememək, hoşlanmamək, canını sıkmək” (AzTDS, s.19)
- Adı dəliyə çıxmaq “Adı deliyə çıkmək, adı kötüyə çıkmək, çok sinirli, asabi şəkildə ünlenmək” (AzTDS, s.24)
- Ağız əymək “1. Taklidini yapmak, dalga geçmək. 2. Kızdırmək, sinirlendirmək, kızdıracaq davranışlarda bulunmaq. 3. Hoşnutsuzluğunu bildirmək, beğenmemək, memnuniyetsizlik ifadesi olarak dudaklarını bükmək” (AzTDS, s.30)
- Ağlı başından çıxmaq “1. Birine vurulmaq, âşık olmak. 2. Son derece sinirlenmək, hiddetlenmək” (AzTDS, s.32)
- Ağzı köpüklənmək “1. Hiddetten, hastalıktan vs. ağzından köpük saçılmək. 2. Hiddetlenmək, coşmaq, çok sinirlenmək” (AzTDS, s.36)
- Ağzı əzvəy dadı vərmək “Çok asabi olmak, çok sinirli olmak” (AzTDS, s.36)
- Ağzını yamsılamaq “Taklidini yaparak kızdırmək, sinirlendirmək” (AzTDS, s.43)
- Alışib yanmaq “1. Ateş alıp yanmaq, büyük alevler saçarak yanmaq, alevlenmək. 2. Çok kızmək, çok hiddetlenmək, hiddetindən deliyə dönmək. 3. Alev renginde parlamək. 4. Kızarmək, kırmızı rengine bürünmək, al rengine görünmək” (AzTDS, s.47)
- Alov püskürmək “Ateş püskürmək, çok sinirli olmak” (AzTDS, s.54)
- Alt dodağı yer süpürür, üst dodağı göy “Çok sinirli, morali bozuk kimseler için kullanılan bir ifade” (AzTDS, s.54)
- Arı kimi sancmaq “Arı gibi sokmaq, sinirlendirmək, kızmasına sebep olmak” (AzTDS, s.63)

- Arı yuvasına çöp soxmaq (uzatmaq) “1. Birisini sinirlendirmek, kızdırmak, hiddetlendirmek. 2. Ortalığı velveleye vermek, ortalığın karışmasına sebep olmak” (AzTDS, s.63)
- Asi kifir etmək “Sinirlendirmek, hiddetlendirmek” (AzTDS, s.64)
- Asi kifir olmaq “1. Çok sinirlenmek, canına tak ederek hiddetlenmek. 2. Son derece yorulmaq” (AzTDS, s.64)
- Aslan kimi olmaq “Kızmaq, sinirlenmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.65)
- Atəş kəsilmək “1. Çok sinirli ve kızgın bir şekilde hareket etmek. 2. Silah ateşi sona ermek” (AzTDS, s.67)
- Ayağını yerə döymək “1. Çok sinirlenmek, aşırı tepki göstermek. 2. İnat etmek, inatlaşmak” (AzTDS, s.73)
- Bağıracağını dişlə tutmaq “Kızgınlığına hâkim olmak, hiddetini yenmek, katlanmak, tahammül etmek” (AzTDS, s.81)
- Barıt kimi açılmaq (partlamaq) “Bomba gibi patlamak, aniden parlamak, yüksek sesle bağırıp çağırmak, çabucak kızmaq, sinirlenmek” (AzTDS, s.84)
- Baş (baş) qoşmaq “1. Dikkat etmek, önemsemek. 2. Meşgul olmak, bir ile teşebbüs etmek, müdahale etmek, karışmak. 3. Birine uymak, peşince gitmek. 4. Birisine sataşmak, dokunmak, sinirlendirmek, uğraşmak, dalga geçmek” (AzTDS, s.88)
- Baş yemək “1. Kelle yemek. 2. Baş yemek, birinin ölümüne sebep olmak. 3. Canını sıkmak, sinirlendirmek” (AzTDS, s.89)
- Baş qızıışmaq “1. Kafası bir şeye karışmak; çok işi olmak, meşgul olmak, her şeyi unutmak 2. Sinirlenmek, hiddetlenmek, kendini kaybetmek” (AzTDS, s.93)
- Başına cin vurmaq “1. Çok sinirlenmek. 2. Haddinden fazla sevinmek” (AzTDS, s.95)
- Başından alov (duman, tüstü) çıxmaq “Son derece kızmaq, hiddetlenmek, sinirlenmek” (AzTDS, s.99)
- Başından duman qalxmaq “1. Çok kederlenmek, çok üzölmek. 2. Çok kızmaq, sinirlenmek” (AzTDS, s.99)
- Beyni dumanlanmaq “Çok sinirlenmek, asabı bozulmak” (AzTDS, s.107)
- Beyni qızmaq “Hiddetlenmek, sinirlenmek, kızmaq” (AzTDS, s.107)
- Beyni yerində olmamaq “Aklı başında olmamak; çok sinirlenmek, aşırı derecede hiddetlenmek, çok kızmaq” (AzTDS, s.107)
- Beyni yerindən laxlamaq (oynamaq) “1. Çok sinirlenmek. 2. Deli olmak” (AzTDS, s.107)

- Beynindən alov (duman, od, tüstü) çıxmaq (qalxmaq) “Çok sinirlenmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.107)
- Beyninin qurdu tərpnmək “Sinirlenmek, kendini kaybedecek derece hiddetlenmek” (AzTDS, s.108)
- Beyninə qan daşlanmaq (sıçramaq) “Çok sinirlenmek” (AzTDS, s.108)
- Bıçaq vursan qanı çıxmaz “1. Çok sağlıklı kimse. 2. Son derece solgun kimse. 3. Kendini kaybedecek derecede hiddetlenmiş, çok sinirlenmiş kimse için kullanılır” (AzTDS, s.114)
- Bıgını (bığlarını) gəmmək “Çok sinirlenmek” (AzTDS, s.114)
- Boğazını qəhər tutmaq “Hırsından, hiddetinden boğularak ağlamak istemek, lakin ağlayamamak” (AzTDS, s.125)
- Bulud kimi qaralmaq “Hiddetinden, gazabından vs. simsiyah kesilmek” (AzTDS, s.133)
- Burnu sallanmaq “1. Hiddetlenmek, kızmak, sinirlenmek. 2. Küsmek, darılmak, kırılmak” (AzTDS, s.134)
- Canı od tutub yanmaq “1. Ateşler içinde kalmak, harareti yükselmek, ateş basmak. 2. Alevlenip yanmak, çok sinirlenmek, hiddetlenmek, ateşlenmek” (AzTDS, s.141)
- Cızhacız yanmaq “Cayır cayır yanmak, çok hiddetlenmek, kendini kaybedecek derecede sinirlenmek, küplere binmek” (AzTDS, s.148)
- Cızrığı çıxmaq “Yanıp kavrulmak, çok sinirlenmek, çok hiddetlenmek, yanıp tutuşmak” (AzTDS, s.148)
- Cilov (cilovu) gəmmək “1. Birinin yaptıklarından dolayı çok sinirlenmek, ona karşı kin duymak, cezasını vermek için fırsat kollamak. 2. Azgın olmak, azgın hal almak” (AzTDS, s.149)
- Cin atına mindirmək “Çok sinirlendirmek, kızdırmak” (AzTDS, s.150)
- Cin atına minmək “Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (AzTDS, s.150)
- Cin başına (beyninə, təpəsinə) vurmaq “Çok sinirlenmek, asabileşmek” (AzTDS, s.150)
- Cin kəlləsinə (başına, beyninə) vurmaq “Çok sinirlenmek, hiddetlenmek. (AzTDS, s.150)
- Cin tutmaq “Birdenbire çok sinirlenmek, hiddetlenmek, tepesi atmak. (AzTDS, s.150)
- Cinini başına yığmaq “Çok sinirlendirmek, hiddetlendirmek” (AzTDS, s.150)
- Cinləri dağılmaq “Yatışmak, sakinleşmek, hiddetlendirmek” (AzTDS, s.150)
- Çırtıq vursan qanı çıxar (damar, tökülər) “1. Çok sağlıklı, yanakları kırmızı kimse için söylenir. 2. Hiddetten köpürmüş, kızgınlıktan yanakları al al olmuş, çok kızgın halde olan kimse. (AzTDS, s.156)

- Dabanına tüstü çıxmaq “Son derece sinirlenmək” (AzTDS, s.161)
- Dava dağarcığı “Çok sinirli, en ufak şeylerde kızıp ortalığı birbirine katan kimse” (AzTDS, s.170)
- Dəli divanə olmaq “1. Akıl ve şuurunu kaybetmək. 2. Kendini kaybetmək, kızmak, hiddetlenmək, coşmaq, azmaq” (AzTDS, s.172)
- Dəli divanə ətmək (el əmək) “1. Aklını başından almak. 2. Sinirləndirmək, hiddətləndirmək, kendini kaybetmesine sebep olmak” (AzTDS, s.172)
- Dəli etmək (eləməl, qılmaq) “1. Aklını başından almak, aklını və şuurunu kaybetmesine sebep olmak, mecnun etmək. 2. Sinirləndirmək, hiddətləndirmək, kendini kaybetmesine sebep olmak” (AzTDS, s.172)
- Dəli olmaq “1. Akıl ve şuurunu kaybetmək. 2. Kendini kaybetmək, kızmak, hiddetlenmək, coşmaq, azmaq” (AzTDS, s.172)
- Dəliliyi tutmaq “Terslik etmək, inatlaşmaq; sinirlenmək, hiddetlenmək” (AzTDS, s.172)
- Dərisi odlanmaq “1. Çok şiddətli bir şəkildə sinirlenmək, heyecanlanmaq, coşmaq. 2. Endişelenmək” (AzTDS, s.176)
- Dil (dilini) dodağını (dodaq) gəmirmək “Çok sinirlenmək, hiddetlenmək” (AzTDS, s.181)
- Dil göstərmək “Dilini çıxarmak, birini sinirləndirmək, alay etmək məqsədilə dilini çıxarıp göstərmək” (AzTDS, s.181)
- Dilini çəynəmək “Dudaklarını kemirmək, hiddetlenmək, sinirlenmək” (AzTDS, s.186)
- Dilxor etmək “Huzurunu kaçırmək, hiddətləndirmək, kızdırmaq, asabını bozmaq, meyus etmək, kederləndirmək.” (AzTDS, s.183)
- Dilxor olmaq “Rahatsız etmək, çok sinirlenmək, hiddetlenmək, kederlenmək, meyus olmak” (AzTDS, s.183)
- Dişi bağırsağını doğramaq (kəsmək) “İç içine yemek, için için hiddetlenmək, çok sinirlenmək, hiddətini, gazabını bildirməmək, çok sinirlənməsinə rağmen herhangi bir sebepten dolayı kendine hâkim olmak” (AzTDS, s.189)
- Dişini ağartmaq “1. Gülmək, alay etmək, sinirləndirmək. 2. Sebepsiz yere gülmək, yılışmaq” (AzTDS, s.190)
- Dişini dişinə qısamaq “Dişini gıcırdatmaq, çok sinirlenmək” (AzTDS, s.190)
- Dişlərin(i) qısmaq “Çok kızmək, sinirlənərək dişlərini gıcırdatmaq” (AzTDS, s.190)

- Dişlərini qıcamaq (xırçılatmaq, qıcıratmaq) “1. Diş gıcıratmaq, hiddet, öfke veya herhangi bir sebepten dolayı dişlərini birbirine sürterek gıcıratmaq. 2. Sinirlenmək, hiddetlenmək” (AzTDS, s.190)
- Dodağını çəynəmək “1. Dudaklarını kemirmək, hiddetlenmək, sinirlenmək. 2. Hayretini bildirmək, hayret etmək” (AzTDS, s.192)
- Dodaq sallamaq “Suratını asmaq, kızmək, hiddetlenmək” (AzTDS, s.192)
- Dodaqlarını gəmənmək “Dudaklarını kemirmək, çox sinirlenmək” (AzTDS, s.192)
- Dünya gözüne dar (qara) görünmək “Haddinden fazla sinirlenmək, kendini kaybedecek dereceye gelmək” (AzTDS, s.198)
- Dünya gözüne görünmür “Haddinden fazla sinirli, sıkıntılı, kederli olmadan dolayı hiçbir şeyi görememək” (AzTDS, s.198)
- Dünya gözüne görünməmək “Haddinden fazla sinirli, sıkıntılı, kederli olmadan dolayı hiçbir şeyi görememək” (AzTDS, s.198)
- Dünya gözüne qara (qaranlıq) görünür “1. Çok mutsuz, bedbaht, işleri berbat, çok sevdiği kimseyi kaybetmiş insanların psikolojisini anlatmak için kullanılır. 2. Son derece sinirli kimseler için kullanılır” (AzTDS, s.198)
- Elə bil başıma bir qazan qaynar su tökdülər “Sanki başımdan bir qazan qaynar su döktülər, çox sinirlenme, hiddetlenme bildiren bir ifade” (AzTDS, s.203)
- Elə bil üstümə (üstünə) su çiləndi “Şaşkınlık veya hiddet bildiren bir ifade” (AzTDS, s.205)
- Elə bil üstümə qaynar su caladılar “Şaşkınlık veya hiddet bildiren bir ifade” (AzTDS, s.205)
- Əfi ilana dönmək “Son derece hiddetlenmək, sinirlenmək” (AzTDS, s.212)
- Əl qol atmaq “1. Çabalamək. 2. Heyecanlanaraq hiddetli bir şekilde konuşmaq, elini kolunu sallayaraq konuşmaq, hiddetten köpürmək” (AzTDS, s.216)
- Əl qolunu ölçə ölçə “1. Sinirli hareketlər yaparak. 2. Başkasını tehdit etmək” (AzTDS, s.217)
- Əlindən zəncir çəynəmək “Birine çox sinirlenmək, hiddetlenmək” (AzTDS, s.226)
- Əsəbi danışmaq “Sinirli konuşmaq” (AzTDS, s.233)
- Əsəbi olmaq “Asabi olmaq sinirli olmaq” (AzTDS, s.233)
- Əsəbləri ilə oynamaq “Sinirləndirmək, sinirləndirmək, sinirlənməsinə səbəp səbəp olma”. (AzTDS, s.233)
- Əsəblərini korlamaq (oynatmaq, yerindən oynatmaq) “Çox sinirləndirmək, hiddətləndirmək” (AzTDS, s.234)

- Gözü (gözləri) pərdələnmək “1. Hiddetten, öfkeden gözü kimseyi görməmək. 2. Yorgunluktan dolayı gözü kızarmak, kanlanmaq” (AzTDS, s.251)
- Gözü çanağa dönmək “Çok hiddetlenmek, son derece sinirlenmek” (AzTDS, s.258)
- Gözü dönmək “Gözü dönmək, aşırı hiddet veya arzu sebebiyle ne yaptığını bilemeyecek duruma gelmek” (AzTDS, s.259)
- Gözü köz kimi qızarmaq “Son derece sinirlenmek, hiddetten gözlerine kan sağılmək” (AzTDS, s.260)
- Gözü tikan bağlamaq “Sinirden, hiddetten gözleri çakmak çakmak olmak” (AzTDS, s.261)
- Gözündən od tökülmək (yağmaq) “1. Çevik, zinde, ele avuca sığmayan kimse. 2. Çok sinirli olmak, suratından hiddet yağmak” (AzTDS, s.262)
- Gözündən qan dammaq “1. Çok sinirlenmek. 2. Belalı olmak” (AzTDS, s.262)
- Gözünü (gözlərini) qan bürümək (tutmaq) “Kan dökmeye hazır olmak, kan dökecek kadar birinin vuracak kadar sinirlenmek” (AzTDS, s.264)
- Gözünün qabağını qan örtmək “Son derece sinirlenmek, kan akıtacak kadar hiddetlenmek” (AzTDS, s.265)
- Haldan çıxarmaq (çıxartmaq) “Normal halini değiştirmek, sinirlendirmek” (AzTDS, s.271)
- Haldan çıxmaq “Sinirlenmek, kendini kaybetmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.271)
- Halından çıxmaq “Hiddetlenmek, sinirden kendini kaybetmek” (AzTDS, s.271)
- Halını qatmaq “Sinirlendirmek, hiddetlendirmek” (AzTDS, s.271)
- Haris kimi durmaq “Kızgın ve hiddetli olmak” (AzTDS, s.272)
- Havası yuxarı olmaq “Son derece sinirlenmek, kendini kaybedecek derecede kızmak” (AzTDS, s.273)
- Hırı tutmaq “Tersliği tutmak, sinirlenmek” (AzTDS, s.281)
- Hiddətə salmaq “Öfkelenmek, çok kızdırmak” (AzTDS, s.282)
- Hirs (hirs) bağıracağını (bağıracağını) kəsmək “Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek” (AzTDS, s.282)
- Hirs boğmaq “Çok sinirlenmek” (AzTDS, s.282)
- Hirs dağarcığı “Sinir küpü” (AzTDS, s.282)
- Hirs başına (bəyninə, kəlləsinə, təpəsinə) vurmaq “Çok hiddetlenmek, çok sinirlenmek, öfkesinden deliye dönmək” (AzTDS, s.282)
- Hirs tutmaq “Sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek” (AzTDS, s.282)

- Hirsindən bığlarını (cilov, dodaqlarını, zəncir) çeynəmək (gəmirmək) “Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, hiddetinden deliye dönmek” (AzTDS, s.282)
- Hirsindən dəli divanə olmaq (qovrulmaq) “Öfkəsindən, gazabından, hiddetindən ne yapacağını unutmak, bilmemek, öfkeden boğulmak” (AzTDS, s.282)
- Hirsindən partlamaq “Hiddetinden küplere binmek, çok sinirlenmek” (AzTDS, s.282)
- Hirsini çıxarmaq “Bir kimseyi kızdırmak, sinirlendirmek” (AzTDS, s.282)
- Hirsini saxlayabilməmək “Hiddetine engel olamamak” (AzTDS, s.282)
- Hirsini tökmək “Birine kızarak, bağırıp çağırarak içini boşaltmak” (AzTDS, s.283)
- Hörüyü tutmaq “Sinirlenmek, kızmak” (AzTDS, s.284)
- Hövsələsi çatmamaq (dar olmaq, daralmaq, darıxmaq, gəlməmək) “Sabredememek, tahammül edememek, kendini tutamamak, sinirlenmek” (AzTDS, s.284)
- Xıncım vermək “Nispet vermek, sinirlendirmek, kızdırmak” (AzTDS, s.291)
- İçinden doğramaq (gəmirmək, kəsmək) “1. Dert, gam, keder içinde kavrulmak. 2. İçi içini yemek, çok sinirlenmek, rahatsız olmak” (AzTDS, s.295)
- İçəridən qovrulmaq “Hiddetinden içi içini yemek, dışı bağırsaklarını kesmek, çok sinirlenmek, gazabından kavrulmak” (AzTDS, s.295)
- İfrit kəsilmək “İfrit olmak, çok sinirlenmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.297)
- İkrah etmək (eyləmək, qılmaq, olmaq) “İkrah etmek, iğrenmek, nefret etmek, sinir olmak” (AzTDS, s.299)
- İlan baxışı “Hiddetli, gazaplı, kinli bakış” (AzTDS, s.300)
- İlanın quyruğunu basmaq “Yılanın kuyruğuna basmak; bir kimseyi hiddetlendirmek; sinirlendirmek” (AzTDS, s.301)
- İşıqlı dünya gözüne qaranlıq görünməq “Çok sinirlenmek; birşeyden çok etkilenmek” (AzTDS, s.312)
- İt kimi yanların qapmaq “Çok sinirli olmak; en ufak şeyde bile parlayıp etrafını kırıp dökmek” (AzTDS, s.316)
- İtə dönmək “Çok sinirlenmek; hiddetlenmek, herkesi azarlamak” (AzTDS, s.317)
- Kirpikləri titrəmək “Sinirlenmek, kendini kaybetmek” (AzTDS, s.331)
- Kömür kimi qaralmaq (olmaq) “1. Kapkara olmak, yanıp siyahlaşmak. 2. Hiddetinden yüzünün rengi koyulaşmak” (AzTDS, s.336)
- Kösövə dönmək “1. Yanmak, kararmak, kararmak, esmerleşmek. 2. Sinirlenmek, hiddetlenmek, hiddetten köpürmek” (AzTDS, s.338)

- Kəmsiyini çəynəmək (gəmirmək) “Hırsından, hiddetindən boğulmaq, son derece hiddetlenmek, intikam için fırsat kollamak” (AzTDS, s.329)
- Qabana dönmək “1. Haddinden fazla şişmanlamak, güçlenmek. 2. Vahşileşmek, azgınlaşmak, son derece hiddetlenmek, sağını solunu tanımamak” (AzTDS, s.343)
- Qabını çatlatmaq “1. Çok sinirlenmek, kendine zarar vermek. 2. Sınırı aşmak, taşmak, haddini aşmak” (AzTDS, s.344)
- Qabıqdan çıxarmaq “1. Yerinden çıkarmak. 2. Çok sinirlendirmek; çok dövmek, şiddetli dayak atmak” (AzTDS, s.344)
- Qan başına (beyninə) işləmək (sıçramaq, vurmaq) “Kan beynine sıçramak, kan beynine çıkmak, çok sinirlenmek, son derece hiddetlenmek; hırsından deliye dönmek, kendini kaybedecek kadar sinirlenmek” (AzTDS, s.346)
- Qan çanağına dönmək “1. Gözleri aşırı kızarmak. 2. Çok sinirlenmek” (AzTDS, s.346)
- Qan qaraltmaq “Hiddetlendirmek, asabını bozmak, çok sinirlendirmek” (AzTDS, s.346)
- Qanı başına çıxmaq “Kanı başına sıçramak, çok sinirlenmek” (AzTDS, s.348)
- Qanı qara “Morali bozuk, sinirli, hiddetli” (AzTDS, s.348)
- Qanı qaralmaq “Keyfi kaçmak, morali bozulmak, çok kötü olmak, asabı bozulmak, sinir olmak” (AzTDS, s.348)
- Qanı təpəsinə vurmaq “Çok sinirlenmek” (AzTDS, s.349)
- Qanı tərs işləmək “Küplere binmek, son derece sinirlenmek” (AzTDS, s.349)
- Qanı üzünə çilənmək “1. Vurulmak. 2. Hiddetten kıpkırmızı kesilmek” (AzTDS, s.349)
- Qapını çırpmaq “1. Kapıyı hızla örtmek. 2. Hiddetle kapıyı çekerek çıkıp gitmek” (AzTDS, s.351)
- Qaş qabağı yerlə getmək “Son derece sinirlenmek, kızgın olmak” (AzTDS, s.359)
- Qaşları çatılmaq (düyülmək, düyünlənmək) “Suratını asmak, kaşlarını çatmak, derin düşünceye dalarak veya hiddetlenerek kaşlarını toplamak” (AzTDS, s.359)
- Qaşqabağı yer altından (ilə) gətmək “Haddinden fazla hiddetli ve sinirli olmak” (AzTDS, s.359)
- Qazı qaçmaq “İşi ters gittiği için morali bozulmak, sinirlenmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.361)
- Qeyzə gəlmək “Sinirlenmek, hiddetlenmek, gazaplanmak” (AzTDS, s.362)
- Qeyzə gətirmək “Sinirlendirmek, hiddetlendirmek” (AzTDS, s.362)
- Qıbrı tutmaq “Sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (AzTDS, s.368)
- Qıcıq vermək “Sinirlendirmek” (AzTDS, s.368)

- Qıjıt vermək “Sinirləndirmək, kızdırmaq, nispet etmək” (AzTDS, s.368)
- Qızarıb bozarmaq “Kızarıp bozmaq, utancından, məhəbbətindən və ya hiddətindən dolayı rəngdən rəngə girmək, rəngi kızarmaq” (AzTDS, s.371)
- Qızmış qaban “Sinirli, kızıqın kimse” (AzTDS, s.372)
- Quduz itə (köpəyə) dönmək “Çok sinirlənmək, hər kəsi kırmaq, hər kəsi rahatsız etmək” (AzTDS, s.377)
- Quyruğunun altına tikan qoymaq “1. Kuyruğına basmaq, sinirləndirmək. 2. Maddi və ya mənəvi dərəcə vurmaq” (AzTDS, s.385)
- Qəlbinə şeytan girmək “1. Yolunu şaşırmaq, doğru yoldan sapmaq. 2. Hiddətlənmək, kızmaq, kimseyi dinləməmək” (AzTDS, s.364)
- Qələyana gəlmək “Gələyana gəlmək, coşmaq, hiddətlənmək” (AzTDS, s.365)
- Qəzəbi tutmaq “Gəzəbə gəlmək, çox hiddətlənmək, sinirlənmək, öfkələnmək” (AzTDS, s.368)
- Qəzəbnək olmaq “Gəzəbə gəlmək, hiddətlənmək, sinirlənmək, öfkələnmək” (AzTDS, s.368)
- Lələdağ etmək “Sinirləndirmək, hiddətləndirmək, dəhşətə düşürmək” (AzTDS, s.390)
- Lələdağlı olmaq “Elindən bəzər olmaq, elindən canından usanmaq, birindən böyük dərəcə yemək; birisi tərəfindən sürekli rahatsız edilməkdən dolayı çox kızıqın və hiddətli olmaq” (AzTDS, s.390)
- Mızıx vermək “Rahatsız etmək, moralini bozmaq, sinirləndirmək, kızdırmaq” (AzTDS, s.403)
- Moru tutmaq “Kızmaq, sinirlənmək, küsmək” (AzTDS, s.405)
- Məşədi İbad kimi özündən çıxmaq “Anlamsız şeylər üçün kızmaq, hiddətlənmək” (AzTDS, s.401)
- Mətləbi sarı simə ötürmək “Bam teline dokunmaq; sinirləndirmək” (AzTDS, s.402)
- Nəşəsini dağıtmaq (pozmaq) “Sinirləndirmək, asabını bozmaq, keyfini kaçırmək” (AzTDS, s.418)
- Nifrət yağdırmaq “Hiddətini, gəzəbini, kinini, nifrətini bildirmək” (AzTDS, s.419)
- Od götürmək “Çok sinirlənmək, kendini kaybetmək, atəşlənmək” (AzTDS, s.423)
- Od tutub alışmaq (yanmaq) “1. Çok sinirlənmək. 2. Harəti yüksəlmək, atəşi yüksəlmək” (AzTDS, s.423)
- Ossuruğu cəlinə “Önəmsiz şeylərə kızıqın kavgaya çıxaran, sinirli, çabuk kızan, çabuk parlayan kimse” (AzTDS, s. 427)

- Özündə (özündə sözündə) olmamaq “1. Kendini kaybedecek dereceye gelmek, kendinden geçecek kadar sinirlenmek, hiddetlenmek. 2. Ne yaptığını ne dediğini bilmemek, garip davranışlar sergilemek” (AzTDS, s.435)
- Özündən çıxmaq “Kendini kaybetmek, çok sinirlenmek, kendini kaybedecek kadar asabileşmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.435)
- Partlaya partlaya qalmaq “Hiddet içinde kıvrانmak” (AzTDS, s.441)
- Pərt olmaq “Sinir olmak, bir söz hareketten dolayı bozulmak, kalbi kırılmak, asabı bozulmak” (AzTDS, s.444)
- Pəs eləmək “Sinirlendirmek, kızdırmak” (AzTDS, s.444)
- Pisinə gəlmək “Hoşuna gitmemek, sinir etmek” (AzTDS, s.445)
- Poxu cinli “En ufak şeylerde bile kendini kaybedecek derecede sinirlenen; asabî” (AzTDS, s.447)
- Pul kimi (tək) olmaq (qızarmak) “Hiddetten, üzüntüden, mahcubiyetten dolayı vs. kıpkırmızı olmak” (AzTDS, s.447)
- Püsəmərg eləmək “1. Kızdırmak, sinirlenmesine sebep olmak. 2. Rahatsız etmek, asabını bozmak” (AzTDS, s.448)
- Şirə dönmək “Sinirlenmek, yüreklenmek, cesaretlenmek” (AzTDS, s.491)
- Tapanca kimi açılmaq “Bomba gibi patlamak, hemen sinirlenmek, kendini kaybetmek, bağırıp çağırmak, haykırmak” (AzTDS, s.496)
- Tez özündən çıxmaq “Hemen parlamak, çabuk kızmak, çabuk sinirlenmek” (AzTDS, s.497)
- Təbii halından çıxarmaq “Normal durumun değişmesine sebep olmak, sinirlendirmek” (AzTDS, s.498)
- Təbii halından çıxmaq “Normal durumundan çıkmak, sinirlenmek” (AzTDS, s.498)
- Tərs baxmaq “Ters ters bakmak, hiddetle, gazapla bakmak” (AzTDS, s.503)
- Tərs tərs baxmaq “Ters ters bakmak, kin ve öfke ile bakmak” (AzTDS, s.503)
- Tırı tutmaq “Hiddetlenmiş halde olmak, sinirlenip kendini kaybetmek” (AzTDS, s.505)
- Tutması tutmaq “1. Aniden sinirlenmek, heyecanlanmak, terslik etmeye başlamak, tersliği tutmak. 2. Bayılmak. 3. İnat etmek. 4. Sinirlenmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.510)
- Tünd olmaq “Sinirli olmak, yapı itibarıyla sert olmak” (AzTDS, s.511)
- Tüstüsü təpəsindən çıxmaq “Çok sinirlenmek, hiddetlenmek” (AzTDS, s.512)
- Tüstüsüz yanmaq “Yanıp kavrulmak, çok hiddetlenmek” (AzTDS, s.512)

- Ürəyi yanıqlı “Birine karşı kin veya hiddetle dolu olan” (AzTDS, s.522)
- Üst dodağı göy süpürür, alt dodağı yer “Çok asık suratlı, hiddetli kimse” (AzTDS, s.526)
- Üstündən açılmaq “Üzerine haykırmak, karşı gelmek; sinirlenmek, bağırmaq” (AzTDS, s.527)
- Üzünə qan çilənmək (sərpilmək) “Hiddetinden yüzü kızarmak” (AzTDS, s.534)
- Yan gözlə baxmaq (süzmək) “1. Yan bakmaq, kötü gözle bakmaq. 2. Göz ucuyla bakmaq. 3. Çok sinirli olmak, hiddetle bakmaq” (AzTDS, s.547)
- Yandı qındı (yanıq qınıq) vermək “Kışkırtmak, dalga geçmek, sinirlendirmek, kızdırmak” (AzTDS, s.548)
- Yandıq vermək “Kızdırmak, kışkırtarak sinirlendirmek” (AzTDS, s.548)
- Yanına salavatla getmək “Yanına salavatla varılmak, yanına varmaktan çok korkulmak, çok sinirli olmak.” (AzTDS, s.548)
- Yanıq vermək “Sinirlendirmek, kızdırmak, kasten kızdırmak” (AzTDS, s.548)
- Yanlarını qapmaq “Çok sinirlenmiş, hiddetlenmiş kimse için kullanılır” (AzTDS, s.549)
- Yaralı ayı (qaban) kimi “1. Haddinden fazla çırpınan, kendini sağa sola vuran. 2. Haddinden fazla sinirli” (AzTDS, s.549)
- Yaralı qabana dönmək “Kızgınlığından dolayı haddinden fazla çırpınmak; kendini sağa sola vurmak; gözü hiçbir şeyi görmek; çok hiddetlenmek” (AzTDS, s.549)
- Yayını əlləmək olmur “Çok sinirli, hemen kızan kimseler için kullanılır” (AzTDS, s.551)
- Yeri göyü birbirinə vurmaq “Çok sinirlenmek” (AzTDS, s.557)
- Yüyənini gəmərmək “Sinirlenmek” (AzTDS, s.569)
- Zəhlə aparmaq (tökmək) “Bıktırmak, usandırmak, sinirlendirmek, nefret hissi uyandırmak, gırtlığa çıkarmak” (AzTDS, s.572)
- Zəncir çəynəmək (gəmərmək) “Bir kimseye karşı son derece hiddetli olmak, sinir olmak, birini mahvetmeğe hazır olmak” (AzTDS, s.573)
- Zəndeyi zəhləsi getmək “Çok sinirlenmek, asabı bozulmak, görmek bile istememek” (AzTDS, s.573)
- Zəndeyi zəhləsini aparmaq “Çok sinir etmek, asabını bozmak” (AzTDS, s.573)
- Zıqqılıq eləmək “1. Asabını bozmak, sinirlendirmek. 2. Dilenmek” (AzTDS, s.574)
- Acımtık yılğırmak “Acı acı gülmek, öfkeli ve kinayeli gülmek” (TrkmnDS, s.1)

- Acıñı dökmek “Birine kızıp onu haşlamak, birisine çirkin söz söylemek, kinini kusmak, beddua etmek” (TrkmnDS, s.1)
- Acıñı pürkmek “Birine kızıp onu haşlamak, birisine çirkin söz söylemek, kinini kusmak, beddua etmek” (TrkmnDS, s.1)
- Ağır yüzli “1. Asık suratlı, öfkeli, gaddar, edepsiz. 2. Sessiz, suskun, ketum” (TrkmnDS, s.2)
- Ak köpük saçıp gürlemek “Öfkeli öfkeli konuşmak, şiddetli ve öfkeli bir şekilde bağırarak” (TrkmnDS, s.5)
- Bir sanaç yel alıp gelmek “Ateş almak, öfkelenmek, telâşlanmak, acele davranmak” (TrkmnDS, s.18)
- Boğaza bat bermek “Boğazını yırtmak, öfkeyle bağırarak” (TrkmnDS, s.19)
- Bövreği yarılmak “Küplere binmek, öfkelenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.20)
- Can ağırly yalı bolmak “Canı sıkın olmak, öfkelenmek, kızmak, bağırarak” (TrkmnDS, s.21)
- Canıña batmak “Canını sıkmak, huzurunu kaçırmak, kızdırmak, öfkelenmek, sinirlendirmek” (TrkmnDS, s.22)
- Canıñ ağırlymak “1. Canı sıkılmak, öfkelenmek, sinirlenmek. 2. Yüreği sızmak, çok acımak” (TrkmnDS, s.22)
- Canıñ yanmak “1. Canı yanmak, çok acı duymak. 2. Öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.22)
- Cınıñ atlanmak “Cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.23)
- Çetine değmek “Bam teline dokunmak, birini kızdıracak şeyler yapmak veya söylemek, öfkelenmesine sebep olmak, kızdırmak, sinirlendirmek” (TrkmnDS, s.26)
- Çetiñ gızmak “Kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.26)
- Dar gursak “Sabırsız, çabucak öfkelenen, olur olmaz yere kızan” (TrkmnDS, s.30)
- Depe saçıñ sıh-sıh bolmak “1. Öfkelenmek, sinirlenmek. 2. Tüyleri diken diken olmak, çok korkmak. (TrkmnDS, s.31)
- Dişini gıcamak “Diş gıcırdatmak, öfkesini davranışlarıyla belli etmek” (TrkmnDS, s.34)
- Dolup oturmak “Öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, köpürmek, çok kızmak, birdenbire öfkelenmek” (TrkmnDS, s.35)

- El değirmek “1. Hırsızlık etmek, yankesicilik yapmak. 2. El atmak, bir işe girişmek, teşebbüs etmek. 3. Öfkeyle birisine vurmak, yumruk atmak. 4. Kadının namusuna el sürmek, namusunu kirletmek” (TrkmnDS, s.41)
- Gahar atına atlanmak “Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.49)
- Gahar atına münmek “Cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, küplere binmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, hiddetlenmek, çok kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.49)
- Gaharın bokurdağına gelmek “Öfke topuklarına çıkmak, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, küplere binmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfkesi burnunda olmak, öfkesi kabarmak, hiddetlenmek, öfkelenmek, sinirlenmek, fena hâlde kızmak” (TrkmnDS, s.50)
- Gaharın gülü bolmak “Öfkenin kulu olmak; öfkesine yenik düşmek, öfkeyle hareket etmek” (TrkmnDS, s.50)
- Gahar depâne çıkmak “Öfke topuklarına çıkmak, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, küplere binmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfkesi burnunda olmak, öfkesi kabarmak, hiddetlenmek, öfkelenmek, sinirlenmek, fena hâlde kızmak” (TrkmnDS, s.50)
- Gahar deryası “Öfke ırmağı; öfke seli, kabaran öfke, güçlü öfke” (TrkmnDS, s.50)
- Gahar odı “Öfke ateşi; çok şiddetli öfke” (TrkmnDS, s.50)
- Gahar sili “Öfke seli, kabaran öfke, güçlü öfke” (TrkmnDS, s.50)
- Gahar tolkunı “Öfke dalgası; öfke seli, kabaran öfke, güçlü öfke” (TrkmnDS, s.50)
- Ganı kaçmak “1. Hastalık, korku veya heyecan yüzünden rengi atmak, benzi sararmak, yüzü solmak. 2. Öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.51)
- Ganı gızgın “Ufak şeylere sinirlenen, çabuk kızan, öfkeli, sinirli” (TrkmnDS, s.51)
- Ganı kellesine urmak “Kan başına sıçramak, kan beynine çıkmak, çok öfkelenmek, hiddetlenmek, kendine hâkim olamayacak duruma gelmek” (TrkmnDS, s.51)

- Ganını kızdırmak “Canını sıkmak, kızmasına sebep olmak, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.51)
- Ganiñ gızmak “Kan başına çıkmak, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.52)
- Ganiñi gaçırmaq “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, fena hâlde öfkelenmek” (TrkmnDS, s.52)
- Gaññañi ganiñ aşığına almak “Basit bir şeyden dolayı kızmak, kolayca öfkelenmek, aniden sinirlenmek” (TrkmnDS, s.52)
- Gara daş yalı bolup oturmak “Öfkelenip kımıldamadan durmak, sesini çıkarmadan ve kımıldamadan oturmak, hareketsiz kalmak” (TrkmnDS, s.53)
- Gaş çıtmak “Kaş çatmak, kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.55)
- Gaşları gerçeşdirmek “Kaş çatmak, kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.55)
- Gazaba çıkmak “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, çok öfkelenmek, fena hâlde sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)
- Gazaba münmek “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, çok öfkelenmek, fena hâlde kızmak” (TrkmnDS, s.56)
- Gazaba tutmak “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, fena hâlde öfkelenmek, çok sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)
- Gazabıña bäs gelmezlik “Sinirine hâkim olamama, öfkesini yenememe, öfkeyle hareket etme” (TrkmnDS, s.56)
- Gazap atına atlanmak “Gazaba gelmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, köpürmek, çok sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)
- Gazap atına münmek “Gazaba gelmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, köpürmek, çok kızmak” (TrkmnDS, s.56)
- Gazap donunı geymek “Gazaba gelmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, köpürmek, çok sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)
- Gazap odı “Kabaran öfke, şiddetli öfke” (TrkmnDS, s.56)
- Gazaba çıkmak “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, çok öfkelenmek, fena hâlde sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)
- Gazaba münmek “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, çok öfkelenmek, fena hâlde kızmak” (TrkmnDS, s.56)
- Gazaba tutmak “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, fena hâlde öfkelenmek, çok sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)
- Gazap atına atlanmak “Gazaba gelmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, köpürmek, çok sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)

- Gazap atına münmek “Gazaba gelmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, köpürmek, çok kızmak” (TrkmnDS, s.56)
- Gazap donunu geymek “Gazaba gelmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, köpürmek, çok sinirlenmek” (TrkmnDS, s.56)
- Gazap odı “Kabaran öfke, şiddetli öfke” (TrkmnDS, s.56)
- Gıgı acamak “Öfkesi kabarmak, siniri artmak, ateş püskürmek, ağzına geleni söylemek, nezaket dışına çıkarak ağır ve kırıcı sözler söylemek” (TrkmnDS, s.59)
- Gılıç yalamak “1. Niyetini bozmak, kötü bir davranışta bulunma ihtimali olmak, kan dökmeye meyilli görünmek. 2. Burnunun yeli harman savurmak, öfke topuklarına çıkmak, çok öfkelenmek” (TrkmnDS, s.60)
- Gılığın acamak “Öfkeden rengi atmak, öfkelenildiği her hâlden belli olmak, öfkesi kabarmak, birdenbire öfkelenmek” (TrkmnDS, s.60)
- Gıya bakmak “1. Gizlice bakmak, gözünün ucuyla bakmak, nazlı nazlı bakmak. 2. Öfkeyle bakmak, düşmanca bakmak” (TrkmnDS, s.61)
- Gıygın acamak “Dili kılıçtan keskin olmak, kırıcı konuşmak, öfkeyle konuşmak” (TrkmnDS, s.61)
- Gıyık bakmak “Öfkeyle bakmak, kinle bakmak, düşmanca bakmak” (TrkmnDS, s.61)
- Gıyık garamak “Öfkeyle bakmak, kinle bakmak, düşmanca bakmak” (TrkmnDS, s.61)
- Goncuna gor guymak “Kızdırmak, sinirlendirmek, canını sıkmak, öfkelenmesine sebep olmak” (TrkmnDS, s.63)
- Göçğün adam “Çabuk sinirlenen, tez kızan, birdenbire öfkelenen, parlayan” (TrkmnDS, s.65)
- Göz alartmak “Gözlerini belirtmek, gözünü ağartmak, akı çok görünecek bir şekilde gözlerini açmak, öfkeyle bakmak, öfkeli görünmek, birini bakışlarıyla korkutmaya çalışmak” (TrkmnDS, s.68)
- Göz bilen iycek bolmak “Öfkeyle bakmak, birini bakışlarıyla korkutmaya çalışmak, öfkeli görünmek” (TrkmnDS, s.69)
- Göze gan inmek “1. Gözleri kan çanağına dönmek, gözleri kanlanmak, hastalık sebebiyle gözü kızarmak. 2. Gözleri kan çanağına dönmek, gözleri kanlanmak, hiddet ve öfkeden gözleri irileşip kızarmak, sinirlenmek, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.69)
- Gözüñ ağını köpeltmek “Gözlerini belirtmek, gözünü ağartmak, akı çok görünecek bir şekilde gözlerini açmak, öfkeyle bakmak, öfkeli görünmek, birini bakışlarıyla korkutmaya çalışmak” (TrkmnDS, s.73)

- Gözüñ bilen iyäyce bolmak “Yiyecekmiş gibi bakmak, dik dik bakmak, çok dikkatli ve kızgın bakmak, öfkeyle bakmak” (TrkmnDS, s.73)
- Gözüñ gızarmak “1. Gözleri kan çanağına dönmek, gözleri kanlanmak, hiddet ve öfkeden gözleri irileşip kızarmak, sinirlenmek, öfkelenmek. 2. Gözü dünyayı görmemek, hiç kimseye önem vermemek, saygısızca hareket etmek, hiçbir şeye değer vermemek, burnu havada olmak” (TrkmnDS, s.73)
- Gözüñi akcartmak “Gözünü ağartmak, gözlerini belirtmek, akı çok görünecek bir şekilde gözlerini açmak, öfkeyle bakmak, öfkeli görünmek, birini bakışlarıyla korkutmaya çalışmak” (TrkmnDS, s.73)
- Gözüñi alartmak “Gözlerini belirtmek, gözünü ağartmak, akı çok görünecek bir şekilde gözlerini açmak, öfkeyle bakmak, öfkeli görünmek, birini bakışlarıyla korkutmaya çalışmak” (TrkmnDS, s.74)
- Guduzlan köpeğe dönmek “Kuduz köpeğe dönmek; kudurmak, küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, köpürmek, sinirlenmek, hiddetlenmek” (TrkmnDS, s.74)
- Hemle atmak “1. Gözdağı vermek, tehdit etmek, üzerine yürümek, hücum etmek, saldırmak. 2. Öfkeli konuşmak, öfkeyle konuşmak” (TrkmnDS, s.84)
- Hemle urmak “1. Gözdağı vermek, tehdit etmek, üzerine yürümek, hücum etmek, saldırmak. 2. Öfkeli konuşmak, öfkeyle konuşmak” (TrkmnDS, s.84)
- Hiñ urmak “1. Tehdit etmek, gözdağı vermek. 2. Öfkesi kabarmak, çok sinirlenmek. 3. İyice dolmak, taşacak kadar dolmak -su için-.” (TrkmnDS, s.85)
- Hum yalı çişmek “Küp gibi şişmek; küplere binmek, öfkesi kabarmak, köpürmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkeden kendini kaybetmek, çok kızmak” (TrkmnDS, s.87)
- İçe sığmazlık “İçine sindirememe, dayanamama, tahammül edememe, öfkeye kapılma” (TrkmnDS, s.89)
- İçi-içine sığmazlık “1. Nefes nefese kalma, soluğu tıkanacak gibi olma, nefesi daralma, güç soluk alacak duruma gelme. 2. Burnundan soluma, çok öfkelenmiş olma” (TrkmnDS, s.89)
- İçi kitüvli “Kırgın, dargın, öfkeli, intikam duygusu besleyen, kin güden” (TrkmnDS, s.89)
- İçini yakmak “1. Birini kızdıracak davranışlarda bulunmak, öfkelenmesine sebep olmak, canını sıkmak. 2. Sabırsızlıktan çatlama” (TrkmnDS, s.90)

- İçiñi hümetmek “Kötü giden bir durumu hatırlayıp kendi kendine sinirlenmek, öfkelenmek, canı sıkılmak” (TrkmnDS, s.90)
- İçiñ posunı dökmek “İçini dökmek, memnuniyetsizliğini veya kırgınlığını açığa vurmak, öfkeli veya kinli olduğunu açıkça ortaya koymak” (TrkmnDS, s.90)
- İçiñ yelini dökmek “Öfkesini kusmak, birikmiş öfkesini ortaya koymak, içindekileri olduğu gibi söylemek, içini döküp rahatlamak” (TrkmnDS, s.90)
- İki eğninden dem almak “1. Burnundan solumak, çok öfkelenmiş olmak, fena hâlde sinirlenmek. 2. Hâlsiz düşmek, nefes alması zorlaşmak, ölmek üzere olmak” (TrkmnDS, s.91)
- Kakınıñ atlanmak “Cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, küplere binmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.95)
- Kecebâñ daralmak “Kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, canı sıkılmak, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.96)
- Kecebâñ garışmak “Kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, canı sıkılmak, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.96)
- Köleğâñe gaharlanmak “Vara yoğa sinirlenmek, durup dururken öfkelenmek, sebepsiz yere çıkışmak, kızıp durmak” (TrkmnDS, s.98)
- Mañlayıñı çıtmak “Kaş çatmak, öfkelenmek, kızmak, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.104)
- Mırrıhıñ atlanmak “cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, küplere binmek, kafası kızmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, hiddetlenmek, çok kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.107)
- Mırrıhıñ tutmak “Cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, küplere binmek, kafası kızmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, hiddetlenmek, çok kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.107)
- Misi yarılmak “Cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, küplere binmek, kafası kızmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, hiddetlenmek, çok kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek” (TrkmnDS, s.107)

- Murtuñ sıh-sıh bolmak “Bıyıkları dik dik olmak; öfkelendiği her hâlimden belli olmak, küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, kan beynine çıkmak, ateş kesilmek, öfkesi kabarmak, hiddetlenmek, çok kızmak” (TrkmnDS, s.108)
- Nağara dökmek “Ağır konuşmak, ağır söylemek, ağzını açıp gözünü yummak, ağzına geleni söylemek, öfkelenip ağır ve kırıcı sözler söylemek, bağırıp çağırmak, öfkeyle bağırarak” (TrkmnDS, s.109)
- Nağara dövmek “Ağır söylemek, ağır konuşmak, ağzını açıp gözünü yummak, ağzına geleni söylemek, öfkelenip ağır ve kırıcı sözler söylemek, bağırıp çağırmak, öfkeyle bağırarak” (TrkmnDS, s.109)
- Odi tutaşmak “Ateş püskürmek, ateş kesilmek, küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, cini tutmak, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına üşüşmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek” (TrkmnDS, s.112)
- Ot tutaşmak “1. İsyan hareketleri güçlenmek, isyan çıkmak. 2. Ateş püskürmek, ateş kesilmek, burnunun yeli harman savurmak, kan beynine çıkmak, kan başına sıçramak, fena hâlde öfkelenmek” (TrkmnDS, s.114)
- Öye sığmazlık “1. Artan hastalık veya öfke sebebiyle büyük bir huzursuzluk duyma, daralma, bunalma. 2. Hiç sayılmak ve adam hesabına alınmamaktan dolayı gücenme, kırılma, darılma” (TrkmnDS, s.116)
- Señrik yığırarak “1. Burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, öfkelenmek. 2. Burun kıvrırmak, memnun olmamak, memnun kalmamak, beğenmemek” (TrkmnDS, s.128)
- Sesiñe bat bermek “Ateş püskürmek, öfkeli konuşmak, köpürmek, çok kızmak” (TrkmnDS, s.129)
- Süññüni tutup bilmezlik “Öfke veya korku gibi sebeplerle kendine hâkim olamamak, kendini tutamamak” (TrkmnDS, s.132)
- Şatısına duşmak “Birinin öfkesiyle karşılaşmak, gazabına maruz kalmak” (TrkmnDS, s.133)
- Şerebâñi pürkmek “Paylamak, sert sözlerle azarlamak, kırıcı sözler söylemek, öfkesini söz ile çıkarmak” (TrkmnDS, s.133)
- Terziñ bozulmak “Öfkeden rengi atmak, öfkelendiği her hâlimden belli olmak, öfkesi kabarmak, birdenbire öfkelenmek” (TrkmnDS, s.136)
- Terziñ üytgemek “Öfkeden rengi atmak, öfkelendiği her hâlimden belli olmak, öfkesi kabarmak, birdenbire öfkelenmek” (TrkmnDS, s.136)
- Uçğun yapışdırmak “Kızdırmak, sinirlendirmek, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.138)

- Urşup ayrılışan yalı “Asık suratlı, somurtkan, öfkeli bakışlarla bir kenarda duran, kızgınlığından dolayı diğer insanların konuşmalarına katılmayan” (TrkmnDS, s.139)
- Üstüne çışmek “1. Tehdit etmek, gözdağı vermek. 2. Kızmak, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.142)
- Yarılaycak bolmak “Öfkesinden çatlayacak gibi olmak, küplere binmek, öfkesi kabarmak, cin ifrit kesilmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, kan beynine çıkmak, sinir kesilmek, sinirleri ayakta olmak, öfkeden kendini kaybetmek, öfke topuklarına çıkmak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, çok sinirlenmek, fena hâlde öfkelenmek, gazaba gelmek, köpürmek” (TrkmnDS, s.146)
- Yel almak “Küplere binmek, burnunun yeli harman savurmak, burnundan solumak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, fena hâlde sinirlenmek” (TrkmnDS, s.148)
- Yel berlen böven yalı çışmek “1. Çalım satmak, kurulup büyüklük taslamak, burnu havada olmak, burnu kafdağı'nda olmak, burnu büyümek, hindi gibi kabarmak, kendini çok beğenmek, kendini büyük görmek, kibirlenmek, böbürlenmek. 2. Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak. 3. Kanı kaynamak, yüreği parlamak, galeyana gelmek, coşmak, heyecanlanmak” (TrkmnDS, s.148)
- Yel bermek “1. Bir şeyin içini havayla doldurmak, bir şeyi içine hava vererek şişirmek. 2. Gaza getirmek, bir kimseyi şaka yollu överek coşturmak. 3. Canını sıkmak, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.149)
- Yeñsâñden tutulmak “Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.150)
- Yeñsâñ gatamak “Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.150)

- Yeñsäñi tüññermek “1. İsyân etmek, kabullenmemek, razı olmamak, memnun kalmamak. 2. Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.150)
- Yeñse damarıñdan tutulmak “1. Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak. 2. Damarı tutmak, kötü huyu nüksetmek, aksiliği depreşmek, inadı tutmak” (TrkmnDS, s.150)
- Yeñse damarıñ gataamak “Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.150)
- Yeñse tüññertmek “Memnun kalmamak, hoşnut olmamak, sinirlenmek, öfkelenmek” (TrkmnDS, s.150)
- Yumruk düvmek “Yumruğunu sıkıp öfkesini bildirmek, öfkeli olduğunu yumruğunu sıkıp ortaya koymak” (TrkmnDS, s.154)
- Yüreği ağzına gelmek “1. Yüreği ağzına gelmek, birdenbire çok korkmak. 2. Çok sinirlenmek, fena hâlde öfkelenmek” (TrkmnDS, s.156)
- Yüreğini bulamak “Bam teline dokunmak, fena hâlde sinirlendirmek, canını sıkmak, kızdırmak, öfkelendirmek” (TrkmnDS, s.157)
- Yüreğini çışirmek “1. Gereksiz lâflar söyleyip öfkelendirmek, canını sıkmak, kızdırmak. 2. Yüreğini ağzına getirmek, yüreğini oynatmak, birdenbire korkup heyecanlanmasına sebep olmak, tedirgin etmek, telâşlandırmak” (TrkmnDS, s.157)
- Yürek ağısı “Can sıkıntısı, öfke, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap” (TrkmnDS, s.159)
- Yürek bulamak “Fena hâlde sinirlendirmek, canını sıkmak, kızdırmak, öfkelendirmek” (TrkmnDS, s.159)
- Yürek çışmek “Öfkelenmek, kızmak, darılmak, gönlü kırılmak, incinmek, alınmak” (TrkmnDS, s.159)

- Yürek dağlamak “Bağrını ezmek, çok üzme, öfkelenmek, kızdırmak, canını sıkmak, kalbini kırmak, incitmek, darıltmak, gücendirmek” (TrkmnDS, s.159)
- Yüz çıtmak “Yüzünü buruşturmak, yüzünü ekşitmek, surat asmak, somurtmak, öfke veya hoşnutsuzluğunu yüz ifadesiyle göstermek” (TrkmnDS, s.160)
- Yüzi gamaşmak “1. Yüzünden düşen bin parça olmak, suratı asılmak, öfkeli görünmek, sinirlenmek. 2. Kararmak, kapanmak, bulutlarla örtülmek, iyice bulutlanmak” (TrkmnDS, s.161)
- Yüzi salık “Asık suratlı, somurtkan, küskün, dargın, öfkeli bakışlarla bir kenarda duran” (TrkmnDS, s.161)
- Yüz turşatmak “1. Yüzünü buruşturmak, yüzünü ekşitmek, surat asmak, somurtmak, öfke veya hoşnutsuzluğunu yüz ifadesiyle göstermek. 2. Kararmak, kapanmak, bulutlanmaya başlamak, bulutlarla örtülmek” (TrkmnDS, s.161)
- Yüzünden gar yağmak “Yüzünden düşen bin parça olmak, öfkeden ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak, çok öfkeli görünmek, öfke yüzünden akmak” (TrkmnDS, s.162)
- Yüzünü almak “Ağzını açıp gözünü yummak, ağzına geleni söylemek, ağır konuşmak, öfkelenip ağır ve kırıcı sözler söylemek, öfkeyle bağırarak, kin kusmak, birikmiş öfkesini söylemek” (TrkmnDS, s.162)
- Yüzünü bazardan gaydan öküziñ yüzi yalı etmek “Yüzünden düşen bin parça olmak, suratı asılmak, suratından düşen bin parça olmak, öfkeden ileri gelen can sıkıntısıyla suratı asık olmak, çok öfkeli görünmek, öfke yüzünden akmak” (TrkmnDS, s.163)
- Yüzünü sortdurmak “Yüzünü buruşturmak, yüzünü ekşitmek, surat asmak, somurtmak, öfke veya hoşnutsuzluğunu yüz ifadesiyle göstermek” (TrkmnDS, s.163)
- Yüzünü turşatmak “Yüzünü buruşturmak, yüzünü ekşitmek, surat asmak, somurtmak, öfke veya hoşnutsuzluğunu yüz ifadesiyle göstermek” (TrkmnDS, s.163)
- Zäheriñi dökmek “Küplere binmek, öfkelenip incitici sözler söylemek” (TrkmnDS, s.164)
- Zäheriñi pürkmek “Küplere binmek, öfkelenip incitici sözler söylemek” (TrkmnDS, s.164)
- Zehiniñi yakmak “Öfkelenmek, sinirlendirmek, moralini bozulmak, canını sıkmak” (TrkmnDS, s.164)
- Zehiniñ köymek “Sinirlenmek, öfkelenmek, canı sıkılmak, morali bozulmak” (TrkmnDS, s.164)

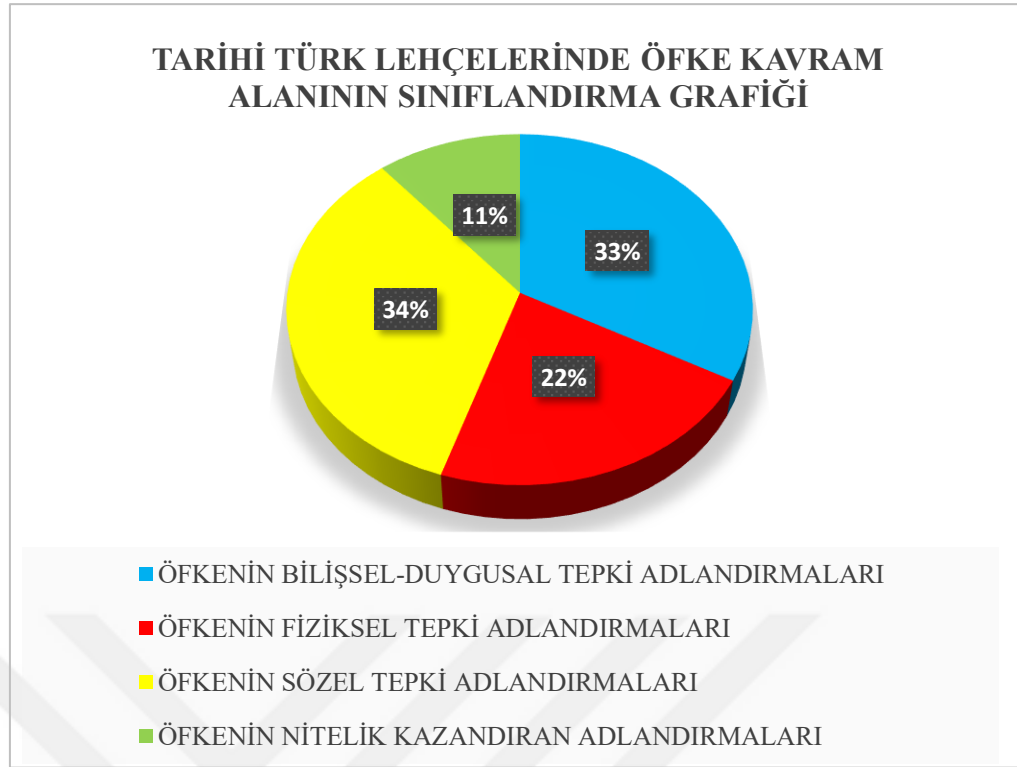
- Zehiniñ yanmak “Öfkelenmek, sinirlenmek, morali bozulmak, canı sıkılmak” (TrkmnDS, s.164)
- Zemzen yalı çışmek “Küplere binmek, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit kesilmek, kafası kızmak, kafası bozulmak, kafasının kontağı atmak, kan beynine çıkmak, kanı başına sıçramak, ateş püskürmek, ateş kesilmek, öfke topuklarına çıkmak, öfkesi kabarmak, öfkeden kendini kaybetmek, çok öfkelenmek, köpürmek, sinirlenmek, hiddetlenmek, kızmak” (TrkmnDS, s.164)
- Adını duymak istememek (Gostivar) “Bir kimseye çok kızgın olmak” (Hasan, 1997: 91)
- Asık burun (Gostivar) “Küskün, üzgün veya öfkelenme dolayısıyla somurtkan yüz” (Hasan, 1997: 101)
- Babaları binmek (Gostivar) “Sinir ve öfke zamanı gelerek, aşırı derecede bağırıp çağırarak” (Hasan, 1997: 105)
- Bulsa bir kaşık su içine buar (Pirlepe) “Çok kızgın” (Hasan, 1997: 118)
- Esege kızmak, semere çıkarmak (Prizren) “Kızdığı güçlü kimseye bir şey yapamayacağını bildiğinden, çevresindekileri hırpalamak” (Hasan, 1997: 133)
- Fitol olmak (Gostivar) “Çok kızmak” (Hasan, 1997: 135)
- Kızmış ise sirke çeksın (Ohri) “Kızmışsa patlasın, çatlasın” (Hasan, 1997: 151)
- Sinek olmak (Prizren) “Bir şeye kızmak, çıldırmak” (Hasan, 1997: 170)

SONUÇ

Öfke sözcüğünün monografisi üzerine çalışılmıştır. Öfke sözcüğü ve kavram alanı Tarihi Türk Lehçelerinde ve Çağdaş Türk Lehçelerinde bu sözcüğün süreçteki anlamları belirtilmiştir. Monografik yöntem ile öfke ve kavram alanına giren sözcüklerin kayıt altına alınması ve sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Öfke duygusu gereksinim veya tehlike arz eden bir durumdan doğması sebebiyle bireyin ilk duygusal tepkilerden biri olduğu için birincil duygu olduğu araştırmacılarca ifade edilmiştir. Aynı zamanda öfke duygusu bireyin yaşadığı birincil duyguları (üzüntü, hayal kırıklığı, korku vb.) gizleyen duygusal tepkilerdir. Esasen öfke hem bir duygu hem de bir tepkidir. Duyguların kontrol edilmesi ve sınıflandırılmasında literatürde bütüncül bir bakış açısı gözlemlenmediği gibi, sağlıklı bir duygu olan öfkede de aynı durum görülmüştür. Öfkenin sağlıklı bir duygu olduğu, engellenmemesi ve yaşanması gereken bir duygu olduğu anlaşılmıştır. Öfkenin ifade edilme biçimlerinde birçok değişkenin rol oynadığı gözlemlenmiştir. Öfkenin ifade etme biçimlerinde sağlıklı, uygun olmayan yollar da olduğu ve bu durumların şiddet ve saldırganlık gibi olumsuz durumlara yol açtığı da görülmüştür. Öfkenin hem doğuştan hem de öğrenilen bir duygu olduğu, toplumsal cinsiyet rollerinden etkilenebildiği de görülmüştür. Bu çalışmada oluşturulan sınıflandırmanın temeli öfkenin boyutlarıdır. Öfkenin; bilişsel ve duygusal boyutu, fiziksel ve fizyolojik boyutu, davranış ve tepki boyutundan yararlanılarak Türk lehçelerinde öfke ve öfkenin kavram alanının sınıflandırılması oluşturulmuştur.

Tarihi Türk Lehçelerinde verilmiş eserlerden ve bu eserlerin üzerine yapılmış çalışmalardan öfke ve öfke kavram alanı tespiti yapılmıştır. Tarihi Türk Lehçelerinde öfke kavramına dair 490 sözcük olduğu saptanmıştır. Tespit edilen sözcüklerin 161'i bilişsel-duygusal tepki, 111'i fiziksel tepki, 166'sı sözel tepki, 52'si nitelik kazandıran kavram alanıyla ilgilidir. Bu sözcüklerin 372'si Türkçe, 70'i Arapça, 34'ü Farsça, 7'si Arapça-Türkçe, 5'i Farsça-Türkçe, 1'i Moğolca, 1'i Arapça-Farsça, 1'i Farsça-Arapça kökenli olduğu tespit edilmiştir. Özellikle sözel tepki adlandırmalarının sayısının diğer kategorilere nazaran daha yüksek olması dikkat çekicidir.



Grafik 6. 1 Tarihi Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği

Orhun Türkçesinde toplamda 14 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin 5'i bilişsel-duygusal tepkiyi, 8'i fiziksel tepkiyi, 1'i sözel tepkiyi ifade etmektedir. Ancak nitelik kazandıran adlandırmalara dair herhangi bir sözcük tespit edilememiştir.

Eski Uygur Türkçesinde toplam 37 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin 21'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarına, 6'sı fiziksel tepki adlandırmalarına, 9'u sözel tepki adlandırmalarına, 1'i nitelik kazandıran adlandırmalarına işaret etmektedir.

Harezmi- Altınordu Türkçesinde toplam 93 sözcük saptanmıştır. Saptanan sözcüklerin 28'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 22'si fiziksel tepki adlandırmasıyla, 36'sı sözel tepki adlandırmasıyla, 7'si nitelik kazandıran adlandırmalarla ilişkilidir.

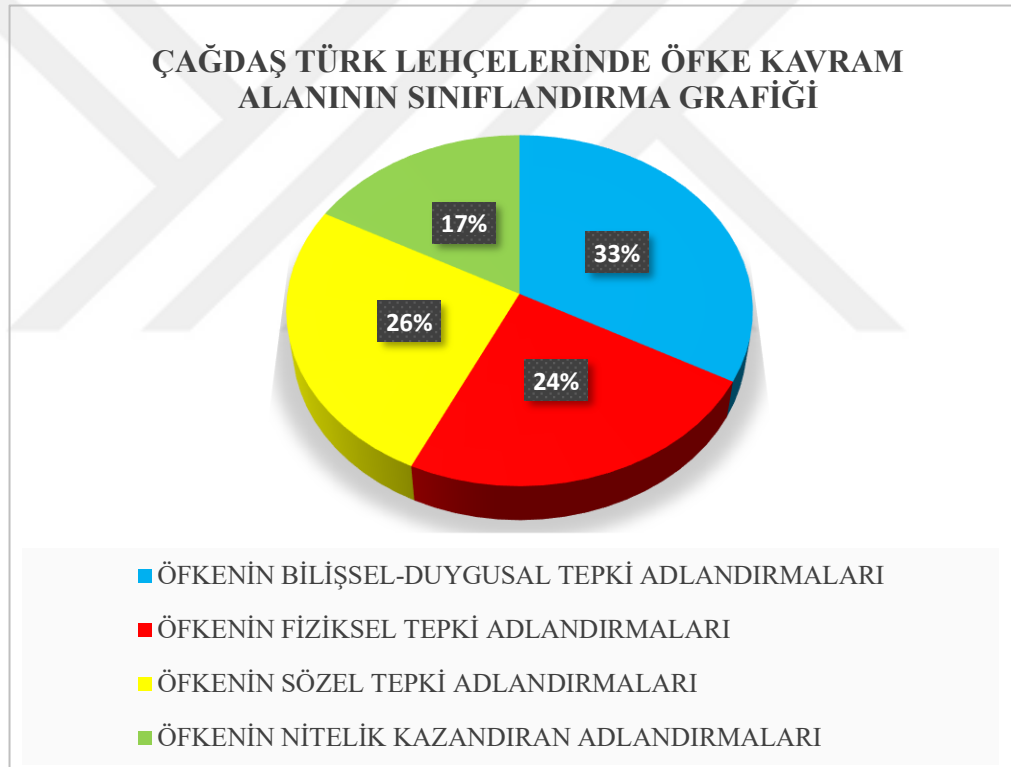
Kıpçak Türkçesinde toplam 57 sözcük tespit edilmiştir. Bunların; 20'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 17'si fiziksel tepki adlandırmasıyla, 16'sı sözel tepki adlandırmasıyla, 4'ü nitelik kazandıran adlandırmasıyla bağlantılıdır.

Çağatay Türkçesinde toplam 100 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin 30'u bilişsel-duygusal tepki adlandırması, 19'u fiziksel tepki adlandırması, 43'ü sözel tepki adlandırması, 8'i nitelik kazandıran adlandırması ile ilgilidir.

Osmanlı Türkçesinde toplam 76 sözcük saptanmıştır. Bunların; 21'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmasına, 4'ü fiziksel tepki adlandırmasına, 27'si sözel tepki adlandırmasına, 24'ü nitelik kazandıran adlandırmasına işaret etmektedir.

Karahanlı Türkçesinde 113 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin 36'sı bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 35'i fiziksel tepki adlandırmasıyla, 34'ü sözel tepki adlandırmasıyla, 8'i nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkisi vardır.

Çağdaş Türk Lehçelerinin sözlüklerinden öfke ve öfke kavram alanının analizi yapılmıştır. Çağdaş Türk Lehçelerinin sözlükleri detaylı bir şekilde incelenerek, öfke kavramına dair 1668 sözcük saptanmıştır. Bu sözcüklerin 557'sinin bilişsel-duygusal tepki, 399'unun fiziksel tepki, 434'ünün sözel tepki, 278'inin nitelik kazandıran kavram alanıyla ilgilidir. 1598'i Türkçe, 40'ı Arapça, 8'i Arapça-Uygur Türkçesi, 7'si Moğolca, 3'ü Moğolca-Türkçe, 7'si Farsça, 2'si Farsça-Uygur Türkçesi, 1'inin Fransızca, 1'inin Çince, 1'inin Arapça-Türkçe kökenli olduğu tespit edilmiştir. Özellikle bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarının sayısının diğer kategorilere nazaran daha yüksek olması dikkat çekicidir.



Grafik 6. 2 Çağdaş Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği

Altay Türkçesi sözlüğünde 70 sözcük saptanmıştır. Bu sözcüklerin 20'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 14'ü fiziksel tepki adlandırmasıyla, 25'i sözel tepki adlandırmasıyla, 11'i nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkilidir.

Azerbaycan Türkçesinde 101 sözcük tespit edilmiştir. Bunların; 30'u bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 24'ü fiziksel tepki adlandırmasıyla, 18'i sözel tepki adlandırmasıyla, 29'u nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilgilidir.

Başkurt Türkçesinde 101 sözcük saptanmıştır. Bu sözcüklerin 29'u bilişsel-duygusal tepki adlandırması, 27'si fiziksel tepki adlandırması, 29'u sözel tepki adlandırması, 16'sı nitelik kazandıran adlandırması ile bağlantılıdır.

Çuvaş Türkçesinde 202 sözcük saptanmıştır. Saptanan sözcüklerin 57'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 72'si fiziksel tepki adlandırmasıyla, 41'i sözel tepki adlandırmasıyla, 32'si nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkilidir.

Gagavuz Türkçesinde 25 sözcük tespit edilmiştir. Bunların; 8'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 3'ü fiziksel tepki adlandırmasıyla, 9'u sözel tepki adlandırmasıyla, 5'i nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür.

Hakas Türkçesi sözlüğünde sınıflandırmaya yönelik olarak 91 sözcük saptanmıştır. Bu sözcüklerin 28'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 19'u fiziksel tepki adlandırmasıyla, 28'i sözel tepki adlandırmasıyla, 16'sı nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkilidir.

Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğünde 90 sözcük saptanmıştır. Bunların 35'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 19'u fiziksel tepki adlandırmasıyla, 19'u sözel tepki adlandırmasıyla, 17'si nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkilidir.

Karakalpak Türkçesinde 124 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin 52'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 18'i fiziksel tepki adlandırmasıyla, 27'si sözel tepki adlandırmasıyla, 27'si nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkilidir.

Kazak Türkçesinde 203 sözcük tespit edilmiştir. Bunlardan 92'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 19'u fiziksel tepki adlandırmasıyla, 51'i sözel tepki adlandırmasıyla, 41'i nitelik kazandıran adlandırmasıyla bağlantılıdır.

Kazan Tatar Türkçesinde 73 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcüklerin 20'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 27'si fiziksel tepki adlandırmasıyla, 23'ü sözel tepki adlandırmasıyla, 3'ü nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilintili olduğu görülmektedir.

Kırgız Türkçesinde 104 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 22'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasına, 41'i fiziksel tepki adlandırmasına, 32'si sözel tepki adlandırmasına işaret ederken 9'u nitelik kazandıran adlandırmaları ile ilgilidir.

Kumuk Türkçesinde 54 sözcük saptanmıştır. Saptanan sözcüklerin 28'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 10'u fiziksel tepki adlandırmasıyla, 12'si sözel tepki adlandırmasıyla, 4'ü nitelik kazandıran adlandırmasıyla bağlantısı vardır.

Özbek Türkçesinde 50 sözcük tespit edilmiştir. Bunların; 20'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 13'ü fiziksel tepki adlandırmasıyla, 8'i sözel tepki adlandırmasıyla, 9'u nitelik kazandıran adlandırmasıyla bağlantılıdır.

Saha (Yakut) Türkçesinde 24 sözcük saptanmıştır. Bu sözcüklerin 8'i bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 7'si fiziksel tepki adlandırmasıyla, 5'i sözel tepki adlandırmasıyla, 4'ü nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Tatar Türkçesinde 52 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin 19'u bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 13'ü fiziksel tepki adlandırmasıyla, 12'si sözel tepki adlandırmasıyla, 8'i nitelik kazandıran adlandırmasıyla ilişkilidir.

Tuva Türkçesinde 20 sözcük saptanmıştır. Saptanan bu sözcüklerden 4'ü bilişsel-duygusal tepki adlandırması, 7'si fiziksel tepki adlandırması, 3'ü sözel tepki adlandırması, 6'sı nitelik kazandıran adlandırması ile ilgili olduğu görülmüştür.

Türkiye Türkçesinde 119 sözcük tespit edilmiştir. Bunların; 42'si bilişsel-duygusal tepki adlandırması, 19'u fiziksel tepki adlandırması, 39'u sözel tepki adlandırması, 19'u nitelik kazandıran adlandırması ile ilişkisi vardır.

Türkmen Türkçesinde 77 sözcük tespit edilmiştir. İncelenen bu sözcüklerin 20'si bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 20'si fiziksel tepki adlandırmasıyla, 28'i sözel tepki adlandırmasıyla, 9'u nitelik kazandıran adlandırmasıyla bağlantılıdır.

Yeni Uygur Türkçesinde 88 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin 23'ü bilişsel-duygusal tepki adlandırmasıyla, 27'si fiziksel tepki adlandırmasıyla, 25'i sözel tepki adlandırmasıyla, 13'ü nitelik kazandıran adlandırmasıyla bağlantılı olduğu görülmektedir.

Kuzeydoğu Türk Lehçelerinde yer alan Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Saha (Yakut) Türkçesi ve Tuva Türkçesi kendi lehçe grubunda öfke ve öfke kavram alanı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Kuzeydoğu Türk Lehçelerinde öfke kavram alanına dair 205 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin yapılan sınıflandırmaya göre 60'ının bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarıyla, 47'sinin fiziksel tepki adlandırmalarıyla 61'inin sözel tepki adlandırmalarıyla ve 37'sinin nitelik kazandıran adlandırmalarıyla ilişkilendirilmiştir. 195 sözcük Türkçe kökenli, 7 sözcük Moğolca kökenli ve 3 sözcük Moğolca-Türkçe kökenli olduğu tespit edilmiştir. Sözel tepki adlandırmalarının sayısı ile bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarının sayısı hemen hemen birbirine denk olması dikkat çekicidir.



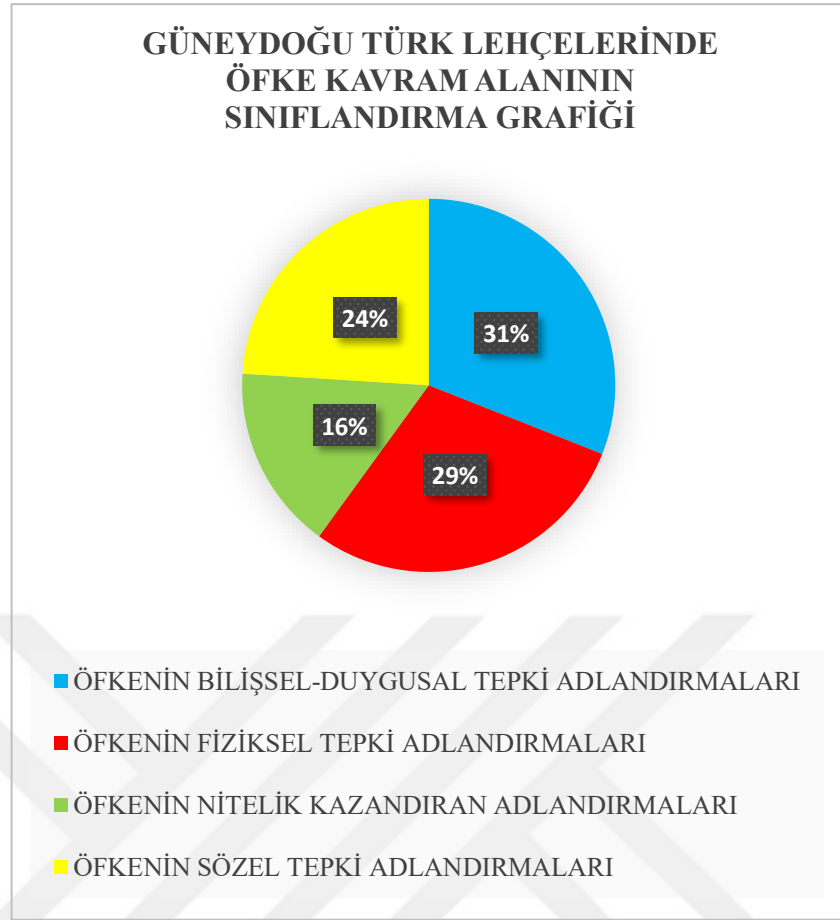
Grafik 6. 3 Kuzeydoğu Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği

Kuzeybatı Türk Lehçelerinde yer alan Başkurt Türkçesi, Karaçay-Malkar Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kazan Tatar Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kumuk Türkçesi ve Tatar Türkçesi kendi lehçe grubunda öfke ve öfke kavram alanı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Kuzeybatı Türk Lehçelerinde öfke kavram alanına ait 801 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin yapılan sınıflandırmaya göre 297'sinin bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarıyla, 174'ünün fiziksel tepki adlandırmalarıyla, 205'inin sözel tepki adlandırmalarıyla ve 125'inin nitelik kazandıran adlandırmalarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. 791 sözcük Türkçe kökenli, 8 sözcük Arapça kökenli ve 2 sözcük Farsça kökenli olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarının sayısının diğerlerine nazaran fazla olması dikkat çekicidir.



Grafik 6. 4 Kuzeybatı Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği

Güneydoğu Türk Lehçelerinde yer alan Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesi kendi lehçe grubunda öfke ve bu duyguya ait kavram alanı analizi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda incelenen eserlerden 138 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin sınıflandırmaya göre 43'ünün bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarıyla, 40'ının fiziksel tepki adlandırmalarıyla 33'ünün sözel tepki adlandırmalarıyla ve 22'sinin nitelik kazandıran adlandırmalarıyla ilişkilendirilmiştir. 111 sözcük Türkçe kökenli, 13 sözcük Arapça kökenli, 8 sözcük Arapça-Uygur Türkçesi kökenli, 2 sözcük Farsça-Uygur Türkçesi kökenli, 1 sözcük Çince kökenli, 1 sözcük Farsça kökenli, 1 sözcük Arapça-Türkçe Kökenli ve 1 sözcük Fransızca kökenli olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarının sayısının diğerlerine nazaran fazla olması dikkat çeken bir unsur olarak nitelendirilebilir.



Grafik 6. 5 Güneydoğu Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği

Güneybatı Türk Lehçelerinde yer alan Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kendi lehçe grubunda öfke ve öfke kavram alanı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda incelenen eserlerden 322 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin yapılan sınıflandırmaya göre 100'ünün bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarıyla, 66'sının fiziksel tepki adlandırmalarıyla 94'ünün sözel tepki adlandırmalarıyla ve 62'sinin nitelik kazandıran adlandırmalarıyla bağlantılı olduğu görülmüştür. 299 sözcük Türkçe kökenli, 19 sözcük Arapça kökenli, 4 sözcük Farsça kökenli olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel-duygusal tepki adlandırmalarının sayısının diğerlerine nazaran fazla olması dikkat çekicidir.



Grafik 6. 6 Güneybatı Türk Lehçelerinde Öfke Kavram Alanının Grafiği

Çalışmanın “Tarihi Türk Lehçelerinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı” ve “Çağdaş Türk Lehçelerinde Öfke Sözcüğünün Kavram Alanı” bölümlerinde tespit edilen öfke ifade eden sözcüklere bakıldığında öfkenin fiziksel belirtilerinden olan sıcak basması ile bağlantı kurulduğu görülmektedir. Öfke sözcüğünü ifade eden sözcüklerin ikinci anlamları sert, katı, soğuk, sıcaklık, ısıtmak vb. sözcüklerin ikinci anlamları olduğu görülmektedir. Öfke sözcüğünün birçok lehçede ilk veya ikinci anlamının akciğer olduğu dikkat çeken bir unsurdur.

Sinir sisteminin bir bölümü olan sempatik sinir sistemi bireyin kontrolü dışında çalışan, vücudun alarma geçtiği duygularda; öfke, heyecan, korku vb. gibi duygularda tepkiler oluşturan bir sistemdir. Göz bebeklerinin büyümesi, tükürük salgısının yavaşladığı, bronşların açılmasıyla akciğerlere daha fazla oksijenin girmesi bu sinir sisteminin aktifleştığının belirtileridir. Birey öfkelendiğinde akciğerlerindeki havayı süratle vermeye başlaması, öfke sözcüğünün akciğerle olan ilişkisini açıklamaktadır. Öfke sözcüğünün anlamının hem akciğer hem de bir duygu olan öfkeyi karşılaması bu sözcüğün anlamındaki akciğer öfke ilişkisini açıklamaktadır.

Dördüncü bölümde argo sözlüklerinde öfke sözcüğünün kavram alanı incelenmiştir. Öfke duygusu bireylerin davranışlarında agresif eğilimlere yol açabilir. Bu bağlamda saldırganlık sözlü biçimde ortaya çıkabilir. Agresif davranışlar sergileyen bireyler arasında argo ve küfür

kullanımı sıkça karşılanan bir durumdur. Argo ile küfür birbirinden farklı olgulardır. Küfür, bir bireyin toplumca kutsal sayılan değerlerine karşı gelerek, küçük düşürücü ifadeler kullanarak bir başka bireye yönelik olumsuz bir tutumu ifade eder. Argo ise genellikle belirli bir toplum kesimi veya grup içinde yaygın olarak kullanılan nispeten kaba veya cinsellik içeren sözler olarak özetlenebilir. Ancak argo sadece kaba sözler ile sınırlı olmayan özgün bir dildir. Türkçede öfkeyi ifade eden argo sözlerin birçoğunda diğer dillerden alınan sözcükleri içermesi dikkat çekicidir. Ayrıca argo sözlerin evrensel olmasının bir kanıtıdır.

Beşinci bölümde ise çeşitli kaynaklardan öfke duygusu ve öfke duygusundan doğan tepkileri ifade eden deyimler derlenmiştir. Türkçedeki öfke üzerine yapılan deyim derlemelerinde kullanılan cin vurgusu dikkat çekmektedir. Cin metaforu, bireysel bilinmezlik çağrıştırdığı için bireyin korkularını tetikleyen niteliktedir. Bu bağlamda olumsuz bir algıya zemin oluşturur. Ayrıca İslam kültüründeki cin anlayışı da olumsuz anlamı destekleyen bir unsurdur. Öfke ve korku bireylerin olumsuz temel duygularındandır. Cin metaforunun korku deyimleri yerine öfke deyimlerinde kullanılması durumunda esasen korku, bireyin birincil temel duygusu olup öfke ise bireyin ikincil temel duygusudur. Cin metaforu ikincil temel duygu olan öfke üzerine inşa edilmiştir. Kültürel motiflerin deyimler içinde yer alması önemli bir noktadır. Deyimler bir toplumun geleneklerini, kültürünü, inancını, tecrübelerini yansıtan söz varlığı ürünüdür. Bu deyimlerde kullanılan cin metaforu, bireyin öfke duygusunu ifade etmesine yardımcı olduğu kadar dilin ötesinde bir anlam kazandırır. Deyimlerin Türk toplumunun kültürel motifini yansıtması ile bu söz varlığı birimini daha anlamlı bir hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abay, E. ve Tuğlu, C. (2000). “Şiddet ve Agresyonun Nörobiyolojisi”. *Klinik Psikiyatri*, 3(1): 21-26.
- Abik, A. D. (1993). *‘Alī Şīr Nevāyī’ nin Risaleleri Tārīh-i Enbiyā ve Hükemā, Tārīh-i Mülūk-ı ‘Acem, Münşeāt*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Adzhumerova, R. ve Atmaca, E. (2016). “Kırım-Tatar Türkçesi Atasözlerinde Kadın”. *Türk Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(8), 182-197.
- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’nden Büyük Sözlük*. Beşir Yayınevi, İstanbul.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Altaylı, S. (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Prestij Matbaası, Ankara.
- Arat, R. R. (1957). *Edip Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetü’l Hakayık*. İstanbul.
- Arat, R. R. (1975). *Qutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Arat, R. R. (1979). *Qutadgu Bilig III İndeks*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Argunşah, M., Yüksekaya Sağol, G., Tabaklar, Ö. (2010). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekleli Hakaşça-Türkçe Sözlük*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Arıkoğlu, E. (2012). “Tuva Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 1149-1228.
- Arıkoğlu, E. ve Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arıkoğlu, H. (2012). “Hakas Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 1085-1148.
- Ata, A. (1997). *Nâşırü’ d-dīn Rabguzi’ Kıssaşü’ l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları), I. Giriş-Metin-Tıpkıbasım, II. Dizin, TDK*, Ankara.
- Ata, A. (1998). *Nehcü’ l Ferâdīs Ustmağların Açık Yolu Dizin-Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ata, A. (2004). *İlk Kur’an Tercümesi (Rylans Nüshası) Karahanlı Türkçesi Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Atalay, B. (1939). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi I*. TDK Yayınları, Ankara.
- Atalay, B. (1940). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi II*. TDK Yayınları, Ankara.

- Atalay, B. (1941). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi III*. TDK Yayınları, Ankara.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*. Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı Lugatı-Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı, İstanbul.
- Barutçu Özönder, F. S. (1996). *Ali Şir Nevayî Muhâkemetü'l-Lugateyn*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bayram, B. (2019). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Biray, N. (1998). *Cemîlî Dîvânı (Metin-Gramer-Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bozkurt, F. (2014). “Sözlüklerdeki Temel Duygu Kavramlarının Yeniden Tanımlanması: Bir Yöntem Önerisi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 21(1): 25-34.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Campbell, B. (2009). *Human Evolution*. Rutgers-The State University Press, New Jersey.
- Çam, A. (2022). Şahseven Türklerinden Atasözü ve Deyim Örnekleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (53), 229-261.
- Çelik, H. ve Aydoğdu, B. N. (2018). “Duygu Odaklı Terapi: Psikoterapide Yeni Bir Yaklaşım”. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 50-68.
- Çelik, Ü. (1993). *Ali Şîr Nevâyî-Leylî vü Mecnûn*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Darwin, C. (1872). *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. John Murray Publishing, London.
- Devellioğlu, F. (1980). *Türk Argosu*. Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, H., Üngüren E. ve Algür S. (2010). “Öfke ve Empati İlişkisine Yönelik Otel Zincirinde Bir Araştırma”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3): 277-298.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji Kavramları ve Sorunlar*. Pegem Akademi, Ankara.
- Dohman, Ü. (2022). “Kuramsal Yönleriyle Bilişsel Dilbilim”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43): 1235-1259.
- Durgut, H. (1995). *Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

- Durmuş B. A., Öztürk. H. ve Kurşun M. (2000). “Hemşirelerin Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Belirlenmesi”. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 16(2): 21-29.
- Dursunoğlu, H. (2010). “Türkiye Türkçesinde Konuşma Dili ile Yazı Dili Arasındaki İlişki”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 1-21.
- Efe, K. (2020). *Cüce Sözcüğünün Monografisi*. Kimlik Yayınları, Kayseri.
- Enginer, G. (1980). “Monografi Yönteminin Ana Nitelikleri” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, (121).
- Er, N. (2006). “Duygu Durum Sıfat Çiftleri Listesi”. *Psikoloji Çalışmaları*, 26(0): 21-44.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlanâ Sekkaki Divânı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Erbay, F. (2003). *Muhammed Bin Ahmedü’z Zâhid’e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdem, M. (2009). *Modern Oğuz Türkçesi Söz Varlığı*. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu F. ve İrdem Ş. (2016). “Örgütlerde Öfke Olgusu ve Öfke Yönetimi”. *Yeni Fikir Dergisi*, (8), 22-41.
- Ersoy, F. (2012). “Çuvaş Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 1285-1340.
- Ganiyev, F., Ahmet’yavov, R. ve Açıkgöz, H. (1997). *Tatar-Türkçe Sözlük*. İnsan Yayınevi, Kazan-Moskova.
- Gaydarci, G. A., Koltsa, E. K., Pokrovskaya, L. A. ve Tukan, B. P. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Güner Dilek, F. (2012). “Altay Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 1009-1084.
- Gürsoy, E. ve Duranlı, M. (2019). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güzeldir, M. (2002). *Abuşka Lüğati (Giriş-Metin-İndeks)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- Hacıeminoğlu, N. (1968). *Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i ve Dil Husuiyetleri*. İstanbul.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i ve Dil Husuiyetleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hacızade, N. (2012). *Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Hasan, H. (1997). *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Füller*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Kaçalin, M. S. (2011). *El-Luġātu'n-Nevā'iyye ve'l İstiḥādātu'l-Caġatā'iyye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kalkan, N. (2020). "Kutadgu Bilig'de Olumlu ve Olumsuz Duygular". *Dil Araştırmaları*, 14(26): 103-138.
- Kara, B. (2021). "Kur'an'da Olumsuz Duyguların Kontrolü". *Journal of Analytic Divinity*, 5(1): 150-176.
- Kara, M. (2012). "Türkmen Türkçesi". A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 231-290.
- Kara, M. ve Karadoġan, A. (2004). *Türkmen Türkçesi Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Çağlar Yayınları, Ankara.
- Karaaġaç, G. (1997). *Lutfi Divanı Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karadavut, A. (2023). *Organ Adlarıyla Kurulan Eski Türkçe Deyimlerde Duygular*. Palet Yayınları, Konya.
- Karakuşçu, M. N. (1999). *Genel Psikoloji ve Normal Davranışlar*. Pelin Ofset, Ankara.
- Karasoy, Y. (1989). *Şibān Han Divanı (İnceleme-Metin)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya.
- Karasoy, Y. (1998). *Şibān Han Divanı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karataş, Z. (2008). "Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3): 277-294.
- Kargı, Z. (1988). *Şecer-i Terākime (Metin-Gramer-Dizin)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kargı, Z. (1993). *Mahbūbü'l- Kulūb (Metin-Gramer-Dizin)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Kasapoġlu Çengel, H. (2012). "Kırgız Türkçesi". A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 481-542.
- Kervancı, F. (2008). Büro Çalışanlarının Duygu Yönetimi Yeterlilik Düzeylerinin Geliştirilmesinde Duygu Yönetimi Eğitimi Programının Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Kesen F. N., Deniz E. M., ve Durmuşoğlu, N. (2007). “Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki: Yetiştirme Yurtları Üzerine Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17): 353-364.
- Kirişcioğlu, M. F. (2012). “Saha Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 1229-1284.
- Koç, K., Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2012). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Anatolia Kitabevi, Almatı.
- Kotrschal, K. (2013). “Emotions Are at the Core of Individual Social Performance” S. Watanabe, S. Kuczaj (Ed.), *Emotions of Animals and Humans, Comparative Perspectives*. Springer, Tokyo, 3-16.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM-73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Köktekin, K. ve Çetin, A. (2001). *Yusuf Emiri Dehnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Erzurum.
- Küflü, A. T. (1977). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. Bilgi Yayınevi, Ankara-İstanbul.
- Mealey, L. (1997). “The Sociobiology of Sociopathy: An Integrated Evolutionary Model”. S. Baro-Cohen (Ed.), *The Maladapted Mind, Classic Readings in Evolutionary Psychopathology*. Psychology Press, Hove, 133-188.
- Nalbant Özkan, B. (2005). *Nevâdirü'n-Nihâye (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları*. Türk Dili Yayınları, Ankara.
- Ocak, B. (1995). *Lütfi'nin Gül-Nebruz'u Gramer-İndeks*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Oraltay, H., Yüce. N. ve Pınar, S. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, İstanbul.
- Önal, K. (1989). *Ali Şir Nevâyî, Fevâ'idü'l-i Kiber (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Önal, K. (1996). *Ali Şir Nevâyî Fevâ'idü'l-i Kiber*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öner, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Özey, D. (2019). “Kazan Tatar ve Kırım Tatar Türkçesi ve Edebiyatı Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyografyası-Türkiye’de-” *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 160-206.
- Özezen Yüceol, M. Ve Ördem, E. (2019). “Yüz Kuramları Çerçevesinde Dil-Beden İlişkisi ve Türkiye Türklüğü-Bilişsel Dilbilimsel Bir Yaklaşım”. *International Journal of Language Academy*, 2(2), 151-177.
- Özkan, N. (2012). “Gagavuz Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 81-170.
- Özkan, N. (2014). *Türk Dilinin Yurtları*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Özmen Kaymak, S. (2004). “Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2): 27-39.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öztürk, E. (2012). İlköğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Öfke Nedenleri ve Öfke Kontrol Yönetimleri. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Özyetkin, A. M. (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Pekacar, Ç. (2012). “Kumuk Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 939-1008.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi Satın Arası Kur’an Tercümesi Giriş-Metin-Sözlük*, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul.
- Sağol, G. (1993). *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur’an Translations II, An Inter-Linear Translation of the Qur’an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part: I Introduction and Text)*.
- Sağol, G. (1995). *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur’an Translations III, An Inter-Linear Translation of the Qur’an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part: I Introduction and Text)*.
- Sağol, G. (1996). *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur’an Translations IV: An Inter-Linear Translation of the Qur’an into Khawarazm Turkish, (Part III), Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b)*.
- Sağol, G. (1999). *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur’an Translations IV: An Inter-Linear Translation of the Qur’an into Khawarazm Turkish, (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two: 301a-587b9)*.

- Sertkaya, O. F. (1968). *Mi'rāc-nāme (Metin-İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Şahin, H. (2005). "Öfke ve Öfke Denetiminin Kuramsal Temelleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 1-22.
- Şahin, S. (2012). "Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4): 45-62.
- Şeyh Süleymān Efendī-i Buhārī, (1881). *Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmānī*, Mihran Matbaası, İstanbul.
- Tamir, F. (2012). "Kazak Türkçesi". A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 429-480.
- Tarhan, N. (2013). *Kadın Psikoloji*. Nesil Yayıncılık, İstanbul.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Sözlüğü*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tavkul, U. (2012). "Karaçay-Malkar Türkçesi". A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 883-938.
- Taymas A. B. (1988). *İbni-Mühennā Lūgati*. Ankara.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E. ve Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, Ankara.
- Tezcan, S. ve Zülfikar, H. (1995). *Nehcü'l Ferādīs Metin-Tıpkıbasım*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toparlı, R. (1988). *Mu'inü'l Mürīd*. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2008). *Mu'inü'l Mürīd*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tosun, A. (2021). "Osmanlı Türkçesi Hakkında". *Genç Atebe Dergisi*, 2, 13-15.
- Tören, H. (1990). *Ali Şīr Nevāyī, Sedd-i İskenderī (Metin-İnceleme-Dizin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Tören, H. (2001). *Ali Şīr Nevāyī, Sedd-i İskenderī*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Turner, J. H. (2000). *On the Origins of Human Emotions*. Stanford University, California.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe Sözlük*. (12. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkay, K. (1988). *Ali Şīr Nevāyī-Bedayi'u'l- Vasaṭ (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Türkay, K. (2002). *Ali Şīr Nevāyī-Bedayi'u'l- Vasaṭ*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkmen, L. (1969). *Harezmi-Muhabbet-Nāme*. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul.

- Uluocak Ş., Gökkulu G., Bilir O., Karacık N. E., Özbay D. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*. Paradigma Akademi, Edirne.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 235v/3-450r/7) Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yazıcı Çelebi, G. (2020). “Öğretmen Adayları ile Polis Adaylarının Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları ile Bağlanma Stillerinin İncelenmesi”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1): 1-18.
- Yazıcı Ersoy, H. (2012). “Başkurt Türkçesi”. A.B., Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 749-810.
- Yıldız, Ş. (2023). *Boğaz Sözcüğünün Monografisi*. Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2016). *Mahtumkulu Eserlerinin Deyimler Sözlüğü*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Yılmaz, E. ve Tuzgöl Dost, M. (2016). “Polislerin Kişilerarası Problem Çözme Becerileri ile Öfke ve Öfke İfade Tarzları” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(46): 15-34.
- Yuhahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yüce, N. (1988). *Mukadimetü'l Edeb Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Yücel, B. (1995). *Bābūr Divānı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yüceol Özezen, M. ve Ördem, E. (2014). “Yüz Kuramları Çerçevesinde Dil-Beden İlişkisi ve Türkiye Türkçesi-Bilişsel Dilbilimsel Bir Yaklaşım” *International Journal of Linguistic Academy*, 2(1):151-177.
- Zorlu, E. (2017). *Öfke Denetimi Eğitim Programının Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/anger> (erişim tarihi: 24.09.2023).
- <https://news.gallup.com/interactives/248240/global-emotions.aspx#chapter-anger> (erişim tarihi: 08.09.2022).
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 10.09.2023).
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 24.09.2023).

<https://turuz.com/book/title/buyuk-turkce-sozluk-farabi> (erişim tarihi: 21.12.2023).

<https://turuz.com/book/title/osmanli-turkchesi-sozlughu-mehmet-kanar-urmu-turuz-2014>
(erişim tarihi: 27.10.2023).

<https://www.apa.org/search?query=anger> (erişim tarihi 24.09.2023).



Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Cansu AYDIN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Bursa Nilüfer Ali Karasu Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Yüksek Lisans Tez Konusu	Öfke Sözcüğünün Monografisi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Nevşehir Şehit Demet Sezen Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi /Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği